REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Academician DINU C. GIURESCU, Academia Română
- Dr. JAN HOFFENAAR, Președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
- IULIAN FOTA, consilier prezidențial
- Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret"
- Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

SUMAR

• Basarabia 1812-2012

– *ALEXANDRU MADGEARU* – Sudul Moldovei, componentă avansată a *limes*-ului roman dunărean 1

– *SERGIU IOSIPESCU* – Basarabia – originile unei țări românești 8

– *RALUCA VERUSSI-IOSIPESCU* – Cetatea Albă, Cetatea Neagră 18

– *MIRCEA SOREANU* – Războiul de la 1806-1812 – între propagandă și realitatea câmpului de luptă 24

– *Dr. conf. VLAD MISCHEVCA* – Anul 1812 – impact și consecințe 36

– *Colonel (r) dr. PETRE OTU* – Basarabia în relațiile internaționale la sfârșitul Primului Război Mondial (1917-1920) 45

– *CERASELA MOLDOVEANU* – O dublă comemorare: 1812-1912 – trecut și prezent 56

• Istorie medievală

– *Dr. EMANUEL CONSTANTIN ANTOCHE* – Effrayer pour mieux vaincre. L'impact psychologique des armées roumaines sur leurs adversaires (XIVe-XVIe siècles) 68

– *Lect. univ. dr. RADU CÂRCIUMARU* – Despre revolta lui Bogdan din Cuhea și consecințele sale asupra evoluției Țării Maramureșului la mijlocul veacului al XIV-lea 93

• Istorie modernă

– *CRISTIAN CRĂCIUNOIU* – Pagini de istorie maritimă românească 99

• Armată română în misiuni internaționale

– *Col. (r) dr. GRIGORE ALEXANDRESCU* – Prima operație expediționară în Europa contemporană (II) 111

• Istorie recentă

– *Dr. ȘERBAN FILIP CIOCULESCU* – Iranul în ecuația politicii externe românești. Găsirea sau inventarea unui inamic? 118

– *SILVIU PETRE* – Cooperarea dintre Uniunea Europeană și India împotriva terorismului 131

• Prezentări, note, recenzii, addenda et corrigenda

– *Comuna Tunari, jud. Ilfov. Cercetări istorice și arheologice. Secolele XVI-XIX*, ediția a II-a revăzută, Muzeul Municipiului București, Istoria Județului Ilfov, 1, Editura AGIR, București, 2011 (S. Iosipescu) 150

– „Buletinul Muzeului Militar Național «Regele Ferdinand I»", serie nouă, 7-8, 2010 (Al. Madgearu) 152

• In Memoriam

– Cristian Crăciunoiu 154

• Revista a fost inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C".

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017

ISSN 1220-5710

SUDUL MOLDOVEI, COMPONENTĂ AVANSATĂ A *LIMES*-ULUI ROMAN DUNĂREAN

ALEXANDRU MADGEARU*

Abstract

The first phase of the extension of the Roman power north of the Lower Danube was represented by the creation of a buffer space (terra deserta) in 62 AD, when thousands of Sarmatians and Getae were moved from Southern Moldavia to the south of the river. The Roman army set garrisons at Aliobrix and Tyras. This policy was not able to stop the invasions, because the barbarians coming from the steppe crossed this empty space without any resistance. The garrisons were able to defend only the road. In the second phase, after the Daco-Roman wars of 101-102, 105-106, a new bridgehead was established at Barboşi-Galaţi, near the bend of the Danube, in a position that could close the access from the North-Pontic steppe, and at the end of the road to Transylvania. The road was protected by the earthen wall Ploscuţeni-Stoicani, which was previously wrongly ascribed to the Goths. East of Prut, the area under Roman control was protected by another wall, between Vadul lui Isac and Tatarbunar, built before the 4th century. These walls were not designed to stop the invasions like the Hadrian Wall in Britannia. They were merely borders used to watch in the peaceful times the area under Roman control and the roads. The bridgeheads were abandoned after the invasions of the Carpi (214 – Aliobrix, end of the 3rd century - Barboşi) and of the Goths (260 – Tyras). Only Barboşi was restored after 324, and used again for a short time. The old name Dinogetia was replaced with Turris. To prevent more invasions from the north, Justinian offered this deserted fortress and the surrounding area to the Antae in 545, but it is not sure if they agreed. However, this plan reveals a change in the strategy of the empire, because the Danube became in this area a clearcut frontier.

Keywords: *Southern Moldavia, Danube, Roman Empire*

Limes-ul roman era de fapt o fâşie situată de o parte şi de alta a fortificaţiilor lineare sau a cursurilor de apă. Deşi avea o funcţie defensivă, ea nu era o barieră pentru circulaţia persoanelor, bunurilor şi elementelor de cultură. Spre deosebire de frontierele statelor moderne, care pot fi în principiu controlate pe toată lungimea lor, cele ale Imperiului Roman sau ale altor state antice şi medievale permiteau o osmoză în diferite grade între populaţia din interior şi cea din exterior.[1] Acolo unde nu exista un masiv montan, care să permită circulaţia doar prin anumite trecători controlabile militar şi vamal, zona de frontieră juca mai mult un rol de intermediere decât de stopare a contactelor, deoarece râurile puteau fi traversate cu relativă uşurinţă. De aici decurge permeabilitatea frontierelor naturale stabilite pe cursurile de apă, în antichitate şi evul mediu.

Imperiul Roman a încheiat cucerirea ţinuturilor populate de geţi dintre Dunăre şi Munţii Haemus în anul 46 d.Hr., când Scythia Minor a fost înglobată în provincia Moesia (care exista de prin anul 15 d.Hr.). Mai întâi s-a preconi-

* Cercetător ştiinţific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară.

Valurile din Sudul Moldovei şi Bugeac (după C. Croitoru, *Danubius*, 23 p. 22)

zat protejarea noii frontiere printr-un spaţiu de siguranţă depopulat (*terra deserta*), rezultat în urma deportării la sud de Dunăre a locuitorilor din sudul Moldovei, efectuată prin campania comandată de legatul Moesiei, Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, cel mai probabil în anul '62. Numărul de 100 000 de „transdanubieni" (sarmaţi şi geţi) poate fi exagerat, dar ceea ce contează este acţiunea în sine. Ea a reprezentat prima etapă a extinderii puterii romane la nord de Dunăre, într-un mod indirect.[2] Atunci a fost creat un prim cap de pod la nord de fluviu, la Aliobrix (Orlovka), pe locul unei fortificaţii getice, situate în dreptul unui vad[3]. Castrul de la Aliobrix asigura legătura dintre Noviodunum şi Tyras (Cetatea Albă), oraş care a fost ocupat cu trupe romane în 86 şi inclus în provincia Moesia Inferior (creată tot atunci prin divizarea Moesiei în două provincii mai mici). A fost abandonat în primele decenii ale secolului al III-lea, probabil din cauza atacului carpilor din 214[4]. Vechea colonie greacă Tyras situată la gura Nistrului, fondată în secolul VI î.d.Hr., ajunsese în dependenţă faţă de Roma încă din timpul războiului contra regelui Pontului Mithridates VI din anii 74-63 î.d.Hr., iar în timpul ofensivei din 62 a fost o bază de operaţii în campania contra oraşelor Olbia şi Chersones. După războaiele dacice a fost instalată o garnizoană care a cuprins trupe din legiunile I Italica, V Macedonica şi XI Claudia. Oraşul Tyras a fost abandonat în 260, după o invazie a goţilor[5]. Chersonesul a fost eliberat de sub stăpânirea regelui sarmat Farzoios de către forţele romane care au trecut Nistrul şi Niprul, iar unităţi din *Classis Flavia Moesica* au fost dizlocate la Tyras, Olbia şi Chersones[6]. Iată cum la scurt timp după crearea *limes*-ului dunărean, concepţia strategică a Imperiului Roman a luat în considerare protejarea acestuia prin controlul unor puncte importante în teritoriul populat de inamicii geţi şi sarmaţi.

Depopularea nu a avut însă efectele scontate, căci de acest spaţiu liber au profitat alţi invadatori, roxolani veniţi de dincolo de Nistru, care au atacat Moesia în iernile 67/68-69/70[7]. Teritoriul depopulat se afla la limita de sud a acelei prelungiri a stepei nord-pontice, care a fost un culoar de trecere pentru populaţiile nomade. Acest teritoriu (cunoscut ulterior cu numele de *Bugeac*)[8], care a avut populaţie stabilă doar în evul mediu târziu, este legat de sud prin trei vaduri: Isaccea, Orlovka şi cel de la cotul Dunării[9]. Nomazii care se vor instala în Bugeac de-a lungul timpului (huni, protobulgari, unguri, pecenegi, cumani, tătari) au dispus acolo de un mediu favorabil modului lor de viaţă şi de o poziţie avantajoasă declanşării raidurilor de pradă[10]. Era evident că doar stabilirea unui spaţiu de siguranţă depopulat nu putea asigura securitatea frontierei. Garnizoanele de la Aliobrix şi Tyras puteau controla doar securitatea drumului care trecea prin aceste cetăţi, nu şi teritoriul pe care îl parcurgeau nomazii.

A doua etapă a extinderii controlului roman în sudul Moldovei s-a desfăşurat în timpul războaielor daco-romane din 101-102 şi 105-106, prin stabilirea altui cap de pod, în extremitatea vestică a acestui teritoriu. Zona de la cotul Dunării a prezentat de-a lungul istoriei o mare importanţă strategică, fiindcă ea poate închide accesul dinspre zona nord-pontică, împreună cu Carpaţii de Curbură (acolo s-a construit şi linia fortificată Focşani-Nămoloasa-Galaţi). De menţionat că în antichitate şi evul mediu Bârladul se vărsa direct în Dunăre, între Siret şi

Prut. Cea mai târzie mărturie a acestei situații este harta otomană a lui Katib Celebi din 1648 (bazată însă pe surse mai vechi). Schimbarea cursului Bârladului a avut loc cândva în secolul al XVII-lea[11]. Miron Costin amintea chiar „năruiturile cetății de la Gălați, din sus, unde cade Bârladul în Dunăre", denumite Gherghina, unde a descoperit monede romane[12].

Romanii au sesizat valoarea strategică a zonei de la cotul Dunării, ridicând un ansamblu de fortificații în fosta localitate Barboși contopită cu orașul Galați, la vărsarea Siretului în Dunăre, pe locul unei dave getice care a fost distrusă în 62. Numele *Dinogetia* atestat de Ptolemeu a fost apoi transferat fortificației care va fi construită pe malul opus al Dunării, la sfârșitul secolului al III-lea[13]. Potrivit celor mai noi cercetări, la Barboși a existat un complex de cel puțin cinci mici fortificații de tip *castellum*, a căror construcție a început după 102. Acolo a existat o *statio*, adică o bază a flotei romane, situată la capătul drumului care, pe valea Siretului și prin trecătoarea Oituz, ajungea în Dacia[14]. Vasile Pârvan a fost primul care a sesizat că, după crearea provinciei Dacia, acest drum a căpătat o importanță economică și militară considerabilă, care a impus și dezvoltarea sistemului de fortificații de la gura Siretului. Mai întâi, în epoca lui Hadrian, a fost construit un val de pământ lung de 23 km între localitățile actuale Șerbești și Tulucești, care închidea o zonă de circa 300 kmp în jurul fortificațiilor, în care au existat așezări rurale de tip *vicus*. Apoi, în jurul anului 145, unul dintre *castella* (cel poligonal, cu suprafața de 3500 mp) a fost inclus într-un castru mai mare (350 x 100 m), care a funcționat până la atacurile carpilor de la mijlocul secolului al III-lea[15]. Altă fortificație dacică ocupată de armata romană în sudul Moldovei a fost Piroboridava, după cum reiese dintr-un papirus care a consemnat răspândirile militarilor din *Cohors I Hispanorum veterana quingenaria* din armata Moesiei Inferior. Unii dintre ei fuseseră trimiși la Piroboridava, o localitate care este amplasată în harta lui Ptolemeu în sudul Moldovei, la nord de Dinogetia, și care aparținea Moesiei Inferior. Ea a fost identificată cu fortificația dacică de la Poiana, jud. Galați, situată pe drumul care ducea în Dacia. Conform celor mai noi interpretări, papirusul se datează în timpul celui de-al doilea război daco-roman, 105-106. Garnizoana de la Piroboridava a fost însă efemeră[16].

Protejarea drumului spre Angustia și a zonei avansate a *limes*-ului din sudul Moldovei s-a făcut prin construirea unui val de pământ între Ploscuțeni (jud. Vrancea) și Stoicani (jud. Galați), lung de circa 85 km. El se află la limita dintre câmpie și Podișul Moldovei. Șanțul de apărare se află spre sud. Originea acestui val a provocat multe discuții printre arheologi. Cel care a oferit o primă teorie temeinic argumentată a fost Radu Vulpe, care, corelând informațiile topografice din istoria lui Ammianus Marcellinus cu situația din teren (el a parcurs tot traseul valului), a ajuns la concluzia că dintre valurile de pământ cunoscute în Moldova, doar acesta poate fi identificat cu cel pe care l-a ridicat regele vizigot Athanarich în calea atacului hunilor din 375[17]. Demonstrația sa a fost respinsă de Ion Ioniță[18], care a arătat că acest aliniament nu putea servi apărării contra hunilor, deoarece aceștia nu ar fi atacat o zonă cu teren împădurit; de asemenea, valul nu ajunge la Dunăre. El aprecia că valul Ploscuțeni-Stoicani a fost ridicat de dacii liberi în prima jumătate a secolului al III-lea și că acela al lui Athanarich

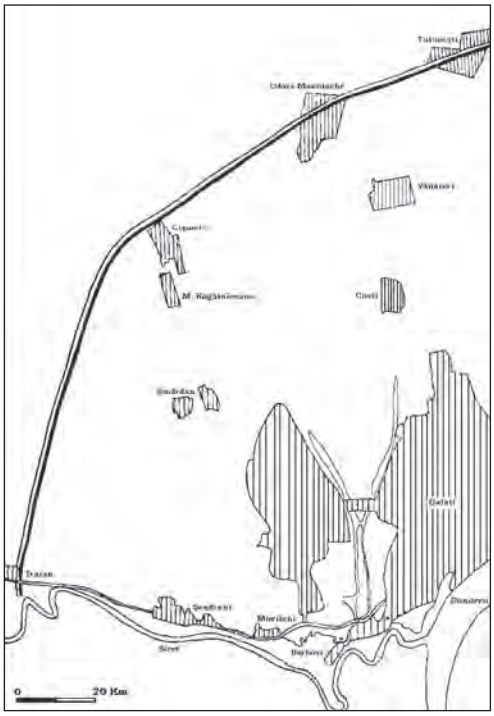

Valul Șerbești-Tulucești
(după C. Croitoru, *Danubius*, 23, p. 23)

poate fi cel identificat în Podișul Central Moldovenesc între Pașcani și Cârniceni pe Prut[19]. Este imposibil, deoarece acest val era prea departe de Dunăre, iar faptul că șanțul se afla spre nord nu se potrivește cu o apărare contra unui atac al hunilor venit din sud. Un val lung de 85 km nu avea cum să fie ridicat în timpul scurt trecut de la pătrunderea hunilor peste Nistru. Radu Vulpe a calculat că el ar fi putut fi săpat în decurs de 20 zile de către 28 000 de oameni, sau în decurs de 10 zile de către 56 000 de oameni[20]. Aceste calcule au fost corectate de către M. Brudiu, care a ajuns la concluzia că volumul de muncă era și mai mare[21]. Din pasajul din opera lui Ammianus Marcellinus nu reiese că „zidul" ar fi fost terminat. Pe când lucrarea era în curs, zvonul că hunii vor năvăli a creat panică, și atunci cei mai mulți goți au fugit spre Dunăre. De fapt, fortificația a fost un proiect eșuat. Singurul loc care se potrivește descrierii geografice este și cel care era cel mai potrivit pentru blocarea invaziei: spațiul restrâns dintre gura Siretului și gura Prutului. Cea mai potrivită soluție de care dispunea Athanarich era blocarea cu un val a acestui loc îngust pe unde se traversa Prutul, vadul de la Giurgiulești de lângă Lacul Brateș. Nu a mai avut timp să o facă, deoarece goții au fugit și mai departe, și desigur pentru că nu dispunea de forțele și materialele necesare. Chiar dacă acest val a fost început, ar fi o iluzie căutarea resturilor sale, mai ales într-o zonă care a suferit multe transformări din cauza schimbării cursurilor Prutului, Bârladului, Siretului și Dunării[22]. Nu este exclus ca acea gârlă denumită Troianul situată lângă Brateș să păstreze amintirea acestui val dispărut între timp (ea are direcția nord-sud, paralelă cu Prutul).[23] De fapt, o asemenea lucrare nu putea fi efectuată în epocă, într-un timp scurt, decât de către armata romană. Tehnica de construcție tipic romană (cu palisadă și gropi capcană în fața șanțului) este decisivă pentru stabilirea originii romane a valului valului Ploscuțeni-Stoicani. Interpretarea cea mai recentă, la care subscriem, este că a fost construit de armata romană în timpul existenței provinciei Dacia, pentru protejarea accesului spre trecătoarea Angustia a sarmaților și dacilor liberi din nord-estul Munteniei și sudul Moldovei. De asemenea, valul se afla în fața direcției de înaintare prin Bugeac.[24]

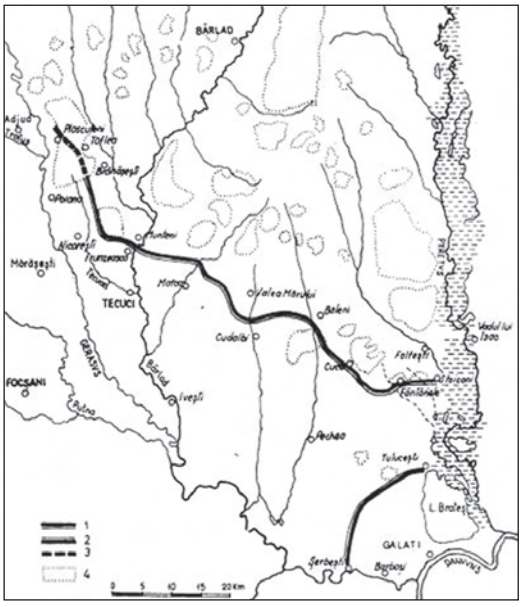

Valurile de pământ Stoicani-Ploscuțeni și Șerbești-Tulucești (după I. Ioniță, *Din istoria…*, fig. 7)

La est de Prut, valul Stoicani-Ploscuțeni a fost prelungit pe aliniamentul Vadul lui Isac-Tatarbunar. Acest val cu traseu compus din mai multe segmente, lung de 126 km, are șanțul spre nord. El proteja sectorul Dunării dintre gura Prutului și Lacul Sasâc, inclusiv avanpostul de la Aliobrix (care era apărată și de un val mai mic între lacurile Cahul și Cartal). Doar armata romană ar fi avut capacitatea de a construi acest val (care a fost dublat de altul situat mai la nord, între Leova și Copanca). Dealtfel, a fost identificat și un drum pietruit pe traseul dintre Aliobrix și val, un drum care nu poate fi decât roman. Descoperirea unui mic tezaur monetar de la mijlocul secolului al IV-lea în pământul care umplea șanțul dovedește că valul Vadul lui Isac-Tatarbunar a fost construit înainte de secolul al IV-lea, deoarece el a ajuns în șanț într-un moment când acesta funcționa deja, sau când valul a fost refăcut[25]. S-a avansat însă și teoria construirii sale de către protobulgari, în secolul al VII-lea, deoarece la Kubei (districtul Bolgrad) s-au descoperit bordeie și gropi de provizii cu ceramică din secolele VI-VII lângă partea de sud a valului[26]. De aceea, arheologul bulgar Rašo Rašev, urmat de D. I. Dimitrov și Uwe Fiedler[27], a susținut că valul Vadul lui Isac-Tatarbunar delimita spre nord teritoriul ocupat de protobulgari înainte de stabilirea lor în Moesia, în 680. De fapt, prezența ceramicii din

secolele VI-VII se poate explica prin repararea sau consolidarea anumitor sectoare ale valului, de către armata bizantină, sau de către o populație aliată. Tezaurul menționat mai sus este în schimb un reper cert pentru datarea primei faze a valului înainte de secolul al IV-lea.

Care a fost eficacitatea acestor valuri de pământ din sudul Moldovei? Ele nu puteau stopa invaziile și nici nu au fost concepute pentru așa ceva. Funcția lor a fost de a delimita și păzi pe timp de pace zone avansate ale fâșiei de frontieră și căile de comunicație. Nici una dintre aceste fortificații liniare nu a avut tăria zidului lui Hadrian din nordul Britanniei, ori măcar a „valului mare" dintre Cochirleni și Constanța[28], care au fost concepute ca linii de apărare. Invaziile carpilor și goților din secolul al III-lea nu au fost împiedicate de valurile din sudul Moldovei.

Nu doar Aliobrix și Tyras au fost părăsite de armata romană din cauza atacurilor carpilor și goților. Chiar și fortificațiile de la Barboși au fost abandonate pe la sfârșitul secolului al III-lea, fiind reocupate pentru o scurtă perioadă după 324, când s-a reparat și valul Șerbești-Tulucești. În centrul castrului a fost construit un *castellum* pentagonal, care a fost menținut doar până la mijlocul secolului al IV-lea. Această nouă fortificație este cea denumită *Turris* de către Procopius din Caesarea: un oraș (*polis*) construit de Traian, părăsit multă vreme[29]. În anul 545, pentru a-i atrage într-o alianță, Iustinian le-a propus anților (o populație de origine sarmatică amestecată cu goți și slavi) să le cedeze această fortificație, împreună cu teritoriul înconjurător (*chora*), pentru a putea stăvili atacurile bulgarilor kutriguri. Pe baza termenilor *polis* și *chora* folosiți de Procopius și a poziției strategice capabile să blocheze atacurile dinspre centrul de putere kutrigur de dincolo de Nistru, singurul amplasament posibil este Barboși. Cetatea Tyras (Cetatea Albă), identificată de unii istorici cu Turris pe baza unei asemănări fonetice, nu avea nici o valoare strategică în această privință. De aceea, punctul de vedere avansat în urmă cu multă vreme de Maria Comșa[30] asupra localizării cetății Turris la Barboși este singurul corespunzător. Cetatea de la Barboși a fost fondată în epoca lui Traian, putea fi calificată drept *polis* și avea o *chora*. Numele *Turris* a fost dat atunci când, la începutul secolului al IV-lea, la Barboși nu mai exista decât turnul poligonal care a fost refolosit, și când vechiul nume *Dinogetia* fusese deja transferat pe malul opus al Dunării. Iustinian nu a mai încercat să extindă controlul roman direct asupra culoarului de trecere din sudul Moldovei, aplicând în schimb o politică de alianțe. Nu se poate preciza dacă propunerea de alianță a fost acceptată de anți în acel moment, dar se cunoaște că ei au acționat ca aliați în războaiele viitoare contra avarilor, și că au intrat ca *foederati* în armata romano-bizantină[31]. Prin această cedare a unui fost avanpost roman de dincolo de Dunăre se renunța la vechea concepție despre *limes*, fluviul devenind o limită clară între imperiu și lumea barbară în acest sectorul al său, spre deosebire de cel din dreptul fostei Dacii Inferior, unde a fost menținută garnizoana de la Sucidava.

---

[1] B. Isaac, *The Meaning of the Terms Limes and Limitanei*, „The Journal of Roman Studies", 78, 1988, p. 125-147; C. R. Whittacker, *Les frontières de l'Empire Romain*, Besançon, 1990; D. H. Miller, *Frontier Societies and the Transition between Late Antiquity and the Early Middle Ages*, în R. W. Mathisen, H. S. Sivan (ed.), *Shifting Frontiers in Late Antiquity*, Aldershot, 1996, p. 161-162; H. W. Goetz, *Concepts of Realm and Frontiers from Late Antiquity to the Early Middle Ages: some Preliminary Remarks*, în W. Pohl, I. Wood, H. Reimitz (ed.), *The Transformation of Frontiers from Late Antiquity to the Carolingians*, Leiden, Boston, 2001, p. 73-75.

[2] D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. a 2-a, București, 1967, p. 287-329. R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, București, 1968, p. 41-43, 56-58; Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București 1984, p. 95-96; I. Bogdan-Cătăniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman, sec. I-III p. Chr.*, Alexandria, 1997, p. 19-20, 27-29; C. Opreanu, *Dacia Romană și Barbaricum,* Timișoara, 1998, p. 31-32; C. Croitoru, *Contribuții la istoria relațiilor politice dintre Imperiul Roman și geto-daci (expediția lui Tib. Plautius Silvanus Aelianus)*, „Argessis. Studii și comunicări. Seria istorie", Pitești, 11, 2002, p. 57-68.

[3] N. Gostar, *Aliobrix*, „Latomus", 26, 1967, 4, p. 987-995; I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II-IV e.n.*, Iași, 1982, p. 30-36, 87; V. P. Vanchugov, V. Sârbu, I. T. Niculiță, V. Bârcă, *Cercetările arheologice de salvare de la Orlovka-Cartal (Ucraina).*

Campania 1998, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, III, București, 1999, 135-221; S. Sanie, *Moesia nord-dunăreană și nord-pontică*, în *Istoria Românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, București, 2001, p. 382-384; R. D. Bondar, S. A. Bulatovič, *Monede romane de la Orlovka*, „Arheologia Moldovei", 23-24, 2000-2001, p. 323-335.

[4] Moesia Inferior era apărată de legiunile I Italica (Novae, azi Sviștov) și V Macedonica (Oescus, azi Gigen), iar după încheierea războaielor daco-romane au mai fost aduse și legiunile XI Claudia (Durostorum, azi Silistra) și V Macedonica (Troesmis, azi Turcoaia). Aceasta din urmă a fost apoi mutată în Dacia, la Potaissa, în anul 167. Au fost instalate unități auxiliare în castre ridicate pe locul fostelor fortificații getice de la Sacidava, Capidava, Arrubium, precum și în alte puncte de pe linia Dunării. Forțele navale care apărau Dunărea făceau parte din *Classis Flavia Moesica*, creată inițial pentru a apăra sectorul fluviului dintre Viminacium și Novae. Extinderea controlului militar roman asupra întregului curs al fluviului a condus la mutarea comandamentului flotei de la Viminacium la Noviodunum în jurul anului 86, când a primit și numele de *Classis Flavia Moesica*.

[5] A. Bortoli-Kazanski, M. Kazanski, *Les sites archéologiques datés du IVe au VIIe siècle au Nord et au Nord-Est de la Mer Noire: état des recherches*, „Travaux et Mémoires, Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation Byzantines", Paris, 10, 1987, 441-442; T. Sarnowski, *Das römische Heer im Norden des Schwarzen Meeres*, „Archeologia", Warszaw, 38, 1987, p. 71-75, 82-83, 92; P. Karyshkovskij, I. Klejman, *The City of Tyras. A Historical and Archaeological Essay*, Odessa, 1994; S. Sanie, *op.cit.*, p. 385-388.

[6] T. Sarnowski, *op. cit.*, p. 63, 66-67; O. Bounegru, M. Zahariade, *Les forces navales du Bas-Danube et de la Mer Noire aux Ier-VIe siècles*, Oxford, 1996, p. 9-10, 15-19, 92-93; V. Grosu, *Regatul lui Farzoios și Inismeus*, „Arheologia Moldovei", 19, 1996, p. 251; S. Sanie, *op.cit.*, p. 373-374.

[7] C. C. Petolescu, *Dacia. Un mileniu de istorie*, București, 2010, p. 81.

[8] Numele *Bugeac*, de origine otomană (înseamnă „colț" în turcește), a fost introdus după tratatul polono-otoman din 1630. Vezi I. Chirtoagă, *Apariția tătarilor (nogailor) pe teritoriul Moldovei și semnificația noțiunii Bugeac*, în *Tătarii în istorie și în lume*, coord. T. Gemil, București, 2003, p. 161-162; I. Țurcanu, *Descrierea Basarabiei. Teritoriul dintre Prut și Nistru în evoluția istorică (din primele secole ale mileniului II pînă la sfîrșitul secolului al XX-lea)*, Chișinău, 2011, p. 34-56.

[9] O prezentare istorico-geografică la Gh. I. Năstase, *Bugeacul în antichitate (Contribuție de geografie fizică și omenească)*, „Buletinul Societății Regale Române de Geografie", 55, 1936, p. 137-152.

[10] N. Iorga, *Chestiunea Dunării (istorie a Europei răsăritene în legătură cu această chestie)*, ed. V. Spinei, Iași, 1998, p. 150 denumea Bugeacul „un cuib de pradă minunat".

[11] N. I. Antonovici, *L'identification d'un affluent inconnu scythique du Danube, le Tiarantos (le Bârlad)*, în *Comptes Rendus du Congrès International de Géographie*, IV, Varșovia, 1938, p. 46-49; A. Radu Popescu, *O hartă osmană a Dobrogei de la mijlocul secolului XVII*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol"", Iași, 22, 1985, 2, p. 634; M. Botzan, *Pour localiser Vicina: histoire et milieu géographique*, „Revue des Études Sud-Est Européennes", 30, 1992, 1-2, p. 69-71.

[12] Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, în *Opere*, ed. de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 267.

[13] Gh. Ștefan, *Dinogetia – A Problem of Ancient Topography*, „Dacia", NS, 2, 1958, p. 317-329.

[14] La intrarea dinspre Transilvania în trecătorea Oituz a fost construit castrul Angustia (Brețcu, jud. Covasna), inclus inițial tot în Moesia Inferior.

[15] V. Pârvan, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, București, 1913; S. Sanie, *Civilizația romană de la est de Carpați și romanitatea de pe teritoriul Moldovei*, Iași, 1981, p. 75-128, 202-224; L. Petculescu, *Despre cronologia fortificațiilor romane de la Barboși*, „Pontica", 15, 1982, p. 249-253; I. Ioniță, *op. cit.*, p. 18-29; M. Brudiu, *Drumul roman prin Moldova de Jos - între intuiție și realitățile arheologice*, „Pontica", 31, 1998, p. 209-216; D. Liușnea, *Câteva considerații privind limes-ul dunărean în nordul Dobrogei*, *ibidem*, p. 220-223; S. Sanie, *Moesia...*, p. 373-382; C. Croitoru, *Despre prezența romană în sudul Moldovei și rolul castellum-ului descoperit la Galați. Note de lectură (I),* „Danubius", 21, 2003, p. 15-23; Idem, *Fortificații liniare romane în stânga Dunării de Jos (secolele I-IV p. Chr.)* (I), Galați, 2004, p.83-88; Idem, *Considerații privind locuirea civilă în preajma limes-ului nord-dunărean al provinciei Moesia Inferior*, „Danubius", 23, 2005, p. 7-24; D. Liușnea, *Organizarea limes-ului roman de la Dunărea de Jos în timpul Principatului și a Dominatului. Studiu de caz pe flotila militară*, București, 2008, p. 92-102; O. Țentea, I. Oltean, *The Lower Danube Roman Limes at Galați (Romania). Recent results from excavation and aerial photographic interpretation*, în *Limes XX: Estudios sobre la Frontera Romana, Roman Frontier Studies*, vol. III, Madrid, 2009, p. 1515-1524.

[16] R. Vulpe, *Piroboridava: așezarea geto-dacică de la Poiana* (Bibliotheca Thracologica, 39), București, 2003; F. M. Popescu, O. Țentea, *Partici-parea trupelor auxiliare din Moesia Superior și Moesia Inferior*

la cucerirea Daciei, în vol. *Dacia Augusti Provincia. Crearea provinciei. Actele simpozionului desfășurat în 13-14 octombrie 2006 la Muzeul Național de Istorie a României*, București, 2006, p. 92-93; C. C. Petolescu, F. M. Popescu, *The Presence of the Roman Army from Moesia Inferior to the North of the Danube and the Making of the Dacia Inferior province*, în I. Piso (ed.), *Die Römischen Provinzen. Begriff und Gründung (Colloquium Cluj-Napoca 28. September – 1. Oktober 2006)*, Cluj-Napoca, 2008, p. 358.

[17] R. Vulpe, *Le vallum de la Moldavie inférieure et le „mur" d'Athanaric*, Hague, 1957, p. 41-50.

[18] I. Ioniță, *op.cit.*, p. 55-59, 114-115.

[19] I. Ioniță, *op.cit.*, p. 114-115. M. Brudiu, *Alte considerații referitoare la valul antic zis al lui Atanaric*, în *Adevărul omenește posibil pentru rânduirea binelui [Omagiu Sever Dumitrașcu]*, Oradea, 2001, p. 274 consideră, de asemenea, că valul a fost construit de carpi contra sarmaților.

[20] R. Vulpe, *Le vallum...*, p. 49.

[21] M. Brudiu, *Cercetări privind valurile antice din sudul Moldovei*, în *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 233-234; Idem, *Alte considerații...*, p. 264-265.

[22] M. D. Liușnea, *Câteva considerații...*, p. 217-219; M. Botzan, *op. cit.*, p. 69-71.

[23] M. Brudiu, *Cercetări...*, p. 235.

[24] C. Croitoru, *Fortificații liniare...*, p. 109-110.

[25] J. Napoli, *Recherches sur les fortifications linéaires romaines*, Roma, 1997, p. 60, 104, 373-378; Gh. Postică, I. Hâncu, I. Tentiuc, *Așezarea din secolele IX-XI de la Giurgiulești și unele considerații privind siturile medievale timpurii din zona lacurilor dunărene*, în *Studia in honorem Ion Niculiță. Omagiu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, Chișinău, 1999, p. 289; C. Croitoru, *Sudul Moldovei în cadrul sistemului defensiv roman. Contribuții la cunoașterea valurilor de pământ*, „Acta Terrae Septemcastrensis", Sibiu, 1, 2002, p. 113-114.

[26] F. Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*, Cambridge, 2006, p. 80; U. Fiedler, *Bulgars in the Lower Danube region. A survey of the archaeological evidence and of the state of current research*, in *The Other Europe in the Middle Ages. Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*, ed. by F. Curta, Leiden, Boston, 2008, p. 164; P. Sophoulis, *Byzantium and Bulgaria, 775-831*, Leiden, Boston 2011, p. 102, 129-130.

[27] R. Rašev, *L'Onglos - témoignages écrits et faits archéologiques*, „Bulgarian Historical Review", 10, 1982, 1, p. 76-79; Idem, *Quelques remarques sur l'Onglos*, în *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*. Volum îngrijit de I. Cândea, V. Sârbu, M. Neagu, Brăila, 2004, p. 277-282; D. I. Dimitrov, *La culture matérielle sur la rive septentrionale gauche du Bas-Danube aux VIe -Xe siècles*, „Études Balkaniques", 21, 1985, 1, p. 119; U. Fiedler, *op. cit.*, p. 152-153.

[28] Acest val lung de 54 km prevăzut cu 35 de castre mari și 28 de castre mici a fost construit probabil în secolele IV-V. Vezi I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București 1971, p. 99-100; A. Petre, *Date noi în legătură cu valurile antice de apărare din Dobrogea*, „Buletinul Monumentelor Istorice", 42, 1973, 2, p. 31; I. Bogdan-Cătăniciu, *I Valli di Traiano nella Dobrugia. Considerazioni sulle fotografie aeree*, în *Omaggio a Dinu Adamesteanu, a cura di Marius Porumb*, Cluj-Napoca, 1996, p. 202-207; J. Napoli, *op. cit.*, p. 102-104, 341-347, 354-355; I. Bogdan-Cătăniciu, *Cercetări aerofotografice pe valurile din Dobrogea. Aspecte demografice*, în *Orgame/Argamum. Supplementa I. À la recherche d'une colonie. Actes du Colloque International 40 ans de recherche archéologique à Orgame/Argamum: Bucarest-Tulcea-Jurilovca, 3-5 octobre 2005*; textes reunis par M. Mănucu-Adamesteanu, București, 2006, p. 412-418.

[29] Procopius, *Războaiele*, VII, 14.32-33 (Fontes Historiae Daco-Romanae, II, București, 1970, p. 444 /445); A. Madgearu, *The Placement of the Fortress Turris (Procopius, „Bell. Goth.", III. 14. 32-33)*, „Balkan Studies", 33, 1992, 2, p. 203-208; Idem, *The 6th Century Lower Danubian Bridgeheads: Location and Mission*, „Ephemeris Napocensis", 13, 2003, p. 301-304.

[30] M. Comșa, *Unele considerații privind situația de la Dunărea de jos în secolele VI-VII*, „Apulum", 12, 1974, p. 302.

[31] Č. Bonev, *Les Antes et Byzance*, „Études Balkaniques", 19, 1983, 3, p. 111-117; G. Kardaras, *The Byzantine-Antic treaty (545/46 A. D.) and the defense of Scythia Minor*, „Byzantinoslavica", 68, 2010, p. 79-80.

BASARABIA – ORIGINILE UNEI ȚĂRI ROMÂNEȘTI

SERGIU IOSIPESCU*

Abstract

In 1812, by the peace treaty of Bucharest which ended the Ottoman-Russian war, the east part of the Principality of Moldavia was annexed by Russia despite the international right. In 1813 the conqueror gave to this territory the name of Basarabia. From the middle of 16th century this was the cartographic name of the south-east corner of the Principality of Moldavia annexed between 1484 and 1538 by the Ottoman Empire. The sultan's aim was to transform the Black Sea into an Ottoman lake and the Romanian maritime façade was the last Christian possession on the shore.

The study presents the 14th century origin of this land as a part of the Principality of Walachia under Basarab dynasty, from who derived the name of this land – Basarabia. The territorial extension of the Romanian Principality down to Danube and to the Black Sea resulted from the anti-Mongolian Crusade delivered since 1345 and was completed in 1372-1382 by the conquest of Chilia and its region. Many times disputed between Moldavia, Walachia or Hungary, Chilia county remained a possession of the first (1465-1484). As a former part of Walachia – the land of Basarab dynasty – the county of Chilia, the north band of territory north to the maritime Danube conserved as an erosion witness the name of Basarabia.

***Keywords**: Basarabia, Chilia County, Walachia, Moldavia, Ottoman Empire, Russia, 14th-16th centuries.*

La 28 mai 1812, prin tratatul de pace semnat de plenipotențialii ruși și otomani la București lua sfârșit, după aproape 6 ani, războiul dintre cele două imperii. Planurile de război și, mai ales, proiectele unei grandioase expansiuni în Balcani și Mediterana orientală, relevate de Leon Casso mai cu seamă după studiul corespondenței prințului Alexandru Czartorysky – în măsură să reia politica Ecaterina a II-a și să facă uitate usturătoarele înfrângeri provocate Rusiei de „uzurpatorul" francez, fuseseră categoric amendate de conjunctura europeană tot mai defavorabilă, din cauza aceluiași Napoleon, dar și a incapacității militare de obținere a unei victorii decisive la Dunărea de Jos. Astfel că rezultatul a aproape șase ani de război s-a dovedit cu totul modest din punctul de vedere al Imperiului tuturor Rusiilor. Consecința gravă a fost pentru principatele române anexarea de către Imperiul rus a părții Moldovei dintre Prut, Nistru, Dunărea maritimă și Marea Neagră.

Articolul 4 al tratatului, urmând prima prevedere a preliminariilor păcii „stipula că Prutul, din punctul unde acest râu pătrunde în Moldova, până la confluența sa cu Dunărea, apoi, pornind din acest loc malul stâng al acestui din urmă fluviu până la Chilia și la vărsarea sa în Marea Neagră, formează limita celor două imperii"[1]. Poarta, conform ultimului paragraf al

* Cercetător științific dr., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară – București.

aceleiași prevederi a preliminariilor păcii „renunța la toate drepturile sale asupra teritoriului situat pe malul stâng al Prutului și îl ceda Curții imperiale a Rusiei cu toate fortărețele, orașele și locuințele care se află pe el, precum și jumătate din râul Prut, care formează frontiera dintre cele două imperii”[2]. Articolul 5 stipula că „Maiestatea Sa, împăratul tuturor Rusiilor cedează și restituie Sublimei Porți otomane partea Moldovei care este situată pe malul drept al Prutului, precum și marea și mica Valahie cu toate fortărețele în starea lor actuală, orașele, târgurile, satele, stabilimentele de orice fel și tot ceea ce cuprind aceste provincii [...]”[3].

După litera și spiritul tratatului, teritoriul dintre Prut, Nistru, Dunăre și mare era o parte a Moldovei, calificată ca „provincie” a Imperiului otoman. Numele „Basarabiei” nu apărea în legătură cu teritoriul ocupat ci doar în legătură cu tătarii: „tătarii care, pe parcursul războiului actual, ar fi emigrat din Basarabia în Rusia, vor putea să se reîntoarcă în statele otomane” (art. VII)[4]. Fiind evident vorba aici de Bugeac, teritoriul unghiular dintre fosta frontieră sud-estică a principatului Moldovei, Dunăre și Marea Neagră, aflat sub directa administrație otomană, făcând parte din vilaietul Silistra și locuit până la război mai ales de tătari.

Abia în anul următor 1813, după încheierea campaniei din Rusia și a retragerii armatei napoleoniene, împăratul Alexandru I și consilierii săi au hotărât ca noua provincie a Imperiului tuturor Rusiilor să se numească „Basarabia” și să aibă statutul de *oblastie* (provincie) privilegiată[5]. După obișnuitele procedeuri ale politicii și diplomației ruse, noua denumire, inventată, trebuia să creeze o nouă identitate părții dintre Prut, Nistru, Dunăre și mare a principatului Moldovei. Întâmplător, numele ales provenea dintr-un toponim curent în cartografia și negocierile diplomatice ale secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea – și sugera legătura cu prima dinastie românească și cu cel dintâi stat românesc medieval din Carpații meridionali la Dunărea de Jos.

Așa cel puțin s-a crezut și afirmat până mai ieri când, denumirea Basarabiei, ca mărturie a vechii stăpâniri a Țării Românești a Basarabilor la nord de Dunărea maritimă a fost *de plano* contestată[6]. Nu ne vom referi la volumul pub-

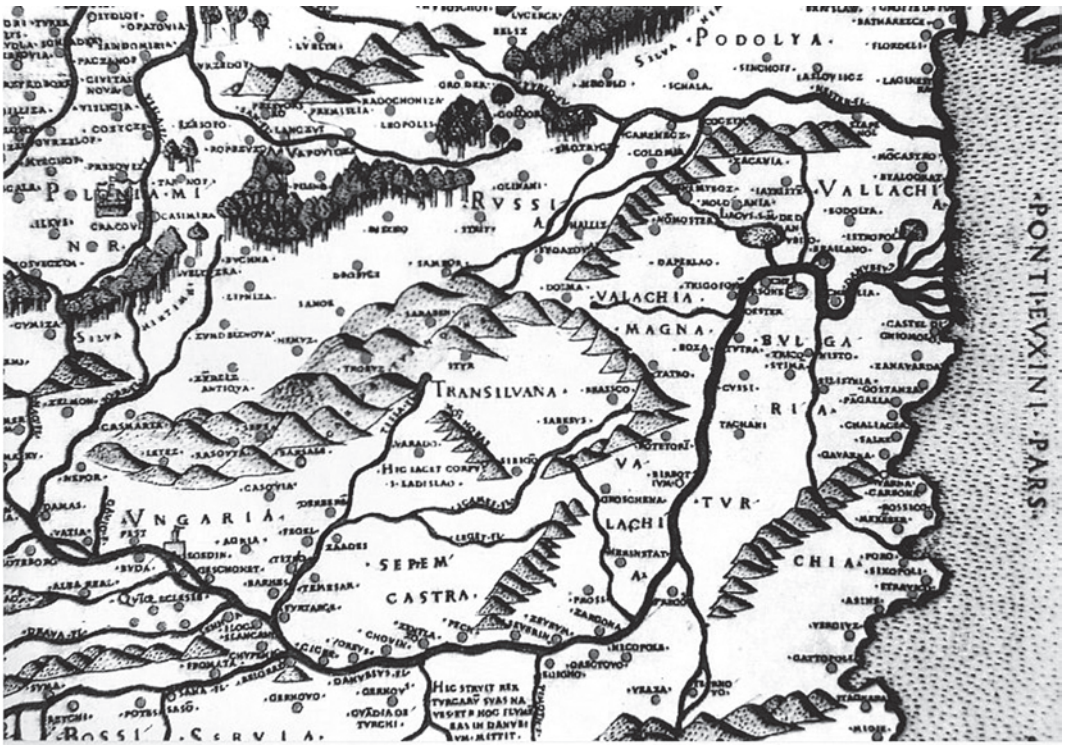

Marcus Beneventanus, Tabula Moderna Polonie, Ungarie, Boemie, Germanie, Lituanie, 1507 (fragment)

licat la Chişină, al cărui autor nu stăpâneşte cunoştinţele şi metoda cercetării medievistice. Ci la amănunţitul studiu [7], exemplar sub mai multe aspecte, care a despuiat sursele, mai cu seamă cartografice, despre acest ţinut, pe care ne-am obişnuit a-l numi Basarabia, dovedind că toponimul apare la 1540, şi că el este o „invenţie cartografică", fără legătură cu realităţile istoice.

O rezervă era totuşi făcută în privinţa nomenclaturii necunoscutei hărţi a lui Bernard Wapowski, „părintele cartografiei polone".

La începutul secolului al XVI-lea, în vremea studiilor la Bologna şi a carierei sale la Curia papală din Roma, viitorul canonic cracovian Bernard Wapowski (1450-1535) a colaborat cu Marcus din Benevent pentru realizarea unor hărţi ptolemeice. Întors după 1515 în patrie Bernard Wapowski şi-a început propria activitate de cartograf, tipărind la 1526-1528 , la tiparniţa lui F. Ungler de la Cracovia, o hartă a Poloniei (*Mappa in qua illustrantur ditiones Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae pars*) la scara 1:1000000 şi alta a Europei răsăritene – *Tabula Sarmatiae* ...(scara 1: 2 900 000).

Soarta celei dintâi a fost la fel de tragică precum a întregului popor polonez în cel deal Doilea Război Mondial. În bombardamentele asupra Varşoviei din anul 1944 a pierit şi singurul exemplar fragmentar ce se păstra din marea hartă a Poloniei. Din fericire într-o istorie a cartografiei polone de Karol Buczek fuseseră reproduse două dintre aceste fragmente, şi tocmai cel cu partea sudică a regatului incluzând şi estul Moldovei şi Dobrogea[8]. Interfluviul Prut („Pruch fl") – Nistru este împărţit de un masiv forestier, în care desigur se poate identifica codrul Tigheciului, la est de care sunt Chilia („Kylia") şi Cetatea Albă („Byalgorod") iar spre sud-vest Reni („Ren") şi Obluciţa („Oblucicza"). Aici de partea cealaltă a Dunării apare Tulcea („Tulcza"). Este de subliniat în prezenta discuţie că deşi fragmentul reprodus nu depăşeşte latitudinea imdeiat nordică Cetăţii Albe, totuşi la marginea sa superioară spre nord-vest se pot reconstitui literele „M O L" din inscripţia „Moldavia".

Harta lui Marcus de Benevent (Benventanus) *„Tabula Polonie moderna, Ungarie, Boemie, Germanie, Russie, Lthvanie*", gravură colorată, tipărită de Bernardin de Vitalibus la Roma, la Evanghelista Tosino (1507)[9], întemeiată pe ideile lui Nicolaus Cusanus, cu informaţii ale lui Bernard Wapowski (Vapovius) şi Erhard Etzlaub, are la nordul Dunării maritime, între două cursuri de apă dintre care cel estic numit „Nester Fl(umen)", sub semnul circular roşu, numele „Mo(n)castro Byalograt", însemnarea cu majuscule mari Vallachia. Sub ea, parazitare, toponimele Bodolya şi Istropoli cu aceleaşi semne de oraşe. Dunărea maritimă, cu inscripţia «Danubius», se varsă în mare prin şase guri, o a şaptea fiind absorbită de o mlaştină, conform descrierii ptolemeice. Pe malul stâng al Dunării se află «Ibrailano» (Brăila), oraş înconjurat de un canal cu apă şi, în aval într-un cot al fluviului oraşul Chilia.

La vest de afluentul dunărean – la est de care figurează Vallachia – spre munţii din nord-est şi până la un alt râu, se află Moldania cu un semn de oraş, apoi la nord-vest de aceasta Nemyecz şi la nord-est un oraş «Iatriste(n)" şi, în extremul nord, spre munţi, «Zacavia» (Suceava). Râul ce izvorăşte la «Sambor» şi străbate munţii, are spre vărsarea în Dunăre un lac: «Lacus S.M. de Danubio» (Brateşul?). Titla de deasupra literei M ar putea conduce la descifrarea „Sanctae Mariae".

În amonte pe Dunăre, în dreptul Bulgariei de pe malul drept, pe cel stâng, până în munţi se află «Valachia Magna», cu oraşele Trigoforu(m) (Târgovişte) şi Boza (Buzău), iar mai departe, în susul fluviului şi la sud-vest de «Rotetorn» (Turnul Roşu), «Valachia». Ar fi astfele trei Valahii, una Mare, centrală, alta la nord de Dunărea maritimă şi alta spre occident. Ceea ce are importanţă pentru discuţia de faţă este **Valahia** de la Moncastro la Chilia, de pe malul nordic al Dunării maritime.

Coborând însă în timp această situaţie se constată şi în harta Europei, gravată de Michael Wolgemuth, din *Cronica de la Nurnberg* a lui Hartmann Schedel, editată la 1493 de Hieronymus Munzer. Astfel la nord de gurile Dunării , între un afluent al acesteia şi un fluviu identificabil cu Nistrul este marcată „Walachia".

Într-un studiu mai vechi despre hărţile nautice Victor Eskenasy atrăgea atenţia asupra apariţiei excepţionale a Valahiei pe hărţile de la finele secolului XIV şi dimpotrivă proliferarea ei în producţii cartografice din veacul următor – planisferul anonim dinainte de 1450, harta anonimă de la mijocul secolului, apoi, în aceeaşi tradiţie, Andrea Benincasa(1508), contele Freducci (1538), Baptista Agnese (1542)

și alții[10]. Avem astfel conexiunea dintre informațiile hărților nautice și terestre privitoare la numele de Valahia pus deasupra Dunării maritime, în interfluviul Prut – Nistru.

La 1540 *Cosmographia*[11], opera capitală a lui Sebastian Munster înfățișează în harta *Landtafel des Ungerlands, Polands, Russen, Littaw, Walachey und Bulgerei* o situație diferită. În mijlocul uni cerc de munți este „Transilvania", dincolo de care, la izvoarele lui „Alutus fl" (Oltului), într-o depresiune intramontană se află „Ceculia" (Siculia, Țara Secuilor). Între Alutus și „Ialomitza fl" este pusă inscripția „Transalpina" și, tot aici pe „Ister fl" vis-à-vis de Nicopol este „Colownyck", o rarissimă mențiune a vechii denumiri a Turnului (Holăvnic). Între Ialomitza flumen și „Mylcouo fl" se află orașul „Rebnyk" iar la vărsarea Ialomiței în Dunăre este „Flocz" (Târgul de Floci). La est de munții Transilvaniei, pe un afluent pe dreapta al Siretului este „Molda danya" (Molda Banya, Moldova) și ceva mai jos, pe malul drept al Siretului „Soczaua metropol" (Suceava, capitala). Spre sud-est, către prut „Margesch metropol", ascunde Târgul Iașilor („Markt Iași"). Între Siret și Prut este inscripția „Valachia Magna"[12]. Tot aici sunt figurate orașele „Hus" (Huși), „Berlach" (Bârlad), „Galacz". Pe dreapta lui „Tyras qui et Nester" (Nistrul) sunt orașele „Stoka" (Soroca), „Oryhow" (Orhei) și, pe malul limanului fluviului „Wyssenburg, Nester Alba, Byalogrod". În delta pe al doilea braț de la nord al Dunării este orașul „Kylia". Pe orizontală de la Prut, din dreptul Hușilor și până la sud de Cetatea Albă este inscripția „Bessarabia".

Se poate așadar conchide că Sebastian Munster este cel dintâi – până astăzi cunoscut – care, în *Cosmographia* sa de la 1540, introduce numele **Basarabia** între Prut și Nistru, acolo unde, de obicei, apărea **Valahia**.

*

De prim ordin pentru discuția prezentă sunt știrile despre aceste locuri incluse de Jan Długosz în *Istoriile* sale[13], ilustrative pentru concepția sa geografică. Învățatul canonic de la Cracovia introduce un mănunchi de știri despre țările române sub anul 1465, în legătură cu cucerirea Chiliei de către Ștefan voievod. Narațiunea pornește de la prinderea și întemnițarea lui Vlad *„Moldaviae superioris principe"* de către regele Ungariei Mathias. În locul său s-a impus în *„Moldavia maior"* fratele lui Vlad, Radu, ca vasal și tributar al lui Mehmed, împăratul turcilor. Curând după aceasta *„oppidumque Kilia cum arce super Danubii litus sitam quod graeci Lycostomos appelant, natura, situ et arte munitum, quod per deditionem spontaneam, Hungaris exclusis, ipse Radul occupaverat pro turco tenebat"*[14]. Situația orașului și castelului Chilia/Licostomo reprezintă introducerea lui Długosz la campania lui Ștefan „Palatinus Valachiae" spre cucerirea cetății în 1465. Este ocazia pentru canonicul cracovian ca să schițeze statutul Valahiei lui Ștefan voievod: vasală Poloniei și, cu acordul acesteia, tributară Porții otomane. Dar, ceea ce nu s-a remarcat îndeajuns, este menționarea de către istoricul polon, între cauzele expediției lui Ștefan voievod împotriva Chiliei la 1465, a pericolului devastărilor provocate de turci din această apropiată vecinătate („vastationem terrae Valachiae/.../ ex tam propinqua vicinitate, per turcum fiendam")[15]. Cucerirea cetății de către forțele domnului Moldovei, Ștefan, s-a făcut după Długosz, în strânsă legătură cu regele Cazimir, care a trimis scrisorile sale locuitorilor Chiliei[16]. Reacția otomană imediată după cucerire a fost potolită printr-o mobilizare generală a populației Moldovei de către domn, prin plata tributului și a unor daruri.

Principatul românesc est carpatic revine în atenția lui Jan Długosz cu prilejul expediției regelui Mathia în Moldova din 1467 și a bătăliei de la Baia. Istoricul polon numește principatul „Moldavia" sau „Valahia", iar pe locuitori „valahi"[17]. Sub iarna 1473/1474 Długosz include știrea sosirii trimișilor lui Ștefan „voievodul Valahiei" („Moldaviei" în titlul paragrafului) la regele Cazimir al Poloniei cu informații despre conflictul acestuia cu „Radul, voievodul Besarabiei", sprijinit de turci[18].

La anul 1474, după relatarea invaziei tătare în Polonia, cronicarul polon continuă cu un pasaj despre țările române. „Emersit illico et aliud aeque grande malum, par quoque calamitas. Turcorum enim Caesar Mahumeth omnes arces et munitiones **in Bessarabia, et Montania**, tradente sibi ultronee Bessarabiae vaivoda Radulone, occupans, et in sua potestatem redigens, in tantam subito arogantiam se extulit, ut nunciis ad Stephanum voievodam Valachiae missis, imperisse illum requieret, quatenus illi Byalogrodum et Kiliam resigna-

ret, tributum quoque neglectum, in praesens et in futurum ex duceret, pro hoste illum, si secus ageret, habiturus. Sciturus quoque illum propediem venturum, et loca ipsa potenter coinvito, conquisturum"[19]. Însemnarea are o valoare relevantă excepțională pentru chestiunea începuturilor Basarabiei. În ochii poate a celui mai învățat polonez al vremii sale era conturată configurația binară a Țării Românești „Bessarabia et Montania". Sensul ei se poate lămuri prin înțelegerea felului în care polonezii medievali au cunoscut și și-au reprezentat realitățile etno-geografice românești.

De bună seamă ei percepuseră principatul de la est de Carpații orientali ca o țară românească – Valahia. Nu este exclus ca denumirea să se fi datorat contactului Poloniei inițial cu o Valahie septentrională, anterioară formării Țării Moldovei în bazinul râului omonim. De la această Valahie a provenit numele tradițional polonez al principatului Moldovei, dar și această din urmă denumire era cunoscută și folosită ca atare – Moldavia – de Jan Długosz.

Cât privește celălalt principat românesc, meridional, în narațiunea evenimentelor de la 1473 istoricul polon sesizează existența unei Muntenii – „Montania" – și a Basarabiei – „Bessarabia". Am atras mai demult atenția asupra formării denumirii maghiare a Țării Românești – „Havasalföld" (<„Havasalsoföld" – Țara Muntenească de Jos) care presupune existența toponimului Havasfelsoföld – Țara Muntenească de Sus, care este desigur Țara Oltului transilvan (Făgărașul)[20]. Aceasta sugerează dinamica procesului de formare a statului pornind de la nucleul inițial, de pe versantul nordic al masivului făgărășan. Pentru Długosz, Țara Românească este Basarabia, după numele dinastiei, dar prea bine informatul și înțeleptul canonic cunoștea și Muntenia („Montania") inițială, de unde a pornit formarea principatului românesc meridional. Extinderea acestuia spre est sub principii Basarabi a fost Basarabia, prima nouă realitate geografică românească intrată în contact cu polonii. În împrejurările anilor 1473-1474, odată cu subordonarea tot mai accentuată de către otomani a Țării Românești, mai ales în vederea pregătirii campaniei împotriva Moldovei, instalarea unor garnizoane și dispunerea unor forțe ale sultanului în Basarabia, dar și în Muntenia – pentru prevenirea unei intervenții ungare – constituie o suplimentară explicație a lui Długosz.

Astfel a fost dat pentru prima dată un sens geografic restrictiv noțiunii de Basarabia în *Historia Polonica.* Aceasta fusese determinată desigur și de cererea făcută acum, la 1474, lui Ștefan vodă al Moldovei pentru cedarea Chiliei și Cetății Albe. De altfel, ca o consecință a victoriei de la Podu Înalt-Vaslui, a exploatării derutei oastei otomane din a doua decadă a lunii ianuarie 1475, canonicul cracovian menționează „et arcis Bessarabiae, ab eo ad Turcum defecerant, omnes illi reditae"[21].

Conștient de iminenta reacție otomană și informat de pregătirile ce se făceau în marea tabără militară de la Adrianopol/Edirne în primăvara anului 1475, Ștefan cel Mare a cerut ajutor regelui Poloniei Cazimir, nobilimii Lituaniei și Rusiei. Din această corespondență și din solii, Długosz reține ca primă cerere garnizonarea cu 2000 de pedestrași a cetăților Chilia și Cetatea Albă („ut Rex duo millia peditum, ad tuendum Bialogrodum et Kiliam, mitteret"[22]). Aceasta denotă atât însemnătatea acordată de domn celor două cetăți pontice, cât și a certitudinii îndreptării efortului de război otoman mai ales împotriva lor.

Descrierea campaniei armatei sultanului Mehmed al II-lea în Moldova la 1476 este precedată în Istoria lui Długosz de trecerea în revistă a motivelor de război ale otomanilor: „Mahometh Turcorum caesar, odio implacabili contra Stephanum voivodum Moldaviae fremens, quod et illi tributum denegasset, Kilia quoque, quam veteres Clitomastum [sic! i.e. Lycostomo – S.I.] vocavere, suis praesidiis deiectis, sibi usurpasset, et exercitum suum anno transacto, centum viginti milia continentem, clade ingenti, circa palum Rakowyecz, et fluvium Berlad, delevisset"[23]. Chestiunea Chiliei ocupă locul al doilea și cu această ocazie se lămurește și sensul expresiei canonicului de la Cracovia despre situația cetății dunărene după 1462, sub domnia în Țara Românească a lui Radu cel Frumos, care „pro Turco tenebat" („o ținea pentru turc"). Or această situație se concretizase prin instalarea efectivă în cetate și a unor trupe otomane – după cum fusese informat Jan Długosz – garnizoana distrusă sau expulzată la 1465, odată cu cucerirea Chiliei de Ștefan voievod. De altfel și în negocierile sultanului cu solia regelui Poloniei purtată la Varna în ultima decadă a lunii mai 1476, Mehmed al II-lea reluase aceleași cauze care provocaseră războiul: „si Stephanus voievoda, tributum retentum et futurum, sibi pendere, Kiliam quoque ad Bessarabiae Principatus pertinentem et captivos singulos restituere consentiret"[24].

Sebastian Münster, Cosmograhia, Basel, 1544, *Polonia et Ungaria*

Din toate textele istoriei polonice a lui Jan Dlugosz se singularizează astfel acea parte a Țării Românești la nord de Dunărea maritimă și în jurul Chiliei, aflată sub domnia lui Radu cel Frumos, cucerită de Ștefan al Moldovei și pretinsă, împreună și cu Cetatea Albă, de sultanul Mehmed al II-lea, cauză principală a confruntării dintre Moldova și Imperiul otoman la 1484. În sfârșit, pentru o mai sigură instruire a cititorilor săi, Jan Długosz dezvăluie alcătuirea Țării Românești din două entități geografice – **Muntenia** și **Basarabia**.

Evenimentele de la 1484, pe care Jan Długosz nu le-a mai apucat, se regăsesc într-o inedită istorie spaniolă a turcilor de la începuturile lor, continuată, în partea ce se păstrează,căci vreo două zeci de file de la final lipsesc, până la pornirea oastei sultanului Suleyman la asediul Vienei din 1529[25].

Un pasaj al manuscrisului spaniol se referă la urmările cuceririi Chiliei și Cetății Albe în vara anului 1484: „acele pământuri [Licostomo și Moncastro-n.S.I.], principalele posesiuni ale acelui conte Ștefan Carabogdan au fost cucerite pentru Marele Turc Bayazid și acum sunt în stăpânirea nepotului; populația locurilor acelea plătesc întotdeauna tribut atât seniorului tătar și la fel Casei contelui Ștefan și tuturor acelora le arată aceeași supunere și nu ar putea trăi altminteri, pentru că, oricare din acești trei seniori o poate distruge și astfel chiar de când sultanul Bayazid a cucerit cetățile Licostomo și Moncastro a consimțit ca oamenii pământului să recunoască senioria celor trei, căci altminteri i-ar fi trebuit mii de oameni ca să apere teritoriile lor de tătari și de Carabogdan”[26]

Considerațiile de strategie ale istoriei spaniole conduc cercetarea spre chestiunea frontierei sud-estice a Moldovei sub Ștefan cel Mare și a evoluției ei ulterioare.

La 1634, pe drumul dintre Chilia și Cetatea Albă în preajma satului „turcesc” numit Schinoasa, Niccolo Barsi vedea la popasul de la Arabath o frumoasă întăritură, ridicată de curând dar încă neprevăzută cu tunuri. Evljia Celebi a trecut și pe aici, și povestește despre

„clădirea din nou" a cetății sub privegherea lui Kenan pașa pe vremea când era guvernator de Özü/Ociakov la anul H. 1046 (iunie 1636-mai 1637): „este o cetate mică, zidită solid, în formă de patrat, având împrejur o mie de pași; are o poartă ce se deschide în partea de sud iar în cele patru colțuri se găsesc patru turnuri înalte"[27]. În interiorul castelului se afla o geamie, un hambar pentru grâu, locuințele mici pentru garnizoana de 150 de neferi sub un dizdar. Ea asigura drumul caravanelor, mai înainte de refacerea fortificației, amenințat de „haraminii moldoveni și tătari", ce profitau de terenul mlăștinoș și de trestii [28]. La vremea călătoriilor lui Evljia Celebi, eventual la 1657, Tatarbunar era un vaquf al lui Qoğa Kenan pașa[29]. Între veniturile vaqufului de la Tatarbunar erau taxele de negoț și vamă „badj ve bazar hakhi", percepute asupra caravanelor și robilor, din care era plătită garnizoana cetății în schimbul pazei drumurilor[30] .

Desigur există o contradicție cronologică între relatările celor doi călători dar ceea ce interesează cu precăderea aici este doar *reconstrucția* cetății către 1630, altminteri spus existența unei fortificații anterioare la Tatarbunar. Oricum la 1827 se mai vedeau la Tatarbunar temeliile unei fortificații patrulatere cu latura de 24 de sajeni și cu turnuri la fiecare colț, distrugerea ei producându-se cu câțiva ani mai înainte, la 1816.

Harta Moldovei de la mijlocul secolului al XVI-lea ce a însoțit *Chorographia* lui Georg Reichersdorffer, pune la vărsarea Prurului în Dunăre „Ren" cu însemnul de oraș.

Agentul imperial pe lângă Despot vodă Ioan Belsius raporta la 7 iunie 1562 despre numirea vicecăpitanului de Reni, în persoana postelnicului Avraam de Bănila, deși bătrân, încă foarte sprinteni și bun cunoscător de limbi, numire făcută în legătură cu planul de atac de aici și de la Galați a turcilor de la Brăila, ca și înspre Tighina, Ciubărciu, Cetatea Albă, Dunăre și Chilia[31].

În primăvara anului 1582 sosea la Reni negustorul londonez John Newberie care afla comerțul locului în stăpânirea chioților și tot aici era descărcată încărcătura de vin dulce de Candia adusă pe nava cu care călătorea. Rămânea uimit de ieftinătatea și abundența alimentelor, piața de pește, cu moruni, scrumbii, știuci și, firește, caviar. El aflase că Tomorova, numită de români Reni, la opt zile de navigație de Constantinopol, fusese un oraș înfloritor, dar raidurile tătarilor – poate cel de la 1574 - făcuseră să apună vremurile de prosperitate. După relatarea călătorului englez Renii erau terminalul dunărean al drumului Prutului, pe care ajungeau la Iași și postavurile și covoarele [32].

Incidental, un act de la Aron vodă Tiranul de la 10 aprilie 1593 prin care dăruia mănăstirii din muntele Sinai satul Giurgiulești, de la ținutul Tigheciului, preciza că „mai înainte a fost drept domnesc și ascultător de orașul nostru Reni"[33].

În noiembrie 1621, odată cu retragerea otomană după campania imperială la Hotin „de atunce sint luate și Renii cu câteva sate de soltan Osmanu, sat de țară pre Dunăre și ascultătoriu către ocolul Galaților și sintu date de împărăție către Smil, de atunce, căruia olat venitul iaste închinatu la mormântul lui Mahmet, ce iaste în Țara Arăpească, aproape de marea Roșie" – cum însemna cu durere Miron Costin[34].

În ciuda discontinuității informației se poate reconstitui evoluția Renilor. Cetate de care depindea ținutul Tigheciului, cu un ocol în care intra și satul vecin Giurgiulești, oraș-port la capătul dunăreano-maritim al drumului Prutului, Renii s-au dezvoltat după pierderea Chiliei și Cetății Albe până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, starea de război sau măcar de gravă nesiguranță de după 1574 făcându-l să decadă și să devină o anexă a Galaților în ascensiune.

Interesează desigur în discuția prezentă asocierea Renilor cu ținutul Tigheciului, în vederea apărării frontierei sud-estice a principatului Moldovei.

Dar, mai mult, cercetările arheologice de salvare din anul 2007 de la Giurgiulești, Vadul Boului, ale domnului Ion Tentiuc și ale colaboratorilor săi au dovedit, după materialul arheologic descoperit în fortificația de pământ și lemn, că ea datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea și prima jumătate a celui de-al XVI-lea, aflându-și analogii cu cetatea de la Bârlad[35].

Pe urmele unei sugestii a lui Nikolai Russev[36] arheologii au putut conchide că după pierderea Chiliei și Cetății Albe, Ștefan cel Mare a organizat un nou sistem defensiv al frontierei sud-estice a Moldovei folosind valul lui Traian pe care au fost construite fortificațiile de la Tintiul pe lacul Ialpug/Chitai, „Kale" sau Turnul Bugeacului de la Sechirlichitai (azi Suvorovo) pe lacul Cătlăbuga și aceea de la Tatarbunar pe lacul Conduc/Sasic. Frontiera fortificată de pe Valul lui Traian se racorda cu cetatea Iurghici Qerman și ulterior cu aceea de la Ciobârciu, unde era atestat în 1528 un pârcălab[37].

Mărturisesc deosebita satisfacție a confirmării de către colegii din Basarabia a celor ce începusem să le deslușesc încă de acum mai bine de trei zeci de ani în cercetările referitoare drumurile comerciale medievale în ținuturile carpato-dunăreano-pontice[38].

Și dacă ar mai trebui încă un argument pentru relevarea valorii frontierei strategice a Moldovei pe Valul lui Traian este de amintit un act al sultanului Mustafa al II-lea de la 1699 evocând instalarea noqailor de-a lungul acestuia, ocupând, spre mare, Hendeq-Derbend[39], altminteri spus – Poarta Șanțului, a Valului lui Traian.

În felul acesta, printr-o cercetare istorică *à rebours* (de-a-ndărătelea) se poate delimita ținutul pierdut de Moldova la 1484.

La acesta s-a adăugat o nouă răsluire teritorială provocată de prăbușirea domniei lui Petru vodă Rareș și instalarea în urma campaniei sultanului Suleiman Qanuni în Moldova la 1538 a lui Ștefan vodă Lăcustă. Nicolae Iorga a relevat în scrisoarea sfatului domnesc către regele Sigismund al II-lea al Poloniei după uciderea lui Ștefan vodă Lăcustă (decembrie 1540) prin care explicau fapta prin politica fostului domn: „am băgat de seamă că a început puțin câte puțin a da împăratului [sultanului] pământul țării; voia să-i dea toată coasta de la Dunăre până la munți, precum și Nistrul tot”[40]. Confirmarea defintivării acum a teritoriilor sangiacurilor Chiliei și Cetății Albe apare și în scrierile lui Antonio Verančić și Paolo Giovio[41]; după ce, se pare, extinderea stăpânirii otomane fusese mai mare și Petru vodă Rareș, restaurat de sultan, trebuise să răscumpere o parte a pământului cotropit.

O mărturie de la finele veacului al XVI-lea, aceea a silezianului Baltasar Walther, echivalează teritoriului Basarabiei cu „comitatul” Chiliei[42]. Cum cavalerul, călătorul și scriitorul silezian trecuse pe la Curtea lui Mihai Viteazul din Țara Românească și obținuse cronica principatului de la marele logofăt Theodosie Rudeanu, este plauzibil că echivalența Basarabia – comitatul Chiliei reflecta tradiția românească despre acest teritoriu: un fost domeniu, județ, al cetății Chilia.

Domnia, Țara Basarabilor, Basarabia diplomaticii polone încă de la finele veacului al XIV-lea cuprinsese în alcătuirea statală a principatului Țării Românești, mai multe regiuni: o Muntenie – Țara Oltului transilvan; Muntenia [de Jos] – Havasalföld –Transalpina; Țara Severinului; Valahia din sudul Moldovei, din

Iacobo Castaldo, Romaniae (quae olim Thracia Dicta) vicinarumque regionum, uti Bulgariae, Walachiae, Syrfiae, etc. Descriptio, 1584 (fragment) – Basarabia în SE Moldovei

Vrancea până la nord de gurile Dunării, spre părțile tătărești de la Cetatea Albă; despotatul Drâstorului și Țările despotului Dobrotiță.

După cucerirea Crăciunei la 1482 când, stabilind frontiera sud-vestică a principatului Moldovei pe Milcov și Siret, Ștefan cel Mare tranșa un contencios încă și la 1475 internațional, Valahia dintre Prut și Mare, izolată, devenea un „martor de eroziune” al fostului mare-principat al Țării Românești, al Basarabiei lui Mircea cel Bătrân și, cu intermitențe, a urmașilor săi până la Radu cel Frumos. De acum și teritorial Moldova devenea cu adevărat „Magna Valachia”, înlocuind în acest statut Țara Românească.

Apariția cartografică după 1540 a Basarabiei în locul Valahiei își poate afla explicația în instalarea, de la 1538, a unei și mai consistente administrații otomane în sud-estul Moldovei, odată cu construirea noii cetăți a Benderului de la Tighina, cu refacerea Chiliei și Cetății Albe. Atunci cartografia europeană în prefacerea ptolemeo-copernicană a trebuit să dea un

nume *Valahiei otomane* din sud-estul Moldovei și acest nume a fost ***Basarabia,*** provenit de la vechea stăpânire pe aceste locuri a domnilor Basarabi de la Argeș.

Când, sub domnia lui Ștefan Lăcustă, sfatul domnesc aflase de cererea Porții pentru cedarea marginii sudice a Moldovei, **de la Nistru la munți**, este de la sine înțeles că sultanul Suleyman își susținea injoncțiunea prin vechea stăpânire pe acele locuri a Țării Românești, a Basarabilor.

Departe de a fi "născută dintr-o confuzie cartografică", Basarabia este pregnanta atestare a unei tradiții istorice, o excepțională dovadă pentru stăpânirea instaurată treptat la 1371-1373 a domnilor de la Argeș în sudul interfluviului Siret-Prut-Nistru, la nord de Dunărea maritimă[43].

Instaurarea acestei stăpâniri făcea parte din Reconquista personală a Basarabilor, începută la 1345, în cooperare cu Ungaria, de principele Nicolae Alexandru, iar după 1369 sub egida lui Vlaicu vodă, atunci în împrejurările înfrângerii regatului catolic vecin. Extinderea de către Basarabi a Țării Românești spre nord-est acoperea „culoarul angevin" dintre Ialomița și Buzău, o bună parte din Episcopia Milcoviei și fostele teritorii de dominație tătară, sub care coexistseră în bazinul Prutului domnia Iașilor (Auria/Iavaria) și domeniul coloniei genoveze de la Chilia[44]. Această înfăptuire la Dunărea maritimă a Basarabilor anihila una dintre principalel direcții ale proiectului politic al domniei marelui rege al Ungariei Louis I d'Anjou – conexiunea teritorială și, implicit a comerțului regatului său cu marea Neagră.

Din această cauză nu este de mirare stăruitoarea acțiune ulterioară a regelui Louis I pentru restaurarea dominației sale în „culoarul angevin" și prelungirea acestuia la Dunărea maritimă, acolo de conivență cu aliații săi genovezi. Semnele pregătirii acțiunii politico-militare a suveranului Ungariei apar încă din 1374, pentru ca expedițiile împotriva Țării Românești să se angajeze din 1375, primele ținte vizate fiind, după specificul loviturilor indirecte ale regelui, Oltul transilvan (Făgărașul) și Severinul.

Dar marea înfruntare pentru ieșirea la mare avea să se dea la 1377.

Nicolae Iorga este cel care a remarcat un act de la regele Ungariei chiar din acest an, 1377, unde se amintește bătălia defășurată „in terra *Bozorabie* supra rippam fluvii Danubii quondam contra Godon [i.e. Radou], fratrem Layko de eadem, fortissimum nostrum adversarium"[45] [subl. S.I.]. ***Este prima mențiune a Basarabiei de lângă Dunăre, evidentă prin direcția acțiunii regelui Louis I d'Anjou***.

Atât acest act cât poate și reflectarea bătăliei în *Cronica* fraților Gatari, relevată de G.I. Brătianu[46], dovedesc înverșunarea adversarilor și grava primejdie prin care regele Ungariei a trecut din nou în confruntarea cu românii. Angrenarea diferendului ungaro-român în Războiul de la Chioggia (1376-1381), strategia comună genovezo-angevină care se soldează cu rezultate și la Dunărea de Jos, au determinat o soluție negociată a conflictului dintre Ungaria și Țara Românească. Semnul acesteia a fost acordarea de către regele Louis I în 1379 a unui privilegiu de comerț genovezilor prevăzând libera lor circulație pe Dunăre, în amonte până la Orșova[47], ceea ce nu ar fi fost operant în cazul continuării stării conflictuale dintre cele două state.

Pacea de la Torino (1381) venea să consfințească această stare de fapt, dar rezistența despotului Dobrotiță față de aplicarea ei[48] a fost un îndemn și pentru principele Radu I de a contesta supremația ungară la Dunărea de Jos. Într-o ultimă zvâcnire a unei vieți de luptă, la 1382 regele Louis I d'Anjou pregătea o nouă campanie „ultra partes Transalpinas"[49](„ dincole de părțile transalpine"), în acea ***Basarabie*** de la nord de Dunărea maritimă, recuperată de Radu I.

Astfel **Basarabia – Moldova pontică sau Bugeacul – este încă una din țările medievale românești, eliberată prin reconquista anti-tătară[50].**

---

[1] *Acte și documente*, t. I, p. 297. Textul tradus din germană după Martens, *Nouvel recueil*, tom III, p. 397.

[2] *Acte și documente*, t. I, p. 297.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*, p. 299.

[5] Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, vol. III, Chișinău, 1940, passim.

[6] Marian Coman, *Basarabia. Inventarea cartografică a unei regiuni*, în SMIM, XXIX, 2011, pp. 183-214; v. și Ion Țurcanu, *Descrierea Basarabiei*, Chișinău, 2011, 456 p, XXXII pl.

[7] Marian Coman, *Inventarea cartografică a unei regiuni*, în loc.cit. Autorul a putut avea cunoștință de majoritatea izvoarelor care i-ar fi îngăduit interpretarea justă a evenimentelor și explicația reală a reprezentărilor cartografice. Rătăcirea sa ilustrează cât se poate de bine celebra vorbă a lui Pasteur – „la chance ne sourit qu'aux esprits bien préparés".

[8] Karol Buczek, *The History of Polish Cartographyfrom the 15th to the 18th Century*, trad.

A. Potocki, Warszawa, 1966. Harta Poloniei a lui Wapowski (1526-1528) a influențat pe aceea a lui Waclaw Grodzecki tipărită la 1557 dar dispărut la Munchen în 1945, astfel singura păstrată azi este aceea tipărită de Giovanni Oporini la Basel în 1562. Datele acestora au fost preluate și de Gerhardt Mercator în hărțile sale din 1554 și 1572.

[9] www.onb.ac.at/sammlungen/karten.

[10] Victor Eskenasy, *Izvoare cartografice medievale despre teritoriul românesc. Observații pe marginea unei lucrări recente*, în RdI, 33, 4 (1980), p. 763.

[11] *Cosmografia* înlocuia acel *Weltbild* – imagine medievală a lumii pentru care vezi C. S. Lewis, *The Discarded Image,* Cambridge, 1995.

[12] «Magna» nu figurează în ediția de la 1540.

[13] Cf. Ilie Minea, *Informațiile Românești în cronica lui Ian Długosz*, Conexiuni, 1999; Marian Coman, op. cit., pp. 190-191, n. 31.

[14] Ioannes Dlugossius seu Longinus, *Historiarum Libri XII*, tom. II, Lipsiae, 1712, col. 344.

[15] *Ibidem*.

[16] *Ibidem*.

[17] *Ibidem*, col. 416-419.

[18] *Ibidem*, col. 508-509.

[19] *Ibidem*, col. 516.

[20] Sergiu Iosipescu, *Despre unele controverse ale istoriei medievale românești (sec. XIV)* în RdI, t. 32, 10(1979), p. 1974, n. 124.

[21] Ioannes Dlugossius seu Longinus, *op.cit*., col. 526.

[22] *Ibidem*, col. 531.

[23] *Ibidem*, col. 544.

[24] *Ibidem*, col. 545.

[25] Bibliothèeque Nationale Paris, *Ms. Espagnol* no. 349, pentru care vezi Sergiu Iosipescu, *O cronică neștiută a Moldovei sub Ștefan cel Mare și o hartă franceză a mării Negre de la începutul secolului al XVI-lea*, în *Ștefan cel Mare. Atlet al credinței creștine*, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, pp. 323-336.

[26] *Ms. Espagnol no. 349*, f. CLXXIII r.

[27] *Călători străini*,VI, p. 407.

[28] *Ibidem*, 408.

[29] *Ibidem*, p. 441.

[30] *Ibidem*.

[31] *Călători străini*, II, p. 193.

[32] *Ibidem*, pp. 515-518.

[33] *DIR.A. Moldova, vesc XVI*, vol. IV, pp. 78-79; Const. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți din Moldova din sec. Al X-lea până la mijlocul secolului al XVII-lea*, București, 1967, p. 216.

[34] Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în idem, *Opere,* ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 85.

[35] Ion Tentiuc, Valeriu Bubulici, Serghei Agulnicov, *Cetatea medievală de pământ de la Giurgiuleşti*, în „Tyragetia", s.n., vol. II (XVII), 1(2008), pp. 339-352.

[36] Nikolai Russev, *Dva pasaja „Opisaniia Moldavii" Dimitriia Cantemira: perspectivî arheologiceskoi interpretații (Predvaritelnîe soobrajanie),* în „Revista de istorie a Moldovei", 1994, pp. 24-28.

[37] Ion Chirtoagă, *Cioburciu,* în „Revista de Istorie a Moldovei", 2(1996), p. 68.

[38] Sergiu Iosipescu, *Drumuri comerciale în Europa centrală și sud-estică și însemnătatea lor politică (secolele XIV-XVI)* , în AIIAI, XIX, 1982, pp.282-283.

[39] Tahsin Gemil, *Relațiile țărilor române cu Poarta otomană în documente turcești (1601-1712),* București, 1984, p. 447.

[40] *Hurmuzaki/Bogdan*, Supliment II[1], pp. 147-148; N. Iorga, Chilia și Cetatea Albă, p. 188.

[41] N. Iorga, *op. cit*., p. 189.

[42] Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, în SMIM, III, 1959, pp. 67, 81 ; cf. Marian Coman, *op.cit*., pp. 204-205, unde este de subliniat efortul autorului de a exclude explicația noastră, cea mai firească, dar evident contrarie tezei sale.

[43] Vezi pentru această extindere Sergiu Iosipescu, *Balica, Dobrotiță,Ioancu*, București, 1985, pp. 127-130 și idem, *Génois, Tatars et la création de la façade maritime des pays roumains au XIVe siècle,* în *Enjeux politiques, économiques et militaires en mer Noire (XIVe-XXIe siècles). Études à la mémoire de Mihail Guboglu*, sous la direction de Faruk Bilici, Ionel Cândea, Anca Popescu, Brăila, 2007, pp. 86-90.

[44] Idem, *Vrancea, Putna și Basarabia – contribuții la evoluția frontierei sudice a Moldovei în secolele XIV–XV,* în *Închinare lui Petre Ș. Năsturel*. Iași, 2003, pp. 217-220, 224.

[45] N. Iorga, *Les Roumains d'après quelques documents occidentaux*, în BSHAR, 9, 1921, pp. 171-181.

[46] G. I. Brătianu,*L'expédition de Louis Ier de Hongrie contre le prince de Valachie Radu Ier en 1377*, în RHSEE, II, 4-6(1925), pp. 73-82.

[47] DIR.C. veac XIV, vol. IV, p. 486 (document pus din greșeală sub anul 1349)

[48] Sergiu Iosipescu, *Balica, Dobrotiță și Ioancu,* pp. 138-139.

[49] Antal Lukács, *O campanie angevină necunoscută din anul 1382*, în All-Iași, XXVIII, 1991, pp. 169-187. Domnul Lukács interpretează direcția de acțiune a expediției regale către despotatul lui Dobrotiță, câtă vreme este firesc să ne gândim la acea parte nou alipită – Basarabia – dincolo de Transalpina/Valahia propriu-zisă.

[50] Ideea, falsă, potrivit căreia „argumentul Basarabiei, invocat de atâția istorici pentru a susține o stăpânire timpurie a domnilor munteni la gurile Dunării, nu este valid" (Marian Coman, *op.cit.*, p. 213), vine, din nefericire, în confluența recentei pledoarii din *Descrierea Basarabiei* (Chișinău, Cartier, 2010) a „moldovenistului" Ion Țurcanu, un epigon cantemirian, făcând, peste secole,același nefast joc.

CETATEA ALBĂ, CETATEA NEAGRĂ

RALUCA VERUSSI-IOSIPESCU*

Abstract

The article presents the problem of the two names – Maurocastrum (Moncastro or Maocastro for the genouesis)/ Cetatea Neagră and Asprokastron (Albi Castrum, the slavian Bialgorod, the turkish Akkerman), Cetatea Albă – attributed, in the romanian historiography, from Nicolae Iorga until now, to a single fortification.

The discussions about the location of theese two toponimics have been opened again by Matei Cazacu who pointed out the presence of another Black City (Cetaea Neagră) – Czarnigrad, situated also at the Dniestr mouth. He advanced the hipothesis of the existence of two fortresses, situated on each bank of Dniestr, face to face. In other words on the eastern bank of the river, in front of the actual Cetatea Albă was an other fortification, Cetatea Neagră. The papers examine these hipothesys confronting them with the sources.

Keywords: Cetatea Albă, Maurocastrum, Moncastro, Asprokastron, Akkerman, Czarnigrad, Dniestr bank, Guillaume Le Vasseur de Beauplan, Antonio di Podenzolo.

Problema celor două nume Maurocastrum (Moncastro sau Maocastro pentru geno-vezi)/ Cetatea Neagră și Asprokastron (Albi Castrum, slavul Bialgorod, turcicul Akkerman), românescul Cetatea Albă, pentru una și aceeași fortificație, părea până în deceniul 9 al secolului XX rezolvată de Nicolae Iorga printr-o explicație ce lega diferența cromatică a denumirilor de modul în care diversele neamuri, cu grade diferite de cultură și civilizație, o percepeau. Cu alte cuvinte, pentru greci și genovezi, obișnuiți cu ruinele civilizațiilor antice din propriile țări, vechea fortificație bizantină, ruinată, părea *neagră*, în timp ce pentru pecenegi, o construcție din piatră, nu de lemn, părea *albă*[1]. Având girul autorității – la care se adaugă, probabil, și incapacitatea de a se găsi o altă explicație – opinia lui Nicolae Iorga a fost însușită de toți cercetătorii care s-au aplecat asupra problemei.

În anul 1986 însă, Matei Cazacu consacra un studiu expansiunii polono-lituaniene către Marea Neagră, cu care prilej releva existența unei „Cetăți Negre" – Czarnigrad, la gura Nistrului[2]. Afirmația se întemeia pe confirmarea din 1442 a daniei cetății regale Czarnigrad către guvernatorul Podoliei Dietrich Buczacki, precizându-se «...*Czarnigrad, ubi Dniestr fluvius dictus mare intrat...*»[3]. În Istoriile lui Jan Długosz (+1480) problema se lămurește prin descrierea vărsării Nistrului în mare, unde se află „Nigrum et Album Castra" („Cetățile Neagră și Albă"). Cu alte cuvinte, pe malul estic al Nistrului, în fața Cetății Albe se afla o altă fortificație, Cetatea Neagră sau Czarnigrad.

Odată lămurită această firească dublare a fortificațiilor de pe un mal și altul al fluviului, o serie întreagă de mențiuni ale izvoarelor se pot înțelege și raporta la una sau alta dintre cele două cetăți.

Cea mai importantă și prima cronologic, care nu a fost sesizată până acum, se află printre actele redactate de Antonio di Podenzolo la Chilia. Astfel la 9 septembrie 1360 notarul înregistrează vânzarea unei sclave, cumpărată de la «sarazini» la Asperi Castri, de către Bartholomeus de Azzano și vândută ulterior de soția acestuia, pentru plata datoriilor contractate,

* Cercetător științific dr., Institutul Național al Patrimoniului – București.

după plecarea și mutarea soțului la Maocastro. Iată deci, în cuprinsul aceluiași document menționarea celor două denumiri, de neînțeles dacă nu ar fi vorba de două așezări[4].

Foarte curând, în lista orașelor ruse și valahe alcătuită de mitropolitul Ciprian Țamblac și datată între 1388 și 1394, cuprinsă în Letopisețul de la Novgorod, este menționat, la gura Nistrului, lângă mare, Belgorod, Cern[5]. Aceasta este cea de-a doua mențiune a celor două fortificații, Cetatea Albă și Cetatea Neagră, pe care le adăugăm la dosarul problemei.

Într-un studiu de arhitectură militară, Mariana Șlapac a identificat Cetatea Neagră cu localitatea însemnată pe harta lui I. M. Probst din „1628" sub numele „Czarne ruinée", situată pe malul stâng al Nistrului, aproape de granița sudică a voievodatului de Braclav, puțin mai jos de confluența râului Kurceanan cu Nistrul, vis-à-vis de Olănești și Palanca[6].

Cum însă Johann Michael Probst (1727-1776) este activ la Augsburg de la jumătatea secolului al XVIII-lea, este evident că e vorba de o adaptare târzie a hărții lui Sanson, ea însăși o prelucrare a lucrării lui Guillaume Le Vasseur de Beauplan.

Astfel că prima reprezentare cartografică a ruinelor Cetății Negre, „Czarne" se regăsește în harta *Delineatio Generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina cum adjacentibus Provinciis* a lui Guillaume Le Vasseur de Beauplan, „architectum militarem et capitaneum", cum se intitula el însuși, gravată de Wilhelm Hondius, primul dintr-o celebră familie de gravori, și publicată la 1648[7]. Harta cuprinde o legendă a simbolurilor utilizate, simboluri care sunt deseori combinate, oferind astfel informații suplimentare despre situația din teren de la mijlocul secolului XVII. „Czarne H.", situat pe malul stâng al Nistrului, între Palanca și Olănești de pe malul celălalt, este marcat cu două cercuri concentrice, semn ce desemnează existența unor „ruine". Litera H. provine probabil de la Horodiște, având sensul unei cetăți ruinate (gorodiște). Cetatea Albă apare marcată la limanul Nistrului, pe malul drept, cu denumirea Akierman abo. Biellogrod, având semnul „Oppidum Turca". Însemnarea lui Guillaume Le Vasseur de Beauplan se datorește unui cunoscător direct al realităților de la frontierele Poloniei cu Imperiul otoman, Moldova și Hanatul tătăresc al Crimeei și certifică situația la acea dată a vechiului oraș Cern din lista orașelor ruse și valahe de la sfârșitul secolului al XIV-lea, ca și a Maocastro-ului din actul notarial de la 1360.

Astfel se explică binecunoscutul pasaj din relatarea călătorului picard Guillebert de Lanoy, sol al ducelui Burgundiei și regelui Angliei, care, după întâlnirea cu Alexandru cel Bun, dispunând de o escortă din partea acestuia, «*a ajuns la o cetate întărită și port la Marea Neagră numită Moncastro sau Belgrad, unde locuiesc genovezi, români și armeni*» [8]. El a fost totodată martor ocular al construirii atunci la 1421 – din porunca marelui cneaz Vitold al Lituaniei, după campania otomană din 1420

Cetatea Albă (Moncastro) vedere a castelului,
ctitoria principelui Ștefan al II-lea al Moldovei (foto Mariana Șlapac)

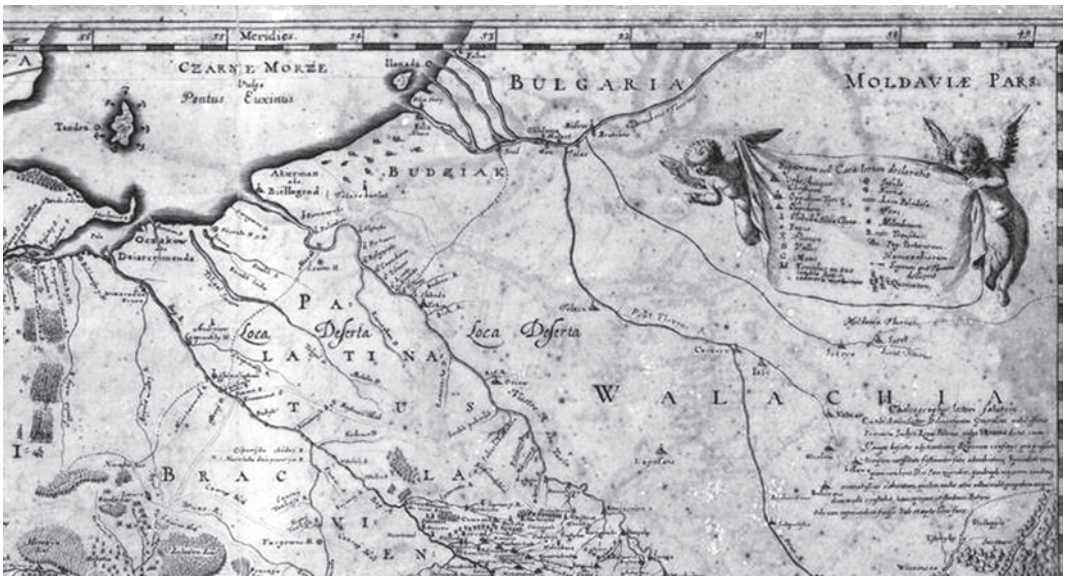

Guillaume Levasseur de Beauplan, *Delineatio Generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina...* , Gdansk, 1648. Harta este orientată cu sudul în sus. Ea prezintă și cursul Nistrului cu locul ruinelor Cetății Negre (Czerne), vecină Cetății Albe (detaliu)

când au fost asediate Chilia și Cetatea Albă –, a unui «*chastel tout neuf*», în mai puțin de o lună cu 12000 de oameni și 4000 de care de materiale. Discuția critică în jurul acestei informații care nu ajunsese până acum la un rezultat concludent[9], se poate astăzi tranșa, fiind vorba de reconstruirea pe temeliile vechiului Cern – Cetatea Neagră, a unei fortărețe, situată pe malul estic, stâng, al limanului Nistrului, vis-a-vis («*a l´un des lez de la rivière*»[10]) de Cetatea Albă.

La 1476, încă de la începutul campaniei sultanului Mehmed al II-lea în Moldova, flota otomană a încercat «să facă un pod mai jos de Cetatea Albă; au fost respinși de cei din acel loc și de cei din Chilia»[11]. Este probabil o încercare, eșuată, de închidere a gurii limanului, implicit a portului, printr-un pod de vase spre instaurarea unei blocade maritime turcești.

De subliniat și pasajul din cronica osmanilor până la 1500, *La progenia della cassa de'Octomani*, compilată pentru Marino Sanudo cel Tânăr, unde, sub anul 1484, se redă cucerirea Chiliei și Cetății Albe în următorii termeni: «*... comquesti Licostomo e Moncastro, ale marine del fiume, et una altra terra, Asprocastro; infra terra tutto el paesse sachizato...*»[12]. Este probabil că în marea acțiune otomano-tătară împotriva celor două cetăți ale Moldovei lui Ștefan cel Mare a fost cucerită și Cetatea Neagră. Este de presupus că față de importanța Cetății Albe, perechea sa de pe malul stâng, Cetatea Neagră a fost neglijată și, treptat, s-a ruinat, probabil în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Și aceasta datorită situării sale la o frontieră bântuită de cazaci și tătari, cei din urmă o prezență periculoasă în interfluviul Prut-Nistru, așa cum de altfel sunt și marcați pe harta lui Le Vasseur de Beauplan.

La 1541 sibianul Georg Reicherstorffer a publicat la Viena *Chorographia Moldovei* unde scrie despre vărsarea fluviului Nistru în Marea Neagră «*aproape de o cetate foarte puternică numită Cetatea Albă*»[13]. La această dată cetatea și portul făceau parte din stăpânirile otomane circumpontice, iar după părerea lui Anton Verancsics (1504-1573), viitorul cardinal, după campania împotriva Moldovei de la 1538, sultanul ar fi ocupat «*acea parte a Moldovei care se întinde de la râul Prut și până la fluviul Nistru și care aparține cetății cu același nume – [Cetatea] Albă de la Nistru – pentru că e foarte bogată în vite, și pentru a avea întotdeauna mâna sa asupra grumazului acelei țări*»[14].

Din cele expuse se desprinde o imagine diferită față de cea general împărtășită, imagine ce poate fi completată de mărturii mai târzii, precum cele datorate lui François de Fourquevaux în 1585 și Evlija Celebi în sec. XVII. Și

poate că răspunsul este destul de simplu și se află în mărturia lui Daniel Kremann care descria o cetate cu turnuri dominând fluviul spre răsărit, alături de un oraș, cu ziduri de incintă și porți de intrare întărite, situat spre apus[15].

Vechea așezare bizantină situată la limanul Nistrului este pentru prima dată menționată la 8 mai 1290 într-un act de comandită al unui notar genovez de la Caffa unde se vorbește de Giacomo di Finale, un negustor ce se îndrepta la acea dată pentru afaceri «*ad partes Malvocastri et deinde in Constantinopolim*»[16]. Este dovada importanței Cetății Albe în cabotajul de la Caffa la Constantinopol, de-a lungul țărmului Pontului Stâng, dar și a afacerilor ce le derulau în portul de la limanul Nistrului negustorii caffioți.

La sfârșitul secolului XIII legăturile de navigație și comerț ale Cetății Albe cu Armenia sunt dovedite și de monedele regilor armeni descoperite aici[17], din secolul XIV datând și o biserică armenească[18]. În jurul anului 1300 se afla aici și o comunitate evreiască[19].

În secolul XIV nu sunt menționați consuli, fapt ce a permis avansarea ideii unei subordonări a Cetății Albe față de Caffa, lucru ce nu afecta însă prosperitatea coloniei genoveze de aici. Importanța comunității genoveze de la limanul Nistrului și însemnătatea așezării se reflectă și din solicitarea de sprijin financiar, exprimată în 1351, de către autoritățile din metropolă, concetățenilor din Cembalo, Moncastro (Mahocastro), Vicina «*și din alte locuri ale Mării Negre unde se află genovezi*»[20].

Două acte redactate la Chilia în septembrie 1360 fac referire la Asperum Castrum și, respectiv, Moncastro[21].

La 9 septembrie 1360 era vândută la Chilia sclava greacă Maria, de 28 de ani, pentru 2 sommi de bani, sclavă care fusese răscumpărată de Bartholomeus de Azzano, locuitor al Chiliei «*a Sarracenis in loco Asperi Castri, in quo loco erat sclava*» («de la sarazini la locul Aspro Castro, în care loc era sclavă»)[22]. Documentul are o valoare excepțională pentru situația portului Aspro Castro care se putea afla la acea dată sub stăpânire tătară sau în care oricum se afla un târg de sclavi unde aduceau «marfă» sarazinii. Fostul său stăpân, Bartholomeus de Azzano, părăsise mai apoi casa din Chilia pentru a se stabili la Maocastro.

Un alt document încheiat la Chilia la 11 septembrie 1360 avea ca obiect vânzarea unei sclave tătare de 18 ani, numită Chesac, de către sarazinul Tandis de Maocastro lui Francinus de Corsio, cetățean genovez. Tranzacția necesitase serviciile lui Antonio de Podenzolo atât ca notar, cât și ca translator «*de lingua latina in comanescho et de comanescho in latina*»[23]. Actul surprinde faptul că denumirea de sarazini acoperea și pe tătarii de origine cumană care alcătuiau o parte din populația de la Moncastro.

Un act notarial din 7 aprilie 1361 încheiat la Chilia introduce în trama urbană a portului Moncastro brutăria lui Triandaffolo Goto. Afacerile prosperându-i, acesta era împreună cu Michael de Recho, burghez din Moncastro, copărtaș la ciguta Sanctus Nicolaus care făcea transporturi la Chilia[24].

La 1361 colonia genoveză de aici avea un consul în persoana lui Bartolomeo di Marco; și pentru nevoile populației portului franciscanii întemeiaseră o biserică.

Portul va continua să joace un rol comercial hotărâtor și după trecerea în stăpânirea Moldovei, până în a doua jumătate a secolului XV[25].

Guillaume de l'Ille, *Le Royaume de Hongrie et des Pays qui en dependoient autrefois...*, Paris, 1703. Detaliu reprezentând Pontul nord-vestic și o parte a cursului Dunării (Muzeul Militar Național, Hărți)

În 1386, în conflictul dintre Caffa și Toktamâș, genovezii trimit o solie la Cetatea Albă pe un vas «*qui portavit Carollum de Orto et Illarium de Duria, ambaxiadores euntes Constantino et Petro vayvoda occasione guerre de Sorcati*» pentru a recâștiga ajutorul orașului[26]. Solgatul era centrul puterii tătare în Crimeea, aflat în conflict cu Caffa pentru controlul țărmului peninsulei.

În 1410 notarul genovez Niccolo de Porta preciza faptul că *Maurocastrum* era printre orașele stăpânite de genovezi în «*teritoriile necredincioșilor*»[27].

Anul 1414 are o deosebită semnificație pentru viața religioasă a românilor care se răsfrângea și asupra portului Cetății Albe unde erau aduse moaștele Sfântului Ioan cel Nou, primite ulterior cu o deosebită smerenie și adâncă trăire creștină de întreg poporul în frunte cu domnul Țării Moldovei Alexandru cel Bun și Curtea sa[28].

La 1419, în pelerinaj spre Țara Sfântă, ierodiaconul Zossima, stareț la mănăstirea Troițko, a poposit la Cetatea Albă două săptămâni, ocazie cu care consemna: «*Și de la Cetatea Albă până la mare se întind 9 verste[29]; chiar la gura Nistrului se află un far și acolo era schela pentru corăbii*»[30]. Este remarcabilă construcția unui far care să indice accesul în limanul Nistrului și amenajarea în preajma lui a portului cu cheiuri de debarcare, cu probabilitate din lemn. Portul era apărat dinspre nord, direcția cea mai vulnerabilă, de garnizoana cetății. Este posibil însă ca de timpuriu să se fi construit și o fortificație pe malul mării care să apere portul întrucât, referindu-se la cucerirea Cetății Albe la 1484 Evlija Celebi menționează și predarea cetății Burgaz Kerman[31]. Deoarece una dintre ramurile comerțului Cetății Albe era acela cu sclavi, la 1438 în port este semnalată funcționarea unui târg de sclavi[32].

La 1445 galerele ducelui de Burgundia, sub comanda lui Walerand de Wawrin, au «*ajuns într-o zi la un port numit Cetatea Albă unde se află un oraș și o cetate care sunt ale genovezilor*; acolo a găsit multe corăbii ale celor din Trapezunt și ale armenilor[33]. Cavalerul burgund a încercat chiar, înaintea campaniei de pe Dunăre, să folosească portul ca bază pentru acțiuni împotriva navelor turcești de pe Marea Neagră.

Importanța rutei Cetatea Albă – Lvov determina, în 1448, guvernul Republicii să instituie o taxă de 0,5% pe toate mărfurile comercializate de cetățenii săi prin Cetatea Albă, taxă ce ar fi produs în șase luni de zile un venit de circa 4 000 000 aspri[34].

La 1456 în contrapartidă cu supunerea Moldovei la plata tributului către Imperiul Otoman, Mehmet al II-lea a dat cunoscutul său privilegiul de comerț și navigație pentru Cetatea Albă[35].

În rândurile negustorilor cu o deosebită activitate în portul cetății se numărau mulți armeni. De altfel de la Cetatea Albă provine un cunoscut manuscris armenesc scris la 1460 în «*țara voievodului Ștefan*»[36].

Concentrarea comerțului liber al Mării Negre prin portul Cetății Albe făcea ca la 1484, la cucerirea otomană, populația orașului să fi atins cifra record de 20 000 de locuitori, fiind, probabil cel mai mare oraș al principatului Moldovei[37].

După cucerirea otomană, deportarea unei părți a locuitorilor și dificila reluare a comerțului pe drumul moldovenesc a provocat o scădere drastică a populației cetății port.

Baiazid al II-lea și Selim I au construit în oraș și în port băi, școli și medrese, mai ales pentru populația musulmană. Portul accesibil și vara și iarna era frecventat de numeroase corăbii, comerțul fiind mai ales de grâne, unt, vite, grăsimi, acestea în special pentru aprovizionarea Constantinopolului, importul fiind mai ales de postavuri[38].

Ulterior, din punct de vedere al organizării teritoriului de către otomani, Cetatea Albă a devenit kaza și sangeac în vilaietul de Silistra.

Pentru istoria portului Cetății Albe sub stăpânirea otomană la începutul secolului al XVI-lea o sursă de primă importanță este registrul vamal din 1505[39]. Navele care soseau în portul cetății veneau de la Constantinopol, Trapezunt, Creta, Balaklava, Bendereğli, Ereğli, Rize(?), Őzü/Ocekov, Caffa/Kefe. Legăturile cele mai frecvente erau cu Balaklava, Trapezunt și Constantinopol, din capitala imperiului sosind mirodenii și drogherii, mătăsuri, bumbacuri, postavuri, pâslă, fetru, pături, cuverturi, stofe de Bergamo, vestminte, obiecte de marochinărie, sare de mare din Crimeea, orez, făină fină(!), smochine negre, migdale, suc de lămâie, usturoi(!), vinuri ordinare („de tavernă"), vin dulce de Malvasia, strămbini, castroane gravate și altele. Exportul se reducea la seu de la coada oii, foarte apreciat pentru finețea sa, piei de vită neagră, de cal, cu destinația Galata și Constantinopol.

Această varietate de produse presupune existența între instalațiile portuare ale Cetății Albe/Akkerman din această vreme a unor antrepozite specializate în păstrarea și conservarea lor, ca și a abatoarelor, cazanelor pentru cerviș, tăbăcăriilor. Întrucât unul dintre negustorii importatori de postavuri Hadji, poreclit chiar „Postăvarul", făcea parte din garnizoana Cetății Albe, el putea fi atât furnizorul acesteia[40], cât și al unor ateliere locale.

S-a putut estima la 420 000 de akcele valoarea importului și exportului de mărfuri prin portul Cetății Albe, ceea ce ar fi produs un venit al vămii evaluat la 30 000 akcele. Raportat la 65 000 akkcele ușurul (öšűr/dijma) din peștele pescuit la Chilia în februarie-august 1502, sau la 68.861 akcele taxa provenită la începutul domniei sultanului Suleyman Kanunî din târgul imperial de la Cetatea Albă[41] se poate constata involuția comerțului și navigației prin portul Cetății Albe sub noua stăpânire otomană[42].

---

[1] Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 27.

[2] Matei Cazacu, *A propos de l'expansion polono-lituanienne au nord de la mer Noire aux XIVe-XVe siècles: Czarnigrad, la «Cité Noire» de l'embouchure du Dniestr*, în Pasée turco-tatar, present sovietique, collection «Turcica», Louvain-Paris, 1986, p. 99-122.

[3] *Ibidem*, p. 101.

[4] Michel Balard, *Gênes et l'Outre-Mer*, II, Paris, 1980, p. 83-86 (doc. 41).

[5] *Novgorodskaia pervaia letopis starșego i mladșego izvodov*, ed. A.N.Nasonov, Moscova-Leningrad, 1952, p. 475; cf. Mariana Șlapac, *Cetatea Albă. Studiu de arhitectură medievală militară*, Chișinău, 1998, p. 21.

[6] Cf. Mariana Șlapac, *op. cit.*, p. 17-18.

[7] Am putut vedea originalul pe situl Bibliotecii Congresului, prin www.wdl.org/fr., accesat la 29.07.2012.

[8] *Călători străini*, vol. I, p. 50; cf. Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 82-83.

[9] *Călători străini*, vol. I, p. 56-59.

[10] *Idem*, p. 50, n. 23.

[11] Ladislau, slujitorul lui Vlad Țepeș, *Scrisoare de la 7 august 1476 din Buda*, în *Călători străini*, vol. I, p. 142.

[12] Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, III[1], București, 1897, p. 12-15.

[13] *Călători străini*, vol. I, p. 195.

[14] *Idem*, p. 421.

[15] *Idem*, vol. VIII, ed. M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1983, p. 258.

[16] Gh. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, p. 176-177.

[17] Grigore Avachian, *Trei monede ale regilor armeni găsite la Cetatea Albă*, p. 10-11; v. și Vlad Bănățeanu, *Armenii în istoria și viața românească*, București, 1938, p. 31.

[18] Grigore Avachian, *Inscripții armenești din Cetatea Albă*, în RI, IX,1923.

[19] M.A.Halevy, *Problema hazarilor și comunitatea evreească în Cetatea Albă pe la 1300*, în „Sinai", II, 1(1927), p. 9-13.

[20] Șerban Papacostea, Virgil Ciocâltan, *Marea Neagră. Răspântie a drumurilor intercontinentale (1204-1453)*, Constanța, 2007, p. 208-209.

[21] Michel Balard, *Gênes et l'Outre-Mer*, II, p. 82, 98.

[22] *Ibidem* , p. 85 (doc. 41).

[23] *Ibidem* , p. 98-99 (doc. 50).

[24] Geo Pistarino, *op. cit.*, p. 59-62 (doc. 37).

[25] Șerban Papacostea, Virgil Ciocâltan, *op.cit.*, p. 241.

[26] Virgil Ciocâltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV*, București, 1998, p. 221.

[27] Șerban Papacostea, Virgil Ciocâltan, *op. cit.*, p. 211.

[28] Episcopul Melchisedec, *Viața Sfântului Ioan cel Nou*, extras din RIAF, II,1885.

[29] Versta fiind egală cu 1067 m. ar fi vorba 10679 m, adică puțin mai mult de 10 km, distanță către capătul căreia fusese amenajat portul.

[30] *Călători străini*, vol. I, p. 44; cf. Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 17.

[31] Cf. *Călători străini*, vol. VI, p. 408-409.

[32] N. Iorga, *O mențiune neobservată a românilor la bizantini*, în RI, XIX, 1933, p. 159.

[33] *Călători străini*, vol. I, p. 83; Wilhelm Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen Age*, vol. I, p. 533-534.

[34] Șerban Papacostea, Virgil Ciocâltan, *op. cit.*, p. 217.

[35] N. Iorga, *Actul lui Mohamed al II-lea pentru negustorii din Cetatea Albă (1456)*, în RI, X, 1924, p. 105.

[36] H. Dj. Siruni, *„Țara voievodului Ștefan" – pe marginea unui manuscript armenesc scris în 1460 la Cetatea Albă*, București, 1941, extras din „ANI", 1941.

[37] V. Nicoară Beldiceanu, *op.cit.*

[38] *Călători străini*, vol. VI, p. 410-413.

[39] Nagy Pienaru, *Cetatea Albă/Akkerman la începutul veacului al XVI-lea. Traficul portului în 1505*, în *Aut viam inveniam aut faciam. In honorem Ștefan Andreescu*, ed. Ovidiu Cristea, Petronel Zahariuc, Gheorghe Lazăr, Iași, 2012, p. 181-190.

[40] *Ibidem*, p. 189.

[41] *Ibidem*, p. 189 și n.13

[42] Contrazicerea concluziilor în acest sens ale lui Wilhelm Heyd de către Halil Inalcik este infirmată de însăși izvoarele primare turcești.

RĂZBOIUL DE LA 1806-1812 – ÎNTRE PROPAGANDĂ ŞI REALITATEA CÂMPULUI DE LUPTĂ

MIRCEA SOREANU*

Abstract

The Peace of Bucharest (1812) signified the dismemberment of Moldova, without any legitimate or ethnic justification and without any historical right by Russia. Moldova between Prut and Dniester, an early Romanian province that belonged to the Principality of Moldavia since the 14th century, was largely inhabited by Moldovan Romanians. The Russian administrations called it Bessarabia, thus deforming a historical reality. The Russians actually took the historical name of a certain region from the south of Moldova, located between Dniester, Prut and the Danube, and extended it over the entire Eastern Moldova, occupied through the peace of Bucharest. From a legal point of view, there was a considerable difference between the territory called Bessarabia/Bugeac – which was part of a pashalik/beylerbeylik, being administered civilly and militarily by the representatives of the Porte –, and the rest of Eastern Moldova, that is between Prut and Dniester, which was part of the autonomous Principality of Moldova, led by a Christian prince, who paid tribute to the sultan. Therefore, in 1812, Russia occupied half of the territory of a Christian state without taking into account the will of the Moldovans.

The Ottoman Empire had managed to keep its much needed neutrality in the European conflict. From a strategic point of view, we think that the great victor was Great Britain, which succeeded to turn the alliances into its advantage. Therefore, it won the trust of the Porte, transforming it from an enemy into an ally and managed just in time to convince the Russians to sign the peace with the Ottomans and to withdraw their armies on the Danube in order to counter Napoleon's invasion.

Keywords: Romanian Principalities, Russia, Sublime Porte, Alexander I, Napoleon I, Danube, Kutuzov

Încă din evul mediu existau relații româno-ruse, deși sporadice la început. Alianțele de mai târziu au constituit o „soluție de disperare”[1] pentru domnii români, aflați în situații de-a dreptul dramatice.

Prin tratatul din 1656, dintre domnul Moldovei, Gheorghe Ștefan și țarul Alexei Mihailovici, teritoriile și cetățile moldovenești ocupate de otomani, „Cetatea Albă, Chilia, Tighina și provincia Bugeac, țarul Rusiei le va recâștiga și le va reda Principatului Moldovei”[2]. Deci încă de la mijlocul secolului al XVII-lea Rusia garanta Moldovei Bugeacul, denumit și Basarabia – partea de sud a Moldovei răsăritene.

Țarul Petru cel Mare, prin gramota (diploma imperială) acordată la Luck lui Dimitrie Cantemir în 1711 (art. XI), recunoștea granița de răsărit a Moldovei pe Nistru, principatul cuprinzând Benderul (Tighina) și Bugeacul[3].

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Cu trecerea timpului, poziția Moscovei devenea din ce în ce mai incisivă, la congresul internațional de la Nemirovo (1737) cerând Crimeea, graniță la Nistru, iar Principatele Române să fie sub protecția țarului[4].

Prin pacea de la Belgrad (1739), Rusia a obținut Azovul, iar la sfârșitul războiului cu Poarta dintre 1768 și 1774 coasta Mării Negre până la râul Bug și „independența" Crimeii, care devenea astfel un stat satelit. Tratatul de pace de la Küçük Kainardji (1774) consfințea un nou statut pentru Principatele Române. Rusia obținea dreptul de intervenție în principate, ceea ce a înrăutățit situația politică a acestora, în special cea a Moldovei[5]. S-a ajuns astfel ca, o dată cu agravarea Problemei Orientale, „Chestiunea română" să devină subiect al eșichierului internațional[6].

În 1783 Rusia a anexat Crimeea, iar prin tratatul de la Iași, din 1792, teritoriul otoman dintre Bug și Nistru, devenind vecina atotputernică și amenințătoare a Moldovei.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea s-au aflat sub semnul revoluției franceze din 1789[7] și al campaniilor napoleoniene.

După succesele obținute în Italia și pacea cu Austria de la Campo-Formio (17 octombrie 1797), Napoleon a încercat să-și impună dominația asupra Mediteranei răsăritene, pentru a controla cel mai scurt drum din Europa spre India.

Ocuparea Egiptului (1798), pe atunci provincie a Sublimei Porți, a răsturnat spectaculos coordonatele Problemei Orientale, conducând la o „alianță monstruoasă" între Rusia și Imperiul Otoman[8]. Drept urmare, navele militare rusești au primit de la Poartă, pentru prima oară, permisiunea să străbată Strâmtorile spre Mediterana. Escadra rusă, și cea britanică comandată de amiralul Nelson, împreună cu cea otomană i-au respins pe francezi din Marea Adriatică și au ocupat Insulele Ionice[9].

Această aventură dezastruoasă a lui Napoleon – atâta timp cât mările erau dominate de britanici – a fost doar prima, care le vestea pe cele din Spania și din Rusia.

Confruntată cu rebeliunea pașei de Vidin, Pazvantoglu, Poarta a cerut Rusiei ajutor militar în anul 1800. Țarul Pavel I a pretins sultanului Selim al III-lea ca ambele Principate Române, Moldova și Țara Românească, să treacă în

Împăratul Napoleon I

stăpânirea Rusiei. Dionisie Eclesiarhul nota că domnul Țării Românești, Alexandru Moruzi, alertat de potențialul pericol, a scris o jalbă sultanului rugându-l „să iarte pe Pazvantoglu, să nu mai vie și oștile muscalului"[10].

După eșecul tentativei de a cuceri Constantinopolul, via Siria, și după ce flota franceză a fost distrusă de Nelson la Abukir, Napoleon a fost nevoit să părăsească Egiptul (1799). A reușit mai apoi să-și restabilească dominația politică și militară, ceea ce a avut drept rezultat încheierea păcilor de la Lunéville (1801) cu Austria, de la Amiens (1802) cu Marea Britanie și cu Imperiul Otoman (1802).

Reînceperea crizei politice la Dunărea de Jos a avut ca semnal incursiunile devastatoare ale trupelor lui Pazvantoglu în Oltenia, în 1800 și 1802. Boierii și clerul din Țara Românească au trimis în 1802 memorii către Austria, Franța, și Rusia, cerând ajutor. Domnul Mihai Suțu, urmat de 2000 de boieri, prelați și negustori din Țara Românească s-au refugiat la Brașov[11].

Rusia a profitat de această situație gravă și a obținut o concesie importantă din partea Porții – emiterea unui *hatt-i-șerif* prin care sultanul garanta că domnii Moldovei și Țării Românești rămâneau la tron șapte ani și nu puteau fi depuși de otomani fără consimțământul țarului și, bineînțeles, al sultanului. Aceste prevederi au crescut și mai mult influența Rusiei în Principatele Române[12]. Cu atât mai mult cu cât răscoala sârbilor (1804) sub conducerea lui Karagheorghe a fost sprijinită de Rusia dintru început, și a primit ajutor de la domnul Țării Românești, Constantin Ipsilanti, a cărui orientare pro-rusă devenise evidentă.

Francezii nu au izbutit să cadă de acord cu britanicii asupra statutului Maltei și războiul a reizbucnit în mai 1803. Napoleon i-a cerut țarului Alexandru I să asigure o mediere cu britanicii, dar acesta nu a acceptat.

Ducele d'Enghien, membru al familiei regale franceze, a fost răpit la 14 martie 1804 din refugiul său din Baden și dus la Paris. Fiind acuzat de conspirație regalistă împotriva lui Napoleon, a fost executat, ceea ce a dus la încordarea relațiilor cu Rusia, țarina fiind prințesă de Baden[13]. Un nou act socotit provocator de suveranii europeni a fost faptul că Napoleon s-a autointitulat împărat, la 18 mai 1804, stârnind opoziția Rusiei, Austriei, Suediei și Imperiului Otoman.

Ostilitățile au izbucnit peste un an. Mai întâi Napoleon l-a învins decisiv pe generalul austriac Mack, la Ulm, la 19 octombrie și apoi a zdrobit armata austro-rusă la Austerlitz (2 decembrie 1805) – reprezentând cea mai importantă victorie a lui Napoleon, devenit, practic, arbitrul Europei.

La 26 decembrie, Austria a fost nevoită să semneze tratatul de pace de la Pressburg. Franța a obținut Veneția, Istria și Dalmația, fiind învecinată cu Imperiul Otoman, devenind rivala Rusiei și în Balcani, nu numai în Polonia. În această postură, a avut loc o nouă schimbare a politicii Franței față de Poartă – din inamic al sultanului, Napoleon s-a declarat aliatul său. Împăratul francez a început să conceapă planuri în vederea atacării și înfrângerii Rusiei, prevăzând trecerea trupelor sale peste Dunăre, ridicarea la luptă a popoarelor din Caucaz și chiar încheierea unei alianțe cu șahul Persiei[14].

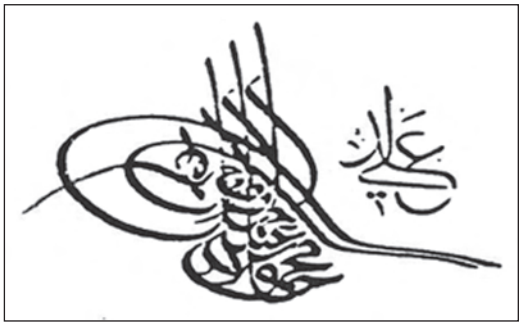

Semnătura caligrafiată a sultanului Mahmud al II-lea (Tugra)

În vremea acestor ciocniri a giganților, statutul Principatelor Române a devenit, treptat, de nedisimulat interes pentru marile puteri. Astfel, începând cu vara anului 1804, ministrul de Externe al Rusiei, Adam Czartoryski, a adresat câteva memorii și rapoarte țarului Alexandru I privind relațiile cu otomanii (23 ianuarie 1806, dar și în martie 1806)[15]. În ceea ce privește Principatele Române, acesta cerea ocuparea Moldovei cu o armată de 100 000 de ostași[16]. Moldova, Bugeacul (zona de la nordul Deltei Dunării, aflată în sudul Moldovei de Răsărit) și Țara Românească urmau să fie anexate de Rusia, care va obține ca graniță cu Poarta Otomană, fluviul Dunărea.

Principatele ar fi constituit o parte din compensațiile primite de Rusia pentru a accepta refacerea statului polonez. De altfel, o dată cu ocuparea Dalmației de către francezi, numeroase trupe rusești au fost masate la Nistru[17]. Agenții țarului trimiși în Principate organizau deja depozite care să asigure hrana trupelor rusești[18], iar consulul general al Rusiei la Iași, I.F. Bolkunov, a încercat fără succes să convingă pe unii mari boieri moldoveni să ceară chiar ei țarului ocuparea țării de către armatele ruse[19].

În toamna anului 1805, Talleyrand, ministrul de Externe al Franței, propusese, într-un celebru memoriu către Napoleon, anexarea Principatelor Române de către Austria, pe de-o parte pentru a-i fi compensate pierderile teritoriale, iar pe de alta pentru a câștiga alianța Casei de Austria și a stârni dușmănia țarului împotriva împăratului de la Viena[20]. Astfel ar fi fost barat marșul trupelor țarului către Constantinopol[21].

Grava înfrângere suferită de cea de-a treia coaliție antinapoleoneană la Austerlitz a condus la o schimbare dramatică a situației internaționale. În ianuarie 1806, sultanul Selim al III-lea (1789-1807) a recunoscut titlul de îm-

părat al lui Napoleon, iar la Poartă a fost trimis ca ambasador al Franței generalul H.F. Sébastiani, care avea ca misiune încheierea unei alianțe cu otomanii. La 20 iulie 1806 Franța și Rusia au încheiat un tratat de pace la Paris, care, printre altele, garanta integritatea Imperiului Otoman, interzicea trecerea navelor de război rusești prin Strâmtori și prevedea ca Rusia să-și piardă statutul special în ceea ce privește Principatele Române[22]. Alexandru I, vădit nemulțumit, nu a semnat tratatul de pace, gest pe care îl vom mai întâlni la țar, care conducea după bunul său plac. De fapt, Alexandru I poruncise concentrarea de trupe numeroase la Nistru în vederea invaziei Principatelor Române. Lipsea doar prilejul, care a venit prin acțiunea noului ambasador al Franței la Poartă, generalul Horace Sébastiani, sosit la Constantinopol în 29 iulie/9 august 1806. Acesta a avut succes în mobilizarea otomanilor împotriva rușilor și în schimbarea domnilor Principatelor Române de către sultan, acțiune cu efecte dezastruoase pentru români.

Astfel, sultanul Selim al III-lea, care dorea să recapete Crimeea și considera pacea cu Rusia doar un armistițiu[23], s-a lăsat convins de promisiunile împăratului francez și astfel se va ajunge rapid la declanșarea războiului ruso-otoman (1806-1812). Motivul îl constituia detronarea, ca urmare a cererilor lui Sébastiani, a lui Alexandru Moruzi de pe tronul Moldovei (11/23 august), și a lui Constantin Ipsilanti, din Țara Românească (12/24 august), acuzați de Poartă că erau oamenii Rusiei.

Însuși marele vizir Hafiz Ismail Pașa (1805-1806), într-un *telhis* (raport) adresat sultanului Selim al III-lea, sfătuia să se dea satisfacție cerințelor ambasadorului Franței, pentru a o atrage pe aceasta de partea Sublimei Porți, împotriva Rusiei: „Scopul adevărat este însă acela de a-l atrage pe împăratul Franței și de a-l folosi”[24].

Porunca sultanului încălca însă *hatt-i-șerif*-urile emise de Poartă în 1802, prin care durata domniilor din Principatele Române era fixată la șapte ani (cei doi domni căpătaseră domnia tot la 1802). De asemenea, domnii nu puteau fi maziliți decât cu acordul ambelor curți, a sultanului și a țarului.

Rușii căpătaseră astfel un nesperat *casus belli*. Noul ministru rus al Afacerilor Străine, generalul Andrei Budberg, recomanda țarului o atitudine dură față de Poartă, pentru a împiedica pe Napoleon să o folosească împotriva Rusiei (29 iunie/11 iulie)[25]. De asemenea, Constantin Ipsilanti, refugiat în Imperiul rus, a adresat lui Budberg un memoriu, la 31 august 1806, prin care sublinia faptul că o armată de 50 000 de ostași ruși ar fi ocupat cu ușurință Principatele Române, ca urmare a dezorganizării forțelor otomane, private de provizii și furaje prin întârzierile deliberate ale lui Ipsilanti de a le procura. Dacă țarul va ezita, francezii vor profita pentru a ocupa Balcanii[26].

Beneficiind și de sprijinul ambasadorului britanic la Poartă, Sir Charles Arbutnot, ambasadorul rus A. Italinski a adresat note de protest și apoi o notă ultimativă la 17/29 septembrie 1806, care îi amenința pe otomani cu ocuparea Principatelor Române[27]. Poarta a fost obligată să cedeze în fața presiunilor și a promis că va numi noi domni în înțelegere cu Rusia[28].

Până la urmă, ca urmare a presiunilor ambasadorului rus, otomanii au anunțat la 3/15 octombrie 1806 revenirea la tron a lui Alexandru Moruzi și Constantin Ipsilanti[29].

Acest mare succes al ambasadorului Italinski nu a mai contat pentru țarul Alexandru I, care își avea planurile sale, poruncind la 16/28 octombrie trecerea Nistrului în Moldova a armatei ruse conduse de generalul M.A. Michelson, care a ocupat apoi și București, la 13/25 decembrie 1806. Aici, împreună cu arnăuții gărzii domnești, ostașii generalului Miloradovici au măcelărit câteva sute de ostași otomani care nu izbutiseră să se retragă[30].

Ce *casus belli* mai clar era cel reprezentat de ocuparea Principatelor Române, a cetăților Hotin și Bender și de măcelul de la București? Și pentru toate acestea rușii aveau ca pretext, puțin plauzibil, posibilitatea atacării lor de către trupele franceze din Dalmația[31], care ar fi trebuit să traverseze Peninsula Balcanică și Principatele Române.

Poziția Rusiei disimula adevăratele intenții imperiale. Ocuparea Principatelor Române de către oștile rusești a fost „o măsură silită, provocată de refuzul Porții de a îndeplini pretențiile Rusiei”, subliniindu-se „lipsa oricăror intenții ale guvernului rus de a anexa Principatele”[32]. În Divanurile de la Iași și București a fost comunicat manifestul țarului, datat 23 decembrie 1806, prin care era garantat regimul anterior al Principatelor și obiceiurile locale,

Sultanul reformator Mahmud al II-lea (1808-1839)

ținându-se seama de drepturile autonome și de privilegiile lor[33].

În fața acestui comportament extrem de agresiv și de fățarnic, Poarta a fost obligată să declare război Rusiei la 24 decembrie 1806/4 ianuarie 1807[34].

Pentru Franța, izbucnirea conflictului ruso-otoman era binevenită, constituind o diversiune care îndepărta o parte a trupelor rusești din Polonia – unde se înfruntau cu francezii –, îndreptându-le înspre zona Dunării[35].

Regele Prusiei, Frederick Wilhelm al III-lea era nemulțumit de crearea de către Napoleon a Confederației Rinului, în iulie 1806, din care regatul său fusese exclus. Coastele nordice ale regatului erau sub imperiul blocadei anglo-suedeze, iar țarul Alexandru I l-a convins, cu ajutorul reginei Louise, să treacă de partea sa, un tratat secret ruso-prusian de alianță militară fiind semnat la 13 iulie 1806.

Războiul franco-prusian a izbucnit pe 7 octombrie, după ce Frederick Wilhelm i-a adresat un ultimatum lui Napoleon, cerându-i să evacueze posesiunile germane. La 14 octombrie armatele prusiene au fost zdrobite la Jena și Auerstadt. Napoleon a intrat în Berlin, la 25 octombrie și apoi, în Varșovia, la 28 noiembrie. Prințul Josef Poniatowski a înrolat 50 000 de ostași polonezi care vor lupta în armata împăratului francez. O bătălie sângeroasă a avut loc la Eylau, la 8 februarie 1807, francezii forțându-i pe ruși să se retragă[36].

Cu toate acestea, situația eșichierului politic era departe de a se clarifica, Napoleon fiind înștiințat, din conținutul unor scrisori interceptate, de ura nutrită de austrieci împotriva sa și de pregătirile pentru război ale acestora[37].

Totuși, în Europa au avut loc și evenimente aparent favorabile politicii napoleoniene. La 4 ianuarie 1807, sultanul declarase război țarului, la 26 mai capitula Danzigul, iar la Friedland armata rusă suferea o grea înfrângere în fața celei franceze (14 iunie).

În loc să continue ofensiva împotriva rușilor și să blocheze armatele țarului intrate în Principatele Române ca într-o capcană strategică, obținând astfel înlăturarea Rusiei din poziția de oponent principal, Napoleon l-a invitat pe țarul Alexandru la Tilsit, după ce acesta cerusе pacea. La 7 iulie cei doi împărați au semnat un tratat de pace și de alianță. Rusia renunța la posesiunile sale din Adriatica, respectiv golful Cattaro și Insulele Ionice și urma să-și retragă trupele din Moldova și Țara Românească (art. 22), țarul acceptând medierea lui Napoleon în vederea încheierii păcii cu Poarta[38].

Dacă Poarta nu ar fi acceptat mediația lui Napoleon, Rusia și Franța urmau să-și împartă posesiunile otomane din Europa, cu excepția Rumeliei și Constantinopolului[39].

Un studiu al Ministerului de Externe francez, din 16 august 1811 dezvăluie adevăratele intenții ale lui Napoleon: „tratatul de la Tilsit n-a fost decât un tratat ofensiv contra Angliei; războiul împotriva acestei puteri și concursul Rusiei la sistemul continental au fost bazele principale. Crearea ducatului de Varșovia, evacuarea provinciilor Moldova și Valahia și restabilirea relațiilor comerciale între Imperiu și Rusia în același cadru ca înainte de război fuseseră stipulații secundare”[40].

Reacția ambasadorului austriac Maximilian von Merveldt la St. Petersburg a fost abruptă și prea puțin diplomatică când i-a declarat lui Savary, reprezentantul lui Napoleon în capitala Rusiei: „Nu putem fi indiferenți față de soarta

Moldovei și Țării Românești", făcând chiar referiri la război[41].

Se pare că atitudinea conciliantă a lui Napoleon față de țarul Alexandru, constituind, după cum au arătat-o evenimentele ulterioare, o mare greșeală strategică, avea drept motiv „desăvârșirea" blocadei continentale. Și aici este de relevat cât de importantă, indirect și pentru români, a fost poziția țării latine aflate la cealaltă extremitate a continentului european.

În porturile portugheze intraseră, în 1806, 354 de nave britanice, fiind clar că nu se punea în aplicare blocada. Prin tratatul de la Fontainebleau (27 octombrie 1807), Franța împărțea Portugalia cu Spania, iar la 30 noiembrie, trupele lui Junot au ocupat Lisabona[42].

Campania din Portugalia a reprezentat o justificare pentru Napoleon să ocupe Spania, la 23 martie 1808 armatele franceze intrând în Madrid. Practic, de la începutul invaziei iberice, armatele franceze erau încercuite strategic, mările înconjurătoare aflându-se sub controlul marinei de război britanice, în special după Trafalgar (21 octombrie 1805).

Dacă „aventura spaniolă" a consemnat începutul sfârșitului pentru Napoleon, ea a fost depășită în inepție de „aventura românească" a trupelor țariste. Ele se aflau în Principatele Române într-o poziție extrem de dificilă. Nu atât ca urmare a reacției oștilor otomane, cât a bolilor care au secerat nemilos pe ostașii ruși. Situația strategică era mai mult decât precară, un atac din partea austriecilor sau francezilor i-ar fi prins ca într-o capcană. Dar țarul a fost de această dată norocos, fiind sprijinit direct sau indirect de restul Europei, chiar de unii oficiali otomani, în special de fanarioți.

Adevăratele obiective ale lui Alexandru I erau Principatele Române, granița imperiului fiind astfel împinsă la Dunăre. Totuși, ca urmare a poziției ostile exprimate la St. Petersburg de von Merveldt, țarul îi scria lui Piotr Aleksandrovici Tolstoi, împuternicitul său la Paris pentru negocieri cu Poarta, să obțină măcar „toată țara cuprinsă sub numele de Basarabia, cu cetățile de la Bender, Akkerman, Chilia, Ismail", cetatea Hotin și o parte a litoralului caucazian[43].

Este limpede că însuși țarul înțelegea prin „țara cuprinsă sub numele de Basarabia" ținutul delimitat de cursul inferior al Prutului, nordul Deltei Dunării, Marea Neagră și vărsarea Nistrului, cunoscut și cu denumirea de Bugeac dată de turco-tătari, iar nu teritoriul dintre Nistru și Prut, cum în mod abuziv va denumi diplomația rusă Moldova de Răsărit ocupată de ei prin tratatul de la 1812.

Armistițiul între Rusia și Sublima Poartă a fost semnat la Slobozia (24 august 1807), prevăzându-se evacuarea de către trupele țariste și cele otomane a Moldovei și Țării Românești. Țarul însă, încălcând tratatul de la Tilsit și neratificând prevederile armistițiului, a revocat ordinul de retragere a trupelor rusești din Principatele Române. Drept urmare, Napoleon, a ocupat în continuare Silezia, la acea vreme posesiune prusacă. Principatele Române deveniseră monedă de schimb pentru Silezia. Napoleon stăpânea Silezia, Dresda, și Varșovia, ceea ce nu putea conveni ambițiilor țarului.

Totuși, după distrugerea flotei daneze de către cea britanică, lângă Copenhaga, și producerea de mari distrugeri capitalei daneze, Rusia a rupt relațiile diplomatice cu Marea Britanie (7 noiembrie). Danemarca a devenit parte a blocadei continentale, însă Suedia a refuzat să i se alăture.

Napoleon, prin scrisoarea sa din 2 februarie 1808 adresată țarului, l-a îndemnat să atace Finlanda, care la 27 martie 1809 a fost alipită Rusiei printr-o uniune personală, țarul devenind și mare duce al Finlandei. Suedia, învinsă (1809), a declarat și ea război Marii Britanii (1810)[44].

În anul 1808 Napoleon a întâmpinat mari dificultăți în Spania, care se revoltase în luna mai, iar în vara aceluiași an două armate franceze au capitulat la Baylen și Cintra. Având nevoie de trupele sale din Prusia pentru a putea înăbuși revolta spaniolilor, granița răsăriteană a Imperiului napoleonian nu mai putea fi practic apărată. Pe de altă parte, ca urmare a înfrângerilor suferite pe câmpul de luptă și neprimind un sprijin consistent din partea Franței, Sublima Poartă se afla într-o criză acută. Sultanul Selim al III-lea a fost ucis, iar urmașul său la tron, Mustafa al IV-lea, a fost înlocuit de fratele său, Mahmud al II-lea (1808-1839) – acesta din urmă fiind sprijinit de marele vizir Mustafa Pașa Bairaktar. Influența franceză la Poartă a scăzut dramatic după Tilsit și Sébastiani a fost rechemat la Paris.

Această situație tulbure, la care se adăuga și discursul regelui Marii Britanii, care proclamase lupta până la capăt împotriva Franței[45],

Harta Guberniei Basarabiei

l-a determinat pe Napoleon să facă concesii ţarului şi astfel s-a ajuns la o nouă întâlnire între aceştia, la Erfurt (de la 27 septembrie până la 14 octombrie 1808).

În ceea priveşte Principatele Române, ţarul era hotărât să-şi exprime deschis voinţa. Domnul Ţării Româneşti şi Moldovei, Ipsilanti, numit tot de ruşi, a fost înlăturat (18 februarie/1 martie 1808) şi reţinut în Rusia. Locul său a fost luat de senatorul rus Serghei Sergheevici Kuşnikov, numit preşedinte al divanurilor şi administrator civil al Principatelor. Astfel că, Napoleon recunoştea la Erfurt, la 12 octombrie, starea *de facto* a Principatelor şi anume anexarea lor de către Rusia, graniţa între Imperiul ţarist şi Sublima Poartă fiind Dunărea (art. 8).

După aceste negocieri, avântul războinic al lui Alexandru I nu mai era stăvilit de mediaţia franceză, ţarul fiind îndrituit să poarte negocieri şi să aibe relaţii directe cu otomanii. Era păstrat secretul asupra anexării Principatelor de către Rusia până la o înţelegere amiabilă cu Poarta (art. 9).

În cazul în care Poarta ar fi refuzat pacea şi Imperiul Habsburgic ar fi intervenit în conflict de partea sultanului, Franţa urma să facă cauză comună cu Rusia şi să declare război Austriei (art. 10)[46]. Napoleon a obţinut de la ţar vagi promisiuni de ajutor împotriva Austriei şi prelungirea alianţei împotriva Marii Britanii, în schimb Rusia a primit Finlanda şi Principatele Române.

Acordurile de la Tilsit şi Erfurt au generat nemulţumirea aristocraţiei ruseşti, la care s-a raliat şi armata. Astfel, Alexandru I a trebuit să refuze alianţa matrimonială cerută de Napoleon, a slăbit blocada continentală[47] şi a arătat pasivitate în timpul războiului franco-austriac, deşi era aliatul lui Napoleon.

Pacea de la Tilsit, precum şi cea de la Erfurt au schimbat în mod radical relaţiile dintre Franţa şi Sublima Poartă, care s-a considerat trădată de Napoleon. De acum, otomanii vor privi cu maximă neîncredere politica împăratului francez, singurii dintre ghiauri care inspirau încredere fiind britanicii. La 5 ianuarie 1809, Poarta încheia cu Marea Britanie pacea de la Dardanele, care reprezenta o importantă breşă în cadrul blocului continental[48]. Încurajaţi de sprijinul diplomatic britanic, otomanii – având ca delegaţi pe *reis efendi* Mehmed Galib, Eldji Paşa, Beilic Efendi şi dragomanul Dumitrache Moruzi – au respins pretenţiile Rusiei de a se recunoaşte graniţa la Dunăre, cerute imperativ la congresul de pace de la Iaşi (25 februarie/9 martie – 22 martie/3 aprilie 1809)[49].

Ruşii au reluat ostilităţile, dar au fost înfrânţi la asediile cetăţilor Giurgiu şi Brăila (mai 1809). Totuşi, au reuşit în acel an să ocupe cetăţile Ismail şi Brăila (21 octombrie/2 noiembrie).

În schimb, Napoleon a învins Imperiul Habsburgic în sângeroasa bătălie de la Wagram (6 iulie 1809).

Alexandru Suţu, fost domn în Moldova (1801-1802) şi Ţara Românească (1806), considerat a fi filo-francez, a scris în primăvara anului 1811 lui Talleyrand, cerându-i ca Franţa să intervină armat la Nistru, pentru a lupta, alături de otomani, împotriva ruşilor[50]. Napoleon se considera însă avantajat de continuarea războiului ruso-otoman, fiind îngrijorat doar de pretenţiile Rusiei la sud de Dunăre, pe care le socotea inacceptabile[51]. Dacă în discursul din Corpul legislativ din Paris, la 3 decembrie 1809, Napoleon recunoştea ţaru-

lui Moldova și Țara Românească[52], el a refuzat continuu ocuparea Constantinopolului de către ruși. Aflat în insula Sf. Elena, la apusul existenței sale, Napoleon se confesa lui Las Cases, care la rândul său consemna în „Mémorial de Sainte-Hélène": „Aș fi putut împărți Imperiul turc cu Rusia; s-a pus de mai multe ori această problemă între noi. Constantinopolul l-a salvat întotdeauna. Această capitală constituia marea încurcătură, adevărata piedică. Rusia o dorea; eu nu trebuia să i-o dau: este o cheie prea prețioasă; ea valorează singură cât un imperiu: cine o va stăpâni poate guverna lumea". Deci Problema Orientală cuprindea nu numai competiția privind succesiunea Imperiului Otoman, ci și menținerea izolării Rusiei față de Marea Egee și Mediterana, rușii fiind astfel constrânși să se limiteze doar la blocul continental, fără a putea avea acces la căile maritime de comunicații considerate de o mare importanță strategică[53]. Aceasta era reacția lui Napoleon față de pretențiile mereu crescânde ale țarului, care nu se mai mulțumea cu Principatele, pretinzând, după Tilsit, Bulgaria, Constantinopolul și Strâmtorile[54].

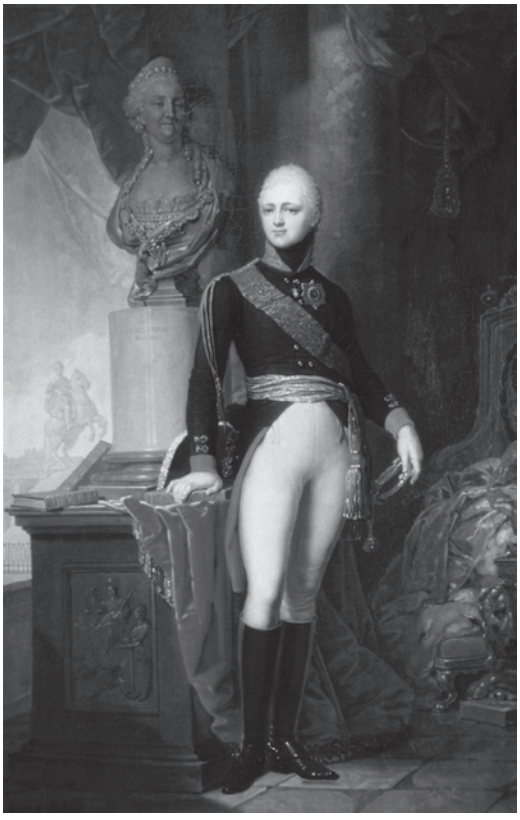

Țarul Alexandru I

Constatând că otomanii nu vor să cedeze Principatele, țarul propunea Habsburgilor austrieci să ocupe Oltenia, cedând Rusiei Bucovina[55], dar a fost refuzat.

Generalul N.M. Kamenski, pentru a forța pe otomani să cedeze, a ocupat Turtucaia, Bazargic, Silistra, Razgrad, Rusciuc și Nicopol, la sud de Dunăre, dar rușii au fost opriți la Șumla. Chiar și în această situație grea, marele vizir Laz Ahmed Pașa (1811-1812) preconiza să se promită ambasadorului Austriei la Poartă, von Stürmer, 500 de pungi de aspri, pentru a mijloci pacea cu Rusia, cu condiția de a se ceda țarului numai cetățile Bender și Hotin, iar celelalte teritorii ocupate de ruși să fie retrocedate Porții[56].

Interesante sunt și împuternicirile acordate de ministrul de Externe N.P.Rumiantev la 17 februarie 1810 generalului Kamenski pentru a încheia pacea cu Poarta Otomană cu condiția încorporării de către Rusia a Moldovei, Munteniei, Olteniei și Bugeacului[57]. Tot atât de mult atrage atenția un document diplomatic emis de ministrul Portugaliei – țara latină de la extrema vestică a Europei – la St. Petersburg, Rodrigo Navarro de Andrade, adresat ministrului său de Externe, contele de Linhares, la 8 iulie 1810: „Mi se spune că Poarta a propus acestei Curți cedarea întregului teritoriu situat pe marginea stângă a Prutului în care este cuprinsă o parte a Moldovei și Basarabia, dar se pare că guvernul rus insistă asupra cedării întregii Moldove și a Munteniei"[58]. Se observă limpede că Basarabia/Bugeacul era considerată și de ruși o entitate separată de principatul Moldovei, iar nu întregul teritoriu dintre Prut și Nistru.

În anul 1811 au avut loc schimbări importante în tabăra rusească din Principate. Comanda generalului Kamenski, grav bolnav, a fost preluată de Mihail Ilarionovici Kutuzov, în 6 aprilie. Deja din vara acestui an, Rumiantev punea problema limitării pretențiilor ruseşti la linia Siretului[59]. Și aceasta nu numai din cauza pierderilor suferite de armata rusă și de deteriorarea relațiilor cu Franța, dar probabil și ca urmare a poziției austriecilor. Ministrul portughez de la St. Petersburg, Rodrigo Navarro de Andrade informa Lisabona, la 29 aprilie 1811 despre corespondența diplomatică dintre ruși și austrieci, care, „este mai activă ca oricând.

Neutralitatea Austriei (...) oferă cele mai mari avantaje Rusiei. Dacă această Curte (rusă – n.n.) nu se va înțelege cu Poarta prin renunțarea la încorporarea lipsită de sens politic și inutilă a Moldovei și Munteniei în Imperiul Rus, încorporare care nu poate decât să provoace o mare invidie din partea Guvernului Austriac, nu se poate presupune că între aceste două Curți se va stabili acea încredere și bună înțelegere atât de necesare în actuala conjunctură"[60].

Exista chiar un plan secret austriac privind ocuparea Principatelor, datat 10 iulie 1810, care a ajuns la cunoștința lui Stratford Canning, iar acesta a informat cartierul general rus de la București despre intențiile Austriei, îndemnând la urgentarea ajungerii la un acord cu Poarta[61].

Pentru a obține cât mai mult teritoriu românesc și amenințați de invazia franceză, rușii reiau ostilitățile, cuceresc tabăra otomană de la Rusciuc și încercuiesc forțele comandate de marele vizir, aflate la nord de Dunăre, la Slobozia. Cu mare greutate, marele vizir, cu puțini oameni, reușește să spargă încercuirea și să se refugieze în Bulgaria.

Cu toate acestea, marele vizir propune rușilor, la 19 octombrie 1811, să le cedeze doar cetatea Hotin, sau să le plătească despăgubiri de război[62]. Fiind refuzat de Kutuzov, Laz Ahmed Pașa a propus, la 25 octombrie, granița pe Siret[63], obținând acceptul generalului rus, care a cerut reluarea tratativelor.

Negocierile de pace de la Giurgiu (noiembrie-decembrie 1811) nu au avut vreun rezultat. La prima ședință (1 noiembrie), împuterniciții ruși au început în trombă, spunând că „țara Moldovei, precum și întreg Bugeacul, care se numește Basarabia (*Serabya*) și care se află înlăuntrul Moldovei, rămânând statului Rusiei, între cele două state hotarul să se stabilească la hotarul dintre Moldova și Țara Românească și pe canalul Sfântu Gheorghe de la Dunăre"[64].

Constatăm încă o dată că Basarabia era cunoscută ca echivalentul Bugeacului chiar de ruși, nu numai de otomani.

Deci, rușii supralicitau și cereau granița pe Milcov, deși acceptaseră mai înainte hotarul pe Siret. Sultanul Mahmud al II-lea a refuzat însă chiar și granița pe Siret[65].

Napoleon l-a sfătuit pe sultan să nu încheie pacea cu țarul, oferindu-i alianța. Astfel, în ianuarie 1812, reprezentantul împăratului la Constantinopol, Latour-Maubourg, promitea restabilirea independenței Poloniei, una dintre revendicările diplomatice otomane și restituirea Crimeii Sublimei Porți.

Timpul lucra de acum în favoarea otomanilor, care, beneficiind de iminența războiului franco-rus, întârziau luarea unei hotărâri. La 24 martie 1812, s-a semnat alianța între Franța și Austria[66].

Vrând-nevrând, Rusia era obligată să-și micșoreze pretențiile față de otomani.

După mutarea Conferinței de pace de la Giurgiu la București, în prima întâlnire la 12 ianuarie 1812, discuțiile au fost axate pe fixarea granței la Siret sau la Prut, iar delegația otomană a cerut ca „cetățile Ismail și Chilia (*Kili*), precum și vecinătățile cazalelor (*kaza*) lor rămânând la Înaltul Devlet, hotarul să fie fixat pe râul Prut"[67].

Venise ora pentru ruși să-și retragă armata imobilizată la Dunăre, după alianța între Franța și Austria, mai ales că Napoleon, la 17 decembrie 1811, își reînnoise oferta făcută socrului său, Francisc I, împăratul Austriei, adăugând Moldovei și Țării Românești și Serbia, în schimbul unei asistențe militare de 40 000 – 50 000 de ostași[68].

Cursul politicii sud-est europene devenise mai degrabă favorabil Porții decât Rusiei, iar marele vizir Ahmed Pașa a dat un mesaj de neclintit reprezentanților lui Kutuzov: „Vă dau (ca graniță – n.n.) Prutul, nimic mai mult. Prutul sau războiul"[69].

Dorind din nou să forțeze mâna otomanilor, trupele lui Kutuzov au traversat Dunărea (februarie) și au ocupat Șiștovul, fără a avea un afect asupra hotărârii luate deja de sultan și comunicată rușilor de marele vizir.

În luna aprilie, Kutuzov a primit focul verde de la țar pentru acceptarea granței pe Prut, cu condiția încheierii unei alianțe ruso-otomane.

Marele vizir Laz Ahmed Pașa își dorea păstrarea Chiliei și a Ismailului și a două treimi din Bugeac de către otomani[70], ca teritorii locuite de musulmani (2 mai 1812). La 8 mai 1812, Mehmed Said Galib Efendi, kahya bey (locțiitorul marelui vizir) și împuternicitul otoman la convorbirile de pace cu rușii, i-a comunicat marelui vizir că negocierile cu rușii ajunseseră din nou în impas[71]. Mai mult, plenipotențiarii otomanii le-au declarat reprezentanților ruși

că nu erau autorizați să discute despre o alianță între Sublima Poartă și Rusia și că vor comunica această propunere marelui vizir Laz Ahmed Pașa. Dar Kutuzov nu a mai insistat asupra cererii sale privind o alianță.[72]

Napoleon, având nevoie de „diversiunea turcă" jucând rolul de a amenința pe ruși din flanc, a trimis un nou ambasador la Poartă, pe generalul Antoine François Andréossy, pentru a convinge pe sultan la o alianță, însă acesta a sosit pe malurile Bosforului cu întârziere. Marele vizir a argumentat față de înalții demnitari otomani, la 8 februarie 1812, că, după Tilsit, Napoleon sacrificase interesele otomane și a subliniat faptul că Poarta nu va avea niciun avantaj din alianța cu Franța, dar va nemulțumi profund Marea Britanie[73]. Într-un raport trimis la Poartă de la București, la 26 aprilie 1812, probabil de Mehmed Said Galib Efendi, se sublinia limpede: cu toate că „inamicul principal al Imperiului Otoman este națiunea rusă mai mult decât oricare alta", a-și atrage „ostilitatea englezilor ca o consecință a alianței [Porții – n.n] cu Franța, ar fi, după toate probabilitățile, extrem de dăunător pentru noi", navele britanice putând bloca Strâmtorile, lipsind astfel Sublima Poartă de aprovizionarea cu cele necesare[74].

Țarul Alexandru I, ca urmare a amenințării invaziei napoleoniene, a acceptat granița cu otomanii la Prut. De asemenea, l-a trimis la București pe amiralul Pavel Vasilievici Ciceagov pentru a-l înlocui pe Kutuzov din calitatea de comandant suprem al armatei de la Dunăre. Aflând la timp despre înlocuirea sa, Kutuzov a transmis reprezentanților otomani acceptul pentru granița pe Prut[75]. Astfel, la 16/28 mai 1812 a avut loc ceremonia semnării păcii de la București în hanul lui Manuc. În cursul tratativelor, rușii nu au putut invoca vreodată drepturi istorice asupra Principatelor Române, ci și-au impus interesele conform raporturilor de putere.

Prin semnarea păcii cu Suedia, Rusia își proteja flancul drept al armatelor sale, iar prin pacea de la București, flancul stâng. De asemenea, armata rusă de la Dunăre s-a întors cu bine în Rusia, putând participa la campaniile din 1812-1814.

Un alt mare câștig al Rusiei era că devenise țară riverană la Dunăre, la brațul Chilia al fluviului, ajungând astfel la maxima sa expansiune în Europa.

Imperiul Otoman reușise să-și păstreze neutralitatea mult dorită în conflictul european. Din punct de vedere strategic, credem că marea câștigătoare a fost Marea Britanie, care reușise o răsturnare a alianțelor în profitul său. Astfel, a recâștigat încrederea Porții, transformând-o dintr-o inamică în aliată și i-a convins la timp pe ruși să încheie pacea cu otomanii și să-și retragă armatele de la Dunăre pentru a le putea îndrepta împotriva invaziei napoleoniene. De asemenea, trebuie relevate și succesele armatei britanice în Portugalia și, mai apoi, în Spania, împotriva francezilor, bucurându-se de sprijinul autorităților și populației iberice.

Pacea de la București (1812) a însemnat dezmembrarea Moldovei, fără nicio justificare legitimă sau etnică, fără niciun drept istoric din partea Rusiei. Moldova dintre Prut și Nistru, vechi teritoriu românesc, aparținând Țării Moldovei de la sfârșitul secolului al XIV-lea, având o populație de la 482 630 locuitori și o suprafață de 45 630 kmp[76], era locuită în mod covârșitor de români moldoveni. Ea a fost denumită de administrația rusă Basarabia, deformându-se o realitate istorică. Rușii preluaseră în fapt numele istoric al unei părți din sudul Moldovei dintre Nistru, Prut și Dunăre și l-au extins asupra întregii Moldove de Răsărit, ocupate prin pacea de la București. Juridic, exista o diferență considerabilă între teritoriul denumit Basarabia/Bugeac – care făcea parte dintr-un pașalâc/beylerbeyilik, fiind administrat militar și civil de reprezentanții Porții –, și restul Moldovei de Răsărit, adică dintre Prut și Nistru, care făcea parte din principatul autonom al Moldovei, condus de un principe creștin, care plătea tribut sultanului. Deci Rusia a ocupat în 1812 o jumătate din teritoriul unui stat creștin, fără să țină seama de voința moldovenilor. Drept urmare, mulți dintre locuitorii teritoriului anexat de ruși au trecut Prutul și s-au refugiat în Moldova neocupată.

Partea din Moldova ce mai rămăsese neanexată de ruși și Țara Românească erau complet secătuite de o ocupație spoliatoare și brutală. Agenții consulari austrieci raportau superiorilor lor că boierimea își dorea revenirea suveranității sultanului și sabota administrația rusească[77]. Fruntașii opoziției antiruseşti au fost arestați: Filipeștii[78] la București și spătarul Iordache Catargiu la Iași[79]. Fiind informat de

plângerile moldovenilor și muntenilor, însuși țarul Alexandru I a declarat: „Nu mai pot suporta asemenea orori!”[80].

Ciceagov, treversând Moldova și Țara Românească a găsit multe locuințe părăsite, iar locuitorii refugiați în afara țării sau prin păduri. Jefuirea lor era „la ordinea zilei”, iar „dezmățul soldatului” nu trebuia să mire, atâta timp când Kutuzov „făcuse din București o a doua Capua, când nu se ocupa decât de plăcerile lui”[81]. La toate reclamațiile făcute de români, Kutuzov le răspundea: „Le voi lăsa ochii ca să plângă”[82].

---

[1] Florin Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la fanarioți. Observații asupra politicii externe românești*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. VIII, București, 1975, p. 125.

[2] Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 240.

[3] Cf. Maria Holban, L. Demeny, *Originalul și traducerea latină a „Diplomei lui Petru I”, dată lui Dimitrie Cantemir, cuprinzând condițiile tratatului moldo-rus din 1711*, în: „Studii. Revista de Istorie”, tom 26, nr. 5, 1973.

[4] Cf. V. Mihordea, *Contribuție la istoria păcii de la Belgrad 1739*, în „Arhivele Olteniei”, nr. 79-82, 1935.

[5] Veniamin Ciobanu, *Les Principautés Roumaines et la politique européene (1699-1815)*, București, 1984, p. 86.

[6] Leonid Boicu, *Geneza chestiunii române ca problemă internațională*, Iași, 1975, p. 41.

[7] Cf. *La Révolution française et les Roumains. Impact, images, interprétations. Études à l'occasion du bicentenaire*, ed. Al. Zub, Iași, 1989.

[8] Andrei Oțetea, *Contribution à la question d'Orient. Esquisse historique, suivie de la correspondance inédite des envoyés du roi des Deux-Siciles à Constantinople (1741-1821),* București, 1930, p. 131.

[9] Cf. Paul Cernovodeanu, *Andrei Oțetea, istoric al Chestiunii orientale,* în „Revista Istorică”, nr. 7-8, 1994, p. 666.

[10] Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*. Transcriere după original, indice și glosar de Dumitru Bălașa. Studiu introductiv de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu. Note și comentarii de Nicolae Stoicescu, București, 1987, p. 79.

[11] Marian Stroia, *Românii, marile puteri și sud-estul Europei (1800-1830),* prefață de Florin Constantiniu, București, 2002, p. 54 și urm.

[12] William Miller, *The Ottoman Empire and its Succesors, 1801-1922*, Cambridge at the University Press, 1923, p. 31.

[13] Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, Oxford, 1967, p. 85, 86.

[14] Andrei Oțetea, *Contribution à la question d'Orient*, p. 137.

[15] D. A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. I, București, 1900, p. 453-457.

[16] *Ibidem*, p. 459. Vezi și Ion Jarcuțchi, Vladimir Mischevca, *Pacea de la București (din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16/28 mai 1812)*, Chișinău, 1993, p. 45, 46.

[17] Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. II, București, 1896, p. 406.

[18] *Ibidem*, p. 405.

[19] E. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, p. 706, 707.

[20] D. A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente*, p. 439-443. T.G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie (1281-1913)*, Paris, 1914, p. 340, 341.

[21] William Miller, *The Ottoman Empire and its Successors*, p. 32

[22] D. A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente*, p. 510.

[23] Thomas Naff, *Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1807*, în „Journal of the American Oriental Society”, vol. 83, No. 3 (Aug-Sept. 1963), p. 304.

[24] Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României, 1791-1812*, vol. III, București, 1986, p. 209.

[25] Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes (du XVI-e siècle à la chutte de Napoléon I-er)*, Paris, 1955, p. 114.

[26] Marian Stroia, *Un conflict devastator pentru români: războiul ruso-turc (1806-1812). Începutul ostilităților*, în „Revista Istorică”, tom X, nr. 5-6, 1999, p. 521.

[27] P. P. Panaitescu, *Corespondența lui Constantin Ypsilanti cu guvernul rusesc. 1806-1812*, București, 1933, doc. V, p. 33-36.

[28] E. Hurmuzaki, *Documente*, supliment I, vol. II, p. 350-353.

[29] Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești*, p. 211-212. Vezi și Valeriu Veliman, *Relații româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, București, 1984, doc. nr. 235, p. 681-683.

[30] Germaine Lebel, *op.cit.*, p. 118, 119.

[31] E. Hurmuzaki, *Documente*, supliment I, vol. II, p. 322.

[32] Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. II, București, 1896, p. 413; Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor de la Chișinău și ocupația rusească de la 1806-1812*, I, București,

1909, p. 99-102; Sergiu Columbeanu, *Contribuții privind situația internațională a țărilor române între anii 1806-1812*, în „Revista de Istorie, t. 29, nr. 5, 1976, p. 663.

[33] Lidia E. Semenova, *Principatele Române în relațiile internaționale (1800-1806)*, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă", vol. X, 1996, p. 18.

[34] *Acte și documente,* vol. I, p. 292, 293.

[35] Cf. Armand Goșu, *Preliminariile anexării Basarabiei de către Rusia (1806-1812)*, în „Revista Istorică", t. 3, nr. 1-2, 1992, p. 99, 100.

[36] Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire*, p. 92, 93.

[37] H. Butterfield, *A French Minister at Vienna, 1806-7*, în „Cambridge Historical Journal", vol. 2, no. 2, 1927, p. 186.

[38] *Acte și documente*, vol. I, p. 580.

[39] *Ibidem*, p. 584; Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)*, București, 1993, p. 14, 15.

[40] Theodor Holban, *Documente românești din arhivele franceze (1801-1812)*, București, 1939, p. 79.

[41] H. Butterfield, *op.cit*, p.189; *Acte și documente*, vol. I, p. 593, 594.

[42] Jean Tulard, *Napoleon*, traducere de Janina Ianoși, București, 2000, p. 289.

[43] *Acte și documente*, vol. I, p. 604-606, doc. nr. 87.

[44] Hugh Seton-Watson, *op.cit.*, p. 114, 115.

[45] A.F. Miller, *Mustapha Pacha Baïraktar*, Bucarest, 1975, p. 242.

[46] Armand Goșu, *Preliminariile anexării Basarabiei de către Rusia (1806-1812)*, p. 106; Sergiu Columbeanu, *op.cit.*, p. 669; I. Jarcuțchi, V. Mischevca, *Pacea de la București*, p. 71-92.

[47] Jean Tulard, *op.cit*., p. 336, 337.

[48] Germaine Lebel, *op.cit*., p. 167.

[49] Leon Casso, *Rusia și basinul dunărean*, Iași, 1940, p. 75.

[50] E. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI, p. 812.

[51] Armand Goșu, *Preliminariile…*, p. 109.

[52] *Acte și documente*, vol. I, p. 938; Leon Casso, *op.cit*., p. 112.

[53] Cf. Ioannis Loucas, *Chestiunea Orientală* (I), în: „Revista de Istorie Militară", nr. 2 (60), 2000, p. 50, 51.

[54] Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*. București, 2001, p. 194.

[55] *Ibidem*, p. 203.

[56] Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești*, vol. III, p. 283.

[57] Armand Goșu, *Rusia la Dunărea de Jos. Pacea de la București (mai 1812)*, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă", vol. X, 1996, p. 59.

[58] Pavel Mocanu, *Documente diplomatice portugheze din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea privitoare la Țările Române*, Meteor Press, București (2003), p. 45.

[59] Armand Goșu, *Rusia la Dunărea de Jos*, p. 62, 63.

[60] Pavel Mocanu, *op.cit*., p. 47.

[61] Sergiu Columbeanu, *op.cit*., p. 674, 675.

[62] Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești*, vol. III, p. 284.; Valeriu Veliman, *op.cit*., p. 695-696.

[63] Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești*, vol. III, p. 285, 286.

[64] *Ibidem*, p. 293.

[65] *Ibidem*, p. 323 și urm.

[66] Chantal Lemercier-Quelquejay, *La Russie, la France et la Turquie à la veille de la campagne de Russie*, în „Cahiers du monde russe et soviétique", vol. 6, no. 2, avril-juin 1965, p. 241.

[67] Mustafa A. Mehmet, *op.cit*., vol. III, p. 332.

[68] *Acte și documente*, vol. I, p. 1010.

[69] E. Hurmuzaki, *Documente* , supl. I, vol. III, 1709-1812, p. 368.

[70] Valeriu Veliman, *op.cit*., p. 698.

[71] Mustafa A. Mehmet, *op.cit*., vol. III, p. 344.

[72] F. Ismail, *The Making of the Treaty of Bucharest, 1811-1812*, în: „Middle Eastern Studies", vol. 15, no. 2 (May, 1979), p. 179.

[73] *Ibidem*, p. 175.

[74] Chantal Lemercier-Quelquejay, *La Russie, la France et la Turquie à la veille de la campagne de Russie*, p. 243.

[75] Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 481-483.

[76] Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, București, 1991, p. 178.

[77] E. Hurmuzaki, XIX, 2, p. 707, 710.

[78] *Ibidem*, p. 624-626; XVI, p. 851, 852.

[79] *Ibidem*, XIX, 2, p. 706; XVI, p. 902.

[80] *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă. Vol. I *(1801-1821)*, ed. Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu–Zoner, Marian Stroia (secretar de volum). Redactor-responsabil, Paul Cernovodeanu, București, 2004, p. 537.

[81] *Ibidem*, p. 545, 546.

[82] *Ibidem*, p. 537, n. 5.

ANUL 1812 – IMPACT ŞI CONSECINŢE

Dr. Conf. VLAD MISCHEVCA*

Prutul esta ni disparti,
Prutul esta n-are moarte?
Dar ne-om pune noi cândva
Şi cu gura l-om săca.

Abstract

The peace treaty of Bucharest, signed on May 16 (28), 1812, marks a geopolitical compromise on Moldova's expense (in a tense international environment), thus paving the way – within the larger Eastern Question – to the birth of a new one, namely the Bessarabian question. It is worth remembering that the essence of the Bessarabian question is political in nature, consisting in the loss of national and territorial integrity of Moldovan Romanians, resulted from the conquest and partial annexation of Moldova and from the creation of an arbitrary border (effectively splitting Moldova in two on the line of Prut river) and from Russia's presence at the mouth of Danube, all of which signaled a new international ethno-political question.

Keywords: 1812, Eastern Question, Russia, Moldova, Romania, Ottoman Empire

Spoliatorul tratat de pace de la Bucureşti, semnat la 16(28) mai 1812, marchează un *compromis geopolitic* (într-o conjunctură internaţională extrem de frământată) pe contul Moldovei, când, în cadrul crizei *Problemei Orientale*, are loc *geneza* unei noi probleme – a celei *Basarabene*. Consemnăm că, esenţa chestiunii date este de natură politică, constând în integritatea naţional-teritorială a românilor moldoveni şi rezultă din cucerirea şi anexarea parţială a Moldovei, prin fixarea unui hotar arbitrar (scindând-o pe linia Prutului) şi stabilirea Rusiei la gurile Dunării – semnificând, astfel, geneza unei noi probleme etno-politice internaţionale. Dacă *chestiunea română*, ca problemă internaţională a semnificat în secolul XIX imperativul unităţii naţionale, apoi cea *basarabeană* – rezidă în scindarea naţional-teritorială a moldovenilor la 1812.

Un set întreg de premise politice, diplomatice, economice şi militare, la care se adaugă şi impactul marilor puteri europene – cointeresate nemijlocit (Franţa, Marea Britanie, Austria), fără a neglija şi rolul fanarioţilor interesaţi, au influenţat şi determinat rezultatul *Actului din 1812*. Tactica diplomaţiei otomane de a tergiversa tratativele şi de a exploata la maximum înrăutăţirea raporturilor franco-ruse (în ajunul invaziei lui Napoleon din iunie 1812), promovându-şi propriile interese, precum şi tactica diplomaţiei ruse de a cuceri şi menţine un teritoriu cât mai mare, eliberându-şi, totodată,

* Istoric, Republica Moldova.

cât mai repede acea armată terestră (circa 52 mii de oameni şi 241 de tunuri către 1 aprilie 1812)[1] imobilizată la Dunăre, au avut drept rezultat acceptarea, în fond, a unei *concesii*, exprimate prin stabilirea noului hotar „pe trupul viu" al Principatului Moldovei, ceea ce însemna scindare, deoarece potenţialul uman şi economic al ţării era, *de facto*, înjumătăţit…

Astfel, fără a tăgădui şi influenţa fanarioţilor din familia Moruzi asupra mersului negocierilor ruso-turce, totuşi, factorii decisivi ce au determinat semnarea Tratatului de pace de la Bucureşti au fost cei de natură **geopolitică**. Menţionăm, aceşti factori principali: ***politica părţilor beligerante****, devenită tradiţională în această parte a Europei, determinată de interesele proprii în ajunul conflictului europeAan, precum şi de* ***situaţia internă*** *a ambelor imperii, de rând cu* ***perspicacitatea diplomaţilor*** *şi* ***starea efectivului forţelor armate***.

Trebuie de luat în consideraţie şi factorul *tempus*, care evident precipita diplomaţia rusă să încheie pacea până la declanşarea războiului „mare" cu Franţa napoleoniană; turcii fiind mai avantajaţi sub acest aspect temporal – încercând să se distanţeze de noua conflagraţie europeană. Un rol important l-a avut şi factorul *extern,* adică presiunile exercitate din partea terţelor state, cointeresate în soluţionarea diferendului ruso-turc, prelungit de mai bine de cinci ani; Franţa, Marea Britanie, Austria, Suedia – jucând uneori un rol hotărâtor în evoluţia duelului diplomatic din Sud-Estul continentului european.

Considerăm că acest set de premise – *geopolitice* (mai ales cele de ordin diplomatic şi militar), conjugate cu starea de spirit a unei părţi a otomanilor (partizani ai păcii)[2], sub impactul *factorului fanariot* (grecii nu doreau ca Iaşul să treacă în mâinile ruşilor)[3]– au precipitat şi determinat semnarea Tratatului de pace ruso-turc la 16 (28) mai 1812.

La 16/28 mai 1812, în incinta *Hanului* armeanului Manuc bei din Bucureşti a avut loc procedura oficială a semnării *Tratatului de pace ruso-turc* de către împuterniciţii celor două imperii. El includea 16 articole *de baza,* dintre care articolele 4 şi 5 vizau în modul cel mai direct soarta Principatului Moldovei.[4]

La ultima, cea de 19-a, conferinţă a negocierilor de pace, plenipotenţiarii ambelor părţi s-au întrunit în apartamentul lui Galib efendi. Dragomanul Porţii D. Moruzi a dat citirii textul tratatului de pace în limba turcă, în timp ce traducătorul P.A. Fonton îl confrunta cu textul în limba franceză. Apoi secretarul conferinţei C.Ia. Bulgakov a dat citirii varianta franceză, pentru a o confrunta cu cea turcă a tratatului. În acelaşi mod s-a procedat şi cu cele două articole secrete. În final, plenipotenţiarii ruşi au semnat şi au aplicat sigiliile pe textul tratatului în limba franceză, iar otomanii au procedat similar faţă de textul în limba turcă. Schimbând actele semnate s-a purces la felicitări cu ocazia încheierii tratatului de pace – conferinţa finisând cu o masă, iar toţi participanţii fiind stropiţi, conform obiceiului oriental, cu *apă de trandafir*...[5]

Tratatul de pace (inclusiv articolele secrete) a fost *ratificat* de către Alexandru I la 11 (23) iunie 1812 (marţi), în oraşul Vilno (Vilnius). Iar scimbul actelor de ratificarea s-a produs la Bucureşti, la 2 (14) iulie (sultanul refuzând să ratifice cele două articole din partea secretă a tratatului). Din ziua când tratatul a fost ratificat – a demarat *de jure* – procesul instaurării dominaţiei ţariste şi a stabilirii noului hotar, ce a sfăşiat Moldova timp de mai bine de un secol.[6]

Guvernul ţarist, fiind presat de pericolul iminent al conflictului militar cu Franţa, de opunerea marilor puteri occidentale realizării planurilor sale *expansioniste* în sud-estul Europei şi de rezistenţa diplomaţiei otomane, şi-a redus substanţial pretenţiile teritoriale: de la *ambele Principate* la cel al *Moldovei*, apoi de la *Moldova până la Siret*, la *Moldova dintre Prut şi Nistru*, în final.

Imperiul Rusiei, care se extindea către începutul secolului al XIX-lea pe trei continente – în Europa, Asia şi America de Nord, promovând abil o politică expansionistă în direcţia Balcanilor, şi-a realizat, la 1812, doar parţial planurile. Totuşi, în pofida situaţiei internaţionale nefavorabile, a obţinut un *limes* geostrategic foarte important – cucerind la acea dată Prutul şi braţul Chiliei al Dunării, dezmembrând străvechiul teritoriu al Moldovei. Împăratul Alexandru I, ocupând în mod forţat şi arbitrar pământurile moldave dintre Nistru şi Prut, după ce-şi dorise extinderea graniţelor până la Siret sau chiar până la Carpaţi, nu avea

nici un temei legitim de revendicare a acestora – în afara *dreptului forței.* Teritoriul istoric românesc dintre Prut și Nistru era anexat la Rusia țaristă (45 630 kilometri pătrați)[7], care nu avea niciun drept (fie sub aspect etnic, istoric, geografic sau politic) asupra acestui pământ, denumit de către administrația țaristă – *Basarabia,* extinzându-se, astfel, numele istoric propriu doar părții geografice din sudul Moldovei (dintre Dunăre și Nistru).

Înțelegerea ruso-turcă din primăvara anului 1812, fiind o *Acțiune* grăbită, denotă o pauză impusă în planurile expansioniste ale țarismului în această regiune, chiar și prin faptul că autoritățile ruse au dispus ca populația Basarabiei să depună jurământul de credință împăratului Rusiei destul de târziu – la 1817, când s-a organizat și primul recensământ al populației.[8] Iar împăratul Alexandru I a vizitat noua sa provincie abia peste 6 ani – la 27-29 aprilie 1818.

Actul de la 1812 poate fi calificat drept un *Compromis*, din start, compromis, care a pricinuit mult rău Principatului Moldovei și întreg poporului român, pereclitând dezvoltarea firească statal-identitară. Mai suntem încă în conul de umbră al *Anului 1812,* deoarece pentru populația autohtonă din Basarabia *Pacea de la București* a avut un șir de **consecințe**, care s-au manifestat, atât cu *efect imediat*, cât și cu *efect de lungă durată,* sub multiple aspecte de ordin: economic, politic, social, eclesiastic, demografic, cultural etc.

Efectele imediate ale anexării

A avut loc scindarea Țării Moldovei în jumătate, deoarece teritoriul anexat (48%) era cu 7400 km^2 mai mare decât ceea ce rămăsese sub oblăduirea domnului Moldovei (41%). Bucovina anexată de habsburgi la 1775 alcătuia 11% din suprafața Principatului. Autocrația țaristă a „deosebit... din trupul Moldovei, – precum deplângeau boierii pământeni înstrăinarea patrimoniului național în acel an tragic, – partea cea mai bună, și însuflețirea hranei și împuternicirea, ...îndemânarea și adăpostirea pământenilor, în înlesnirea viețuirii lor, și întru a hranei îndestulare și a vitelor pășune... poate... mai mult decât jumătate de țară, într-un cuvânt, tot câmpul și inima țării”.[9] Această parte a Moldovei număra cinci cetăți întărite: Hotin, Bender (Tighina), Ismail, Chilia, Akerman (Cetatea Albă) la care se mai adaugă și vechea cetate a Sorocii, 17 orașe și târguri, circa 700 de sate. Referitor la numărul populației Moldovei Pruto-Nistrene, la data anexării, aceasta rămâne a fi o problemă discutată în istoriografie, deși datele statisticii ruse indică cifra estimativă de cca 300-340 mii de oameni.[10] Conform primului recensământ post 1812, celui din 1817: în 8 ținuturi erau 1040 de localități cu 92 946 de gospodării, ceea ce ar echivala cu cca 465 000 oameni sau cca 483 000 (conform cifrelor lui A.N. Bahmetev).[11] L.T. Boga consideră că, datele statistice pentru întreaga *oblastie*, însumează la 1817 – 98 526 familii,[12] ceea ce ar totaliza 492 630 locuitori de ambele sexe.[13]

Principatele Române au ieșit din războiul ruso-turc din 1806-1812 economic ruinate, populația fiind sărăcită la maximum.[14] Conform calculelor efectuate de dr. hab. Alexei Agachi (*Institutul de Istorie Stat și Drept al AȘM*), de la 1 ianuarie 1808 și până la 2 octombrie 1812, când trupele ruse s-au retras din Principate, numai pentru întreținerea spitalelor militare rusești, Moldova a plătit 4 042 890 de lei, iar Țara Românească – 4 047 226 de lei. În realitate, sumele au fost și mai mari. Or, ostașii ruși se comportau în spitale ca niște vandali, distrugând totul, cheltuielile de reparație fiind suportate iarăși de țările române. Pe lângă întreținerea spitalelor, rușii au impus Principatele și la alte plăți, și mai împovărătoare. În 1807, bunăoară, veniturile vistieriei Moldovei au constituit 1 981 072 de lei, din care s-au cheltuit pentru armata rusă 1 399 758 de lei, adică 70,7 % din total. Din 1805 și până în 1811, mărimea impozitelor a crescut de două-trei ori, în unele cazuri chiar de patru ori. Iar o încercare de totalizare a utilizării resurselor Principatelor Române de către Rusia în anii de ocupație 1806-1812 poate fi evaluată la circa „220 114 490 lei fără nicio exagerare”.[15] Totodată, generalul rus Al. Langeron afirmase că Rusia a „cheltuit mai mult de 200 de milioane de ruble pentru cele șapte campanii.”[16] „Nenorociții țărani români au fost atât de cumplit chinuiți încât mulți au fugit în Transilvania. S-au văzut ispravnici așezând femeile pe cărbuni și biciuind copiii ca să le smulgă puținii bani ce le rămăseseră după ce soții sau tații fugiseră..., dar nici unul din acești ucigași n-a fost pedep-

sit decât cu pierderea slujbei şi mulţi şi-au şi păstrat-o chiar. În această împrejurare Kutuzov a manifestat o indiferenţă absolut de neiertat."[17] Prestaţiile şi abuzurile n-au contenit până la plecarea definitivă a trupelor ţariste, astfel, încât însăşi oficialităţile ruse urmară să recunoască, la 1813, că „această ţară... jefuită şi pustiită de operaţiile militare... prezintă un pustiu vast şi nepopulat". De aceea, scutirea de impozite a populaţiei din ţinut pe o perioadă de trei ani a fost acordată nu numai în virtutea respectării clauzelor tratatului de pace, ci şi „... în scopul de a aduce locuitorilor Basarabiei o uşurare, destul de necesară la terminarea războiului de şase ani, pe parcursul căruia ei au suportat multe greutăţi fără murmur şi cu sârguinţă în folosul Rusiei."[18]

Moldovenii au avut de suferit drama familiilor despărţite şi a averii pierdute prin stabilirea hotarului pe Prut. „Sosind ziua fatală, – după cum ne descrie martorul ocular Manolache Drăghici, – a expirării convenţiei, după tractat ce trebuieşte fieşte care să trăiască unde să rămâie definitiv, ceasurile acelea au fost de plângeri un timp de neuitat, pentru că poporul cu cârdul, ca turmile de oi, încinsese toată marginea Prutului, de la un capăt până la altul, mergând şi viind de prin sate şi de prin târguri săptămâni încheiate, cu luarea de ziua bună de la părinţi cu care crescuse şi vieţuise dimpreună, până în vremea aceea când se despărţi unii de alţii pentru totdeauna..."[19]

Ca un răspuns direct la actul de la 1812 a fost exodul populaţiei româneşti peste Prut. De exemplu, sătenii din Şaba (ţinutul Akkerman) au fugit cu toţii peste Prut, rămânând doar preotul şi vre-o 3-4 familii. Astfel, din Basarabia au emigrat, doar până la 1815, mai mult de 5 mii de familii de băştinaşi, aceasta fiind o formă firească de protest faţă de politica anexionistă a Rusiei. Fapt, ce l-a făcut pe Krasno-Milaşevici să emită o circulară secretă în vederea contracarării procesului de emigrare din Imperiul Rusie, iar dacă cineva era găsit că este fugar din Basarabia – urmau să fie arestaţi şi escortaţi (fie şi în pofida deciziei Divanului Moldovei) pentru a fi predaţi preşedintelui rus al ambelor Divane ale Principatelor, la Iaşi.[20]

Analiza dinamicii protestelor şi revendicărilor populaţiei din Basarabia, potrivit principalelor forme de manifestare, în anii 1812-1818, de la anexarea ei la Imperiul Rus şi până la adoptarea „Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia" din 29 aprilie 1818, depistate doar într-un singur fond de documente – *Fondul 2* („Cancelaria Guvernatorului Basarabiei") al Arhivei Naţionale a Republicii Moldova i-au permis cercetătorului Valentin Tomuleţ să ateste 1025 de proteste şi revendicări ale populaţiei care au avut loc în Basarabia în această perioadă, ce pot fi grupate în 8 categorii distincte: 372 (36,3%) – abuzurile moşierilor, ispravnicilor, arendaşilor, concesionarilor etc.; 318 (31%) – prestaţiile, impozitele şi dările exagerate; 133 (13%) – abuzurile militarilor ruşi; 93 (9,1%) – fuga, strămutările ţăranilor în interiorul Basarabiei şi peste Nistru; 62 (6%) –fuga ţăranilor în Moldova de peste Prut; 31 (3%) – abuzurile Administraţiei regionale şi ale funcţionarilor ruşi; 13 (1,3%) – restricţiile în comerţul interior şi exterior şi doar 3 (0,3%) – cu privire la mişcarea haiducească sau la actele de tâlhărie. Majoritatea protestelor şi revendicărilor sociale *pasive* şi *active* din această perioadă revin nemijlocit primilor ani de după anexare, când (iunie 1812-1816) în Basarabia au fost înregistrate 998 proteste şi revendicări (97,4% din numărul lor total).[21]

Efectele de lungă durată ale anexării

• Ocupaţia militară ţaristă a Moldovei din noiembrie 1806 a fost pentru teritoriul dintre Prut şi Nistru una de lungă durată – până la prăbuşirea Imperiului Romanovilor, în februarie 1917, însumând aproape 111 ani de exploatare colonială. Timp de mai bine de un secol românii din Moldova din partea stângă a Prutului, transformată ulterior într-o unitate ordinară administrativă rusă, gubernia *Basarabia*, s-au aflat sub ocupaţia străină a regimului autocratic ţarist, al cărui impact s-a răsfrânt asupra vieţii politice, economice, sociale, spirituale etc. Românii basarabeni au fost excluşi din procesul Unirii Principatelor de la 1859, cu excepţia celor trei judeţe de la nord de Dunăre – Cahul, Bolgrad, Ismail (10 288 de verste pătrate şi cca 127 000 de locuitori), care au fost retrocedate, conform Păcii de la Paris (1856), „Principatului Moldova, sub suzeranitatea Sublimei Porţi" (art. XXI) şi apoi reanexate Ru-

siei, conform Păcii de la Berlin (13 iulie 1878). Basarabemii au fost decuplați de la procesele de modernizare ale națiunii române și de integrare vest-europeană, conservându-și aspectul preponderent rural al societății, resimțit până-n prezent.

• Sub aspectul ***organizării administrativ-teritoriale*** noua provincie anexată – *Basarabia* a suportat un șir de modificări în perioada autocrației țariste. Dacă la 1812 Moldova din stânga Prutului era împărțită în nouă ținuturi: Hotin, Soroca, Iași (doar partea din stânga Prutului, numită din 1887 – Bălți), Orhei, Hotărniceni, Codru, Greceni, Bender și Tomarovo (Ismail); apoi la 1818 au fost desființate ținuturile Codru, Greceni, Soroca și creat cel al Ackermanului – în total șase: Hotin, Iași, Orhei, Bender, Ackerman și Ismail. Ulterior sistemul administrativ-teritorial al Basarabiei a evoluat, *ținuturile* fiind transformate în anii 30 ai secolului al XIX-lea în *județe* („uezd"), fiind desființate, comasate sau divizate, inclusiv reanexate, cum a fost la 1878, când cele trei județe românești – Bolgrad, Cahul și Ismail –au format un singur județ – cel al *Ismailului*. Astfel, către 1918 teritoriul Basarabiei avea deja opt județe: Hotin, Bălți, Soroca, Orhei, Chișinău, Bender, Ackerman, Ismail.[22]

• Basarabia a jucat rolul de centru ***militar*** și de mobilizare pentru campaniile armatei ruse în cadrul celor trei ocupații ale Principatelor Române din 1828-1834, 1848-1851, 1853-1854[23] și la 1877 când rușii, în calitate de aliați ai românilor au trecut prin România (iar drept răsplată au reanexat la 1878 cele trei județe din sudul Basarabiei). Nerecrutarea basarabenilor, pentru un termen nedefinit, a fost stipulată în rescriptul țarului din 23.08.1813 și doar din anul 1874 în Basarabia fost introdus serviciul militar obligatoriu.[24] Pe timp de pace către începutul secolului al XX-lea în armata țaristă, anual, își satisfăceau serviciul militar în jur de 15 000 – 18 000 de basarabeni.[25] Basarabenii au participat activ la cele două războaie imperialiste – în războiul ruso-japonez (1904-1905) și în Primul Război Mondial (1914-1918). Populația civilă era obligată să participe la construirea fortificațiilor: 123 000 de oameni în anii 1915-1916 și 100 000 fiind mobilizați în martie 1916.

• Din punct de vedere ***economic*** teritoriul dintre Prut și Nistru a fost izolat de piața economică unică internă românească, care se constituia pe măsura afirmării epocii moderne. Au fost întrerupte până la 1831, prin instalarea cordoanelor sanutaro-vamale pe Prut-Dunăre și Nistru, nu numai relațiile tradiționale cu centrele economice românești de peste Prut, ci și cu piața europeană și în primul rând cu Austria. Țarismul a creat condiții favorabile populației urbane alogene pentru acapararea de către ei a industriei și comerțului basarabean.

• Din punct de vedere ***politic,*** pe teritoriul anexat, suzeranitatea otomană a fost înlocuită cu jugul autocrației țariste care, deși temporar (1813-1828), a păstrat o anumită autonomie internă, treptat a substituit-o prin introducerea instituțiilor administrative și judiciare străine tradiției istorice acestui pământ, specifice Imperiului rus și conduse de funcționari țariști. Populația băștinașă a fost privată de dreptul de a participa la crearea unor instituții, organizații și mișcări politice împreună cu întregul neam românesc. Rusia, având un regim absolutist, centralizat și opresiv, își „devora" naționalitățile, înglobate cu forța. Țarismul a reținut pentru un anumit timp includerea românilor basarabeni în opera de edificare a națiunii moderne și statului modern român. Numai Marea Unire din 1918 a lichidat barierele artificiale a procesului firesc de dezvoltare istorică politică a românilor.

• ***Politica socială*** promovată de țarism a schimbat în mod arbitrar structura socială a populației ținutului: s-a strămutat intensiv populație alogenă, care au format o categorie privilegiată aparte, cea a *coloniștilor*; în proprietatea nemijlocită a statului rus au fost acaparate imense teritorii din sudul Basarabiei, transmise ulterior în posesia unor înalți funcționari țariști sau populate cu așa numiții „țărani ai statului" (în mare parte strămutați din guberniile Rusiei). Nobilimea locală a fost divizată după principiile și gradațiile existente în Imperiul Rusiei. Astfel, în viața socială au fost introduse principii străine, ce erau chemate să asigure constituirea unei baze sociale a dominației țariste în regiune. Elitele politice basarabene (*boierii, boiernașii, clerul, negustorii* ș.a. categorii sociale privilegiate), fiind inte-

grate în noul regim, au devenit loiale și fidele țarismului, deseori renegându-și apartenența națională în favoarea rusificării.[26]

Cultura și spiritualitatea basarabenilor a avut, poate cel mai mult, de suferit din partea politicii țariste, deoarece s-a promovat o rusificare intensă a populației băștinașe, mai ales după lichidarea autonomiei Basarabiei (1828). Limba română a fost interzisă în instituțiile de stat, apoi și în școală. Ca și în întreg imperiul, guvernul rus promova în Basarabia o politică reacționară, înăbușind orice încercare de afirmare a culturii și spiritualității naționale. Credincioșii ortodocși basarabeni au fost rupți de biserica Principatului Moldovei și înglobați Patriarhiei ruse. Cu timpul cărțile bisericești în limba română au fost înlocuite cu cele în limba rusă. Biblioteca publică din Chișinău, deținând în fondurile sale cca 15 000 volume (către sfârșitul sec. XIX), nu poseda nicio carte în limba română. Către sfârșitul secolului al XIX-lea doar 10,5% dintre bărbați și 1,4% din femeile de origine românească știau să scrie și să citească (adică cca 94% de moldoveni erau analfabeți), în comparație cu proporția din Moldova din partea dreaptă a Prutului – unde la 1899 erau 21%, iar la 1912 – 39% de știutori de carte. Către 1911 dintr-o sută de copii în vârstă de școală urmau cursurile doar 10,1. Potrivit datelor oficiale, la 1918, gradul de alfabetizare în rândul basarabenilor era de doar 24,17% – dintre care moldovenii știau carte în proporție de 6,13% (bărbații 10,5%, iar femeile – de doar 1,77%). Cel mai înalt grad de alfabetizare îl avea populația de origine germană: 65,6% la bărbați și 62,3% la femei, iar cel mai scăzut – țiganii: 0,9% la bărbați și 0,3% la femei.[27] Era, de fapt o rusificare și nu o alfabetizare, deoarece moldovenii erau școlarizați în limba rusă: „Moldovenii, ignoranți, – scria P. Cubolteanu, la 1912, - fără nicio cultură, sunt pe cale de a deveni, în țara lor, robii celorlalte națiuni, care i-au întrecut cu mult în privința culturală și au tendința de a-i întrece și-n toate celelalte domenii ale vieții publice".[28] Prin comparație, în aceeași perioadă, în celelalte spații românești anuarele statistice indicau următoarele date: în „Vechiul Regat", la 1912 – 39,3% (în vârstă de peste 8 ani), în Bucovina – 39,6% din românii în vârsta de peste 10 ani puteau în 1910 să scrie și să citească – incomparabil mai mult decât la românii basarabeni.[29]

Biserica Rusă a fost un instrument al rusificării și promovării politicii autocrației. De rând cu anexarea teritorială a Moldovei din stânga Prutului Rusia și-a anexat ilegal și o parte a Mitropoliei Moldovei și Sucevei. Conform canonului al optulea al Soborului al III-lea ecumenic din secolul V d. Hr. Basarabia nu putea fi „dezlipită" de la Mitropolia sa istorică – dar, la 21.08.1813 Sinodul rus, uzurpând drepturile canonice ale Mitropoliei Moldovei, înființează pe teritoriul anexat *Eparhia Chișinăului și Hotinului*, cu rang de mitropolie și exarhat,[30] având centrul de reședință la Chișinău (în componența eparhiei au fost incluse 775 de biserici din Basarabia și circa 100 de biserici din Transnistria). Majoritatea bisericilor basarabene erau din lemn (95%), având hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil (310), Sf. Nicolae (182), Maicii Domnului (136) ș.a., fiind venerați în mod special Sf. Arhangheli și Sf. Gheorghe, Sf. Dumitru ș.a.[31] După o dominație seculară a bisericii moscovite Onisifor Ghibu consemnase cu tristețe faptul că clerul basarabean a devenit un factor de propagare a politicii ruse: „Preoțimea basarabeană își pierduse demult rolul său de conducător al poporului, ea devenise o tagmă, o castă, cu interese proprii și legată strâns de politica permanentă a țarilor. Marea majoritate a preoțimii basarabene, dacă nu era complet rusificată, era în tot cazul complet țarificată".[32]

Basarabia, începând încă din perioada războiului din 1806-1812, a fost supusă pe tot parcursul dominației țariste unei colonizări intense. Astfel, ***situația demografică*** a ținutului a suferit mari schimbări. Dacă la 1817 populația Basarabiei includea cca 482 630 de persoane (reieșind din media de 5 membri a unei familii din cele 96 526 de gospodării),[33] dintre care cca 420 mii erau români (87%), ucraineni (6,22%), evrei (4%), lipoveni sau ruși (1,24%), greci (0,66%), armeni (0,55%), bulgari și găgăuzi (0,5%); L.T. Boga considera că numărul familiilor, care locuiau în Basarabia la 1817, era de 98 526[34]. Către 1856 în Basarabia locuiau peste 990 mii de locuitori, dintre care 738 mii erau români (74%). Pentru intervalul 1837-1857 statisticele oficiale prezintă că în medie anual în Basarabia au fost aduși peste

21 000 coloniști străini. Pe parcursul a unui secol numărul bulgarilor și găgăuzilor din Bugeac a crescut de 5-7 ori.[35] La 1819 erau 57 de sate cu peste 5000 de familii de bulgari, iar în 1835 trăiau peste 56 000 de bulgari. Chișinăul la 1860 avea 87 500 locuitori (50% români, 20% evrei, 10% ruși ș.a.). La 1881 erau 1 466 497 de locuitori, la 1897 – 1 935 412 locuitori, iar la 1916 Basarabia avea 2 521 277 de locuitori.[36] Astfel, politica demografică a Rusiei în Basarabia a înlesnit o penetrație masivă de elemente alogene, determinând schimbări semnificative în plan etnocultural. Către 1862 moldovenii reprezentau 68,5% din populație, procent ce se va diminua, fără să schimbe radical raportul dintre majoritatea românească și minoritarii de diverse etnii (de remarcat că, în rândul alogenilor germani, polonezi, evrei ș.a. procentul știutorilor de carte era permanent mult mai înalt – cca 50-63%). În preajma Unirii cu România, Basarabia avea 2 725 000 locuitori, care trăiau în 12 orașe și 2 576 de sate, densitatea fiind de 64 de oameni la km^2.[37]

În general, metodele și mijloacele guvernării Basarabiei în secolul al XIX-lea, suferind o evoluție lentă, urmărind scopul să o transforme inițial într-un *model* de administrare țaristă (după exemplul Finlandei) pentru popoarele din sud-estul Europei, aflate sub dominație otomană, subminau din ce în ce mai mult caracterul ei românesc sub toate aspectele (menționate mai sus).

În pofida acestei politici imperiale, constantă a rămas, mai ales în mediul rural, conservarea caracterului românesc al Basarabiei. Despre aceasta a mărturisit și pictorul francez Lucien Lantier (născut la Odesa, la 1879), consemnând, fără echivoc, că: „Basarabeanul este, în mod clar, un latin. Tipul său, moravurile, aspirațiile, costumul, locuințele, tiparele de cultură, felul de alimentare, de trai, credințele sale și chiar superstițiile, sărbătorile sale atât de pline de veselie care provine de la vinul de pe colinele învecinate – toate acestea demonstrează înrudirea sa cu țăranul din România Mare...”[38]

Iar expresia culminantă a esenței românești a moldoveanului din stânga Prutului, cărui i s-a mai zis după 1812 – „basarabean”, s-a manifestat la 27 martie (9aprilie) 1918, când Sfatul Țării, invocând *puterea dreptului istoric și a dreptului de neam,* proclamă unirea Basarabiei cu România.

*

Evenimentul din anul 1812, când teritoriul dintre Prut și Nistru, cunoscut de acum încolo drept *Basarabia,* fiind arbitrar și violent desprins din trupul Moldovei pentru a se afla în oblăduirea și sub dominația celor cinci împărați ruși („при пяти царях: Александре I, Николае I, Александре II, Александре III и Николае I”) – semnifică, *de facto*, nulitatea de drept, *ad initio,* a tratatului ruso-otoman de la București. De aici derivă înțelegera corectă a situației și importanței Basarabiei în cadrul relațiilor ruso-române, pe de o parte, a relațiilor României cu celelalte puteri, pe de altă parte. Diplomația română, încă în perioada interbelică, a identificat „ce înseamnă, din punctul de vedere al dreptului internațional” *Actul din 1812* în teza expusă de Nicolae Titulescu, care, pe bună dreptate, considera că: „Turcia a cedat Basarabia Rusiei. Prin această concesie, Turcia a violat pur și simplu contractul său de *vasalitate*; și Rusia a devenit complicele violării unui contract de drept internațional. Ori, complicitatea la violarea unui contract de drept internațional nu poate crea dreptul... Odată ce Basarabia a revenit în posesia noastră (...) a cere recunoașterea rusă a acestei anexiuni înseamnă a renunța la 2000 de ani de posesiune, înseamnă ratificarea noastră a violării contractului internațional comis de Turcia în 1812, înseamnă recunoașterea complicității ruso-turce ca sursă de drept”.[39]

De jure, tratatul de pace de la București din 1812 a fost denunțat și anulat de către înșiși succesorii Imperiilor războinice – Republica Turcă și Federația Sovietică Rusă, la 16 martie 1921: conform stipulațiilor Tratatului semnat la Moscova. *Tratatul ruso-turc* de „prietenie și frăție” includea 16 articole și 4 anexe, fiind semnat din partea RSFSR de către Gh.V. Cicerin, Comisarul poporului pentru afaceri externe, și Jalal ad-Din Korkmasov (Дж. Коркмасов), iar din partea Turciei de către Yusuf Kemal-bey, Riza Nur și Ali Fuad-pașa. Tratatul a fost ratificat de VȚIK (ВЦИК) pe 20 iulie 1921 și de Marea Adunare Națională a Turciei (MANT) la 31 iulie 1921. Schimbul instrumentelor de ratificare s-a făcut pe 22 septembrie 1921 la Kars.[40]

Este important, din punct de vedere al dreptului internațional, că Tratatul de la Moscova consemnase, în articolul VI, că părțile contractante consideră toate tratatele precedente, semnate de Imperiile Otoman și Țarist ca fiind *anulate*, acestea pierzându-și puterea juridică.[41]

La o distanță de două sute de ani de când am devenit, din nefericire, vecini cu Rusia (1791-1991) Parlamentul tânărului stat Republica Moldova a dat o apreciere juridică acestor tratate anexioniste, ce stipulaseră răpirea Țării Moldovei. În *Declarația de independență a Republicii Moldova*, semnată la 27 august 1991, „actele de dezmembrare a teritoriului național de la 1775 și 1812" sunt considerate – „ca fiind în contradicție cu dreptul istoric și de neam și cu statutul juridic al țării Moldovei, acte infirmate de întreaga evoluție a istoriei și de voință liber exprimată a populației Basarabiei și Bucovinei".[42]

---

[1] *Кутузов М. И. Сборник документов*/ Ред. Л. Г. Бескровный. Т. III. – М., 1952, с. 859.

[2] Din cei 54 de membri ai *Consiliului suprem*, convocat de sultan în luna mai 1812, 50 s-au pronunțat pentru semnarea păcii cu rușii. (Айрапетов Олег, *Бухарестский мир 1812 года*//*Родина.* 2012. № 1. http://istrodina.com/rodina_articul.php3?id=4512&n=185)

[3] *Кутузов М. И. Сборник документов*/ Ред. Л. Г. Бескровный. Т. III. – М., 1952, с. 654-655 (La 10.10.1811 Kutuzov relatase: *„При требовании нами Ясс восстали все греки, при визире находящиеся"*).

[4] Vezi textul celor 16 articole ale tratatului (traduse in limba română din turcă): Mehmet M.A. *Documente turceşti privind istoria României.* Vol. III*: 1791-1812*. Bucureşti, 1986, p. 361-366; *Literatura şi arta*, nr.12 (3473), 23 martie 2012, p.2. Traducerea originalului tratatului de pace ruso-turc din limba franceză în limba rusă a fost publicată integral, pentru prima dată în RSSM, abia în 1990: Мискевка В.И., Ткач В.И. *Русско-турецкий мирный договор 1812г.*, în *Revista de Istorie a Moldovei.* 1990, nr.1, p.36-44 (după ediția: *Внешняя Политика России XIX – начала XX в. Документы российского министерства иностранных дел.* Т. VI. М., 1962, p. 412-416.

[5] Пономарев А.М., *Неизвестная рукопись П.С. Пущина о русско-турецкой войне 1806-1812 гг.*, în *Revista de Istorie a Moldovei.* 2011, nr. 3-4, p.185-186.

[6] Cf.: Pâslariuc V., *Cum a fost semnat Tratatul de la București*, în *Contrafort,* nr. 5-6 (211-212), 2012.

[7] *Энциклопедический словарь Брокгауза и Евфрона*: 40 096,6 кв. вёрст (45 631,7 кв. км).

[8] Basarabenii, din porunca lui A.N.Bahmetev, au fost puși „ca să săvîrșească jurământul credinței pentru adevărata supunire către pristolul împărăției Rosiei". (Tomescu C., *Catagrafia Basarabiei din 1817.* Chișinău, 1928, p.3).

[9] *Uricariul.* Vol. IV, Iași, 1857, p.345-346.

[10] Jarcuțchi I., Mischevca Vl., *Pacea de la București.* Chișinău, 1992, p.183-186.

[11] *Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии.* Том III, 1907, с. 229-230.

[12] *Basarabia.* Monografie sub îngrijirea lui Șt.Ciobanu, Chișinău, 1926, p.73.

[13] Cifra de 482 630 locuitori, indicată de către Ion Nistor este, probabil, o greșală – preluată ulterior de către un șir de autori: Nistor I., *Istoria Basarabiei.* București:Humanitas, 1991, p. 178.

[14] Documentele inedite din Fondul *Senatorilor* al Arhivei Naționale a Republicii Moldova, publicate recent, reflectă consecințele prezenței militare ruseşti asupra populației Principatelor: Varta I., Varta T., *Contribuții documentare la istoria Moldovei în perioada ocupației militare ruse din timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812,* în *Destin Românesc*, 2012, nr. 2 (78), p. 40-66.

[15] Apud: Agachi Al. *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812).* / Ediția a 2-a revăzută și completată. Chișinău: Pontos, 2008, p. 356, passim.

[16] *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea.* Serie nouă. Vol. I (1801-1821). București, 2004, p. 360.

[17] *Ibidem,* p. 358.

[18] Tomuleț V., *Reflecții generale privind dezvoltarea social-economică a Basarabiei (1812-1868)*, în *Cugetul,* 1992, nr. 2, p. 11.

[19] Drăghici M., *Istoria Moldovei timp de 500 ani.* Vol. II, Iași, 1857, p.91.

[20] *Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии.* Том II, 1902, с. 227-230.

[21] Tomuleț V., *Basarabia în epoca modernă (1812-1918): Instituții, regulamente, termeni*. Vol. 2. Chișinău, 2012, p.293-299.

[22] Vezi: Poştarencu D., *Organizarea administrativă-teritorială a Basarabiei în perioada ţaristă,* în *Localităţile Republicii Moldova: Itinerar documentar-publicistic ilustrat.* Vol. 10, Chişinău, 2012, p. 9-20.

[23] În 1853, pentru ocuparea Principatelor Române a fost formată *Armata Dunăreană,* în număr de 87 282 de oameni, sub comanda generalului M. Gorceakov. (Leşcu A., *Românii în armata imperială rusă.* Bucureşti, 2005, p. 195).

[24] Ciobanu V.N., *Militarii basarabeni, 1917-1918. Studii şi documente.* Chişinău, 2010, p. 21-24. (Deja în 1881 fusese recrutaţi 2 053 oameni).

[25] Leşcu A., *Românii basarabeni în istoria militară a Rusiei. De la războaiele din Caucaz la Războiul Civil.* Bucureşti, 2009, p. 62.

[26] Basarab. *Scrisori din Basarabia.* Vol. 1. 1880-1883. Chişinău-Bucureşti, 1996, p. 3.

[27] Scurtu Ioan, Almaş Dumitru, Goşu Armand, Pavelescu Ion, Ioniţă Gheorghe I., Şişcanu Ion, Enciu Nicolae, Cojocaru Gheorghe E., *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, Ed. a II-a. Bucureşti: Semne, 1998, p. 161.

[28] Cubolteanu P., *Un calendar româno-basarabean în 1912,* în Munteanu-Râmnic D., *Pentru Basarabia.* Culegere de texte. Ed. a II-a. Revăz. şi îngrijită de C. Manolache. Ploieşti, 2012, p. 77.

[29] Ungureanu C., *Învăţământul primar din Bucovina (1774-1918).* Chişinău, 2007, p. 153, 206, 208.

[30] *Полное собрание законов Российской Империи* (ПСЗРИ). Собр. 1. Т. XXXII, 1813. Nr. 25441-a. СПб., 1830, с. 613-619.

[31] *Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии.* Том III, с. 295-296.

[32] Negrei Ion, *Onisifor Ghibu şi problemele bisericeşti din Basarabia,* în *Cugetul*, martie 1998, p. 21.

[33] I. Halippa indicase cifra de 96 526 de gospodării basarabene către 1817: *Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии.* Том III, 1907, с. 229; Nistor I., *Istoria Basarabiei.* Bucureşti, 1991, p. 203; Ciachir N. *Basarabia sub stăpânirea ţaristă (1812-1917).* -Bucureşti, 1992, p. 31.

[34] *Basarabia:* Monografie sub îngrijirea lui Şt. Ciobanu. Chişinău, 1993, p. 70.

[35] Грек И.Ф., Руссев Н.Д. *1812 – поворотный год в истории Буджака и „задунайских переселенцев”.* Кишинев, 2011, с. 96.

[36] *Basarabia.* Monografie sub îngrijirea lui Şt. Ciobanu, Chişinău, 1993, p.70-71.

[37] *Istoria Românilor,* vol. VII, tom II, Academia Română, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p.369.

[38] Ţurcanu I., *Bessarabiana: Teritoriul dintre Prut şi Nistru în câteva ipostaze istorice şi reflecţii istoriografice.* Chişinău, 2012, p.233.

[39] N. Titulescu – *Viziune asupra politicii externe a României si mai ales a problemei Basarabiei*, memoriu adresat lui Carol al II-lea. *Apud*: Nicolae Titulescu, *„Documente confidenţiale”*, Ed. Academiei Române, Buc.,1992, p. 81-84; Viorica Moisuc, *Unirea – permanenţă a istoriei românilor,* în *Magazin istoric,* Bucureşti, nr. 2, 1978, p. 28; Titulescu N., *Basarabia pământ românesc,* Bucureşti, 1992, pp. 51-53; Preda-Mătăsaru, Aurel, *Forţa cinismului şi cinismul forţei,* în *Revista de istorie militară*, nr. 3, Bucureşti, 1995, p. 109. http://www.voceabasarabiei.net/stiri/cultura/2791-dosare-ultrasecretechestiunea-basarabiei-in-viziunea-lui-titulescu.html

[40] *Дипломатический словарь.* Т. III. С-Я. Москва: Наука, 1986, с. 312-313; *Документы внешней политики СССР,* М. 1959. Т. III, с. 597-604.

[41] „Обе договаривающиеся стороны признают, что все договоры, до сего времени заключенные между обеими странами, не соответствуют обоюдным интересам. Они соглашаются поэтому признать эти договоры отмененными и не имеющими силы. Правительство Российской Социал-истической Федеративной Советской Республики заявляет, в частности, что оно считает Турцию свободной от всяких к нему денежных или иных обязательств, основанных на международных актах, ранее заключенных между Турцией и царским правительством”. http://www.genocide.ru/lib /treaties/19.htm

[42] *Parlamentul Independenţei: cronica foto-documentară. /* Coord. Sandulachi P., Darie Vl. Chişinău, 2010, p. 238.

BASARABIA ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1917-1920)

PETRE OTU*

Abstract

Although modest in size and riches, the territory between rivers Prut and Dniester – part of the historical Moldova and named Bessarabia by the Russians – played a major international role from the very moment of its annexation by the Russian Empire, in 1812. The present article details the role of Bessarabia in the complex international equation during and in the first years after World War I and Romania's efforts towards unification.

Keywords: Bessarabia, Moldova, Russia, Entente, Central Powers

Deşi modest, ca dimensiuni teritoriale (avea numai 44 422 km pătrați) și bogății, teritoriul dintre Prut și Nistru, parte a Moldovei istorice, numit de ruși Basarabia, a jucat un rol internațional major chiar din momentul anexării lui de către Imperiul Rus[1]. Ulterior, în secolul al XIX-lea, Basarabia a fost subiect al echilibrului european în două episoade importante ce au urmat războiului Crimeei (1853-1856) și celui ruso-româno-otoman din anii 1877-1878. Este vorba, cum se știe prea bine despre Congresul de pace de la Paris (tratatul a fost semnat 18/30 martie 1856), de congresele de la San Ștefano (tratatul bilateral ruso-otoman a fost încheiat la 19 februarie/3 martie 1878) și Berlin (tratatul parafat la 1/13 iulie 1878). Învins în războiul Crimeei, Imperiul rus a fost îndepărtat, în 1856, de la gurile Dunării, teritoriul de aici, denumit și Bugeac, revenind Moldovei. Învingătoare în războiul dus împotriva Porții Otomane, Rusia a reușit să impună concertului european al marilor puteri europene eliminarea clauzei, reluând stăpânirea acestui teritoriu[2].

Basarabia în anii Primului Război Mondial

Izbucnirea Primului Război Mondial a creat statului român o situație foarte dificilă, el fiind prins între cele două tabere beligerante – Antanta și Puterile Centrale, de ultima fiind și legat printr-un tratat de alianță parafat în 1883[3]. Presiunile marilor puteri europene încleștate într-un conflict pe viață și pe moarte au fost foarte mari chiar de la începutul ostilităților, astfel că, prin hotărârea Consiliului de Coroană din 21 iulie/3 august 1914, s-a decis păstrarea „espectativei armatei", formulă flexibilă ce permitea orice opțiune ulterioară[4]. Desigur, o asemenea soluție nu a fost împărtășită de o parte a spectrului politic românesc, în frunte cu regele Carol I, care dorea păstrarea alianței tradiționale.

Perioada 1914-1916, când România a rămas în afara conflictului, a fost marcată de o dezbatere extrem de amplă privind viitoarea opțiune externă. S-au înfruntat două mari orientări – germanofilii și antantofilii, fiecare

* Director adjunct, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

invocând puternice argumente în favoarea soluției propuse. Constantin Kirițescu, autorul celei mai cunoscute lucrări despre participarea românească la marele război, vorbea de „tragedia neutralității românești". Ea consta, în esență, în faptul că, indiferent de opțiunea Bucureștiului, românii puteau să reîntregească doar o parte a patrimoniului lor național.

În acest context, Basarabia a fost invocată foarte des de partizanii alianței cu Germania și Austro-Ungaria, iar motivele aduse în discuție gravitau în jurul politicii expansioniste a Rusiei, manifestate, între altele, în perioada finală a războiului de la 1877-1878 și a deznaționalizării intense practicate de autoritățile de la Petersburg asupra românilor dintre Prut și Nistru. O Rusie învingătoare, apreciau adepții acestei orientări, va fi stăpâna bazinului pontic, inclusiv a Strâmtorilor Mării Negre, ceea urma să afecteze grav ființa statului român și interesele sale[5]. Germania și Austro-Ungaria se foloseau pe larg de rusofobia tradițională a românilor și precizau că, în cazul unei alianțe cu Triplica, drumul unirii Basarabiei cu Regatul român era deschis.

Curentul majoritar la nivelul clasei politice și al opiniei publice a fost, însă, cel ce preconiza intrarea în război alături de Antantă și unirea Transilvaniei, Bucovinei și Banatului. De altfel, acest lucru a devenit evident în momentul semnării acordului secret româno-rus din 18 septembrie/1 octombrie 1914, prin care, în schimbul păstrării neutralității României, Rusia se angaja să garanteze și să apere integritatea sa teritorială. Se recunoșteau, totodată, drepturile statului român asupra teritoriilor din Austro-Ungaria și se stipula obligația Imperiului rus de a ajuta la eliberarea acestora, în momentul în care Bucureștiul se va hotărî să intervină. Acordul Sazonov-Diamandy, cum mai este cunoscut acest act diplomatic, a marcat ieșirea României din starea de „espectativă armată" și adoptarea neutralității[6].

Generalul Constantin Coandă (1857-1932)

Negocierile cu marile puteri ale Antantei au fost dificile și complexe, ele încheindu-se la 4/17 august 1916 prin semnarea Tratatului de alianță dintre România, pe de o parte, și puterile Antantei (Marea Britanie, Franța, Imperiul Rus, Italia), care cuprindea două convenții, una politică și celalaltă militară[7]. Împrejurările încheierii și conținutul acestui document decisiv pentru soarta națiunii române sunt foarte bine cunoscute, așa că nu voi stărui asupra lor. Cert este că prin opțiunea sa, România a renunțat la Basarabia, aceasta rămânând în componența Imperiului rus, cel mai important aliat din acel moment.

Evoluția operațiilor din anii 1916-1917 este cunoscută și nu vom insista asupra lor. Dorim să subliniem, însă, că în tot acest răstimp, românii din Basarabia încadrați în armata rusă au putut lua contact direct cu realitățile din dreapta Prutului, redescoperindu-și „frații" după un secol de separarare. În același timp, având în vedere mica adâncime operativă a Frontului Românesc, constituit la sfârșitul anului 1916, ce se întindea între Carpații Meridionali și Prut, o parte a depozitelor armatei române au fost transferate în spațiul dintre Prut și Nistru și chiar pe teritoriul Ucrainei, Odessa fiind un centru important de aprovizionare a armatei române. Prin urmare, în anii 1916-1917, grație situației specifice a frontului, românii de pe ambele maluri ale Prutului au venit în contact unii cu alții și s-au putut cunoaște mai bine.

Basarabia a revenit spectaculos în actualitate, grație unui eveniment cu implicații mondiale – revoluția din Rusia, concretizată în abdicarea țarului Nicolae al II-lea la 12 martie 1917. Rusia s-a proclamat republică, dar a continuat războiul alături de Antantă, cauză ce a devenit din ce în ce mai nepopulară. În primăvara și vara anului 1917, disputele din viața politică internă a Rusiei au devenit acerbe, pute-

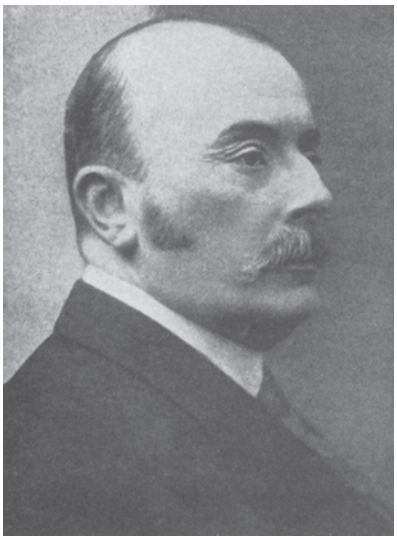

Alexandru Marghiloman, preşedintele Consiliului de Miniştri (15 martie – 24 octombrie 1918)

rea fiind luată de bolşevici prin lovitura de stat din 25 octombrie/7 noiembrie 1917. Regimul bolşevic a încheiat, în aceeaşi localitate, Brest-Litovsk, mai întâi armistiţiul (22 noiembrie/5 decembrie 1917) şi mai apoi pacea cu Puterile Centrale (18 februarie/3 martie 1918).

Marile convulsii din Rusia au avut drept consecinţă recâştigarea libertăţii de către o serie de popoare care fuseseră, până atunci, dur oprimate. Este cazul finlandezilor, estonienilor, lituanienilor, letonilor, georgienilor, ucrainenilor, care şi-au constituit statul, chiar dacă pentru cazul ultimelor două popoare acest lucru a fost de scurtă durată.

Cât priveşte pe românii din Basarabia, aceştia au parcurs un proces de redeşteptare naţională şi de organizare instituţională ce a avut drept rezultat crearea Sfatului Ţării (21 noiembrie/4 decembrie – 2/15 decembrie 1917), organism ce se dorea reprezentativ pentru întreaga populaţie dintre Prut şi Nistru. La 2/15 decembrie 1917, acesta a proclamat Basarabia drept Republică Democratică Moldovenească, în componenţa Republicii Federative Ruse, concomitent cu votarea unui larg program de reforme. Puterea executivă a fost încredinţată Consiliului Directorilor Generali, constituit la 8/20 decembrie 1917, şi condus de Petre Erhan[8].

Tânărul stat avea o situaţie precară pe plan internaţional, presiunile regimului bolşevic şi ale Ucrainei fiind foarte mari. În atari condiţii, Consiliul Directorilor s-a adresat guvernului român de la Iaşi, solicitând, în câteva rânduri, ajutor împotriva acţiunilor anarhice ale soldaţilor ruşi bolşevizaţi şi ale grupurilor comuniste. Guvernul condus de Ion Brătianu a avut unele ezitări în a aproba această solicitare, dar în cele din urmă a fost de acord cu trecerea trupelor române la est de Prut[9].

Reacţia autorităţilor bolşevice de la Petrograd a fost promptă, la 13/26 ianuarie 1918 Sovietul Comisarilor Poporului hotărând, la 13/26 ianuarie 1918, ruperea relaţiilor cu România. În document se preciza că „reprezentanţii autorităţilor române se expulzează pe cea mai scurtă cale dincolo de frontieră”, iar tezaurul României, aflat în păstrare la Moscova, „se declară intangibil pentru oligarhia română”[10]. Din acel moment, statul Basarabiei a reprezentat cea mai complicată problemă din raporturile româno-sovietice din secolul al XX-lea, ea având, concomitent, largi implicaţii internaţionale.

La 24 ianuarie/6 februarie 1918, Statul Ţării a proclamat independenţa Republicii Autonome Democratice Moldoveneşti, eveniment considerat de forul legislativ de la Chişinău drept „cotitura cea mai însemnată a istoriei noastre”[11]. Ultimul pas a fost unirea cu România, hotărâtă de acelaşi Sfat al Ţării cu majoritate de voturi la 27 martie/9 aprilie 1918. Basarabia, abandonată la intrarea României în război, era, astfel, primul teritoriu ce se unea cu ţara, ceea ce arată, încă o dată, că meandrele istoriei sunt imposibil de prezis.

Solicitări basarabene, pretenţii ucrainene

În tot acest răstimp, nu au lipsit complicaţiile internaţionale ce avut în centrul lor Basarabia. Prima dintre ele a venit pe fondul angajării tratativelor de pace duse de guvernul român cu Puterile Centrale pentru încheierea unei păci separate. România se afla într-o situaţie foarte, foarte grea, rămânând singurul actor activ pe întregul front oriental, de la Marea Baltică la Marea Neagră. În aceste condiţii, Puterile Centrale au cerut ultimativ începerea negocierilor de pace, fapt pe care Romania a trebuit să-l accepte, nu înainte de înlocuirea guvernului Brătianu cu o echipă guvernamentală condusă de generalul Alexandru Averescu (29 ianuarie/11 februarie – 5/18 martie 1918)[12].

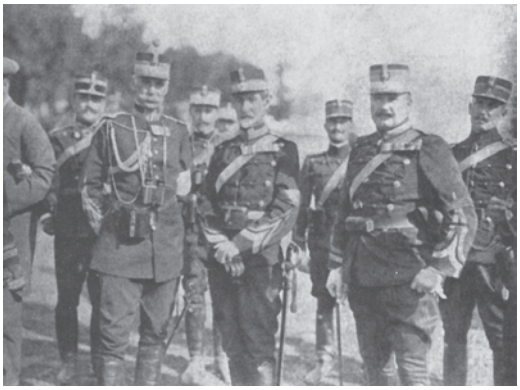

Generalii C. Coandă, Alexandru Averescu și Alexandru Socec; acesta din urmă și-a părăsit postul de comandă (Divizia 2/5 Infanterie) în bătălia pentru București (noiembrie-decembrie 1916)

Pe lângă presiunile enorme ale Centralilor, guvernul Averescu s-a confruntat cu o solicitare inedită venită din partea autorităților de la Chișinău. La Iași au sosit Ion Inculeț și Daniel Ciugureanu cu scopul principal de a obține *„prin noi* (subliniere în textul original – *n.n.*) de la nemți, așa cum scria Constantin Argetoianu, dreptul de a trimite delegați la București, *pentru a negocia pacea paralel cu România*"[13] (subliniere în textul original – n.n.). În esență, se dorea ca Puterile Centrale să recunoască Basarabia ca stat independent.

O atare inițiativă devenea extrem de delicată în condițiile în care Ucraina încheiase pacea cu Puterile Centrale (27 ianuarie/9 februarie 1918), de altfel acest eveniment a fost elementul hotărâtor al declanșării presiunilor ultimative la adresa României, iar autoritățile de la Kiev aveau pretenții teritoriale la adresa Basarabiei, așa cum vom prezenta mai departe.

În tratativele care au avut loc la București între delegația română, condusă de Constantin Argetoianu, ministrul justiției, titularul externelor neajungând în România, și reprezentații Puterilor Centrale, Richard Kühlmann a cerut autorităților să-i rețină la Iași pe reprezentanții basarabenilor, întrucât Ucraina a protestat față de această intenție a Chișinăului[14]. Diplomatul german i-a declarat lui Argetoianu că în condițiile prezenței basarabenilor la viitoarele tratative de pace va fi imposibil de refuzat cererea autorităților de la Kiev de a participa la ele. Prezența Ucrainei la tratative complica foarte mult planurile germane care luau în calcul cert unirea Basarabiei cu România, desigur și ca o compensație pentru Dobrogea, solicitată insistent de Bulgaria. Germania avea bune relații cu Ucraina de grânele căreia avea foarte multă nevoie, astfel că îi era aproape imposibil să refuze revendicările teritoriale ale acesteia față de Basarabia.

După spusele diplomatului german, au existat mai multe interpelări în Radă în legătură cu această problemă și s-a cerut încorporarea neîntârziată la Ucraina a ținuturilor Hotinului și Akkermanului. Partidul Social Democrat care deținea majoritatea în Rada cerea să se condiționeze votarea ratificării păcii de problema Basarabiei[15]

În cele din urmă, delegația de la Chișinău nu a participat la tratative, autoritățile de la Iași reușind să convingă asupra faptului că așa cum „armata noastră era gata să le asigure liniștea la Chișinău diplomația noastră era gata să asigure și ocrotirea intereselor lor la masa verde de la Buftea"[16].

Mari contoverse legate de problema Basarabiei au existat între România și Ucraina. Interesul acesteia din urmă pentru ținutul dintre Prut și Nistru a ieșit în evidență încă din primăvara și vara anului 1917, el reactivându-se, așa cum am prezentat mai sus, în lunile ianuarie-februarie martie 1918, în contextul tratativelor dintre România și Puterile Centrale.

Actul la 27 martie/9 aprilie 1918 a dat noi dimensiuni acestui diferend, autoritățile de la Kiev nerecunoscând unirea Basarabiei cu România. La 30 martie/12 aprilie 1918, guvernul de la Kiev a transmis o notă prin care protesta pe lângă guvernul român față de hotărârea de unire pe care o considera un act de „anexiune" pe care nu-l recunoștea. La 7/20 aprilie 1918, guvernul român, sub semnătura ministrului de externe C.C. Arion, a răspuns printr-o notă în care argumenta caracterul românesc al Basarabiei și respingea pretențiile Radei. Se reamintea, totodată, că guvernul Ucrainei a adus la cunoștința generalului Coandă, la 19 ianuarie 1918, că nu se împotrivea unirii Basarabiei cu România dacă cei de pe ambele maluri ale Prutului o doreau. În plus, Kievul se angaja să sprijine un asemenea proces[17]. În finalul notei se reitera dorința României de a stabili cât mai curând relații amicale cu vecinul de la răsărit și de a le dezvolta.

La 22 aprilie/5 mai 1918, guvernul ucrainean a revenit cu un nou document în care făcea un excurs mai larg al pozițiilor exprimate în nota anterioară, menținând decizia de a nu recunoaște actul unirii Basarabiei cu România. Totodată, conversația cu generalul Coandă din 19 ianuarie fusese redată inexact[18].

Guvernul român a răspuns după o lună, mai exact la 6/19 iunie 1918, în care pe multe pagini, cu date geografice, etnice și istorice, prezenta situația din Basarabia[19]. Totodată, la 2 iulie (stil nou), C. C. Arion a transmis o telegramă circulară legațiilor României din diferite țări în care aducea la cunoștință demersurile autorităților ucrainiene, cerând diplomaților români să prezinte pe larg punctele de vedere ale guvernului român expuse în notele remise anterior Kievului. „Înapoierea Basarabiei la Patria-mamă, se spunea în document, este la fel de naturală, logică și justă ca și înapoierea Ucrainei la viața de stat independent la care ea aspiră de mult timp”[20].

Interesant este, însă, și faptul că nordul Basarabiei era revendicat nu numai de Ucraina, ci și de Austria, problemă care a apărut în negocierile care au prefațat tratatul de pace cu Puterile Centrale, semnat, la 24 aprilie/7 mai 1918, la București. Acest element l-a făcut pe Alexandru Marghiloman, primul ministru român, să constate în convorbirea cu Burian din 6 mai 1918 (stil vechi), că aceasta „însemna înlăturarea pretențiilor ucrainene”[21]. Diplomația austriacă a renunțat, în cele din urmă, la această solicitare, deoarece pe frontiera muntoasă ceruse și obținuse mari concesii din partea României. Tratatul de pace dintre România și Puterile Centrale a fost semnat, fără modificari ale frontierelor României pe partea estică, el recunoscând, implicit, unirea Basarabiei cu România[22].

Basarabia în dezbaterea Conferinței de pace de la Paris

Problema Basarabiei a figurat și pe agenda Conferinței de pace de la Paris, oraș care, grație acestui eveniment fără precedent prin agenda sa deosebit de complicată și prin numărul foarte mare al participanților, devenise, cum scrie Margaret MacMillan, „capitala universului”[23]. „Dosarul românesc” pentru reuniunea din capitala Franței era consistent și privea chestiuni extrem de importante: recunoașterea valabilității tratatului din august 1916 și materializarea promisiunilor teritoriale pe care el le conținea; asigurarea calității de aliat; recunoașterea actelor de unire din anul 1918; răsplătirea României pentru serviciile aduse cauzei aliate în cadrul războiului etc[24].

Primul batalion de voluntari ardeleni constituiți în tabăra de la Darnița, în marș pe străzile Kievului (sfârșitul lunii mai 1917)

Între ele s-a aflat și recunoașterea unirii Basarabiei cu România, regiune pentru care aliații nu aveau nici o obligație contractuală. La aceasta s-a adăugat și situația complicată ce exista în uriașul spațiu de la Nistru la Pacific. După preluarea puterii de către bolșevici, Rusia s-a scufundat într-un lung război civil, în care au intervenit și puterile occidentale Franța și Marea Britanie, acestea sprijinind forțele albgardiste[25]. În cele din urmă, intervenția aliată a fost un eșec, victoria revenind regimului bolșevic. Dar acest eveniment a avut loc după ce areopagul de la Paris își definitivase opera sa prin care se stabilise o nouă ordine europeană și mondială ce va dura doar două decenii.

Autoritățile bolșevice nu au fost invitate să participe la conferința de pace, liderii marilor considerând regimul de la Moscova (bolșevicii mutaseră capitala aici) precar, fără un viitor politic și, prin urmare, fără legimitate. Marile puteri occidentale au stabilit diverse contacte cu forțele albe, precum și cu elemente ale emigrației ruse, care s-au pronunțat ferm pentru menținerea integrității fostului Imperiu rus, respingând unirea Basarabiei cu România[26]. Totodată, Rusia sovietică a respins unirea Basarabiei cu România, considerând că ea reprezintă o „constrângere” a populației basarabene, votul în favoarea uniunii fiind al „moșierilor basarabeni, dușmani înverșunați ai poporului basarabean și adepți ai exploatării, care s-au întrunit sub protecșția detașamentelor românești”[27].

Delegația României la Conferință, condusă de primul ministru Ion I.C. Brătianu, și-a desfășurat activitatea într-o atmosferă relativ ostilă, atitudine generată în parte și de conduita lui Brătianu, care s-a plasat pe poziția respectării integrale a clauzelor teritoriale ale Tratatului din 4/17 august 1916, ceea ce presupunea includerea întregului Banat în componența României. Marile puteri aveau, însă, o viziune diferită, care ținea cont, în primul rând, de interesele lor globale, de angajamentele luate pe parcursul războiului. În plus, Statele Unite ale Americii, prin vocea președintelui W. Wilson, se pronunțau hotărât împotriva diplomației secrete, nerecunoscând acordurile semnate de Marea Britanie, Franța sau Italia în anii 1914-1918[28].

La 19 ianuarie/1 februarie 1919, Ion I.C. Brătianu a făcut, în fața plenului conferinței, o largă prezentare asupra participării României la război, insistând asupra doleanțelor ei, între care se afla și recunoașterea unirii Basarabiei. Dar, problema cea mai discutată a fost Banatul, revendicat atât de români, cât și de sârbi. Expozeul a fost dublat de un document extins depus pe masa conferinței[29].

Urmare a intervențiilor lui Brătianu, marile puteri au numit, la 3 februarie 1919, opt experți pentru a lucra în Comisia pentru studierea problemelor teritoriale legate de România. Cei opt erau următorii: Andre Tardieu și Jules Laroche (Franța), Eire Crowe, Allen W.A. Leeper (Marea Britanie), Clive Day și Charles Seymour (Statele Unite ale Americii), Geacomo di Martino și contele Vannutelli-Rey (Italia)[30].

Discuțiile privind problemele românești și implicit cele legate de statutul Basarabiei au început la 8 februarie 1919, când s-a întrunit pentru prima dată comisia pentru afacerile române și iugoslave, iar experții nominalizați mai sus au prezentat o primă evaluare. Trebuie spus că SUA, Marea Britanie și Franța au realizat, în perioada premergătoare Conferinței de pace, studii aprofundate asupra problemelor teritoriale din Europa centrală și de est[31].

În timpul acestei prime dezbateri, Eire Crowe a solicitat înscrierea în viitorul tratat referitor la Basarabia a principiului etnic și teritorial, excluzându-se orice altă formulare. Loroche sublinia caracterul istoric și etnografic ce a stat la baza unirii Basarabiei cu România, iar reprezentantul american a cerut includerea în viitorul tratat a uno clauze foarte stricte pentru respectarea drepturilor minorităților.

Comisia teritorială pentru România a avut mai multe ședințe în cursul lunilor februarie-martie 1919, între problemele discutate fiind și statutul Basarabiei. În esență, experții au au fost de acord cu recunoașterea unirii Basarabiei cu România, insistând asupra argumentelor economice, etnice și istorice pentru această decizie. Au existat, însă, din partea unor oameni politici și a unor experți, anumite îndoieli asupra vialibilății votului exprimat în Sfatul Țării și asupra legitimității acestui for.

Președintele Consiliului de Miniștri, Alexandru Marghiloman, la Chișinău (martie 1918)

Delegația română s-a străduit în acest timp să arate că Sfatul Țării era un organism reprezentativ pentru Basarabia, o emanație echivalentă cu cele ale ale cehilor, slovacilor sau slavilor de sud care au decis autodeterminarea lor în cadrul unor formațiuni statale proprii.

Decizia finală a Comisiei teritoriale privind Basarabia a fost luată la 11 martie 1919. Ea se pronunța pentru apartenența provinciei la România, în acest sens pledând caracterul etnic al populației (72% erau români), aspectele de ordin geografic și istoric, precum și aspirațiile locuitorilor[32] .

Hotărârea finală aparținea, însă, liderilor politici ale marilor puteri. Dar, la începutul lunii mai 1919, s-a înregistrat o schimbare de poziție a Statelor Unite ale Americii, secretarul de stat Robert Lansing declarând că granița de est a României nu poate fi definitivată întrucât Rusia nu este prezentă. El a reiterat principiul potrivit căruia Conferința nu poate decide asupra apartenenței unui teritoriu la un stat, ce nu se află în război cu Puterile Aliate. Explicația acestei schimbări rezidă în intenția președintelui Wilson de a recunoaște guvernul condus de Kolceak, drept guvern legitim al Rusiei. Frontiera Basarabiei a rămas astfel în suspensie.

Consiliul miniștrilor de externe a reluat discuția în jurul frontierelor la 23 mai 1919, în săptămânile următoare ajungându-se la o confruntare deschisă între Ion I.C. Brătianu și liderii conferinței. Motivul principal al disputei l-a constituit frontiera cu Ungaria, care, deși stabilită la 12 mai 1919, nu fusese comunicată și lui Brătianu. Marile puteri i-au reproșat, în plus, primului ministru depășirea de către armata română a liniei de demarcație (zona neutră), stabilită de Consiliul Aliat Suprem de la Paris, ceea ce ar fi încurajat bolșevismul[33].

Problema Basarabiei a fost reluată în cursul ședințelor din 1-2 iulie 1919, în timpul cărora Brătianu a făcut un larg expozeu asupra împrejurărilor realizării României Mari, solicitând recunoașterea actelor de unire cu țara. Conferința s-a pronunțat pentru recunoașterea apartenenței Basarabiei cu România, argumentele etnice, istorice, economice, geografice fiind mai mult decât elocvente. N-au lipsit, însă, și opiniile și încercările de a bloca o astfel de recunoaștere. Cercuri ale emigrației albe, un exemplu este V. Maklakov, fostul ambasador rus la Paris, au fost primite la Conferință și și-au exprimat dorința ca regiunea să fie în continuare alipită Rusiei, iar unii lideri politici basarabeni, adversari ai unirii, au acționat consecvent în această privință[34]. De asemnea, delegația americană a încercat să lege problema recunoașterii unirii Basarabiei cu România de cea a Dobrogei, încercând prin aceasta să determine Bucureștiul să facă concesii Bulgariei[35].

La 2 iulie 1919, nemulțumit de modul de rezolvare a problemelor românești și de conduita principalilor lideri la adresa sa, Ion I. C. Brătianu a părăsit Conferința de pace, Nicolae Mișu preluând conducerea delegației[36]. În toamna anului 1919, s-au semnat tratatele cu Austria, la Saint Germain (10 septembrie 1919), și Bulgaria, la Neuilly sur Seine (27 noiembrie 1919). Primul recunoștea unirea Bucovinei, iar cel de-al doilea reconfirma prezența sudului Dobrogei în compunerea statului român.

Problema recunoașterii Basarabiei rămâsese, însă, nerezolvată, deși la 29 decembrie 1919, Parlamentul, reieșit din primele alegeri postbelice, bazate pe votul universal, a votat legile de ratificare a unirii cu România a Transilvaniei, Banatului, Bucovinei și Basarabiei.

O a doua fază a acestei probleme s-a desfășurat la începutul anului 1920, primul ministru Alexandru Vaida Voievod deplasându-se la Paris și Londra, unde a avut consultări la cel mai înalt nivel în problema Basarabiei[37].

Ele se desfășurau în condițiile în care relațiile româno-sovietice, întrerupte, așa cum am arătat la începutul anului 1918, dădeau unele semne de dezgheț. La 24 februarie 1920, printr-o telegramă semnată de Gheorghi Vasilievici Cicerin, ministrul de externe sovietic, guvernul sovietic a propus guvernului român „de a intra în tratative pentru reglementarea pe cale pașnică a relațiilor dintre cele două popoare și pentru a statornici între ele raporturi pașnice, utile și profitabile pentru ambele părți", fiind convins că „toate diferendele dintre cele două părți pot fi aplanate pe calea negocierilor pașnice, iar toate chestiunile teritoriale rezolvate prin bună înțelegere"[38].

La 3 martie, Alexandru Vaida-Voievod, prim-ministru și ministru al Afacerilor Străine, aflat la Londra, unde participa la o întâlnire a Consiliului Ambasadorilor Puterilor Aliate (24 februarie – 3 martie), a răspuns favorabil propunerii sovietice din 24 februarie. „România – se arată în răspuns – dorește să stabilească în

mod pașnic și să întrețină relații amicale cu toți vecinii ei, pe bazele viitoarei ei dezvoltări economice și politice în spirit democratic. Față de evenimentele și de luptele din Rusia, România a observat și observă constant atitudinea de a se abține de la orice imixtiune în afacerile interne ale poporului vecin. Propunerea dvs. [...] corespunde intențiilor guvernului român. În consecință [...] accept propunerea dvs"[39].

Tot la 3 martie 1920, Puterile Aliate au înaintat o notă guvernului român în care recunoșteau formal unirea Basarabiei cu România[40]. În document se preciza că problema basarabeană nu mai trebuia „să rămîie în suspensie. După ce au luat în considerație aspirațiile de ansamblu ale populației basarabene, caracterul moldovenesc al acestei provincii din punct de vedere geografic și etnologic, precum și argumentele economice și istorice, principalele puteri aliate se pronunță pentru aceste motive în favoarea reunirii Basarabiei cu România, reunire care a fost formal proclamată de reprezentanții Basarabiei; ele doresc de a încheia de un tratat de recunoaștere a acestui fapt, îndată ce condițiile menționate vor fi executate[41]. Ele socot că în această reunire interesele generale și particulare ale Basarabiei vor fi păzite, în special în ce privește raporturile cu vecinii și că drepturile minorităților vor trebui garantate în același fel, ca și în alte părți ale României"[42].

Mai trebuie spus că această recunoaștere era rezultatul unui compromis. Vaida Voevod era de acord să retragă cât mai urgent trupele din Ungaria, iar în schimb aliații recunoșteau unirea Basarabiei cu România[43]. Guvernul Vaida nu a putut să-și onoreze angajamentul, întrucât în timp ce se afla în străinătate, a fost schimbat, la 13 martie 1920, cu o echipă guvernamentală condusă de generalul Alexandru Averescu, liderul Ligii Poporului, formațiune creată în martie 1918[44].

Documentele și studiile recente arată această schimbare neobișnuită a unui guvern s-a datorat tocmai tratativelor cu sovieticii și acceptului dat de Vaida Voevod. Continuarea tratativelor cu regimul bolșevic ar fi putut compromite șansele de recunoaștere a unirii Basarabiei cu România de către puterile aliate, mai ales că nu se încheiase retragerea armatei din Ungaria, operațiune care se va finaliza la 20 martie 1920, iar tratatul cu această țară nu se semnase.

Guvernul Averescu a preluat această problematică deosebit de complexă, încercând să găsească soluții pentru deblocarea relațiilor bilaterale dintre București și Moscova. În acest sens C.D. Ciotori a avut la Londra, cu intermitențe, schimburi de vederi neoficiale cu reprezentanți ai guvernului sovietic – Leonid Barisovici Krassin, Nicolai Klișko, Lev Barisovici Kamenev.

Izbucnirea, la 25 aprilie 1920, a războiului sovieto-polonez a complicat foarte mult situația externă a României, ceea ce a avut consecințe directe asupra recunoașterii unirii Basarabiei cu România. Franța a propus României să intre în război alături de Polonia, dar guvernul Averescu a refuzat. În același timp, perspectiva intervenției României în război alături de Polonia a flexibilizat poziția Moscovei față de raporturile cu Bucureștiul.

La 20 august 1920, între cei doi miniștri de externe Take Ionescu și Gheorghi Vasilievici Cicerin a avut un schimb de telegrame în care primul, răspunzând unor acuze, l-a asigurat pe omologul sovietic că: „N-a existat niciodată în România nici armată petliuristă, nici bande albe, nici organizații contrarevoluționare ruse /.../. n-am permis niciodată nici un fel de recrutare, nici nu o vom permite /.../. Puteți fi, deci, sigur că nu veți fi niciodată atacați de armate sau bande pornite de pe teritoriul nostru".

Nu întâmplător, diplomația sovietică a propus României organizarea unei conferințe generale a reprezentanților celor două țări. La 8 octombrie 1920, primul ministru Al. Averescu a comunicat ministrului de externe Gheorghi V. Cicerin punctul de vedere al guvernului român față de această inițiativă. După opinia generalului Averescu, România a intrat în război, în 1916, ca aliată a Rusiei, iar schimbările intervenite după evenimentele din februarie 1917 nu au afectat alianța. Primul ministru ținea să precizeze că după preluarea puterii de către guvernul sovietic, „România a adoptat o atitudine de perfectă și absolută neutralitate față de evenimentele interne din Rusia și față de ostilitățile dintre Rusia și celelalte state limitrofe"[45].

Conferința generală nu a mai avut loc, iar la 28 octombrie același an a fost semnat Tratatul de la Paris de către Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia și România prin care se recunoștea suveranitatea statului român asupra Basarabiei[46]. Din partea României, tratatul a fost semnat de Take Ionescu, ministrul de externe la acea dată, și Dimitrie Ghica.

Documentul mai preciza că în termen de 15 zile de la intrarea în vigoare a tratatului urma să se constituie o comisie, formată din câte un reprezentant al României, Puterilor Aliate şi Consiliului Societăţii Naţiunilor pentru a delimita graniţa pe teren. România se obliga să acorde drepturi largi minorităţilor în conformitate cu prevederile tratatului din 9 decembrie 1919, să recunoască pe toţi locuitorii fostului Imperiu rus născuţi în Basarabia ca supuşi români şi să-şi asume partea din datoria publică a Rusiei ce revenea Basarabiei.

În acelaşi timp, marile puteri aliate vor invita Rusia să se alăture tratatului, de îndată ce va exista un guvern recunoscut de ele. Se obligau ca toate chestiunile ce vor fi ridicate de guvernul rus să le supună arbitrajului Consiliului Societăţii Naţiunilor. Tratatul urma să fie ratificat de cele patru puteri aliate, fără a se preciza şi un termen pentru această acţiune, depozitarul fiind Parisul.

Încheierea acestui tratat a atras, la 1 noiembrie, protestul guvernului sovietic. Cicerin informa că guvernele rus şi ucrainean nu recunoşteau nici o „înţelegere cu privire la Basarabia făcută fără participarea lor şi că ele nu se consideră în nici un fel legate de tratatul încheiat pe această temă de alte guverne”[47].

Tratatul a fost ratificat la 19 mai 1922 de Marea Britanie şi România, la 11 mai 1924 de Franţa şi la 7 martie 1927 de Italia. Japonia nu l-a ratificat ca urmare a Convenţiei nipono-sovietice din 20 ianuarie 1925 în problema insulei Sahalin, ce avea şi o clauză secretă. În schimbul neratificării tratatului de la Paris, sovieticii acordau japonezilor unele concesii economice[48]. Statele Unite ale Americii nu au semnat acest document, dar au recunoscut, într-o manieră indirectă, apartenenţa Basarabiei la România în anul 1933, prin includerea acestei regiuni în cota de emigrare revenind statului român[49].

Tratatul din 28 octombrie 1920 a încheiat o etapă foarte importantă în procesul de recunoaştere internaţională a unirii Basarabiei cu România. Patru din Puterile aliate şi asociate au recunoscut justeţea actului săvârşit de Sfatul Ţării la 27 martie/9 aprilie 1918, ceea ce a a reprezentat şi reprezintă un fapt de mare valoare istorică şi morală.

Dar Nicolae Titulescu avertiza că, din punct de vedere juridic, el „nu ne poate da Basarabia”[50], întrucât argumentul invocat în cursul tratativelor de către englezi, potrivit căruia Rusia trebuia să fie parte la aceste tratative şi acorduri, era destul de puternic. De aceea, în activitatea sa din fruntea diplomaţiei româneşti, a căutat să nu substituie semnătura aliaţilor francezi şi englezi cu semnătura sovietică. El a dorit, aşa cum îi scria regelui Carol al II-lea, *cumulul*[51], ceea ce ar fi reuşit după propriile aprecieri. Adversarii marelui diplomat apreciază că, dimpotrivă, el nu a obţinut nimic, sovietele nerenunţând nici o clipă la Basarabia[52]. Cert este că în toată perioada interbelică, Uniunea Sovietică a refuzat să-şi pună semnătura pe un document care ar fi recunoscut, măcar şi indirect, apartenenţa Basarabiei la România. Recunoaşterea de către Moscova a acestui fapt istoric a rămas permanent o problemă deschisă atât în raporturile bilaterale cât şi în cele internaţionale între cele două războaie mondiale[53].

Păstrând proporţiile, ea a fost un fel de „barometru” al raporturile dintre marile puteri, statut care va cunoaşte noi episoade „fierbinţi” la începutul celui de-al Doilea Război Mondial (tratatul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939; ultimatumurile din 26-28 iunie 1940) şi la sfârşitul lui (conferinţa de pace de la Paris din 1946-1947).

---

[1] Pentru împrejurările anexării Basarabiei de către Imperiul Rus, a se vedea, între altele, *Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după luarea izvoare apusene. Luarea Basarabiei şi Moruzeştii* de N. Iorga, membru al Academiei Române, şedinţa de la 8 octombrie 1910; Dr. P. Cazacu, *Moldova dintre Prut şi Nistru. 1812-1918*, „Viaţa Românească”, Iaşi, [1924], p. 62-64; Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, Editura Victor Frunză, Bucureşti, 1992, p. 443-447; Ioan Scurtu, Dumitru Almaş, Armand Goşu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniţă, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, coordonator: Ioan Scurtu, Editura Tempus, Bucureşti, 1994, p. 17-42; Leon Casso, *Rusia şi bazinul dunărean*, prefaţă de Apostol Stan, traducere din rusește şi studiu introductiv, de Şt.Gr. Berechet, Editura Saeculum Vizual, Bucureşti, 2003; Armand Goşu, *Între Napoleon şi Alexandru I. Principatele dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008, p. 152-282 etc.

[2] Nicolae Ciachir, *Basarabia sub stăpânire ţaristă (1812-1917),* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1992, p. 37-43;55-60; Paul Cernovodeanu, *Basarabia.Drama unei provincii istorice româneşti*

în context politic internațional 1806-1920, Editura Albatros, București, 1993, p. 64-114; Gheorghe I. Brătianu, *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, traducere de Ecaterina Holban, Editura Semne,București, 1995, p.28-49. Grigore Gafencu, *Preliminarii Războiuuil din Răsărit. De la acordul de la Moscova (23 august 1939) până la ostilitățile din Rusia*, cuvânt înainte Teodor Baconschi, ministrul afacerilor externe, traducere din limba franceză de Andrei Nicolescu, postfață, note și indice de Laurențiu Constantiniu, Curtea Veche, 2011, p. 469-480 etc.

[3] Pentru contextul și semnificația aderării României la Puterile Centrale a se vedea: *Documente diplomatice, seria I, vol. 11, 1883*, volum realizat de Alin Ciupală, Rudolf Dinu, Antal Lukács, Cuvânt Înainte de Mihai Răzvan Ungureanu, Ministrul Afacerilor Externe, introducere de Rudolf Dinu, Editura Academiei, București, 2006.

[4] Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p.....

[5] Radu Rosetti, *Acțiunea politicii rusești în țările române povestită de organele oficiale franceze*, ediția a II-a, București, 1914; Constantin Stere, *Marele Război și politica României*, Editura ziarului „Lumina", București, 1918.

[6] Prof univ dr. Petre Otu, Marian Ștefan, *Din culisele relațiilor diplomatice româno-ruse (1914-1916)*, în „Banca Națională a României în timpul Primului Război Mondial", Simpozionul de Istorie și Civilizație Bancară, București, 12 aprilie 2011, 10, p. 61-70.

[7] *România în Războiul Mondial 1916-1918*, volumul I, Documente-Anexe, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Impremeria Națională, București, 1934, p. 5-14.

[8] Pentru acest process există o bogată literatură din care reținem: Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, „Cartea Românească", București, 1929; Charles Upson Clark, *Bessarabia, Russia and Roumania on the Black Sea*, Dodd Mead & Company, New York, 1927, p. 144-165; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente*, antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc, prefață Viorica-Pompilia Moisuc, Editura Hyperion, Chișinău, 1991; Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, *op.cit*, p. 83-104.

[9] Detalii în Petre Cazacu, *op. cit*., p. 249-284; Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru întregirea României 1916-1919*, ediția a III-a, vol. 2, București, 1989, p. 223-258; Marin C. Stănescu, *Armata Română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România 1917-1919*, EX PONTO, Constanța, 1999, p. 80-166; Petre Otu, *Mareșalul Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008, p.216-225.

[10] *Relațiile româno-sovietice. Documente, vol. I, 1917-1934*, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 16.

[11] *Ibidem,p.18*; a se vedea și *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente...*, p. 148-150;

[12] Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005, p. 180-202.

[13] Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine.Amintiri din vremea celor de ieri, volumul al V-lea, partea a V-a (1916-1918*), ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1995, p. 28.

[14] *Ibidem*, p. 242.

[15] *Ibidem*, p. 241, 261.

[16] *Ibidem,* p. 30.

[17] *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente...*, p. 230. Pentru activitatea generalului Constantin Coandă în Ucraina a se vedea Vasile Popa, Ion Cerăceanu, Vasilica Manea, *Misiunea generalului Coandă la Kiev (1917-1918)*, Editura Militară, București, 2012.

[18] *Ibidem*, p. 233.

[19] *Ibidem*, p. 235-248.

[20] *Ibidem*, p. 250.

[21] Alexandru Marghiloman, *Memorii*, volumul III, ediție și introducere de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1995, p. 143.

[22] A se vedea *Actele tratatului de pace de la Bucuresti, marți 24 aprilie/7 mai 1918* (textul românesc).

[23] Margaret MacMillan, *Les artisans de la paix. Comment Lloyd George, Clemenceau et Wilson ont redessiné la carte du monde*, traduit de l'anglais par André Zavriew, J C Lattès, Paris, 2006, p. 15.

[24] Participarea României la Conferința de pace de la Paris și activitatea diplomației în această perioadă este analizată în numeroase lucrări dintre care reținem: Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, „Cartea Românească", București, 1939; Constantin Botoran, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România la Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983; Sherman David Spector, *România la Conferința de pace de la Paris. Diplomația lui Ion I,C. Brătianu*, traducere de Sorin Pârvu, Institutul European, București, 1995; Dobrinescu, V.F., *Romania si Sistemul tratatelor de pace de la Paris, 1919-1923,* Institutul European, Iași, 1995; Valeriu Florin Dobrinescu, Doru Tompea, *România la Conferințele de pace (Paris: 1919-1920, 1946-1947)*, Editura Neuron, Focșani, 1996; *România la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920), volumul I, 1 decembrie 1918-28 iunie 1919*, ediție de Dumitru Preda, Ioan Chiper și Alexandru Ghișa, Editura SemnE, București, 2010 etc.

[25] Jean-David Avenel, *Interventions alliées pendant la guerre civile russe (1918-1920)*, Economica, Paris, 2001.

[26] Amintim aici scrisoarea lui George Clemenceau, primul ministru francez, trimisă amiralului Alexandr Vasilievici Kolceak prin care îi cerea să continue lupta împotriva bolșevicilor, promițând că partea rusă a Basarabiei îi va fi atribuită întotdeauna (cf. N. Titulescu, *Basarabia pământ românesc*, ediție îngrijită, studiu introductiv de dr. în drept Ion Grecescu, Editura – Rum - Irina, București, 1992, p. 56).

[27] *Relațiile româno-sovietice. Documente, vol. I, 1917-1934...*, p. 36. (Nota lui Gheorghi V. Cicerin din 5/18 aprilie 1918 către primul ministru al României)

[28] Charles Zorbibe, *Wilson. Un cruciat la Casa Albă*, traducere din limba franceză de Daniela Boriceanu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2003, p. 269-340.

[29] *România la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920), volumul I, 1 decembrie 1918 – 28 iunie 1919*,...p. 160-166.

[30] Sherman David Spector, *op.cit*., 125.

[31] Este vorba de *Inquire Commission* (SUA), Departamentul de Informații Publice a Foreign Officeului care a redactat *Manualele Păcii* (Marea Britanie) și *Comitetul de studii francez*, coordonat de André Tardieu, secretar fiind renumitul geograf Emile de Martonne. (*Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. Documente interne și externe august 1918-iunie 1919*, vol. III, București, 1986, p. 195-196).

[32] Marcel Mitrașcă, *A Romanian province under Russian rule. Diplomatic history from the archives of the great powers*, Algora Publishing, New York, 2002, p. 70.

[33] Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919,* Editura Enciclopedică, București,1994, p. …

[34] Gheorghe I. Brătianu, *op. cit*., p. 96. Este vorba, între alții, de A.N Krupenski, fostul mareșal al nobilimii din Basarabia, și Carol Schmidt, fost primar al Chișinăului.

[35] Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Junimea, Iași, 1991, p. 24.

[36] Gheorghe I. Brătianu, *op. cit*. p. 97-99.

[37] Pentru activitatea lui Alexandru Vaida-Voievod la Conferința de pace de la Paris a se vedea, între altele, Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere și Versailles, (însemnări, memorii, scrisori),* Editura Sincron, Cluj-Napoca, 1993, p. ...; Idem, *Alexandru Vaida-Voevod. Putere și defăimare (Studii)*, Editura RAO, București, p. 97-120.

[38] *Relațiile româno-sovietice. Documente, vol. I, 1917-1934...* p. 46-47.

[39] *Ibidem*, p. 48-49.

[40] Marcel Mitrașcă, *op.cit*., p. 78-97.

[41] Era vorba de încheierea retragerii trupelor române de pe teritoriul ungar.

[42] Petre Cazacu, *op. cit*. p. 277-278.

[43] Sherman David Spector, *op. cit*., 280-283.

[44] Petre Otu, *Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda....*, p. 313-318.

[45] Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda,...* p...

[46] Textul acordului în Ștefan Ciobanu, *Basarabia. Cultura, istoria, populația*, ediție îngrijită de Cornel Scafeș, Editua Clio, București, 1992, p. 12-129; Lidia Pădureac, *Relațiile româno-sovietice (1917-1934)*, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2003, p. 154-158; pentru discuția în jurul acestui tratat a se vedea și Nicolae Titulescu, *Politica externă a României, (1937),* ediție îngrijită de: George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 112-114.

[47] *Relațiile româno-sovietice. Documente, vol. I, 1917-1934...* p. 69.

[48] Ion Constantin, *România, marile puteri și problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p. 25-26.

[49] Marcel Mitrașcă, *op. cit*., p. 385-388. Un rol important în acțiunea de recunoaștere a unirii Basarabiei de către Statele Unite ale Americii l-a avut Citta Davilla, ministrul român acreditat la Washington, începând cu anul 1930. De precizat că Citta Davilla a fost primul diplomat român care s-a aflat în vizită oficială în Uniunea Sovietică, după anul 1918, el semnând, la 9 februarie 1929, Protocolul de la Moscova.

[50] Nicolae Titulescu, *Basarabia, pământ românesc*,...p. 64.

[51] *Ibidem*.

[52] A se vedea *Pro și contra Titulescu*, selecție, cuvânt înainte, note biografice, adnotări, explicații, indice de George Potra, Editura Enciclopedică, București, 2002.

[53] A se vedea și lucrările: George Cioranescu, *Aspects des relations russo-roumaines: rétrospectives et orientations,* Minard Paris, 1967; Nicholas Dima, *Bessarabia and Bukovina. The Soviet-Romanian Territorial Dispute*, Boulder Colorado: East European Monograph, no. 108, 1982; Nicholas Dima, *From Moldavia to Moldova: The Soviet-Romanian Territorial Dispute*, New York: Columbia University Press, 1991; George Cioranescu, *Bessarabia, Disputed Land Between East and West*, Fundatia Culturală Română, Bucharest, 1993; Nicholas Dima, Corneliu Nicolescu, Vasile Puşcaş, *Basarabia si Bucovina în jocul geopolitic al Rusiei,* Editura Sincron, Cluj-Napoca, 1998 etc.

O DUBLĂ COMEMORARE: 1812-1912 – TRECUT ŞI PREZENT

CERASELA MOLDOVEANU*

Abstract

The 100th anniversary of the peace treaty of Bucharest (May 16, 1812), when the Tsarist Empire took Bessarabia by force, was cause for anniversary in Chişinău and commemoration in Romania.

Unfortunately, for a long time, especially on the eve of the two world wars, the Romanian authorities turned their attention mainly to the Romanians from Transylvania, at the expense of those from Bessarabia. They have also been constantly neglected by the cultural associations who promoted the spiritual and statal unity between Romanians at home and those from the territories under foreign domination.

In 1912, the festivism with which the authorities in Chişinău celebrated this event produced indignation in the Romanian political circles and public opinion. Commemorations were held in the capital and in major cities of Romania with the exhibition of mourning flags, speeches and newspaper articles that deeply disapproved the events from Bessarabia, and, at the same time, remenbering how this territory was lost in 1812.

Keywords: *Bessarabia, The Romanian Principalities, Tsar Empire, anniversary, 1912, commemoration*

La 16 mai 2012 s-au împlinit 200 de ani de la pierderea teritoriului românesc, Basarabia, anexată de Imperiul ţarist, în urma semnării tratatului de la Bucureşti, din 1812, dintre cele două mari imperii, cel Otoman şi cel Ţarist. Rămas până astăzi un dureros eveniment din istoria românilor, soarta acestui teritoriu pierdut în mod forţat şi nedrept a fost, începând cu secolul al XIX-lea, obiect de schimb la masa tratativelor dintre marile puteri. Dacă până atunci, confruntările poltico-militare se desfăşurau între cele trei mari imperii, Otoman, Rus şi Habsburgic, interesele Franţei şi Marii Britanii influenţează tot mai puternic, desfăşurarea evenimentelor.

Dacă Unirea Principatelor Române, în anul 1859, a avut girul şi chiar sprijinul împăratului francez Napoleon al III- lea, care dorea un bastion răsăritean favorabil politicii sale, menit să contrabalanseze expansiunea rusească şi să contribuie, alături de Italia, la subminarea sau chiar destrămarea monarhiei Austro-Ungare, în anul 1806, cu complicitatea împăratului Napoleon I, Principatele Române au constituit o miză puternică în conflictul ruso-otoman (1806-1812). De altfel, victime ale politicii de expansiune a Rusiei spre sud-estul Europei, Principatele Române au fost, deseori, teren de confruntare armată între trupele ţariste şi cele otomane. Pretextul noului conflict a fost ma-

* Cercetător ştiinţific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară.

zilirea, la insistențele Franței, în august 1806, a domnilor Alexandru Moruzi și, respectiv, Constantin Ipsilanti, de orientare filorusă și înlocuiți cu cei de orientare pro-franceză - Scarlat Callimachi și Alecu Suțu. [1]

Cabinetul de la Petersburg a declanșat, la 11/23 noiembrie 1806, intervenția militară, cu scopul de a redobândi influența sa asupra Porții Otomane, pierdută în favoarea Franței, și de a înlătura dominația Porții de la gurile Dunării.[2] Principatele au fost ocupate de către ruși, la fel și principalele cetăți din Principatul Moldovei și din Bugeac: Hotin, Bender, Ackkerman, Chilia, Ismail și Reni.

Franța, care, inițial a susținut interesele otomanilor, în urma războiului franco-rus ajunge la o înțelegere cu țarul Alexandru I, ce duce la semnarea tratatelor bilaterale, la 25 iunie /7 iulie 1807, la Tilsit, unde în mod tacit s-au delimitat sferele de influență între Rusia și Franța. Ca umare, Rusia se obliga să-și retragă toate trupele din Țara Românească și Moldova.

La 24 august 1807, a fost semnat armistițiul de la Slobozia, care prevedea, de asemenea, evacuarea trupelor rusești din Țara Românească și Moldova. Dar acest tratat nu s-a aplicat, întrucât țarul a refuzat ratificarea lui. Încurajată de alianța cu Franța, curtea imperială rusă a refuzat să evacueze Principatele, conform prevederilor acestor tratate, pretinzând chiar uriașe achiziții teritoriale în partea europeană a Imperiului Otoman, pe care conta să le obțină prin medierea împăratului Napoleon: anexarea Basarabiei (Bugeacului), Moldovei și Țării Românești cu fixarea hotarului pe Dunăre, această prevedere constituind condiția sine qua non pentru inițierea negocierilor de pace ruso-otomane.

Pentru a menține Imperiul Rus în orbita politicii externe a Franței, în tratatul secret încheiat cu Napoleon la Erfurt, la 12 octombrie 1808, împăratul francez *„accepta”* anexarea de către Rusia a Principatelor și stabilirea granței la linia Dunării. În acest sens, la 2 februarie 1808, Napoleon îi cerea ambasadorului Coulaincourt[3] să comunice rușilor că: „Noi nu putem să ne ciocnim; lumea e prea mare. Eu nu voi insista ca dânsul (țarul) să evacueze Moldova și Valahia. Să nu insiste nici el ca eu să evacuez Prusia.”[4] Bineînțeles, scrisoarea lui Napoleon a produs mare bucurie la Petersburg.

Nicolae Iorga

Putem conchide că, după Tilsit, pretențiile Rusiei în privința chestiunii Principatelor Române au evoluat esențial: de la menținerea *sferei de influență* - la *încorporarea* lor nemijlocită. Negocierile și tratatele încheiate la Tilsit și Erfurt (1807, 1808) demonstrează că principiile dreptului internațional s-au redus, referitor la Principatele Române, la încheierea unor *pacte de partaj* teritorial de către cei doi mari jucători ai epocii - Rusia și Franța.[5]

Nemulțumiți de pretențiile tot mai exagerate ale Petersburgului față de Principatele Române și susținuți de Anglia, otomanii reîncep conflictul în 1809. Sub presiunea factorilor externi, cel mai important fiind pericolul iminent al războiului cu Franța, Cabinetul de la Petersburg a fost constrâns să cedeze. Rușii și-au redus pretențiile la întreaga Moldovă, apoi fixarea hotarului pe Siret, pretenție respinsă categoric de către sultan, negocierile finalizându-se cu încheierea, la 16/28 mai 1812, la Hanul lui Manuc bei din București, a tratatului de pace ruso-otoman, în urma căruia Moldova de Est (teritoriul Moldovei istorice dintre Prut și Nistru) este anexată de către Rusia țaristă.[6]

Rusia intra astfel și în posesia Basarabiei istorice și a gurilor Dunării: cetățile Cahul, Bolgrad, Ismail, până la Chilia.

Imperiul țarist intra astfel în posesia unui teritoriu de 43.630 km.p. (mai mare cu 7400 km.p. decât al Moldovei de la vest de Prut), cuprinzând cinci cetăți, 17 târguri, 685 sate și o populație de 482.630 de suflete.[7]

Cedarea teritoriului răsăritean al Moldovei a încălcat tratatele dintre Poarta Otomană și Moldova, pentru că Principatele Române beneficiau de un statut autonom chiar dacă erau sub suzeranitate otomană. Legat de acest fapt, cunoscutul diplomat român, Nicolae Titulescu, scria în 1939: „Prin aceasta concesie, Turcia a violat pur și simplu contractul său de vasalitate, și Rusia a devenit complicele violării unui contract de drept internațional. Ori, complicitatea la violarea unui contract de drept internațional nu poate crea dreptul".[8]

Odată intrat sub stăpânirea rusească, acest teritoriu a fost supus sistematic, la început mai lent, apoi din ce în ce mai brutal, unei politici de deznaționalizare și rusificare forțată. Până în anul 1828, Basarabia a fost declarată autonomă, limba română continuând să fie folosită în administrație, alături de cea rusă. Limba română s-a păstrat ca limbă oficială până în 1854. După această dată, în Basarabia procesul de rusificare a provinciei s-a intensificat prin obligativitatea folosirii limbii ruse în instituțiile de stat, școli, biserici și printr-un proces masiv de deznaționalizare, manifestat prin înlocuirea atât a structurilor de conducere cât și a simplilor funcționari sau dascăli români cu persoane de naționalitate rusă sau rusofile. Din punct de vedere administrativ, începând cu anul 1871, provincia trece de la un sistem de relativă autonomie la statutul de gubernie rusească, fiind pusă sub directa conducere a autorităților centrale de la Petersburg. Treptat, se schimbă și componența etnică a populației provinciei în favoarea elementelor slave, dar în pofida acestor eforturi ale autorităților țariste, se păstrează și se perpetuează, în timp, o populație cu o puternică structură românească.

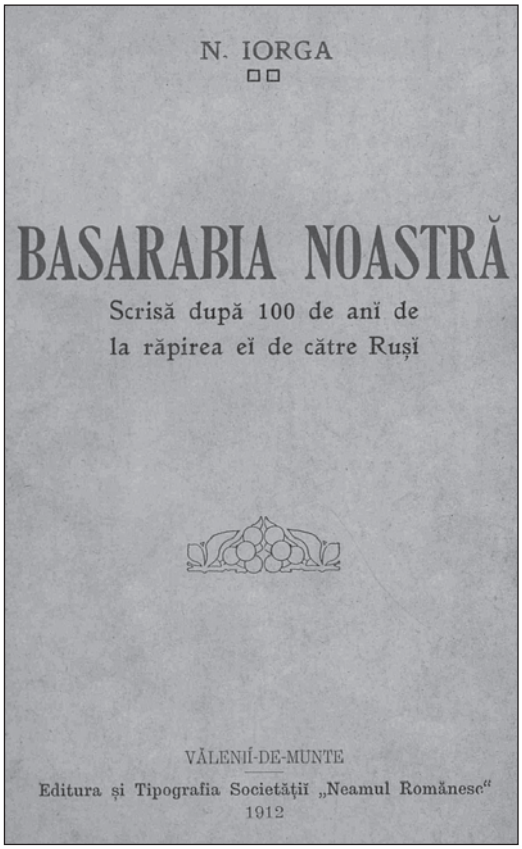

După unirea Principatelor (1859) și dobândirea independenței de stat față de Imperiul Otoman (1877-78), autoritățile române și-au îndreptat atenția mai cu seamă spre spațiul românesc cuprins între hotarele Dublei Monarhii. Eliberarea românilor de acolo a devenit obiectiv primordial al intrării României în prima conflagrație mondială, ceea ce, în condițiile de atunci însemna intrarea într-un con de umbră a problemei basarabene.[9]

Principele Carol I considera că viitorul României se leagă de alianța cu Puterile Centrale, în special cu Germania și că viitorul război va fi purtat împotriva Rusiei. După Războiul de Independență, când Rusia ne-a răpit din nou cele trei județe basarabene, Carol I a avut ca obiectiv al politicii sale externe, pusă în slujba idealului unității naționale, redobândirea Basarabiei, respectiv integrarea acesteia între frontierele naționale. În scopul promovării unei politici naționale, pentru a-și asigura securitatea la frontiera sa răsăriteană și a-și consolida tânăra independență abia dobândită, România a semnat tratatul secret de aderare la Puterile Centrale, reînnoit în mai multe rânduri, după 1883, ce aducea în prim plan ca obiectiv național, soarta populației românești de peste Prut. Celebrul politician român, Take Ionescu,

arăta în 1891 că principala primejdie pentru România venea dinspre Rusia, iar atenția românilor, a clasei politice trebuia să se îndrepte spre Basarabia românească. El declara atunci: „din Transilvania ne vin numai gemetele fraților noștri, din Basarabia nu se mai aude nimic. Durerile mute sunt cele mai profunde. Iată care ar fi iredenta statului român… Totul ne dovedește până la evidență că dincolo de Prut trebuie să ne întoarcem ochii… Ce a făcut Rusia din Basarabia? Ea nu a economisit nici un mijloc de a o desnaționaliza cu deosebită repeziciune…”.[10]

După acțiunea memorandistă, din 1892, și mergând, treptat, spre începutul secolului XX se manifestă o inversare a priorității obiectivelor naționale, interesul guvernanților și a opiniei publice îndreptându-se tot mai mult spre românii din Transilvania. Eliberarea românilor din spațiul intracarpatic a trecut pe prim plan, generalizându-se aproape, în timp ce problematica românismului basarabean a intrat într-un tot mai pronunțat con de umbră, dacă nu de ignorare completă. Situație care avea să se repete și mai târziu.[11] Accentul a început să fie pus din ce în ce mai mult, apoi aproape exclusiv, pe situația românilor ardeleni, supuși la rândul lor unei politici virulente de maghiarizare, promovată de autoritățile de la Budapesta. Inclusiv activitatea Ligii culturale a fost axată aproape exclusiv pe problemele transilvănene, timp de două decenii.[12]

În preajma izbucnirii războaielor balcanice, mai precis din toamna anului 1912 până în primăvara anului următor, s-au desfășurat peste 120 de reuniuni publice ale Ligii culturale în legătură cu problema Dobrogei de Sud, cu cea a românilor din Peninsula Balcanică, fără a se acorda importanță situației românilor din Imperiul țarist.[13] În parlament, în presă, în dezbaterile publice, în activitatea diplomației românești rareori se strecura o undă de interes față de soarta teritoriului românesc de peste Prut.

Una dintre puținele personalități politice și culturale ale României, preocupată de destinul românilor din Imperiul țarist, Constantin Stere, el însuși cu origini basarabene, a avut o activitate rodnică și îndelungată ca publicist și formator de opinie pentru cauza eliberării Basarabiei și unirii cu România. În perioada anilor 1912-1913, în calitate de rector al Universității din Iași și deputat în parlamentul României, susținea hotărât că opțiunile statului român în legătură cu previzibilul conflict balcanic ar putea fi numai alături de Puterile Centrale, deoarece: „…Se poate vedea cu ușurință că triumful Rusiei, fie și aliata noastră, ar avea urmări mai fatale pentru viitorul statului și al neamului nostru decât chiar o înfrângere alături de Austria. In adevăr triumful Rusiei ar însemna în primul rând pentru ea de a-și întinde stăpânirea până la Dardanele (…). Ajungând prin sforțări uriașe în contact direct cu slavii de sud, față de români ea nu va putea să aibă decât o singură politica: politica de desnaționalizare și de anihilare. Sunt silit să insist puțin asupra acestor considerații. După un mileniu de dominațiune ungurească românii din Ardeal au putut să-și păstreze individualitatea etnică și pot duce lupta cu toată nădejdea de biruință. Dar ce vor reprezenta cele 7, 8 sau 10 milioane de români în mijlocul unei mase străine, în acel caz, de aproape 200 milioane”.[14]

Evenimentele anului 1917 și declarația de autodeterminare a popoarelor de pe teritoriul controlat de bolșevici a redeșteptat sentimentele naționale ale românilor basarabeni. Moldovenii de la est de Prut sesizează acum cu mare acuitate că ei constituie o etnie aparte față de ruși și că neamul moldovenesc este totuna cu cel românesc. La Congresul naționalităților din Rusia, ținut la Kiev, în 1917, un fruntaș moldovean, simțind plenar conștiința identității sale românești, afirma următoarele: „Mulți ați auzit de moldoveni, dar puțini cred că știți că națiunea moldovenească nu există. Este o *națiune română*. Numele de moldovean este numai teritorial, dar nu național, iar dacă noi numim moldovenești comitetele și organizațiile noastre, facem aceasta numai din punct de vedere tactic, fiindcă cuvântul român sună prea aspru pentru urechile vrăjmașilor noștri, de care avem, de altfel, destul de mulți.”[15]

Aceasta era, în linii generale, atmosfera politico-socială românească la începutul secolului trecut Astfel la 100 de ani de la pierderea Basarabiei, în anul 1912, ziua semnării tratatului de pace de la București, la 16 mai 1812, a fost sărbătorită cu fast de autoritățile rusești din Basarabia și respectiv, comemorată, cu profundă întristare în regatul României.

Aniversare vs. Comemorare

În Basarabia, organizatorii centenarului anexării Basarabiei au urmărit să transforme evenimentul într-o mare sărbătoare, încercând să justifice astfel secolul de dominație asupra acestei vechi provincii românești. Din aceste motive, autoritățile au uzat de mult fast în cadrul ceremoniilor.[16] Capitala și toate orașele importante ale guberniei erau împodobite de sărbătoare. La Chișinău, sărbătorile preconizau să dureze de la 13 la 17 mai și să conțină pe parcursul celor cinci zile: lecturi publice ce elogiau politica imperială rusă și actul de anexiune sau „alipire" a Basarabiei la Rusia; liturghii în biserici și la Catedrală; serbări populare și focuri de artificii; pe edificiile orașului a fost arborat drapelul rusesc.[17]

În ziua de 13 mai, orașul Chișinău a fost pavoazat cu steaguri, scuturi cu monograme ce conțineau inițialele țarilor Alexandru I (cuceritorul Basarabiei) și Nicolae al II-lea (aflat pe tron în vremea aceea), pe strada principală erau ancorate arcuri de triumf și o impresionantă cantitate de flori. Ghirlande se aflau la ferestrele caselor din zona centrală a capitalei guberniale locuită de ruși, ucraineni, evrei.[18]

Dorind să glorifice cei 100 de ani de stăpânire totală asupra provinciei, a fost dat spre citire în orașe și sate o proclamație intitulată „Ziua cea de prăznuire pentru Basarabia (16 mai 1812 -16 mai 1912)", care slăvea stăpânirea rusească în Basarabia, rolul ei eliberator și binefăcător, în comparație cu dominația otomană de până atunci. Fără a ține cont de realitățile sociale și naționale ale acestei regiuni, de înapoierea economică și culturală, de lipsa de pregătire și instruire a populației românești, ca urmare a numărului extrem de redus de școli, de cărți și publicații, proclamația denatura în mod flagrant o realitate istorică dureroasă. Într-o broșură intitulată *Basarabia sub stăpânirea rusească*, publicată la Chișinău, în 1912, cu ocazia centenarului răpirii Basarabiei, cu mult curaj, C.V. Popescu înfățișa măsurile luate, în cei 100 de ani de guvernare țaristă, pentru reușita procesului de deznaționalizare, de anihilare a limbii române și a spiritului românesc, prin reducerea drastică a numărului școlilor și lăcașelor de cult moldovenești, înlăturarea limbii autohtone ca obiect de învățământ din seminariile teologice și din liceul de la Chișinău și introducerea limbii ruse în biserică, și despre multe „alte nedreptăți ce s-au făcut moldovenilor în tot acest timp"[19].

Evident că cei care au „sărbătorit" acest eveniment nu erau românii basarabeni, ci populația de alte naționalități - slavi, evrei,.germani etc, deoarece „chiar de dimineață, pe toate străzile urbei serbau mulțimi de oameni simpli, îmbrăcați în haine de sărbătoare, intelectuali, elevi, funcționărime".[20] De altfel, publicația basarabeană „Făclia țării", apărută pentru scurt timp în 1912, pentru că a fost imediat interzisă, afirma: „centenarul anexării l-au serbat boierii, care au primit medalii de la împăratul, cinovnicii, nemții, evreii și alții, care nu au nici o legătură cu Basarabia"[21]. Pentru păstrarea liniștii publice și pentru a stopa orice încercare anarhică, pe străzile principale ale orașului au fost masate numeroase cordoane de polițiști, aduși inclusiv din alte părți ale provinciei.

Iată cum s-au desfășurat, pe perioada celor cinci zile, serbările de aniversare.

Manifestările au început din ziua de 13 mai, la orele 8,30, printr-un serviciu religios condus de episcopul Serafim, ridicat chiar în acea zi la înaltul rang bisericesc de arhiepiscop de Chișinău, fiind asistat de un corp numeros de preoți din Eparhia Chișinăului și Hotinului. Pentru a demonstra libertatea religioasă de care beneficiau românii basarabeni, cu această ocazie s-a citit liturghia în limba română.

La ora 11.00, la gara Chișinău, din partea oficialităților a sosit cu trenul delegația de la Sankt Petersburg, condusă de A. N. Haruzin,ministrul-adjunct de interne al imperiului, fost guvernator al Basarabiei, și soția acestuia, Natalia Vasilievna Haruzin, care au fost întâmpinați de persoane oficiale din administrația guberniei și orașului, în frunte cu guvernatorul Basarabiei A. N. Iugan, episcopul Serafim Ciceagov, primarul Iu. I. Levinschi, reprezentanți ai diferitelor etnii și culte din cadrul guberniei. Printre cei care au întâmpinat înalții oaspeți erau și reprezentanți ai departamentelor justiției, finanțelor, instruirii, ai celui militar etc. La această ceremonie lipsea o grupare importantă - cea a românilor basarabeni, de care, se pare, autoritățile imperiale ruse ale Basarabiei uitaseră sau, în mod intenționat, au decis să n-o convoace.[22]

După încheierea serviciului religios, la orele 11 și jumătate, cortegiul oficial a părăsit catedrala arhiepiscopală, îndreptându-se spre platoul „Râșcanova", unde a fost oficiat un Tedeum, și s-au tras în semn de salut 100 de lovituri de tun. În continuare, participanții au urmărit apoi, împreună cu un numeros public, parada militară a două regimente ale armatei ruse, dislocate în Basarabia. Au avut loc festivaluri, serbări, reprezentații teatrale. În „Auditoriul" lui Pușkin s-a jucat opera „Viața pentru țar".[23]

La ora 14.00, în opt localuri publice din oraș, între care Ciclodromul (stadionul), Auditoriul „Pușkin" și Școala de meserii au fost prezentate „lecții publice pentru popor", în cadrul cărora au fost evocate momente din istoria Basarabiei de până la 1812, circumstanțele „eliberării" acesteia de sub jugul turcesc și „alipirii la creștina Rusie"; biografiile „eroilor din epoca eliberării" - Alexandru I, Suvorov, Kutuzov etc.[24]

De asemenea, în toate instituțiile de învățământ, medii și primare, au fost prezentate lecții publice cu evocarea evenimentului „alipirii Basarabiei la Rusia", cu argumentele propagandei țariste, prin care caracteristicile epocii și ale personalităților ruseşti importante erau idealizate, anexarea fiind ea însăși considerată o „binecuvîntare" pentru Basarabia.

În ziua de 15 mai, dimineața s-a ținut o liturghie și o slujbă de pomenire a celor decedați, căzuți pentru „eliberarea Basarabiei", în incinta Catedralei vechi a orașului, oficiate de episcopul-vicar Gavriil și de episcopul Serafim Ciceagov.

La ora 20.30, în Sala Adunării Nobilimii s-a desfășurat ședința solemnă dedicată evenimentului, care a avut în desfășurare evocarea unor pagini de istorie, cuvântări festiviste, alocuțiuni, ce elogiau autoritățile imperiale ruse, militarii ruși și „binefacerile" oferite basarabenilor în cei 100 de ani de stăpânire. S-a dat citire gramotei adresate de împăratul Nicolai al II-lea populației Basarabiei și telegramei de răspuns a împăratului la mesajul de mulțumire trimis de autoritățile Basarabiei, „în numele întregii populații a provinciei".[25]

Pe 16 mai, după liturghia de dimineață, o procesiune în frunte cu guvernatorul provinciei a însoțit icoana Sf. Marii, fiind întâmpinată de delegații din sate, orașe și târguri, de elevi și militari. După oficierea unei slujbe religioase, a fost ovaționată familia imperială, a fost intonat imnul imperial, au fost trase 101 salve de tun, a avut loc o paradă militară și cea a elevilor.[26]

A doua zi, la 17 mai, într-o atmosferă oficială, s-a pus temelia monumentului închinat țarului Alexandru I, care a anexat Basarabia[27].

În pofida eforturilor făcute de autorități de a atrage populația românească în mascarada aniversară, care ar fi însemnat o acceptare tacită a raptului teritorial, românii basarabeni nu s-au alăturat acestor manifestări, astfel că, serbările oficiale nu s-au bucurat de entuziasmul și participarea populației românești. Revista „Flacăra" a surprins perfect această stare de spirit în paginile sale: „Niciodată, o sărbătoare oficială nu se va fi desfășurat într-o atmosferă de tăcere mai siluită și în mijlocul unor suflete mai absente ca acestea".[28]

La rândul său, profesorul A. Frunză, ironiza în paginile ziarului „Adevărul" momentele de falsă sărbătoare, pregătite cu atâta scrupulozitate de autoritățile țariste: „Deci – Centenarul – se face cu toate formele și pompele cerute de măreția actului, aici arheologii și istoricii vor arăta urme de existență a rușilor tocmai înainte de expediția lui Darius și vor dovedi drepturile istorice ale Coroanei de la Petersburg asupra acestui pământ; autoritățile școlare vor arăta prin cifre mincinoase asimilarea românilor, și poeții vor dovedi prin imnuri compuse pentru celebrarea succesului românilor în limba și literatura rusă; generații vor povesti despre bravura ostașilor și bătăliile câștigate pentru cucerirea acestei provincii"[29]

În acele zile și-au manifestat nemulțumirea și susținători importanți pentru drepturile românilor basarabeni, un caz de notorietate fiind cel al lui Ion Pelivan, cunoscut magistrat, om politic și publicist, care a și fost înlăturat din magistratură, după ce a trimis o scrisoare prietenilor săi din Kiev, invitându-i insistent să se întoarcă în Basarabia pentru a se pune în serviciul cauzei naționale și a protesta împotriva regimului anti-românesc promovat de autoritățile ruse. Pentru convingerile lor au avut parte de persecuții similare și alți fruntași basarabeni, precum Arhimandritul Gurie (Grosu), viitorul mitropolit al Basarabiei, care a și fost exilat din Basarabia, Simion Murafa, Ion Bălteanu, Porfirie Fală, Iulian Friptu ș.a.[30]

Cum era de așteptat, aniversările dedicate centenarului anexării Basarabiei au stârnit in-

Выпускъ 1-й. Прец 3 коп. 14

„ФЭКЛІЯ ЦЭРІЙ“

Едиціи, литературы, политикы, экономикы ши обштяскы.

Едиты (типэриты) де К. С. Костихович, ыхтемеяты де К. С. Костихович ши де Т. С. Тодоров.

«ФЭКЛІЯ ЦЭРІЙ»—едиціи (типэрире), каре ва сы ясы ын выпускурь 2—3 пе луне; дакы са да дезлегаре е ла домну Губерпатору, ва еши ын кипул журналулуй 2—3 пе луны. Ын едиція ачаста ва гэсы молдованул остру тот, чей де фолос. Вор фи типэрите корреспондеце (скрисорь) ди пе ла сате ши ораше—деспре дчея,

Ziarul „Făclia Țării”, apărut în 1912 odată cu „aniversarea” anexării Basarabiei – interzis de la primul număr de autoritățile țariste

dignare și proteste la București. Ceea ce pentru ruși era prilej de sărbătoare, pentru români era motiv de doliu național. În semn de protest față de demonstrațiile aniversare din Basarabia, pe tot cuprinsul României au avut loc diverse manifestări commemorative, iar în orașele mari, precum București și Iași s-a coborât steagul în bernă. Societatea românească a reacționat la provocările lansate cu bună știință de autoritățile ruse, a luat atitudine și a răspuns cu aceeași măsură la inițiativele aniversare de dincolo de Prut. Presa, instituții de știință sau învățământ, personalități politice, științifice și de cultură criticau dur anexarea teritoriului românesc, în activități comemorative, de tristă evocare a evenimentelor care duseseră cu 100 de ani în urmă la ciuntirea granițelor românești

De asemenea, a fost amânată pentru data de 26 mai inaugurarea statuii lui Alexandru Ioan Cuza, la Iași, proiectată pentru 6 mai, pentru a nu împieta un asemenea eveniment cu manifestările aniversare de la Chișinău, ale zilei de 16 mai.

Într-o ultimă încercare de a sensibiliza autoritățile țariste pentru a nu organiza manifestări festiviste cu această ocazie, considerate jignitoare pentru poporul român, pe 16 mai 1912, din inițiativa avocatului Take Policrat, s-a trimis o telegramă, președintelui Dumei Rusești, la Petersburg, în care se afirma, printre altele: „(…) Încrezători în simțămintele de dreptate și de onoare a celei de-a treia Dume rusești, sperăm că Rusia Nouă *nu va face o sărbătoare din doliul unei națiuni vecină și amică*. În contra oricărui șovinism, amintirile din 1877 nu pot fi uitate. Este o datorie de onoare a Dumei a treia de a pronunța cuvântul de dreptate, de prietenie și de fraternitate între popoarele noastre. În acest mare moment istoric, nu uitați că o națiune întreagă de 14 milioane suflete așteaptă cuvântul vostru ultim pentru a ști dacă viitorul ne păstrează prietenia și încrederea voastră.”[31]

Presa românească, indiferent de culoare politică, centrală și locală, a găzduit, în numerele sale, opiniile gazetarilor și publiciștilor români, care, ca adevărați formatori de opinie națională, au informat și au comentat critic evenimentele din Basarabia.

În prima jumătate a lunii aprilie, oficiosul PNL, „Viitorul”[32] , anticipa data și modul cum se vor desfășura serbările de la Chișinău cu ocazia aniversării raptului, poziționând data festivităților undeva în toamnă. Cu acest prilej, primăria orașului Chișinău urma să tipărească o statistică referitoare la „mișcarea populațiilor din Basarabia”, să organizeze o expoziție agricolă cu ajutorul proprietarilor basarabeni, în timp ce nobilimea basarabeană urma să editeze un studiu asupra provinciei, scris și redactat de secretarul comisiei arheologice de la Chișinău.[33] Niciunul dintre aceste proiecte de aniversare nu s-au realizat în final, ele nefiind

decât o diversiune propagandistică pe care o parte a presei româneşti s-o prezinte opiniei publice, ca o palidă consolare pentru jignirea adusă naţiunii române prin această aniversare.

Ca o replică la festivităţile de la Chişinău, ziarul „Opinia", organul de presă al Partidului Conservator Democrat din Iaşi, în editorialul din 16 mai 1912, acuza: „Cu inima îndurerată ne amintim de cele petrecute acum o sută de ani şi dacă atunci două capete au zburat (fraţii Moruzi, fiii lui C.D. Moruzi vodă), plătindu-şi trădarea patriei, azi un popor întreg e târât să înalţe imnuri de proslăvire ţarilor, care au călcat în picioare tot ce e mai sfânt unui popor: limba, legea şi sufletul lui".[34]

La Bucureşti, în ziarul „Adevărul", marele gazetar Constantin Mille, în articolul său intitulat *Zi de doliu, zi de reculegere,* îndemna la moderaţie şi reculegere: „în ziua aceasta, când se împlinesc o sută de ani de când Basarabia ne-a fost răpită, când pe de o parte dincoace de Prut ochii noştri plâng, iar dincolo oficialitatea rusă serbează centenarul acestei răpiri, e poate binevenit momentul de a ne reculege pentru un minut."[35]

În revista independentă „Flacăra", articolul de fond publicat în numărul din 12 mai 1912 sublinia necesitatea păstrării limbii, tradiţiilor şi obiceiurilor, întăririi legăturilor între fraţii români de pe ambele maluri ale Prutului, încurajării manifestărilor de trezire a conştiinţei naţionale printre toţi românii.[36]

Ziarul liberal „Mişcarea", care apărea la Iaşi, preciza că peste Prut „este sărbătoarea nedreptăţii triumfătoare, aici e sărbătoarea durerii unui neam nedreptăţit. Acolo este râsul sarcastic al vicleniei în sărbătoare, aici e suspinul adânc care mistuise sufletele în zăbranic de doliu".[37]

Presa arădeană, prin intermediul ziarului „Românul", nota că „în ziua de 16 mai va fi o zi de reculegere şi de deşteptare pentru cele două milioane de români moldoveni". „Vrăşmaşul prin însăşi sărbătorirea zilei de îngenunchere le aminteşte că au fost liberi, că a lor a fost odată ţara. (…) Din cenuşa trecutului risipită de mâini sacrilege şi de hoarde lipsite de pietate va răsări soarele înviorător al dimineţii pentru neamul nostru de acolo".[38]

Cei mai aprigi şi mai entuziaşti contestatari ai festivismului ţarist de peste Prut au fost studenţii români, în special cei basarabeni şi bucovineni, profesorii lor, personalităţi din Basarabia, precum scriitorul Zamfir Arbore, care, întrunindu-se în diverse locuri din capitală au ţinut cuvântări emoţionante, dar şi încrezătoare în puterea de a rezista a românilor basarabeni, de a-şi păstra în continuare identitatea naţională şi spirituală. G. Bota, reprezentantul studenţilor ardeleni afirma: „Noi studenţii cu inimile curate şi sincere să ne îmbrăcăm în haine de sărbătoare, nu cu haine cernite, căci Basarabia e moartă pentru ei, dar e vie în conştiinţa noastră."[39] La sfârşitul zilei a fost dată publicităţii o moţiune prin care se protesta „împotriva celor care jubilează la împlinirea unui veac de la răpirea silnică a Basarabiei", considerând aniversarea din Chişinău o sfidare şi o provocare şi propuneau înfiinţarea unui cămin pentru copiii basarabeni săraci.[40]

O parte a presei, în special din Moldova, a descris în amănunt felul cum a fost comemorată ziua de 16 mai 1812, o zi funestă, îndoliată, ca o contrapondere la festivismul exagerat şi nepotrivit din capitala Basarabiei.

În acest sens, ziarul ieşean „Opinia" găzduieşte o retrospectivă a comemorării zilei de 16 mai, din care spicuim următoarele: „(…) De cu dimineaţă oraşul s-a împodobit cu steagurile tricolore cu o flamură îndoliată. La şcolile secundare cursurile au fost suspendate(…).În unele licee s-au ţinut cuvântări, conferinţe(…). După prânz şcolile au organizat excursii, iar elevii au asistat la festivalul de la Teatrul Naţional din localitate. La orele 10 dimineaţa, s-a

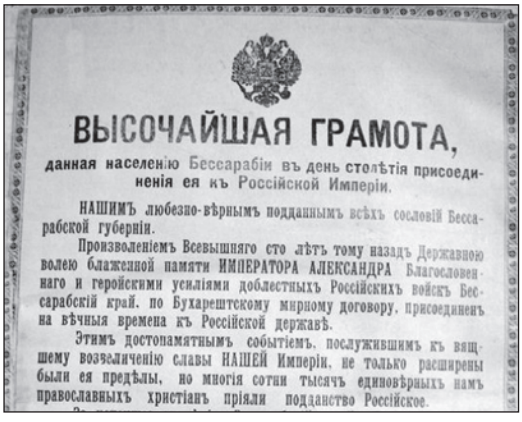

ВЫСОЧАЙШАЯ ГРАМОТА,

данная населенію Бессарабіи въ день столѣтія присоединенія ея къ Россійской Имперіи.

НАШИМЪ любезно-вѣрнымъ подданнымъ всѣхъ сословій Бессарабской губерніи.

Произволеніемъ Всевышняго сто лѣтъ тому назадъ Державною волею блаженной памяти ИМПЕРАТОРА АЛЕКСАНДРА Благословеннаго и геройскими усиліями доблестныхъ Россійскихъ войскъ Бессарабскій край, по Бухарестскому мирному договору, присоединенъ на вѣчныя времена къ Россійской державѣ.

Этимъ достопамятнымъ событіемъ, послужившимъ къ вящшему возвеличенію славы НАШЕЙ Имперіи, не только расширены были ея предѣлы, но многія сотни тысячъ единовѣрныхъ намъ православныхъ христіанъ пріяли подданство Россійское.

Proclamaţia ţarului (gramota), ce proslăvea stăpânirea rusească în Basarabia (mai 1912)

oficiat un Tedeum la mitropolie, de către arhierul Antim Botoşăneanul (…) Lumea părăsind biserica, se formează într-un grup compact, numărând mii de oameni, în frunte cu steagurile îndoliate, parcurge în ordinea cea mai perfectă străzile Ştefan cel Mare, Golia, până în Piaţa Unirii." După cum se observă, atmosfera tristă, cernită s-a menţinut pe tot parcursul zilei.

Referitor la comemorare, în ziua de 18 mai, acelaşi cotidian „Opinia" făcea o desciere emoţionantă a manifestărilor ce au avut loc, cât şi a stării de spirit ce a însoţit desfăşurarea acestora. „De la un capăt la altul, ţara a transformat în zi de doliu şi durere împlinirea celor o sută de ani de la răpirea Basarabiei.(…) Îndeosebi Iaşiul a dat acestei serbări triste cea mai nobilă şi patriotică semnificaţie – pretutindeni s-a arborat tricolorul cernit; la sfânta mitropolie s-au înălţat rugăciuni pentru fraţii de peste Prut; în cântece duioase mii de cetăţeni au parcurs în procesiune străzile principale; la Teatrul Naţional istoricul Xenopol a descris în culori vii jalnica răpire a ţării robite şi tot Iaşiul (…) a suferit sufleteşte alături de scumpii moldoveni de dincolo de Prut."[41]

Oraşele de provincie ale României au găzduit momente emoţionante de paşnică comemorare cu arborarea drapelelor de doliu, închiderea magazinelor, festival de poezie patriotică şi teatru, alocuţiuni dar şi mitinguri de protest la care au participat reprezentanţi din diverse categorii socio-profesionale etc, organizate din timp de Liga culturală - la Iaşi, Ploieşti, Giurgiu, Brăila, Buzău, Constanţa, Craiova şi Galaţi.

În cadrul unor astfel de manifestări, istoricul ieşean, Alexandru D. Xenopol cerea poporului rus să acorde drepturi românilor din Basarabia: „Poporul român supune aceste fapte (este vorba de etapele subjugării Basarabiei – n.n.) marelui popor rusesc şi aşteaptă dacă nu restabilirea nedreptăţii făcută, căci aceasta este cu neputinţă, dar cel puţin tratarea de acum înainte a fraţilor săi români din Basarabia, aşa că după ce s-a stins viaţa lor proprie de stat, să nu se stingă şi să se sugrume şi naţionalitatea şi limba lor particulară."[42]

La Bucureşti a avut loc, de asemenea, un Tedeum la Mitropolie, la care a asistat şi familia regală. Principalele instituţii ale statului, precum Parlamentul sau foruri înalte academice, cum erau Academia Română, Universitatea, au organizat conferinţe publice, adunări comemorative, care, fie evocau din perspectiva istorică evenimentele de la 1812, fie incriminau atât actul de anexiune, cât şi manifestările aniversare de la Chişinău.

În aula Academiei Române, sub preşedinţia lui Iacob Negruzzi, profesorul C. Istrati a prezentat o comunicare intitulată Cetatea Hotinului, prin care a reliefat importanţa istorică, strategică şi militară a acestei fortăreţe, mai ales în vremea lui Ştefan cel Mare. Marele istoric Nicolae Iorga a completat în cuvântul său comunicarea profesorului Istrati cu noi date şi mărturii, prezentând situaţia grea în care se află românii basarabeni.[43]. Tot el a fost cel care, cu ajutorul Ligii culturale şi a studenţilor de la litere, a organizat în două săli o expoziţie comemorativă cu exponate bogate, unele dintre ele piese unicat, de o mare valoare: cărţi, documente, acte vechi, ţesături, stampe cu vederi din Chişinău executate de Raffet,[44] hărţi basarabene din diferit epoci luate din bogata colecţiune a lui G. Sion, hărţi ale Statului Major rus, acte, documente referitoare la relaţiile româno-ruse, descrieri de călătorie, opere ale unor scriitori basarabeni, vederi din Basarabia, biblia din anul 1819 - cea dintâi biblie tipărită pentru moldoveni, imediat după anexarea Basarabiei, scrisă în rusește şi multe altele.[45]

Într-o expunere publică ţinută la Craiova, generalul G. Marcu sublinia că în pofida momentelor grele prin care trecea poporul român, cauza sa naţională va triumfa, căci „victoria finală era izvorâtă din comuniunea de tradiţii, obiceiuri şi credinţa în acelaşi Dumnezeu. Scuturarea jugului dominaţiei străine nu se putea realiza decât prin unirea tuturor forţelor naţiunii."[46]

Tot în 1912, istoricul şi politicianul D. Munteanu-Râmnic a ţinut la Ploieşti o conferinţă publică, ridicându-se împotriva politicii de deznaţionalizare promovată de autorităţile ţariste. El condamna indiferenţa cu care era privită chestiunea fraţilor basarabeni în România liberă: „E o mare nedreptate ce se face fraţilor de acolo prin lipsa de interes a celor de aici, preciza vorbitorul."[47]

La rândul lor, românii bucovineni nu puteau rămâne nepăsători faţă de demonstraţia

propagandistică a autorităților ruse. În Cernăuți s-au organizat „două mari întruniri de doliu”[48] dar și numeroase întruniri de protest. Una din ele s-a desfășurat în sala filarmonică din Cernăuți, la 13 mai 1912. Cu acest prilej a vorbit președintele Junimii bucovinene, Aurel Stefanelli, care a deplâns soarta fraților basarabeni, precizând că: „Se împlinesc o sută de ani de când o mamă blândă și bună a pierdut prin vitregia sorții pe una din fiicele sale”. Vorbitorul a afirmat că românimea de pretutindeni a îmbrăcat haina de doliu pentru a deplânge soarta Basarabiei și a înfiera în fața Europei ruperea făcută din trupul românesc în anul 1812. A. Stefanelli observa cu pertinență faptul că românii basarabeni au fost lăsați în mod voit în întuneric spiritual și în ignoranță de către ruși, cu scopul de a-i stăpâni mai ușor.[49]

În acele zile s-au scris mii de rânduri, s-au exprimat zeci de idei, s-au prezentat sute de exponate, în strânsă legătură cu acest trist eveniment din istoria României. Basarabia era în anul 1912, ca și astăzi, o rană încă deschisă pe care cei în drept nu au reușit niciodată cu adevărat s-o trateze, să-i aline suferința. Schimbarea priorităților în realizarea obiectivelor naționale, ignorarea constantă a nevoilor și suferințelor românilor basarabeni, au făcut ca Basarabia să rămână o victimă constantă și sigură în mâinile opresorilor. Ajutorul sporadic oferit de autoritățile române sau de personalitățile din acea epocă, ca un slab paleativ, nu au făcut, în timp, decât să sporească pe de-o parte disperarea românilor basarabeni, pe de alta, resemnarea și blazarea lor.

Paradoxal, tocmai organizarea de către autoritățile țariste a acestor manifestări festiviste nepotrivite și totodată dureroase pentru basarabeni au trezit în societatea românească, în ansamblul ei, un nou prilej de reafirmare a solidarității cu „frații” lor de peste Prut, o revigorare a interesului acestora față de un teritoriu și o populație rămase mult timp în izolare, un sentiment de apartenență la o patrie-mamă și la idealuri comune.

Putem afirma că, pentru români, centenarul anexării Moldovei dintre Prut și Nistru a fost un moment comemorativ dureros, dar, în același timp, un nou prilej de reafirmare a dorinței unanime de înfăptuire a reîntregirii naționale.

Politica separatistă și de deznaționalizare forțată, promovată inițial de Rusia țaristă și continuată cu succes de URSS, au făcut ca situația Basarabiei să rămână complicată și incertă și după 200 de ani de la anexare. Cu toate că și-a câștigat independența în august 1991, devenind un stat separat, distinct, ca organizare și conducere, o serie de evenimente istorice și politice precum: diminuarea elementului românesc ca urmare a procesului îndelungat de rusificare și deznaționalizare început din vremea țarilor, perioada stalinist-comunistă însoțită de teroarea deportărilor și implicit a exterminării fizice și psihice în special a naționalităților ce nu erau de origine slavă, constituirea republicii transnistrene, ca factor de presiune în regiune pe teritoriul Republicii Moldova etc, au condus la formarea unei societăți basarabene scindate, cu interese diametral opuse, o potențială sursă de conflict intern și zonal.

La 200 de ani – 16 mai 2012

După 200 de la semnarea Tratatului de la București, pe fondul politic amintit, evenimentele respective și consecințele acestora continuă să fie privite contradictoriu peste Prut - pentru unii ca o zi de eliberare, pentru alții doliu, provocând conflicte și în prezent.

La nivel societal, cîteva asociații unioniste și pro-românești, precum Acțiunea 2012 sau Consiliul Unirii, au organizat marșuri și manifestări diverse care să evoce nedreptatea istorică la care a fost supusă Basarabia, prin anexarea sa forțată. Pe de altă parte, unele organizații și partide rusofile, precum partidul „Patrioții Moldovei” au organizat acțiuni antiunioniste și antiromânești iar la 25 martie au produs un conflict stradal împotriva manifestanților unioniști.

Primăria Chișinăului, condusă de Dorin Chirtoacă, a hotărât ca data de 16 mai să fie zi de doliu și a cerut arborarea drapelelor în bernă, decizie care a provocat reacții dure ale comuniștilor din Consiliul municipal.

O propunere a Partidului Liberal de a declara data de 16 mai zi de doliu național și de a fi organizată o ședință specială a parlamentului nu a fost susținută de colegii din coaliție. Mai mult, liderul democraților, președintele parlamentului Marian Lupu, a declarat că organizatorii acțiunilor de comemorare a zilei de 16

mai sunt antistatalişti, deoarece doresc unirea cu România.[50]

În România, la împlinirea a 200 de ani de la momentul 16 mai 1812, Parlamentul de la Bucureşti a găzduit o dezbatere pe marginile Tratatului. Au venit reprezentanţi ai Consiliului Unirii de la Chişinău, ai Consiliului Reîntregirii Naţionale de la Bucureşti, lideri ai platformei Acţiunea 2012. Din Republica Moldova au participat şi Iurie Reniţă, ambasadorul Republicii Moldova în România, Mircea Druc, Vitalia Pavlicenco, Alexandru Budişteanu şi mulţi alţii.

Liga Culturală a Românilor de Pretutideni (continuare în spirit a celei de acum un veac) a organizat, de asemenea, o serie de manifestări pentru comemorarea raptului Basarabiei. Acţiunile au început pe 13 mai, la Chişinău, şi s-au încheiat duminică, 27 mai, la Bucureşti, la Hanul lui Manuc, chiar în sala în care s-a semnat tratatul şi unde a fost dezvelită o placă memorială. Au participat mai mulţi membri ai Academiilor din România şi Republica Moldova, scriitori, istorici, jurnalişti, oameni de cultură., precum prof. Ion Varta, prof. Ioan Scurtu. La manifestare, cum remarca şi preşedintele Ligii, prof. Victor Crăciun, autorităţile române nu au fost prezente. [51]

În alocuţiunea sa, academicianul Eugen Simion susţinea rolul unificator al culturii în prezervarea conştiinţei naţionale în Basarabia: „(…) Azi, problema naţională nu se poate discuta eficient decât în termenii democraţiei şi ai construcţiei europene. Problema raptului Basarabiei o reprezintă târgul între două mari puteri, care au împărţit ceva care nu le aparţinea. Academia Română a organizat o sesiune specială la Bucureşti şi la Iaşi (împreună cu Academia Republicii Moldova). Ce au făcut verii noştri francezi, în frunte cu Napoleon? Am reţinut că Rusia a primit jumătate din Moldova tradiţională de la Imperiul Turc, iar Imperiul Turc a cedat ceva care nu-i aparţinea. Istoria nu e o zeiţă nepătată. Acest subiect trebuie să existe în continuare şi să rămână în atenţia oamenilor politici (…). Cum s-a comportat Europa în aceste două secole? Turcii şi Ruşii au împărţit Moldova tradiţională şi au creat o graniţă care - cu un scurt intermezzo - a ţinut două secole. Ce s-a întâmplat în cultură, în acest răstimp? A fost ceva care a continuat dincolo de graniţă şi acest ceva a salvat ideea de unitate naţională. Raptul n-a separat complet cultura română. Ca nişte vase capilare, cultura a continuat să circule în trupul naţiunii."[52]

La rândul său, Mircea Druc, primul şef de guvern anticomunist de la Chişinău declara de la tribuna Parlamentului României: „Mă bucur că reprezentanţii Consiliului Unirii au venit aici, în frunte cu Vitalia Pavlicenco, în Parlamentul României, ceea ce la Chişinău nu a fost posibil.

Dacă preşedintele Mihai Ghimpu a salvat onoarea basarabenilor şi cu prilejul comemorării celor 200 de ani de la tratatul de pace de la Bucureşti, Parlamentul de la Chişinău se comportă lamentabil, la fel ca în anii 1990.

Mă gândeam cum a sărbătorit Rusia ţaristă 100 de ani de la luarea Basarabiei, în 1912, ce fast au avut, în timp ce românii plângeau şi protestau la Bucureşti şi la Iaşi. Chiar şi la Chişinău, tinerii au protestat contra acestui rapt."[53]

Chiar dacă urmările ocupaţiei ruseşti şi sovietice sunt încă vizibile în Republica Moldova, libertăţile democratice cucerite cu atâtea sacrificii, cât şi contactele politice, economice şi în special culturale tot mai fructuoase între România şi Republica Moldova, ne îndreptăţesc să sperăm într-o revigorare a spiritului românesc în ţinuturile dintre Nistru şi Prut, şi la reunificarea poporului român prin intrarea Republicii Moldova în structurile UE.

---

[1] Ion Jarcuţchi, *Geopolitică. Basarabia a fost anexată de ruşi cu acceptul Franţei*, în „Adevărul" din 14 mai 2012.

[2] *Ibidem.*

[3] Armand Augustin, Louise de Coulaincurt, ambasadorul Franţei la Petersburg.

[4] Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, vol. III, Chişinău, 1940, p. 30.

[5] Vlad Mischevca, *Destinul Basarabiei: Tilsit-Erfurt (1807-1808)vs.Pactul Ribbentrop-Molotov (1939)*, în „Timpul.md", din 7 aprilie 2012.

[6] Ion Jarcuţchi, *op.cit.*

[7] Bogdan-Alexandru Ciachir, *Cum a ajuns Basarabia în componența Imperiului Rus?*, în „Historia", mai 2012.

[8] Florentina Țone, *Basarabia, un secol sub ocupație țaristă*, în „Historia", mai 2012.

[9] Vezi Gheorghe Zbuchea, *Despre problema basarabeană în politica externă a României în anii 1912-1916*, Universitatea din București, iulie, 2007.

[10] Take Ionescu, *La politique etrangere de la Rumanie*, București, 1893, p. 12–13, 29.

[11] Gheorghe Zbuchea, *op.cit.*

[12] G, Zbuchea, apud V. Netea, C. G. Marinescu, *„Liga culturală" și unirea Transilvaniei cu România*, Iași, 1978, pp. 43–233; C. G. Marinescu, *Epopeea marii uniri*, Galați, 1993, pp. 159–206; etc.

[13] G. Zbuchea, *România și războaiele balcanice. 1912–1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, București, 1999, p. 121.

[14] Constantin Stere, *Perspectivele războiului austro-rus și România*, în „Viața românească", an. VII (1912), nr. 11–12, p. 275.

[15] George Ciorănescu, *Basarabia pământ românesc*, Editura Fundației Culturale Române. București, 2002, p. 289.

[16] Vezi Constantin I. Stan. Centenarul răpirii Basarabiei (16 mai 1812 -16 mai 1912), în „Destin Românesc", nr. 2, 1997.

[17] Ion Varta, *101 salve de tun în cinstea „alipirii" Basarabiei la Rusia țaristă*, în „Timpul.md", din 24 februarie 2012.

[18] *Ibidem.*

[19] Dumitru Munteanu-Râmnic, *Pentru Basarabia*. Culegere de texte, Ploiești, 1912, p. 108.

[20] *Ibidem.*

[21] Silvia Grossu, Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944, Chișinău, Editura „Tehnica-Info", 2003, p. 24.

[22] D. Munteanu-Râmnic, *op.cit*., p. 108.

[23] Constantin I. Stan, *op.cit*.

[24] *Ibidem.*

[25] Ion Varta, *op.cit.*

[26] *Ibidem.*

[27] D. Munteanu-Râmnic, *op. cit*.,p. 110.

[28] Constantin I. Stan, apud *Aniversare odioasă*, în „Flacăra", I, nr. 30, din 12 mai 1912, p. 243.

[29] A. Frunză, *Centenarul răpirii Basarabiei*, în „Adevărul", din 10 mai 1912.

[30] Constantin I. Stan, *op.cit.*

[31] *Centenarul răpirii Basarabiei*, în „Dimineața", din 17 mai 1912.

[32] „Viitorul", din 7 aprilie 1912.

[33] *Ibidem*.

[34] *Basarabia*, „Opinia", din 16 mai 1912.

[35] Constantin I. Stan, *apud* „Adevărul", XXV, nr. 8145, din 17 mai 1912.

[36] Constantin I. Stan, apud *Aniversare odioasă*, în „Flacăra", I, nr. 30, din 12 mai 1912, p. 233.

[37] „Mișcarea", din 16 mai 1912.

[38] Constantin I. Stan, apud 1812-1912, în „Românul", Arad, II, nr. 106, din 16/29 mai 1912.

[39] „Viitorul", din 15 mai 1912.

[40] *Ibidem*.

[41] „Opinia", din 18 mai 1912.

[42] Constantin I. Stan, apud Alexandru D. Xenopol, *Centenarul răpirii Basarabiei*, în „Viața Românească", VII, vol. XXTV, 1912, p. 334.

[43] Constantin I. Stan, *op.cit.*

[44] Anatole Raffet, desenator, pictor, gravor francez care l-a însoțit prin Basarabia pe prințul Anatole Demidoff, cumnat al regelui Napoleon al III-lea.

[45] „Viitorul", din 18 mai 1912.

[46] Constantin I. Stan, apud G. Marcu, *Răpirea Basarabiei. Tristă comemorare 1812-1912*, Craiova, f.a., p. 34.

[47] D. Munteanu-Râmnic, *op.cit*., p. 124.

[48] „Opinia", din 16 mai 1912.

[49] Constant in I. Stan, *op.cit.*

[50] *Republica Moldova: 200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, „Agerpress", 16 mai 2012.

[51] *„Nu voi lăsa românilor decât ochii, ca să plângă!"*, în „Jurnalul.ro", din 27 mai 2012.

[52] *Ibidem.*

[53] *Republica Moldova: 200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, „Agerpress", 16 mai 2012.

EFFRAYER POUR MIEUX VAINCRE. L'IMPACT PSYCHOLOGIQUE DES ARMÉES ROUMAINES SUR LEURS ADVERSAIRES (XIVE-XVIE SIÈCLES)

Dr. EMANUEL CONSTANTIN ANTOCHE*

A la mémoire de mon professeur,
Hervé Coutau-Bégarie
(22 novembre 1956 - 24 février 2012)

Dans le second livre de ses *Mémoires*, partie consacrée à la guerre contre les Ottomans en Hongrie, le feld-maréchal Raimondo Montecuccoli, victorieux à la bataille de Saint-Gotthard – Mogersdorf (1er août 1664) dressait une esquisse des ruses tactiques et de l'ardeur combattante dont était animée la cavalerie adverse: «*…il Turco cerca i piani per far giuocare la sua numerosa cavalleria; si distende in gran fronte e in più linee incurvate nel mezzo a guisa di mezza-luna per occupare grande spazio, e far che più gente combatta in una volta, acciochè afrontandosi egli col nemico, le corna della sua ordinanza vengano a cingere il fianco e le spalle dell'avversario; … assale con grandi urli e grida per imprimere spavento nell'inimico, ed eccitar l'ardimento ne' suoi …*»[1]. Un autre stratégiste renommé, le général suisse Charles-Emmanuel de Warnery (1719-1786) décrivait en ces termes, la fureur avec laquelle les fantassins ottomans se jetaient à la charge des lignes adverses: «*… Ils ont le sabre ou couteau dans la main droite, et le fusil devant la tête dans la gauche, pour écarter les coups de bayonettes et d'épée que l'on leur portent; …et ils tombent, comme des taureaux, tête baissée, sur leurs ennemis, criant de toutes leur force: Alla, Alla: Dieu, Dieu*»[2]. Même cri de combat avait raisonné trois siècles plus tôt, à travers les collines qui entourent la bourgade de Vaslui, lorsque l'ost du prince de Moldavie, Etienne III le Grand (1457-1504) s'apprêta à subir, dans la matinée brumeuse du 10 janvier 1475, l'assaut des troupes commandées par Soliman Pacha, *beylerbey* de Roumélie. Quelqu'un présent dans l'entourage du voïévode prit soin de consigner par écrit le léger effroi qui s'empara de son maître, ainsi que les encouragements qu'il reçut de la part des siens:

…also das der Steffan – Weyda, noch sein Volckh die gross Macht nicht sehen haben mugen ; denn solten sie sew also gesechen haben, so weren sie all geflohen; und die Tirckhen habenn ein solches Geschray gemachtt, das sy nitt anderst hatt geduncкht, es soll Himel und Erden zu Hauff geenn. Des ist der Weyda ser erschrockhen und erplichen; das hatt seiner Ritter ainer der sechen und ist ym zu Fuessen gefallen und hatt gesprochen: «Herr, nicht erkumb, wir wellen dir heutt Treulichen peysten. Gott, der wirtt unns helffen»[3].

Si les Ottomans poussaient des cris pour effrayer l'adversaire, les Hussites chantaient à

* Chercheur associé au laboratoire UMR 8032 du CNRS (CETOBAC-EHESS); Chargé de cours à l'Ecole des hautes études en Sciences Sociales.

l'abri de leurs voitures caparaçonnées, qui s'assemblaient en *tábor*, à l'approche des positions ennemies. Le chant de guerre le plus évocateur, *Vous qui êtes les combattants de Dieu*, écrit par Jean Čapek, devint au fil des années l'hymne des armées *hérétiques*. Toujours entonné sur les champs de bataille par des milliers de gorges avant la charge, ses strophes avaient, au surplus, une signification convenue: elles commandaient certaines manoeuvres bien définies et jouaient donc le rôle d'une sorte de règlement militaire en musique[4]. La panique qui s'empara de l'armée du cardinal Julien Cesarini à Domažlice (Tauss, 14 août 1431) lorsque les soldats croisés entendirent à peine le grincement lointain des chariots, mêlé au chant des guerriers taborites, demeure encore un des épisodes militaires les plus évoqués des guerres qui secouèrent le royaume de Bohême tout au long du XVe siècle[5].

Quant aux Suisses, ils s'agenouillaient et priaient tous ensemble avant de donner l'assaut, tradition spécifiquement helvétique, attestée à Grandson (1476), à Nancy (1477), à Giornico (1478), à Novare (1513), à Marignan (1515), etc. A dire vrai, cette cérémonie collective devait revêtir un aspect impressionnant, étant mal connue de l'ennemi qui, voyant cette masse humaine à genoux, les bras levés, imaginait que les Suisses imploraient la grâce et refusaient de se battre[6]. Leur formation de combat était un bloc, un carré, hérissé de piques et d'hallebardes (1.500 à 2.000 hommes), impénétrable à toute attaque, lorsqu'il avançait pour engager le corps à corps, image d'une inexorable férocité, sombre et impassible[7]. Tout comme l'hérisson suisse, celui des Ecossais avait la forme d'un cercle (*schiltron*) destiné seulement à repousser les charges de cavalerie, car « … *«le celtic warfare» consistait à attaquer en nappe, sans ordre et avec une espèce de fureur, à l'arme blanche*»[8], les combattants en maniant avec une déconcertante dextérité le *claymore*, l'épée à double tranchant du guerrier *highlander*.

Il n'y avait pas que les Tchèques, les Suisses et les Ecossais qui bravaient ainsi la mort. De nombreux témoignages écrits attestent l'esprit combatif qui animait les évolutions de guerriers moldaves et valaques lors des affrontements avec les armées ottomanes, tatares, polonaises ou hongroises[9]. Dans une lettre envoyée en 1502 au doge Leonard Loredano, le médecin vénitien Mathieu Muriano écrivait à propos des combattants de l'armée d'Etienne le Grand: «… *Les sujets sont tous de vaillants hommes, agiles, et qui ne sont pas faits pour rester sur des coussins, mais à la guerre sur le champ de bataille. Ce prince très célèbre peut lever 60.000 braves gens, dont 40.000 cavaliers et 20.000 fantassins*»[10]. Ayant combattu à Obertyn (22 août 1531) les troupes du prince Pierre Rareş (1527–1538; 1541–1546), le chroniqueur polonais Marcin Bielski (1495-1575) dressait dans son traité militaire, intitulé *Sprawa rycerska*, une description détaillée de l'aspect et des évolutions tactiques de l'armée moldave. Selon Bielski, les Moldaves

…sont braves, maîtres dans le maniement de la pique et du pavois, même s'ils sont de simples paysans amenés directement des cornes de la charrue. Leur pays est plein de bétail. Leurs chevaux sont petits mais vifs. Auparavant ils employaient une sorte de pique avec deux pointes, l'une droite et aiguë comme un stylet, l'autre tordue comme une faux: en passant vite auprès de leurs adversaires, avec la pointe droite ils les transperçaient tandis qu'avec l'autre tordue ils désarçonnaient en faisant ainsi beaucoup de dégâts. Ils disposent de peu d'armures; leurs pavois sont simples; les piques sans bannières: dans ce sens l'armée a un aspect sombre. A part les hommes de cour (curtenii) *presque tous les autres sont des paysans, avec les selles découvertes et avec les étriers de chêne; mais vaillants dans l'attaque avec la pique. L'ordre d'attaque ne diffère pas de celui des Polonais. La nourriture est portée au pommeau de la selle, c'est-à-dire du fromage salé et du pain blanc comme j'ai vu moi-même à la bataille d'Obertyn ... Les Tatars envahissent souvent la Moldavie, mais l'ordre des Moldaves est tellement bon, qu'ils se concentrent dans un instant et les repoussent. Un temps ils se sont défendus contre les Turcs, les Hongrois, les Polonais, les Tatars, contre tous leurs voisins*[11].

Citons aussi une relation d'Antoine Marie Graziani (1537-1611), cardinal du Saint-Siège, dans son ouvrage dédié au prince de Moldavie, Jacques Basilicos Héraclide (1561-1563):

…Genus ipsum hominum vafrum, procero firmoque corpore et bello ferox. Arman-

tur praelonga hasta, clypeo et falcato gladio: turcico maxime armatu; pauci ferream clavam, plerique securim afferunt. Tanta autem audacia praelia ineunt, tantaque hostium contemptione et fiducia sui, ut saepe haud magna manu vel integros finitimorum exercitus fuderint. Suis magis dissensionibus debilitati quam bello victi, a Turcis subacti sunt. Quadraginta millia equitum, si totis decertandum sit viribus, conficere possunt; peditum fere nullus apud illas gentes usus, tum quia vilissimo genere hominum constant, tum quia celeritate et copia equorum inutilis redditur. Equos habent parvos sed summi laboris; stabulis haud magnopere assuescunt; vel media hieme pascuntur in agris, et, quotidiana exercitatione necessitateque edocti, gramen tegentem glaciem ungula frangunt, quamvis ferreis soleis careant. Vaivodas reges suos Valachi instar numinis venerantur summeque colunt, eosdem tyrannice fere imperates. Cum eorum dominatus pertaesum est, non solum regno ejiciunt, sed omnibus interdum cruciatibus necant ; ac perpaucis necessitate naturae aut vi aliqua morbi consumi contingit [12].

Quant à l'érudit hongrois d'origine croate, Antoine Verancsics (Vrančić, Verantius, 1504-1573), il notait à son tour dans *De apparatu Ioannis regis contra Solimanum caesarem Transilvaniam invadentem*, (passages rédigés semble-t-il, après 1549) que la Transylvanie la Valachie et la Moldavie

…sont très bien défendues par les montagnes les plus escarpées, par les forêts les plus pénibles à traverser, par les précipices les plus grands, par des rivières impétueuses et des torrents dangereux, avec des chemins et des sentiers d'une ineffable étroitesse, avec une cavalerie stupéfiante en nombre et une armée paysanne si habile et si téméraire dans l'attaque contre l'ennemi, dans des lieux si sauvages, qu'on peut difficilement obliger à le croire ceux qui ne l'ont pas vue. Habillés dans une bure de couleur brune, grossière et très poilue, la tête couverte d'un bonnet de fourrure aigu en forme de pyramide et chaussés avec des sandales de paysans et avec les visages noirs à cause de la barbe, des cheveux longs et mal peignés, armés seulement avec un épieu (*sparo*) *et avec une faux liée à une perche, extrêmement agiles, ils courent loin en grand nombre dans ces forêts et montagnes et attaquent dans chaque lieu et en même temps les rangs des ennemis, soit ceux de devant, du milieu ou de derrière, et même toutes les nuits ils les harcèlent en leur infligeant beaucoup de pertes en les pillant, ou ils en viennent aux mains avec eux dans de petits combats, les obligeant à rester éveillés*[13].

Il est évident que toutes ces relations d'époque font surtout référence aux combattants de la *Grande Armée* (*Oastea cea Mare*) ou de *l'arrière-ban*, l'équivalent de la levée en masse, destinée à renforcer les effectifs de la *Petite Armée* (*Oastea cea mică*)[14]. Celle-ci était constituée des contingents fournis par la noblesse (les boyards)[15] et par l'armée du prince (l'ost princier), formée de troupes mercenaires (réglées ou soldées)[16] et de troupes d'élite (la clientèle et l'entourage proche du prince, les unités de *curteni*)[17]. En somme, autant en Moldavie qu'en Valachie, l'obligation du service militaire incombait à tout propriétaire foncier, et dans des cas exceptionnels, à tous les hommes valides[18]. Le prince qui portait aussi le titre de *voïvode* (*voïévode*)[19] pouvait ordonner à tout moment la concentration de l'armée. Les hommes, obligés de s'y présenter, ne recevaient aucune sorte d'indemnité, et pour toute la durée de la campagne devaient s'entretenir par leurs propres moyens et s'équiper à leurs frais. Ceux qui ne répondaient pas aux ordres d'appel s'exposaient à la peine capitale[20]. On suppose que la levée en masse de la *Grande Armée* variait en fonction du danger militaire qui menaçait à un moment donné les frontières. Elle pouvait être partielle ou générale. Les forces combattantes étaient surtout constituées de paysans libres (libres alleutiers), les *răzeşi* en Moldavie et les *moşneni* en Valachie, payant impôt au prince régnant. «*… Ils étaient libres de vendre et de tester, et pouvaient faire appel au jugement du prince, s'ils n'avaient pas été jugés directement par celui-ci, comme c'était très souvent le cas*»[21].

L'armement individuel défensif des combattants de la *Petite Armée* comprenait: le bouclier (*scut* du lat. *scutum*), la cotte de mailles, les plus répandues étant du type simple, annulaire, à anneaux ronds, de même taille, généralement rivée *à graine d'orge*, ou de plaquettes de métal

cousues (la *broigne*). Par-dessus on mettait une cuirasse en cuir, renforcée par des *goussets* de mailles, ou métallique (le plastron). Parmi les casques (*coif* du lat. *cuffea*), les plus nombreux étaient à forme simple de type *barbute* avec ou sans nasal et la *cervelière*, simple calotte de fer avec un couvre nuque de mailles, caractéristique aux cavaleries de l'Europe Orientale et de l'Asie. Comme armes offensives on utilisait la lance et le javelot (*suliță* du slave *sulica* ou *fuşt* du lat. *fustis*), la hache d'armes (*secure* du lat. *securis* ou *bardă* du hongr. *bard*), la masse d'armes (*buzdugan* du turc *bozdogan*), l'épée à une seule ou à deux mains, à double tranchant (*spadă* du lat. *spatha*) et le sabre de type oriental (*sabie* du slave *sablja*)[22].

Pour la protection du corps, les combattants de la *Grande Armée* portaient un vêtement défensif, matelassé, d'une épaisseur de trois ou quatre doigts, fait de plusieurs couches de toile de lin entre lesquelles on mettait du lin ou de la laine cardée et qui, d'après Verancsics, « … *ne pouvait être percé par le sabre* »[23]. Par-dessus de ce vêtement, ils mettaient la bure «… *grossière et très poilue* » dont la couleur leur permettait «… *de se rendre invisibles, d'être facilement camouflés, pour employer un terme moderne* »[24]. Selon Bielski, l'armée moldave avait un aspect sombre. Cela pourrait éprouver psychologiquement l'adversaire, tout comme le silence qui régnait au sein de la cavalerie tatare lorsqu'elle manœuvrait avant un engagement et qui avait impressionné maintes fois les témoins oculaires. Les boucliers étaient ronds et légers comme ceux des Tatars et des Turcs. Leur structure était de bois ou d'un treillage d'osier[25]. Pour les combats corps à corps, la paysannerie disposait à part des épées et des sabres, des massues (*măciucă* du lat. *matteuca*) de corne ou de rouvre, des haches ordinaires (*topor* du slave *toporu*), des bardiches (*bărdiță* du hongrois *bard*) et des fauchards (*coasă* du slave *kosa*), ces derniers, largement utilisés dans les combats contre la cavalerie adverse pour trancher les jarrettes des chevaux. Bielski mentionne aussi l'utilisation des lances tatares à pointe et à crochet, semblables à la guisarme ou à l'anicroche, servant à désarçonner les cavaliers ennemis[26].

La *Grande Armée* avait joué un rôle majeur, aux XIVe-XVe siècles, dans la défense des deux principautés roumaines contre des armées ottomanes, polonaises et hongroises, toujours mieux instruites et mieux équipées en matériel de combat. Qui pouvait connaître mieux que le paysan, les sentiers secrets des forêts ou des montagnes, lieux propices aux pièges et aux embuscades ? «… *Les Roumains* – écrivait Radu Rosetti – *plus proches de la nature ont recouru à la nature pour obtenir les moyens d'augmenter leurs forces et de diminuer celles de l'adversaire* »[27].

Dès qu'une force armée approchait des frontières avec des intentions hostiles, les éclaireurs et les habitants des territoires proches du lieu de l'invasion allumaient des feux sur les hauteurs, tandis que les buccins et les cloches des églises transmettaient l'alerte d'une région à l'autre[28]. Aussitôt informé par un service de courriers (*olăcari*) très bien organisé, le prince rassemblait son ost (la *Petite Armée*) et son arrière-ban (la *Grande Armée*). Des courriers princiers portaient dans chaque région du pays, l'ordre de mobilisation générale (*chemarea la oaste*). Chaque dignitaire envoyait ensuite ses propres messagers dans la région qu'il administrait; ils parcouraient les villes et les villages en informant à leur tour tous les habitants. Les cloches sonnaient le signal de rassemblement des hommes valides, tandis que la population non-combattante des régions situées sur la direction de l'offensive ennemie quittait aussitôt les villages pour se réfugier dans les montagnes (*suxu à monti*) ou dans les forêts impénétrables qui s'étendaient à perte de vue à travers le pays moldave ou valaque; ces forêts étaient si denses qu'on pouvait voyager des jours entiers sans jamais en sortir à ciel ouvert[29]. Les villages et les champs de culture céréalière étaient incendiés, les habitants ne laissant derrière eux que les flammes et le vide. C'est ainsi que procédèrent les Valaques lors des invasions ottomanes de 1395, 1442 et de 1462[30] et les Moldaves en 1476 face au même adversaire[31].

Les troupes princières se mobilisaient et se concentraient dans un lieu établi d'avance, compte tenu des mouvements de l'ennemi. Cette opération se réalisait dans un temps très court sur des routes et des sentiers connus seulement par les habitants du pays. La *Petite Armée* se concentrait plus vite que la *Grande Armée* et elle suffisait pour repousser les Tatares,

mais quand on prévoyait une grande invasion, le concours de la *Grande Armée* s'avérait nécessaire. Dans de telles situations, la mobilisation et la couverture de la frontière menacée s'effectuaient bien avant que les forces ennemies ne réussissent à pénétrer sur le territoire du pays. Les unités locales se groupaient en unités territoriales, commandées par les fonctionnaires respectifs ou par des boyards désignés ad hoc par le prince. Les *voinicii*[32] arrivaient au lieu de concentration, groupés par *steaguri* ou par *cete* (détachements)[33]. L'organisation, surtout celle de la *Grande Armée* était territoriale, par villages et vallées, ce qui offrait une certaine cohésion au sein de la troupe. L'unité supérieure à une bannière ou à un détachement était *pâlcul*, l'équivalent d'un corps d'armée qui disposait, grâce à ses effectifs (quelques milliers d'hommes), d'une autonomie opérationnelle. Chez les Roumains il signifiait aussi *ligne de bataille*[34].

Une fois concentrées, les troupes moldaves ou valaques passaient à l'action. La stratégie employée pouvait être offensive ou défensive. Parfois on appliquait le principe de l'attente stratégique jusqu'à la phase dans laquelle l'ennemi agissait, montrait ses intentions et la direction de ses mouvements. L'attente stratégique se caractérisait par la concentration de l'armée:

A) – dans une région centrale du pays ou dans une région où s'entrecoupaient les directions de la marche de l'ennemi, si celui-ci agissait avec plusieurs armées en essayant d'appliquer la manœuvre stratégique sur les directions convergentes, connue aussi sous le nom de manœuvre sur les lignes extérieures[35]. D'habitude, on lui répondait en manœuvrant sur les lignes intérieures, c'est-à-dire qu'on tentait d'intervenir en force, d'attaquer et de battre ses armées l'une après l'autre, en les empêchant ainsi d'opérer leur jonction. En 1476, contre les Ottomans, les Tatars et les Valaques, Etienne le Grand avait concentré ses troupes dans la vallée de Berheci (à l'ouest de Bârlad). En affrontant les mêmes adversaires, en mars 1574, l'armée moldave du prince Jean le Terrible (1572 –1574) se trouvait réunie à Jassy.

B) – à la frontière menacée, si l'ennemi agissait groupé dès le début.

Analysons maintenant la stratégie défensive qui succédait à cette seconde situation de l'attente stratégique, si l'ennemi était supérieur en effectifs et en armement. Il s'agissait d'une stratégie répétitive qui fut presque à chaque fois couronnée de succès lorsque la grande noblesse moldave ou valaque était attachée aux idées politiques de leur prince. Selon le général Radu Rosetti, cette stratégie défensive comprenait trois phases:

1) Une couverture efficace à la frontière menacée ayant comme rôle l'information, la fixation de l'ennemi et des résistances successives et acharnées. Contre les Ottomans, l'opposition s'effectuait au passage du Danube (campagnes de 1462, 1476, avant Cahul – 1574) et contre les armées du royaume de Hongrie sur les Carpates (campagnes de 1368-1369, 1395, 1467). Cette résistance était renforcée par des fortifications de campagne (palissades = *indagines*) et par le blocage des défilés et des cols dans les montagnes avec des rochers et des troncs d'arbres.

Ensuite, les troupes adverses étaient attirées à l'intérieur du pays par des retraites successives et la bataille rangée, évitée. Plus l'ennemi avançait, plus il exposait les arrières et les lignes de communications avec ses bases logistiques. Les Moldaves ou les Valaques engageaient alors une véritable *guérilla* contre l'armée de l'envahisseur qui commençait à souffrir de faim, de soif et du manque de fourrages pour les chevaux. Parfois on bloquait à nouveau le défilé par où l'ennemi avait pénétré dans le pays pour couper tout contact avec ses territoires (campagne du roi Mathias Corvin en Moldavie, 1467). Les détachements de cavalerie légère harcelaient jour et nuit les colonnes et attaquaient à l'improviste les avant-gardes, les arrière-gardes, les flancs et même les campements. Leur but était aussi d'intercepter les convois de vivres et d'attirer les forces ennemies dans des embuscades, sur des terrains accidentés ou boisés, où celles-ci ne pouvait que difficilement se déployer pour accepter la bataille. Il s'agissait d'une guerre psychologique durant laquelle le moral de l'adversaire était mis à rude épreuve, ce que les écrivains militaires appellent *la petite guerre*, mais qui présente aussi de nombreuses caractéristiques propres à la *guerre irrégulière*[36]. Les troupes

moldaves ou valaques évitaient toujours la bataille rangée, d'autant que les principes d'une stratégie classique d'invasion visent avant tout à éliminer la force militaire du pays pour l'occuper ensuite. Dans certains cas, même la capitale était abandonnée et seules les forteresses y résistaient pour fixer l'ennemi, l'user encore, et lui faire perdre un temps précieux[37]. Cette première phase de la stratégie défensive fut appliquée par les Roumains contre les armées ottomanes dans les campagnes de 1395, 1442, 1462 en Valachie et de 1474-1475, 1476 en Moldavie; contre les armées polonaises toujours en Moldavie, en 1450 et 1497, et contre les armées hongroises, dans les deux principautés en 1330, 1368-1369, 1395 et 1467[38].

Durant la campagne de 1462 contre la Valachie, les Ottomans furent contraints à avancer sous un soleil de plomb à tel point «*... que les armures des ghazis pouvaient servir à griller le kebap ...*»[39]. En route vers Târgoviște, marche qui se prolongea à peu près deux semaines, les troupes du sultan Mehmed II ne rencontrèrent que des pâturages brûlés, des champs tout nus, et tout autour, l'immense forêt de hêtres et de saules. Le janissaire serbe d'Ostrovica, qui avait rédigé ses mémoires dans les dernières années de sa vie, évoquait encore avec effroi cette expédition: «*... nous étions en proie à une telle frayeur que bien que le voïévode* (Vlad l'Empaleur) *n'eût qu'une petite armée, nous nous cachions chaque nuit dans des fossés, et encore nous ne pouvions en être tranquilles* »[40].

... Et chaque nuit, – écrivait Chalcocondyle – *il* (le sultan) *entourait le camp d'une palissade et le tenait fermé, mettant de grandes postes de garde comme d'ordinaire et donnant l'ordre aux troupes d'être sous les armes jour et nuit. Et continuant d'avancer ainsi avec l'armée en rangs serrés en Dacie* (la Valachie)*, il parvint à la ville où le prince Vlad avait sa résidence* (la bourgade de Târgoviște). *Et les Daxes* (les Valaques)*, préparés à y être assiégés par l'empereur, ouvrirent leurs portes et se tenaient prêts à affronter l'empereur en personne qui venait contre eux avec son armée. L'empereur passant à côté de la ville et ne voyant personne sur les remparts, hormis des canonniers qui tiraient sur son armée, n'y dressa pas son camp, ni n'en entreprit le siège. Mais continuant d'avancer il marcha quelque vingt – sept stades* (environ 5 km) *et vit les siens empalés. L'armée de l'empereur tomba sur les empalés sur un espace qui s'étendait sur une longueur de dix-sept stades* (3 km) *et une largeur de sept* (un peu plus d'un kilomètre)*. Et c'étaient de grands pals où étaient fichés des hommes, des femmes, des enfants, environ 20.000, disait-on. Quel spectacle pour les Turcs et pour l'empereur en personne ! Et même l'empereur saisi de stupeur ne faisait que dire qu'il ne pouvait prendre son pays à un homme qui accomplissait de si grandes choses et qui, de façon surnaturelle, savait se servir de la sorte de son pouvoir et de ses sujets. Il disait encore qu'un homme qui accomplissait de tels actes serait encore digne d'en accomplir davantage. Et les autres Turcs voyant la multitude de gens empalés furent extrêmement effrayés. Il y avait aussi des petits enfants attachés à leurs mères, fichés aux pals et les oiseaux avaient niché dans leurs cages thoraciques*[41].

Quatorze années plus tard, en Moldavie (1476), le même sultan fut confronté à la même stratégie, en affrontant l'armée d'Etienne le Grand. Angiolello, le trésorier du sultan racontait dans ses mémoires:

...entrassimo per il paese dove trovavamo tutte le ville et luochi abbandonati, et le campagne abrugiate, perochè'l Conte Stefano conoscendo di non poter star al contrasto del Gran Turco, penso di prevalersi per altro modo, si che fece fuggir'li popoli dal suo paese di là ai monti, et passar verso Polonia, per la qual lui confina mediante i monti, etiam fece tagliar tutte le biave, et tagliar fin'i paludi, et fatte segar herbe et biave, fece brugiar ogni cosa, dov'il Turco rimase ingannato, et credendo trovar il paese abondante de' biave et pascoli come suol esser in effeto, et trovo vacuo di persone, et per ogni luoco si levava un polverazzo di braggia cioè che fumava l'aere, et ogni volta quando eravamo gionti all'alloggiamenti eramo tutti negri le faccie come il resto di vestimenti, che fino li cavalli ne pativano per la polvere che gli andava nelle nare, ne mai il Gran Turco dismontava, ne si disordinavano le squadre fino che'l campo non era formato et assicurato per ogni banda ...[42].

L'armée du roi de Hongrie Mathias Corvin fut plus maltraitée encore, lors de l'expédition

contre la Moldavie en novembre – décembre 1467. Tous les cols et les défilés des Carpates furent barricadés avec des rochers, troncs d'arbres et divers travaux défensifs (*indagines*). Après une semaine de rudes combats contre les troupes royales qui réussirent finalement à forcer le passage à Oituz et s'emparer de Trotuş (19 novembre), l'armée d'Etienne le Grand esquiva le face à face avec l'adversaire pour le contourner et tomber sur ses lignes de communications, en lui interdisant ainsi toute possibilité de retraite vers la Transylvanie[43].

En 1497, le même voïévode infligea une lourde défaite à l'armée de Jean Ier Albert, roi de Pologne, qui désirait s'emparer de la principauté moldave pour imposer son jeune frère Sigismond sur le trône. L'offensive déclenchée fin août par les troupes royales réunissant 80.000 cavaliers et fantassins sous le commandement personnel du roi fut nettement stoppée par la résistance opiniâtre de la garnison de Suceava, qui fit face à un siège de trois semaines. Au lieu de secourir la forteresse, les Moldaves remontèrent vers le nord et encerclèrent l'armée ennemie en lui coupant les lignes de communication avec la Pologne. Etienne le Grand disposait de forces suffisantes pour pouvoir mener à long terme une telle opération stratégique, qui visait l'épuisement physique et moral de l'adversaire. Il ne considérait pas opportun de livrer bataille, conscient du fait qu'il pourrait remporter la guerre en employant une stratégie plus appropriée aux circonstances. La cavalerie moldave s'emparait des convois de provisions ennemis avec une telle régularité qu'après dix jours de siège (il débuta le 26 septembre), la famine commençait à se faire sentir dans le bivouac des troupes royales. Les unités polonaises qui rodaient autour du campement, ou qui avaient pour mission d'assurer la sécurité des convois étaient exterminées sans pitié. Le roi lui-même tomba malade, probablement à cause de son échec ou des épidémies qui commencèrent à faire des victimes, à quoi s'ajoutaient les troubles et la grogne dans les troupes[44].

2) Lorsque l'armée ennemie était suffisamment malmenée, les Moldaves ou les Valaques se préparaient à livrer bataille, phase dans le déroulement des opérations stratégiques, qu'ils essayaient toujours d'engager avec les effectifs réunis. D'habitude on choisissait une position située sur la direction de marche de l'adversaire, ou on l'attirait dans une position établie d'avance. Il fallait que le terrain soit couvert ou accidenté pour empêcher les forces ennemies de profiter de leur supériorité numérique, d'employer l'artillerie ou la cavalerie lourde: marécages, forêts, zone bordée de collines ou zone montagneuse. En échange, ce type de terrain conférait aux armées roumaines une certaine souplesse tactique et manœuvrière, en leur permettant d'entreprendre des opérations d'encerclement, d'enveloppement par les flancs, ou d'abriter une réserve de manoeuvre qui devait intervenir dans la mêlée à un moment convenu. Si le plan de bataille prévoyait une première phase défensive, le front de combat était protégé par des fortifications de campagne (fossés, abattis, palissades)[45].

C'est ainsi qu'on peut expliquer la défaite infligée par l'armée valaque du prince Vladislav Ier (1364–1377) aux troupes du voïévode de Transylvanie, Nicolas Lackfy (1367–1368), qui furent attirées et taillées en pièces dans une vallée étroite, couverte de forêts marécageuses et garnie de palissades quelque part entre Rucăr et Câmpulung, vraisemblablement au début du novembre 1368 («*… incaute ulterius procedens inter indagines et veprium densitate, ac passus strictissimos conclusus per multitudinem Olachroum …*»)[46]. Dans un cadre naturel pareil, sur la rivière d'Argeş, à la jonction avec le Vâlsan, non loin de Merişani, se déroula semble-t-il, la bataille du 17 mai 1395 qui opposa l'armée du prince Mircea l'Ancien aux troupes ottomanes, commandées par le sultan Bâyezîd Ier Yïldïrïm (1389-1402)[47] et qui demeura ultérieurement dans la tradition historique sous le nom de *Rovine* (*ravins, fossés, lieux marécageux*). La chronique byzantine de Jean Chortasmenos avait d'ailleurs insisté sur l'ampleur et la férocité des combats qui cessèrent à l'avantage des Valaques: «*… tellement innombrable fut la multitude des javelots lancés, qu'on ne pouvait pas voir l'air du fait de la multitude des flèches et la rivière coulait ensanglantée de la multitude des cadavres humaines …*»[48]. Trois mois plus tôt, en février 1395, le roi de Hongrie Sigismond de Luxembourg (1387–1437) avait échoué lui aussi dans l'expédition entreprise contre les Moldaves de Stéphane Ier (1394-1399) qui lui

tint tête «… *avec toute la force de son peuple* » à Ghindăoani-Hindău, non loin de la forteresse de Neamț. Les forces royales furent assaillies par surprise par l'infanterie moldave qui chargea en formation de *cuneus*, couverte par une multitude d'archers lançant des javelots et des flèches empoisonnées. Un détachement commandé par Stéphane Kanisza repoussa finalement l'assaut ennemi tout en permettant au gros de l'armée de sortir du piège[49].

Lors de la quatrième guerre entre la Pologne et l'Ordre Teutonique qui eut lieu en 1422, le prince de Moldavie, Alexandre le Bon (1400-1432) envoya à l'aide des Polonais un détachement de 400 cavaliers moldaves qui prit part la même année au siège du château de Marienburg (Malborg). Le chroniqueur Jean Dlugosz nous dressa une description d'un combat qui opposa les Moldaves aux chevaliers de l'ordre. Selon lui, la cavalerie moldave descendit jusqu'aux approches de Malborg pour piller et ravager la contrée. Les chevaliers qui formaient la garnison du château décidèrent de faire une sortie et d'attaquer en force. Lorsque les Moldaves ont vu la masse ennemie surgissant vers eux, la comparant avec la faiblesse de leurs propres effectifs, ils simulèrent la fuite vers une forêt voisine pour quitter leurs montures et évoluer à pied, protégés par les arbres et le feuillage selon «… *la coutume de faire la guerre et le tempérament de ce peuple* ». Convaincus que les Moldaves ne simulaient pas cette fuite, les chevaliers continuèrent leur poursuite vers cette forêt en pensant que l'ennemi pourrait être vaincu d'une manière assez facile, vu le fait qu'il était descendu de ses montures. Mais, protégés par les arbres, les Moldaves, jetèrent une pluie dense de flèches sur l'ennemi qui s'approcha de leur dispositif. Ils attaquèrent ensuite à l'arme blanche les premiers rangs, en tuant et capturant bon nombre de chevaliers[50].

Le 6 septembre 1450, le prince Bogdan II (1449-1451) engagea la bataille avec l'armée polonaise qui avait attaqué la Moldavie dans les profonds bois situés au sud de Vaslui, près de la petite rivière de Crasna: «… *in campo qui Krasnepolye appellatur, ad torrentem Krasnipotok, prope oppidum Wasluy* »[51]. Lorsque les troupes ennemies étaient en train de traverser la forêt

…l'armée de Bogdan s'élança sur les chariots des Polonais, qui se défendirent, mais n'échappèrent qu'après avoir éprouvé de grandes pertes. Le reste de l'armée voulut pénétrer dans le bois, mais alors les troupes de Bogdan se montrèrent avec force drapeaux et trompettes ; il avait une nombreuse infanterie, mais pas de cavalerie … Le combat … commencé avant le coucher du soleil, se prolongea jusqu'à la nuit close et l'on perdit beaucoup de monde des deux côtés. A la fin, des flots d'infanterie se jetèrent sur les Polonais et en firent un grand carnage dans un défilé, en coupant les tendons de leurs chevaux à coup de faux[52].

Ce fut dans les mêmes parages qu'en janvier 1475, Etienne le Grand avait attiré les troupes ottomanes de Soliman Pacha, le *beylerbey* de Roumélie, pour leur infliger une cuisante défaite[53]. Empruntant la route principale qui traversait la Moldavie du Danube vers Suceava et qui longeait la vallée du Siret, les Ottomans subirent de plein fouet les effets de *la stratégie de la terre brûlée*, vieille que la guerre elle-même. A la recherche d'un adversaire qui évitait systématiquement le combat, mais qui harcelait sans cesse ses colonnes, Soliman dût quitter finalement la vallée de Siret pour bifurquer à droite vers la vallée de Bârlad (affluent du Siret), dirigé par des reconnaissances de cavalerie qui semblaient avoir débusqué les troupes ennemies. En s'approchant d'un vallon marécageux entouré de collines, sur la petite rivière de Racova, au sud de la bourgade de Vaslui, le *beylerbey* avança directement vers le piège tendu par le prince de Moldavie. Ainsi, le 10 janvier, par une matinée très brumeuse, les Ottomans tombèrent soudainement sur les positions fortifiées des Moldaves qui les attendaient de pied ferme, prêts à livrer bataille. La pluie de flèches et de projectiles qui s'abattit sur la tête de la colonne obligea les Ottomans à engager le combat avec les lignes défensives adverses qui leur barraient la route. Pour en arriver au corps à corps ils devaient franchir un pont de bois qui traversait le ruisseau de Racova et qui se rompit sous le feu de l'artillerie moldave. L'étroitesse et la difficulté du terrain, la brume qui aveuglait les combattants et le vacarme des buccins moldaves qui sonnaient pour tromper et attirer l'ennemi dans les marécages, firent le reste. Les *spahis* et les *azabs*,

qui furent violemment contre-attaqués de front par la seconde ligne de défense moldave, se trouvèrent en même temps bousculés et piétinés par leurs propres troupes de l'arrière qui, en ignorant ce qui se passait devant, essayaient d'avancer sans raison. Ce signe de flottement dans les rangs ottomans, avant – coureur de panique fut choisi par le Etienne le Grand pour porter le coup décisif. Ce fut le moment où la principale force de manœuvre des Moldaves, l'élite de l'armée – environ 10.000 combattants – qui se trouvait embusquée quelque part sur le flanc droit de la colonne ottomane chargea à son tour en dévalant les collines[54].

Une année plus tard, à la bataille de Valea Albă – Războieni (26 juillet 1476), Etienne le Grand affronta l'armée commandée par le sultan Mehmed II dans une position fortifiée, qui se trouvait à une vingtaine de kilomètres SE de la forteresse de Neamț sur une petite rivière de la Moldova qui portait le nom de Pîrîul Alb (le Ruisseau Blanc)[55]. Il s'agissait d'une zone accidentée qui comprenait des collines boisées et qui préfigurait vers l'ouest les silhouettes des hauts massifs moldaves. Le lieu disposait d'excellents couloirs de retraite vers de profondes forêts et vers la montagne, pouvant ainsi être facilement défendable sur ses flancs, couverts par la densité d'arbres et par les berges du ruisseau. Le prince de Moldavie renforça davantage cette position en ordonnant à ses hommes de creuser à la lisière de la forêt un fossé profond, afin de bloquer l'accès sur le plateau au centre et sur les flancs. Derrière le fossé il érigea une palissade de terre et des abattis, constitués de gros troncs d'arbres renversés. Ce dispositif défensif était soutenu aussi par une rangée de chariots qui, liés avec des chaînes à la manière des Hussites, devait constituer un dernier obstacle à franchir pour les forces du sultan[56]. Jörg von Nürnberg écrivit qu'Etienne se replia avec ses douze mille hommes dans une forêt profonde: «… *der Foyfoda* (le voïévode) *zog im auch entgegen und legt sich in ein waldt mit zwelff tausend mannen und strayt mit den Turckenn…*»[57]. Selon le *Fetih-name* de Mehmed II, il s'agissait «… *des hautes montagnes et des grandes collines … lieu connu et renommé pour les difficultés de ses chemins d'accès* »[58]. Quant à Angiolello, il affirmait que le prince moldave «… *haveva fatto frottare un certo bosco, et fortificato in detto luoco con alcune bocche di fuoco…*»[59].

Lors d'une autre célèbre bataille, Călugăreni (23 août 1595) sur la petite rivière de Neajlov, le prince de Valachie, Michel le Brave (1593-1601) avait embusqué ses troupes à l'orée d'un bois très dense pour charger par surprise les forces ottomanes, commandées par le grand-vizir Sinan Pacha. Bornons-nous à reproduire le témoignage de l'Espagnol Diego Galán, esclave rameur sur une galère turque et témoin oculaire des combats. Selon Galán, précédée par une puissante avant-garde, l'armée ottomane se mit en marche tout de suite après minuit, le 23 août, dans le silence le plus profond. Puis, on continua d'avancer jusqu'à 9 heures du matin pour s'arrêter finalement à Călugăreni, à 29 kilomètres de Giurgiu, sur le bord du Neajlov. Ce qui obligea Sinan Pacha à stopper l'avance de ses troupes

…ce fut un pont de bois qu'il vit sur le marais: il n'y en avait jamais eu auparavant, si ce n'était lorsque les Turcs en faisaient parfois, pour passer l'eau. Le soupçon était justifié, car on vit par la suite que c'était le prince qui l'avait fabriqué pour engager les Turcs à passer: car de l'autre côté du marais il y avait une forêt très dense, dans laquelle il s'était embusqué avec le peu de gens dont il disposait et douze pièces d'artillerie…

Vers trois heures de l'après-midi, le Voïvode vit qu'ils s'étaient arrêtés et qu'ils avaient deviné ses intentions; et craignant de ne pouvoir réaliser son plan, il sortit de la forêt avec quelque cinq cents hommes et les douze pièces d'artillerie, qui étaient des passe-volants légers, sur des charrettes tirées par deux chevaux chacune, laissant dans leur cachette la plus grande partie de ses hommes, pour la fin que l'on verra par la suite.

Il s'approcha du marais, comme voulant donner à entendre qu'il n'avait pas d'autres hommes que ceux qui étaient sortis avec lui de la forêt. Arrivé au bord de l'eau, il se mit à faire feu de son artillerie, utilisant très bien les passe-volants, qui faisaient de gros dégâts dans le camp des Turcs et les irrita assez pour les engager à passer. On fit sonner les trompettes pour appeler à l'attaque. Les Turcs étaient furieux de voir que quatre va-nu-pieds se moquaient d'eux de manière si sanglante, et que

cinq cents hommes osaient s'affronter à des forces tellement hors de proportion; en sorte qu'ils commencèrent à passer précipitamment, ce qui était exactement ce que le prince prétendait. Aussitôt qu'il les vit arriver de l'autre côté, il fit demi-tour et se mit à reculer, mais toujours en bon ordre, en prévision de ce qui pourrait arriver.

Ce fut le général qui passa le premier, ce qui donna plus de courage à tous les autres. Une trentaine de mille de Turcs passa ainsi rapidement[60]: ce nombre eût été plus que suffisant, si l'opération s'était effectuée en bon ordre, pour défaire des forces plus grandes que celles du Valaque. Mais comme il les avait trompés, en se laissant voir avec si peu d'hommes autour de lui, on pensait que le moment était venu de terminer la guerre et de mettre la main sur lui. On se lança donc à sa poursuite, et le général avec les autres, jusqu'à arriver à la forêt où il cachait le reste de ses hommes à l'affût. Ils sortirent tous aux sons d'un clairon et tombèrent au même instant de partout sur les Turcs, qui couraient éparpillés à travers la campagne, les attaquant avec une telle fureur, un courage et une volonté de vaincre qui les obligea à se retirer en désordre; le terrain restait derrière eux semé de cadavres, dont le nombre dépassait dix mille, et des ruisseaux de sang coulaient de tous ces corps et inondaient la campagne …

On les pressa et bouscula ainsi jusqu'à la rivière et au pont. Là, le nombre de ceux qui périrent noyés fut plus grand encore que celui des tués par les Valaques; car, comme chacun voulait être le premier à se mettre à l'abri, ils s'embarrassaient les uns les autres, sans qu'aucun d'eux pût passer; et comme le pont n'avait pas de garde-fou, il en tomba une foule infinie dans le marais, où ils finirent tous misérablement … Il y eut plus de vingt mille morts dans cette retraite[61]; et les autres restèrent, les uns blessés et les autres bien maltraités, en sorte que de trente mille qui étaient partis pour châtier les provocateurs, ils n'en revint pas un seul qui fût encore apte à porter les armes[62].

Nous allons nous attarder aussi, à travers les sources, sur quelques cas concrets de batailles livrées par les armées moldaves et valaques, lorsqu'elles appliquaient les procédés tactiques les plus évolués de la guerre irrégulière: les embuscades dans les montagnes et les forêts[63] et les attaques de nuit.

Dans *Mes Rêveries*, un de plus remarquables traités militaires publiés au XVIIIe siècle, le maréchal Maurice de Saxe évoquait les dangers qui puissent guetter une armée lorsqu'elle s'engage imprudemment à travers un col de montagne: « *Ceux qui font la guerre dans les montagnes ne doivent jamais se hasarder de passer dans des gorges, sans auparavant être les maîtres des hauteurs; alors toutes les embuscades cessent, et l'on passe en sûreté: sans cela, on court grand risque de s'y voir assommer, et d'être réduit à retourner sur ses pas, non sans grand perte; et quelquefois l'on y périt avec tout son monde, sans pouvoir se sauver* »[64]. L'image classique est bien sûr la défaite des troupes de Charlemagne au col de Roncevaux dans les Pyrénées (15 août 778), face aux tribus basques qui attaquèrent par surprise l'arrière-garde des forces franques[65], une ressemblance tactique évidente avec le désastre subi par l'armée du royaume de Hongrie dans les montagnes de Valachie en 1330. Deux miniatures de la « Chronicon Pictum Vindobonense » nous montrent des paysans valaques de la *Grande Armée* jetant des rochers, des javelots et des flèches sur l'ost du roi Charles Ier Robert d'Anjou, pris au piège dans le défilé d'Argeș, près de ruines du château de Poenari, (9-12 novembre 1330). Selon la *Chronicon Pictum*:

… Alors comme une foudre surgissant du ciel serein, les coups destructifs des Valaques se sont abattus sur l'armée royale. La foule des Valaques en haut sur les ravins, s'est précipitée de toutes les directions et jetait des flèches sur l'armée du roi qui se trouvait coincée dans un vallon profond, qui ne pouvait même pas être nommé vallon mais plutôt un navire étroit, où à cause de la bousculade, les soldats et les chevaux les plus agiles tombaient comme des mouches au combat. A cause de la montée escarpée de ce vallon, ils ne pouvaient pas grimper contre les Valaques sur aucun des deux versants, ni avancer, ni fuir parce que sur leurs arrières l'ennemi avait levé des fortifications de campagne. Tous les soldats du roi étaient pris comme des poissons dans un filet de pêche. Là-bas sont tombés des jeunes et des vieillards, des princes et des nobles sans aucune distinction. … Et le roi changea d'armure avec Deseu, le

fils de Dionisie[66]*. Lorsque les Valaques ont cru que c'était le roi en personne et l'ont tué cruellement. Et même le roi se sauva à peine avec quelques fidèles qui ont attiré sur eux tous les coups de sabre et de flèches pour sauver leur maître du coup mortel. Les Valaques ont pris beaucoup de captifs, blessés ou indemnes et ils ont mis la main sur beaucoup d'armes et riches vêtements, sur des quantités énormes de monnaies d'or et d'argent et ils ont apporté tout à Basarab voïévode*[67].

En 1442, après la victoire remportée par le voïévode Jean Hunyadi sur la rivière de Ialomița (2 septembre), face à l'armée commandée par Chehâbeddîn Pacha, *beylerbey* de Roumélie, les troupes valaques du prince Basarab II (1442-1444) exterminèrent le détachement ottoman qui avait pillé la Transylvanie, épisode raconté dans les *Anchiennes Cronicques d'Engleterre* de Jehan de Wavrin:

…Quant les Vallaques eurent concquis lesdis herbergues des Sarrazins, ilz conclurent d'eulz vestir des habillements des Turcqz occis: si envoyerent devers la Valaquie et la Transilvane aulcunes espies, pour scavoir la revenue des courreurs sarrazins. Ausquelz fut raporté que ceulz qui envoyez avoient esté vers la Transilvane, revenoient. Pourquoy lesdis Vallaques firent embuschier une grante partye de leurs gens sur le chemin desdis Turcqz, qu'ilz laisserent passer oultre ycelle embusche, lesquelz estoient fort chargiés de proyes, et aussi amenoient grant foison d'hommes et femmes qu'ilz avoient prins comme esclaves, avec grant nombre de bestail. Lesquelz Turcqz, non sachans riens de la descomfiture des herberges, venoient celle part en moult grant joye et triumphe, tamburant et huant comme se ilz eussent tout le pays concquis. Mais les Vallaques, quy esdis logis estoient, en habillements de Turcqz[68]*, leur firent tantost muer leur joye; car ilz leur coururent sus asprement, et ceulz de l'embusche les encloyrent. Par quoy ilz furent prestement desroyez et tous mors*[69].

Si contre les armées hongroises et ottomanes il s'agissait d'embûches préparées dans les défilés des Carpates, les armées polonaises étaient attaquées par les Moldaves dans les vastes forêts de Bucovine, de Pocucie et de Sepeniț, qui bordaient les frontières septentrionales moldaves avec la Podolie. Le terrain choisi pour la bataille était soigneusement aménagé[70]. L'ensemble des forces se mettait en embuscade derrière des palissades noyées dans la végétation, et on constituait des unités de combat qui devaient bloquer ou attaquer le front et les arrières de l'adversaire. Ensuite, on sciait les troncs d'arbres en les maintenant en position verticale, à l'aide d'un ensemble de cordes qu'on coupait au moment convenu[71]. Attaquées par surprise et assaillies de tous les côtés, les troupes polonaises couraient souvent au désastre, comme ce fut le cas à Plonini (*ploniny = montagne* en polonais) en 1368, victoire du prince Pierre Ier (1367–1368) sur une puissante armée envoyée par Casimir III le Grand (1333-1370) pour annexer la Moldavie. Selon la chronique de Dlugosz:

…Silvae erant vastae et in longum porrectae, Ploniny a solitudine, et quod profectum non afferunt, nec cultae sunt ait arabiles, in terra Sepeniczensi sitae, quas, ut praemisimus, Ploniny Walachi vocant, quibus exercitus Polonicus, ut gradum ad interiora et plana promoveret, transiturus erat: earum silvarum dextra laevaque secus viam Walachi de parte hostili ita serris arbores inciderant ut immotae starent, ictu facile impulsae procciderent, easque accurantissime, sabulo contecti et gramine, observabant. Polonis itaque saltum intrantibus, Walachi extremas arborum succisarum impellunt aliam in aliam cadentem et ruentem, atque viciniorem praecipitantem et strage ancipiti viros, equos, armaque sine bello obruunt et devincunt. Arborum siquidem truncis et ramorum fragmentis milites insignes exanimati et oppressi sunt, plerique in pedibus aut manibus aut aliqua parte corporis mutilati. Caetera omnis multitudo inopinato malo perculsa, sub iugum et deditionem venit : maiorque aliquanto captorum, quam caesorum numerus fuit. Praeda omni et spoliis hostes potiti, tanto hosti gratior, quantum integrior. Nam esti equorum magna pars strage arborum coinciderit: arma tamen vestes et caeterae res, quoniam per fugam neque evadere quisquam, nec referre quisquiam valuit, a victoribus occupatae. Ad eas insidias Polonorum exercitus, parte Walachorum, cui ferebat suffragia, prodente praecipitatus est magis, quam sua negligentia aut igna-

via, quae cum parte adversa reconciliatione et intelligentia habita auxiliarios suos Polonos in insidias huiusmodi et laqueos maligna vafricie perduxis[72].

Dans la matinée du 26 octobre 1497, Etienne le Grand tendit lui aussi une embuscade en Bucovine à l'armée polonaise du roi Jean Ier Albert, plus précisément sur *la route du Serbe* (*Drumul Sârbului*), au sud du village de Cosmin (aujourd'hui disparu), un chemin accidenté, sinueux et bordé de chaque côté par l'immense et l'impénétrable forêt de hêtres. Bernard Wapowski avait décrit dans *Chronica Polonorum*, la violence de l'assaut dirigé contre le contingent de la *Malopolska*, les chevaliers teutoniques et les troupes mercenaires:

… Poloni ut in re insperata ac subita ad primum insultum ad arma et equos currere, in unum coire, ac hostibus aspere sevientibus resistere ceperunt. Res sine ordine et tumultuose agebatur, non sine pavore et trepidacione, cum et duces et signa deessent, et si qui accurerant, per armorum strepitum et pugnancium ardorem non exaudiebantur. Pugnatum est aliquandiu acriter cum hostium prevalente multitudine et vi. Poloni retrocedere et in castra, que adhuc immota erant curruumque munitionem se recipere ceperunt, in quibus conferti ac conglobati inutiles sese ad defensionem effecerunt, alter alteri impedimento erat. Hostes undique instare, currus subvertere ceperunt; inclusi in desperacionem acti, opem de celo Jesum regem exclamando implorabant[73].

Les troupes polonaises avaient enregistré de lourdes pertes durant les combats. Selon la chronique du Carinthien Jacob Unrest, 11.000 hommes furent tués dans la forêt de Cosmin, dont 5.000 cavaliers, sans compter la perte de l'artillerie, des bagages et d'innombrables drapeaux et insignes qui furent capturés par les Moldaves[74].

Tout comme les embûches dans les forêts et les montagnes, les attaques de nuit[75] furent largement utilisées par les Roumains pour semer la panique et infliger le plus de pertes aux armées ennemies. A la tête de 5.000 cavaliers valaques et hongrois, Vlad l'Empaleur infligea fin août 1458, dans la région de Severin, une défaite aux troupes commandées par le grand-vizir Mahmud Pacha, gendre du sultan. Les sources vénitiennes contemporaines affirment que le voïévode avait chargé l'ennemi par surprise « *…al'alba del zorno…* »[76]. Les hostilités entre la Valachie et l'Empire ottoman ne commencèrent pour de bon qu'en janvier 1462, lorsque la cavalerie valaque, divisée en plusieurs détachements, franchit le Danube gelé, près du château de Giurgiu et encercla un corps d'armée ottoman sous les ordres de Hamza Ceakîrdjibaşi (l'intendant des fauconniers), gouverneur de Nicopolis. Les chroniques ottomanes mentionnent que l'attaque des Valaques s'était déroulée en pleine nuit et que tous les défenseurs du camp furent capturés ou passés au fil de l'épée[77].

Plus fameuse encore demeure la bataille qui se déroula dans la nuit du 16/17 juin, non loin de Târgovişte, lorsque Vlad l'Empaleur attaqua en force à la tête de 6-7.000 cavaliers le campement ottoman, pour tuer le sultan Mehmed II, ses plus proches conseillers, et semer la déroute dans les rangs ennemis. Ce fut sans doute une action d'éclat, téméraire, unique dans l'histoire ottomane, car aucun adversaire de l'empire n'eut jamais le courage d'attenter directement à la personne sacrée du *pādišāh*[78]. Selon Chalcocondyle, la charge se déroula à la lumière des flambeaux et au son du cor, les cavaliers valaques scandant des cris de guerre en langue turque pour semer la panique. Les *spahis* d'Anatolie furent bousculés et refoulés vers les troupes *kapï kulu* qui gardèrent toutefois leur sang froid et leur cohésion habituelle, grâce aux efforts des *çavuş*, chargés de rétablir l'ordre au sein de la troupe[79]. Evoluant dans un ordre parfait, et admirablement soudée, la cavalerie de Vlad l'Empaleur traversa d'un bout à l'autre le camp ottoman en essayant vainement d'atteindre la tente du sultan. On tomba par erreur sur le bivouac des vizirs Mahmoud et Isaac, endroit où fut livré un terrible combat. Nous sommes loin de pouvoir évaluer avec exactitude les pertes enregistrées par les Ottomans, car elles varient d'une source à l'autre. Plus importantes nous semblent les conséquences psychologiques de cette action nocturne qui affectèrent le moral des forces ottomanes pour le restant de l'expédition[80].

Etienne le Grand fut moins chanceux dans la nuit du 14/15 décembre 1467, lorsqu'il atta-

qua à la tête de 10-12.000 guerriers (*l'ost princier*) la bourgade de Baia où l'armée du monarque de Hongrie Mathias Corvin campait depuis la veille, ultime étape de la marche vers Suceava. La trahison qui rodait dans les rangs des boyards, ainsi que la résistance acharnée des troupes royales firent basculer la balance du côté hongrois. Les Moldaves furent repoussés avec de lourdes pertes, et même le prince Etienne faillit être capturé par l'ennemi. Selon Bonfinius, témoin oculaire du terrible combat qui se déroula à la lumière des flammes:

… Rex hominem asservari et Drach Bertholdum ea tempestate dispensatorem suum, equitem fortissimum et ad gerenda bella natum convivas bene tractare iussit. Incenatus ipse mense se subtraxit, optimates omnes, centuriones et prefectos equitum extemplo cogit, imminens ab hoste periculum enarrat, omnes clam arma sumere precipit, stationes in civitate per omnes vias portasque disponit, ad fori aditus pretorianas cohortes collocat. Ducentos veteranos et eos quidem gravis armature pro suo hospitic statuit, ut a duobus vicis, qui ibi congruunt, hostium impetum excipiant ; turmas equitum per compita cuncta distribuit. Vix hec ita disposuerat, cum sub primam noctis vigiliam hostis advenit ; ligneam urbem vimineo muro circumseptam a tribus repente partibus immisso incendio adoritur ; maximus utrinque clamor et tumultus oboritur. Valachi immisso per urbem igni intro penetrant ; iniectus utrisque ignis per cecam noctem tantum luminis prestabat, ut evidentissime dimicarent. Ad portas primo, deinde per vias et trivia magna strages agitur, ut nil infestius agi videretur. Ex industria quadrata duo agmina duplici via ad regale hospitium contendunt, veteranos ibi instructos offendunt, acerrimum atrocissimumque hic prelium agitur. Cadunt hic multi e Valachis et, dum ii hostes domo eiicere, illi contra vincere et vitam servare nituntur, multum hic sanguinis exhauriunt. Michael palatinus, Nicolaus Chiupor et Ioannes Pangratius vaivode Transylvani, Nicolaus Bamffii, Stephanus Bathor ceterique proceres fori aditus obstinatissime pro se quisque tuebantur et irruentium impetus repellebant. Non latebat enim capto foro haud secus atque arce cetera facile peritura. Ubique inter tela et incendia pertinacissime dimicatum. Valachi tandem ex omni fori parte reiecti post mediam noctem terga dedere. Instant a tergo Ungari et, antequam urbe se hostes surripiant, quamplurimos intercipiunt, alios pre aviditate fuge in flammam, multos in enses agunt, dum in propera festinatione sese conglomerant, aut pilis a tergo confodiuntur aut mutuo cesi sese collidunt … Ea nocte pro vita potius, quam dignitate pugnatum[81].

Le prince de Moldavie Jean le Terrible attaqua lui aussi par surprise, à l'aube du 24 avril 1574, près de Jilişte, sur la petite rivière de Rîmna, non loin de Focşani, les troupes ottomanes et valaques, qui sous les ordres du prince Alexandre II Mircea et de son frère Pierre le Boiteux s'apprêtaient à envahir le pays[82]. Selon la chronique de Grégoire Ureche:

… Jean choisit parmi les Cosaques un chef appelé Sfirski (Jean Swierczowski châtelain de Bielcz et de Wislica), *et l'envoya en avant-garde avec un détachement de Cosaques et d'hommes du pays, pour reconnaître le terrain de leurs propres yeux; quant à lui il marcha derrière eux. Sfirski, avec les Cosaques et les autres soldats qui l'accompagnaient, tomba sur 400 hommes qui formaient l'avant-garde de Pierre* (Pierre le Boiteux), *les surprit, les cerna et les fit prisonniers.*

Sfirski, ayant défait cette avant-garde et sachant que Pierre était sans nouvelles de l'armée de Jean, détacha des gens du pays qui donnèrent avis à Jean de tâcher de venir surprendre son rival. L'occasion était favorable s'il voulait le battre. Il ajouta que l'armée de Pierre était fort nombreuse. Quant Jean eût reçu ces renseignements, il fit un effort suprême. Les deux chefs opérèrent leur jonction, divisèrent leurs troupes en trois corps, et attaquèrent les ennemis pendant qu'ils dormaient tranquillement, déshabillés et hors d'état de se défendre. Comptant sur leur avant-garde, ils avaient laissé leurs chevaux paître en liberté. Jean surprit donc ses adversaires, leur infligea de grandes pertes et remporta la victoire. Pierre et Alexandre (Alexandre II Mircea) *s'enfuirent, laissant dans leur camp tout ce qu'ils avaient, et arrivèrent à Brăila, n'ayant sauvé que leurs corps*[83].

Michel le Brave dut recourir lui aussi à l'attaque de nuit pour briser l'offensive ottomane dirigée contre la Valachie qui débuta dans la

seconde moitié de janvier 1595. Le 14 du mois, une armée tatare de 24.000 cavaliers sous les ordres du Khan Ghazi Ghirai II (1588-1608), fut taillée en pièces à Putinei (à l'est de Giurgiu) et à Stăneşti (au nord de la même localité). Les rescapés du désastre se replièrent de l'autre côté du Danube, à Rusciuk (Ruse), où ils effectuèrent la jonction avec un corps de 8.000 Ottomans, prêt à fondre sur la principauté. Dans la nuit du 23 vers le 24 janvier, l'avant-garde turque fut encerclée et écrasée à Şerpăteşti au nord de Giurgiu. Traversant le Danube gelé, la cavalerie valaque attaqua par surprise, le 25 janvier, le groupement de Rusciuk en provoquant la déroute totale de l'ennemi. Hassan le bey d'Aydin mourut sur le champ de bataille, tandis que Ghazi Ghirai, blessé, réussit à échapper vers Silistra. Tous les drapeaux, ainsi que les pièces d'artillerie furent capturés par les vainqueurs[84].

3) Après la défaite de l'ennemi, des détachements de cavalerie légère le poursuivait jour et nuit avec vigueur, sans lui laisser le moindre répit jusqu'à la frontière.

Suite à la victoire remportée à Vaslui – Podul Înalt (10 janvier 1475), les Moldaves pourchassèrent les fuyards ottomans durant plusieurs jours jusqu'au Danube, en leur infligeant de lourdes pertes:

…Des lob man Gott und Junckhfrawn Maria; und man dy Tirckhen geeiltt hatt von Erittags piss auff den Freitag in dy Nachtt, und geschossen und geschlagen; und sein nichtt allain erschlagen, sunder sy sein ertrunckhen auch an Zall jn dem Wasser Zereth, desselbig von Rossen und Leytten so voll ist worden, das man daryber gangen ist und geritten, und in aim See sagtt man das neun tausent ertrunckhen sein; den der See ist yber gefroren gewesen, und, von grosser Purd wegen, ist das Eyss unndergannggen und zerbrochen, und dy Streyung des Volckhs der Turckhen hatt gewertt, sam ich vernomenn hab von Vill, zwelff Meyll; das sy lagen jn den Wegen, alls dy Garben in eym Traufeld, und dass sagtt man warlich: jch wais euch nur zu schreyben was jch gehörtt hab[85].

Même scénario, une année plus tard (1476), lors de retraite de l'armée ottomane commandée par le sultan Mehmed II. Selon *Cronica breviter scripta* et la chronique d'Ureche, les Ottomans furent surpris par la cavalerie moldave, au passage du Danube, qui leur infligea une lourde défaite et récupéra tout le butin ramassé par les envahisseurs depuis le début de l'expédition[86]. Même Mathias Corvin avait décrit cette débâcle dans un courrier rédigé le 15 novembre à Buda, destiné au prince électeur de Saxe:

… Hos ubi ille appropiare percepit, obsidione soluta, relictis tormentis et multis impedimentis, turpem se convertit in fugam, nec respiravit, donec iter, quod pluribus hebdomadis intrando absolverat, triduo confecit rursusque Danubium remeavit, nec destitit quoad Constantinopolim rediit. Quanta in fuga illa, in hominibus et iumentis, damna susceperit, vix credi posset; vera namque omnium qui istinc veniunt relatione, ultra quinquaginta milia hominum invinsendo illo ingressu primo quidem ferro, deinde fame, peste et nimio periere labore[87].

Quant aux péripéties de la retraite polonaise du 1497, elles ne s'arrêtèrent pas dans la forêt de Cosmin. Jusqu'au franchissement du Dniestr, la cavalerie d'Etienne le Grand harcela et attaqua sans arrêt les colonnes ennemies. Dans la nuit du 28 vers le 29 octobre, les Moldaves mirent le feu à l'herbe sèche qui entourait le campement de l'armée royale situé aux environs de Cernăuți. La piétaille de l'ost royal dût faucher le champ pour empêcher le vent de propager les flammes[88]. La nuit suivante, des rumeurs concernant une éventuelle fuite du roi Jean Ier Albert se répandirent au sein des troupes, et les combattants de la *Wielkopolska* plièrent leurs bagages afin de quitter le campement. Seule l'apparition du monarque polonais et de son frère Sigismond, qui se montrèrent à la lumière des torches, put calmer les esprits[89].

C'est ainsi que les armées moldo-valaques avaient l'habitude d'évoluer à une époque de leur histoire: **effrayer l'ennemi pour mieux vaincre**. Nous clôturons cette étude avec un passage du *Précis de l'art de la guerre* de Jomini qui synthétise parfaitement cette manière de combattre:

… la nature du pays contribue beaucoup aussi à la facilité d'une défense nationale; les pays de montagne sont toujours ceux où un peuple est plus redoutable. Apres ceux-ci viennent

les pays coupés de vastes forêts. C'est surtout lorsque les populations ennemies sont appuyées d'un noyau considérable de troupes disciplinées, qu'une pareille guerre offre d'immenses difficultés. Vous n'avez qu'une armée, vos adversaires ont une armée et un peuple entier levé en masse ou du moins en bonne partie; un peuple faisant arme de tout, dont chaque individu conspire votre perte, dont tous les membres, même les non-combattants, prennent intérêt à votre ruine et la favorisent par tous les moyens. Vous n'occupez guère que le sol sur lequel vous campez; hors des limites de ce camp, tout vous devient hostile et multiplie, par mille moyens, les difficultés que vous rencontrez à chaque pas. Ces difficultés deviennent surtout sans mesure lorsque le pays est fortement coupé d'accidents naturels: chaque habitant armé connaît les moindres sentiers et leurs aboutissants; partout il trouve un parent, un frère, un ami, qui le seconde: les chefs connaissent de même le pays et apprenant à l'instant le moindre de vos mouvements, peuvent prendre les mesures les plus efficaces pour déjouer vos projets, tandis que, privés de tous renseignements, hors d'état de risquer des détachements pour en recevoir, n'ayant d'autre appui que dans vos baïonnettes et de sûreté que dans la concentration de vos colonnes, vous agissez en aveugles: chacune de vos combinaison devient une déception, et lorsque, après les mouvements les mieux concertés, les marches les plus rapides et les plus fatigantes, vous croyez toucher au terme de vos efforts et frapper un coup de foudre, vous ne trouvez plus d'autres traces de l'ennemi que la fumée de ses bivouacs; assez semblables à Don Quichotte, vous courez ainsi contre des moulins à vent, lorsque votre adversaire se jette lui-même sur vos communications, écrase les détachements laissés pour les garder, surprend vos convois, vos dépôts et vous fait une guerre désastreuse dans laquelle il faut nécessairement succomber à la longue[90].

[1] Montecuccoli, *Opere*, (éd. G. Grassi), Turin, 1821, liv. II, pp. 207-208.

[2] Ch. E. de Warnery, *Remarques sur le militaire des Turcs*, Leipzig-Dresde, 1770, p. 24.

[3] Relation anonyme de Buda, 24 février 1475, publiée par N. Iorga dans *Acte şi fragmente cu privire la Istoria Românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, t. III, Bucarest, 1897, pp. 93-95.

[4] La version française dans *Anthologie hussite de la scholastique à la Réforme* (éd. J. Lávicka), Paris, 1985, pp. 177-178. Sa mélodie qui inspira le poème symphonique de B. Smetana, *Ma patrie* (1878) fait encore partie de la musique militaire de l'armée tchèque. Le chant hussite fut notamment étudié par Z. Nejedlý, *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*, t. I-IV, Prague, 1955.

[5] F. Lot, *L'art militaire et les armées au Moyen Age en Europe et dans le Proche Orient*, t. II, Paris, 1946, p. 193; J. Durdík, *Husitské vojenstvi*, Prague, 1954, pp.181-185; Th. A. Fudge, *The Crusade against Heretics in Bohemia, 1418-1437. Sources and documents for the Hussite Crusades*, Ashgate PL., 2002, pp. 314-317.

[6] L. E. Roulet, «Le soldat suisse et la mort à l'époque des guerres de Bourgogne et d'Italie (XVe et XVIe siècles)», *Le soldat, la stratégie, la mort. Mélanges André Corvisier*, Paris, Economica, 1989, pp. 351-366.

[7] «*… les bergers et les montagnards suisses, passés maîtres dans l'art d'abattre les grands arbres et de provoquer des avalanches qui obstruaient les sentiers. Rude peuple des pâtures, qui luttait pour sa liberté avec les armes «déloyales» de l'embuscade, du coup de main, de l'attaque en «traître»*», F. Cardini, *La culture de la guerre*, Paris, Gallimard, 1992, p. 59, image qui s'en dégage des guerres d'indépendance contre les Habsbourg, au XIVe siècle. De même, K. DeVries, *Infantry Warfare in the Early Fourteenth Century*, Boydell Press, Woodbridge, 2006, pp. 129-136, 188-190. Pour les guerres suisses du XVe siècle voir les propos de Cardini, pp. 100-108 ainsi que la vaste bibliogr. de Ph. Contamine, *La Guerre au Moyen Age*, 6e éd., Paris, 2003, pp. 13-16, 31-33.

[8] J. Chagniot, «Critique du concept de révolution militaire», *La révolution militaire en Europe (XVe-XVIIIe siècles)*, (sous la dir. de J. Bérenger), Paris, 1998, p. 28; DeVries, pp. 112-128, 176-187. Un aperçu des guerres écossaises chez M. Brown, *The Wars of Scotland, 1214-1371*, Edinburgh Univ. Press, 2004.

[9] Une approche chronologique dans P. P. Panaitescu, «Din istoria luptei pentru independenţa Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independenţă ale Ţărilor Române», *Studii*, t.

IV, Bucarest, 1956, pp. 95-115; C. C. Giurescu, «Les armées roumaines dans la lutte pour la défense et l'indépendance du pays. Du XIVe au XVIe siècle», *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, n° 34, Paris, 1975, pp. 5-21; E. Turdeanu, «Les luttes des Roumains pour l'indépendance: la défense du Danube, du XIVe au XVIe siècle», *Rumanian Studies*, t. V, Leyde, Brill, 1986, pp. 3-40. C. Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană (secolele XIV-XVI)*, Bucarest, 2001.

[10] Notre trad. d'après C. Esarcu, *Ştefan cel Mare, documente descoperite în arhivele Veneţiei*, Bucarest, 1874, pp. 91-92. Pour ces mêmes effectifs, voir «Relatione copiosissima del Regno di Polonia, riferita dall' abbate Ruggiero à Pio V, ritornando nuntio dal rè Sigismondo Augusto», (1568) dans Iorga, *Acte şi fragmente*, t. I, Bucarest, 1895, p. 14: «*… Il paese è il più montuoso, et abbondante di bestiami, et assai commodo per li commercij ... et il signore della quale hà titolo di Vaivoda, e potrebbe mettere insieme intorno à 50 m. cavalli, alquanto simili alli Turchi. E sono quelli huomini molto bellicosi …*», ainsi que les propos du Saxon Georges Reicherstorffer, *Moldaviae quae olim Daciae pars Chorographia*, Vienne, 1541, *apud*, Al. Papiu-Ilarian, *Tesauru de Monumente Istorice pentru România*, t. III, Bucarest, 1864, p. 136: «*… Populus itaque Moldavicus conformi fere vestitu maiorum veterum more et instituto incedens, non dissimilibus Hungarorum armis utitur, utpote hastis militaribus et Clypeis, tamen illis parum succinctioribus, et his quoque modo ensibus ac frameis ad usum belli deservientibus, non multum discrepantes. Quique ad militarem industriam satis apti sunt et expeditissimi …*» et pp. 138-139: «*… Poterit autem ipse Waywoda, dum belli necessitas ita postulaverit, non magno negotio, et labore in regno suo generali habito delectu ad sexaginta milia equitum et peditum exercitum conscribere*».

[11] M. Bielski, *Sprawa rycerska*, Cracovie, 1569, dans B. P. Hajdeu, *Archiva istorică a României,* t. I, Ière partie, Bucarest, 1865, p. 10. Voir aussi, l'historien florentin Paul Giovio, *Historia sui temporis ab anno 1494 ad annum 1547*, *apud Ibid*., t. II, Bucarest, 1865, p. 29: «*… Ea gens equitatu pollet, nam quisque vel egentissimus domi equum alit, quo praedatur et militat: scuto, hasta, gladio, uti Hungari solent et nonnunquam lancea missili, atque arcubus rem gerunt. Equi eorum pectorosi robustique non pernicitate quidem in cursu, sed perseverantia et viribus maxime probantur. Proinde tenellis mos est nares proscindere, ne angusta respiratione fatigentur: quando nec mediocris equi sit laus triduo, vel aestivos soles bellicae agitationis laborem pertulisse …*», ainsi que le chroniqueur polonais Jean Dlugosz, *Historiae Polonicae*, t. II, Leipzig, 1712, p. 495: «*… Et non militares modo et nobiles, sed et agrestes, in arma coegeret, docens quemlibet in patriae defensionem teneri. Si quem agrestem comperisset non habentem sagittas, arcum et gladium, aut in expeditionem calcaritum non accurisse, adsque nulle commiseratione capite damnabat*».

[12] «De Ioanne Heraclide Despota, Valachorum principe, libri tres, editi ex manuscripto», dans l'édition établie par E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos, seigneur de Samos, marquis de Paros, comte Palatin et prince de Moldavie, suivies de pièces rares et inédites*, Paris, 1889, pp. 210-214.

[13] Notre trad. d'après *Monumenta Hungariae Historica,* part II, «*Scriptores*», t. II, Pest, 1875, p. 75.

[14] En ce qui concerne le terme *oaste* voir I. Bogdan, «Documentul Râzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV», *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice*, IIe série, t. XXX, Bucarest, 1907-1908, p. 378: en italien on dit *oste*, en français *ost*, en espagnol *hueste*, en portugais *hoste* et en dalmato-albanais *ust* de *ust-eri*, *ustri*. Pour la structure et l'organisation des armées moldaves et valaques aux XIVe-XVe siècles, problématique qui ne constitue pas le sujet de la présente étude, voir les travaux du Général R. Rosetti, *Essais sur l'art militaire des Roumains*, Bucarest, 1935, une ébauche en français de sa synthèse fondamentale, *Istoria artei militare a Românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, Bucarest, 1947. De même, N. Stoicescu, «La structure et l'organisation de l'armée des pays roumains au XIVe-XVIIIe siècles», dans *L'armée et la société roumaine* (dir. Al. Gh. Savu), Bucarest, 1980, pp. 161-186; *Id*., C. König dans *Istoria militară a poporului român*, t. II, Bucarest, 1986, pp. 32-84; T. Teoteoi dans *Istoria Românilor*, t. IV, «De la universalitatea creştină către Europa «patriilor», Bucarest, 2001, pp. 230-241; Panaitescu, «Cercetări asupra organizaţiei armatei moldovene în evul mediu», *Analele Putnei*, t. II, 1-2, Putna, 2006, pp. 153-166, travail publié post-mortem, dont les conclusions nécessitent une recherche particulière sur l'organisation de l'armée moldave au XVe siècle.

[15] En cas de guerre, chaque boyard avait l'obligation de rejoindre l'armée avec sa bannière, *banderium* (*steag*), composée des membres de sa famille

(frères, fils, petits-fils) et des sujets qui se trouvaient à son service, Gh. Diaconu, « Despre rolul curților boierești în organizarea militară a Moldovei în veacurile XIV-XV», dans *Studii și referate privind istoria României*, Ière partie, Bucarest, 1954, pp. 554-555. Chaque bannière se déplaçait à cheval et luttait de la même manière lorsque les conditions tactiques ne l'obligeaient pas à mettre pied à terre. D'origine germanique, l'ancien *stanga* et l'actuel *Stange*, le terme *steag* passa ensuite chez les Slaves, puis chez les Roumains. Signifiant à la fois, *enseigne guerrière* et *unité militaire*, la bannière pouvait aussi réunir les combattants d'une région ou d'une ville, Bogdan, pp. 372-373, 391; Al. Culici, «Din vechea noastră organizare militară. Steagul în trecutul nostru ostășesc», *România militară*, t. LXXXII, n° 6, Bucarest, 1945, pp. 65-82. Les effectifs d'une bannière variaient en fonction du nombre des guerriers que chaque boyard pouvait amener avec lui à l'armée, Bogdan, «Câteva observațiuni asupra îndatoririlor militare ale cnejilor și boierilor moldoveni în secolul XIV și XV», *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, IIe série, t. XXIX, 1906-1907, pp. 613-628; Stoicescu dans *Istoria militară*, pp. 41-43 avec bibliogr.; I. Focșeneanu, Gh. Diaconu, «Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare», *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Bucarest, 1956, pp. 114-119, ainsi que Panaitescu, «Problema originii clasei boierești», dans *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, IIe éd., Bucarest, 1994, p. 59.

[16] A ce sujet notamment Rosetti, *Istoria artei militare*, pp. 302-306; Bogdan, *Documentul Râzenilor*, p. 375; Iorga, «Le développement des troupes mercenaires dans les pays roumains, des origines à la fin du XVIIIe siècle», *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, n° 3, Paris, 1939, pp. 140-143; Rezachevici, «Mercenari în oștile românești în evul mediu», *Revista de istorie*, t. XXXIV, n° l, Bucarest, 1981, pp. 37-73. Le terme *lefegiu* vient du mot arabe *ulufa* (solde) ce qui donna en turc *ulufe*, en bulgare *lefa* et en roumain *leafă*, Rezachevici, p. 38 avec bibliogr., mais aussi Bogdan, *loc. cit.* Quant au terme *joldunar*, il fut employé plutôt en Moldavie au XVIe siècle, où il pénétra par filière polonaise. A l'origine il s'agissait de l'allemand *Sold* d'où *Söldner* (soldat). *Sold* a donné en tchèque et en polonais *zold* et en roumain *jold*. En Moldavie, les mercenaires polonais étaient connus sous le nom de *joimiri*, du polonais *zolnierz*, *zojmierz*, *zojmirz*. Pour toute la terminologie, voir *Ibid., loc.cit.*, ainsi que E. Linția, « Termeni militari de origine polonă în limba cronicarilor români», *Romanoslavica*, t. X, Bucarest, 1964, p. 200.

[17] Littérairement, *les hommes de la cour*, l'équivalent des *milites aulae* hongrois et des *dieti boïarskie* russes, Rosetti, *Essais*, p. 32, ils provenaient de la petite noblesse du pays, étant tous des propriétaires terriens. Les *curteni* assuraient la garde et l'entretien des cours princières qui représentaient aussi des centres de l'administration locale, exécutaient les ordres du prince et représentaient son autorité auprès des habitants de certaines régions du pays, accomplissaient le service de courriers princiers, contrôlaient les principaux points douaniers et pouvaient percevoir aussi les impôts. Durant les opérations militaires, l'ensemble des *curteni* évoluaient à cheval et constituaient l'élite de la cavalerie légère des Roumains. En ce qui concerne leur organisation et leurs effectifs voir: Bogdan, p. 372, 404-406; Focșeneanu-Diaconu, *loc.cit.*; Stoicescu, pp. 44-45, ainsi que son ouvr. essentiel, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, Bucarest, 1968; N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova I. Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea*, Bucarest, 1971, pp. 181-188.

[18] «*… Du fait de la possession ou de l'usufruit du sol cultivable par tous, dérivait le principe de base de l'organisation des armées roumaines, principe qui imposait à tout Roumain, propriétaire ou usufruitier permanent du sol, l'obligation de prendre part à la défense du pays. Cette obligation était la règle générale, tout comme elle l'avait été dans le passé proche et éloigné*», Rosetti, p. 31.

[19] «*Terme d'origine slave composé du subst. voe, voi* (*armée*) *et du verbe vojda* (*conduire*), qui signifie : *chef d'armée …*», M. Berindei, G. Veinstein, *L'Empire ottoman et les pays roumains 1544-1545, Etude et documents*, Paris, Ed. de l'EHESS, 1987, glossaire, art. «*Voïévode*» avec bibliogr., pp. 335-337.

[20] Grigoraș, pp. 137-138; Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 84.

[21] *Id.*, *Essais*, p. 31, ainsi que son article, «Psihologia luptătorului moldovan», *Spirit militar modern*, t. II, n°1, Bucarest, 1940, pp. 3-9; Bogdan, p. 381; Teoteoi, pp. 231-232; Stoicescu dans *Istoria militară*, pp. 31-38; *Id.*, « The Greater Army of Walachia and Moldavia (14th-16th Centuries)» dans *Pages from the History of the Romanian Army*, (dir. Al. Gh. Savu), Bucarest, 1975, pp. 56-66; le vol. collectif, *Oastea cea Mare*, Edit. Militară, Bucarest, 1972.

[22] Bogdan, p. 380; Stoicescu dans *Istoria militară*, pp. 51-67; Focșeneanu-Diaconu, pp. 122-

127; Rosetti, *Essais*, pp. 28-30; *Id*., *Istoria artei militare*, pp. 85-87, 263-273. On peut consulter aussi avec profit, les études de Cr. M. Vlădescu, C. König, «Armele oştilor române în prima jumătate a secolului al XV-lea», *Studii şi Materiale de Muzeografie şi Istorie Militară*, n° 4-5, Bucarest, 1971-1973, pp. 63-78; *Id*., «Tipuri de arme albe şi armuri la oştile române în a doua jumătate a secolului al XV-lea», *Ibid*., n° 6, 1973, pp. 58-86. Pour l'étymologie des armes voir M. Eliade, *Les Roumains. Précis historique*, Bucarest, 1992, p. 19; C.C. Giurescu, D. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, t. I, Bucarest, 1975, pp. 121, 180; Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti. Problemele istoriografiei române*, Bucarest, 2000, p. 50. Il faut mentionner aussi que «… *les Roumains n'employaient qu'exceptionnellement des armures pareilles à celles des Occidentaux*», Rosetti, *Essais*, p. 28. Ce n'était ni dans les mœurs ni dans les traditions militaires des Moldaves ou des Valaques d'évoluer à la manière de la chevalerie occidentale. D'autre part, «… *peuple de paysans, trop pauvre pour pouvoir se procurer des cuirasses et armures, les Roumains ne pouvaient s'opposer avec des chances de succès, à cheval, aux attaques des cavaleries hongroise, polonaise ou turque. Tout comme les Suisses et les Tchèques, ils eurent recours au combat à pied, mais tandis que ceux-ci employaient des formations massives ou le « Wagenburg », pour arrêter les cavaliers ennemis, les Roumains cherchèrent dans le terrain le moyen d'empêcher l'ennemi de se servir de ses cavaliers bardés de fer …*», *Ibid*., p. 38. Nous renvoyons aussi à l'article éclairant de Cl. Gaier, «La cavalerie lourde en Europe occidentale du XIIIe au XIVe siècle, un problème de mentalité », *Armes et combats dans l'univers médiéval*, t. I Bruxelles, 1995, pp. 299-310.

[23] *Monumenta Hungariae Historica*, part II, «*Scriptores*», p. 139. Il semble que cet habit décrit par Verancsics n'est autre qu'une sorte de jaque (jacque), vêtement matelassé, ou multicouche, protection de guerre uniquement textile utilisée par la piétaille des armées européennes. Les archers anglais du Prince Noir, vainqueur à la bataille de Poitiers (1356) ainsi que les francs-archers de Louis XI, roi de France étaient équipés de cette manière (voir l'ordonnance royale de 1466). Quoique, très efficaces contre les armes tranchantes et les flèches, les jaques pouvaient être associés à d'autres défenses (*gambison*, ou *cotte à armée*, des jaques légers portés sous une défense métallique), E. L. Cutts, *Scenes and Characters of the Middle Ages*, Keesinger Publishing, chap. « Armour of the Fourteenth Century», p. 345.

[24] Rosetti, p. 28.

[25] Cependant, lorsqu'il décrit l'armement des Tatares, le chroniqueur byzantin Chalcocondyle affirme que «… *Bien sont leurs targues et pavois fort approchans de ceux des Valaques*», *Histoire de la décadence de l'Empire grec et establissement de celuy des Turcs…*, (éd. Blaise de Vigenère), Paris, 1577, livre III, p. 179. Pour l'origine étymologique du *pavois* dans les armées de l'Europe Orientale, (roum. *pavăză* du pol. *pawez* et du tchèque *pawezà*) voir K. Titz, *Ohlasy husitskèho valečnictvi v Europě*, Prague, 1922, pp. 57-59.

[26] Voir plus haut, la relation de Bielski.

[27] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 189.

[28] A l'instar des *plăieşi* et des *străjeri*, de rudes montagnards qui surveillaient les alpages et les défilés des Carpates, en fait à peine plus que des sentiers de montagne traversant des torrents et escaladant des parois rocheuses où les coches étaient descendues avec des cordages. En échange de leurs précieux services, ces paysans bénéficiaient de certaines exemptions d'impôts. Le mot *străjer* vient du slave *straza* (surveillance, garde, poste d'observation). En Polonais on dit *straja* ou *strosa* et en tchèque, *straz*, *straze*. *Strajă* signifiait aussi *avant-garde d'une armée*, Stoicescu, *Curteni şi slujitori*, pp. 140-161; *Id*., «Despre organizarea pazei hotarelor în Ţara Românească în secolele XV-XVII», *Studii si Materiale de Istorie Medie*, n° VI, Bucarest, 1960, pp. 191-222.

[29] Notamment C. C. Giurescu – D. C. Giurescu, pp. 15-19, 180; C. C. Giurescu, *Istoria pădurii româneşti. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Bucarest, 1976, pp. 38-63; Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, (éd. Ad. Anghelescu), Bucarest, 1981, pp. 62-65. Sur l'influence de la forêt dans la vie des Roumains, «… *on pourrait écrire des volumes. Dans son folklore on trouve partout le motif de la forêt* », Eliade, p. 14. Ils sont le seul peuple de cette partie d'Europe qui utilise la feuille verte en tant qu'instrument musical. En 1655, le vornic Preda Brâncoveanu le faisait savoir à son interlocuteur, le diacre syrien Paul d'Alep: «… *Au lieu de châteaux et de forteresses, nous avons ces montagnes et ces forêts qu'aucun ennemi ne peut vaincre. S'il avait été autrement et si nous avions eu des châteaux dans notre pays, voici longtemps que les Turcs nous en auraient chassés. A cause de cela, il est certain que les Turcs n'ont jamais eu la force de conquérir la Valachie ou d'y rester*»,

apud, M. Cazacu, *Dracula*, Paris, Tallandier, 2004, pp. 192-193. De même, l'article de Panaitescu, «De ce n-au cucerit Turcii Țările române», *Interpretări românești*, pp. 112, 117.

[30] Le récit des expéditions ottomanes de 1395 et 1462 chez Chalcocondyle, liv. II, pp. 104-105: «… *Ce que Mirxas* (Mircea l'Ancien) *ne pouvant plus longuement comporter de voir devant ses yeux, assembla en diligence son armée, et sans autrement s'arrester à consulter de la façon dont se pouvoit plus seurement faire la guerre, ne si on devoit hazarder le combat ou non, apres avoir seulement destourné les femmes et enfans és plus forts et secrets lieux du mont de Prasobe* (Brașov ?), *se mit à suivre le cap des Turcs par de grandes et profondes forests; qui sont si drues en tous ces quartiers là, qu'elles les rendent comme inaccessibles, et presque inexpugnables*»., et liv. IX, pp. 658-659: «… *Mais les Valaques ayans eu les nouvelles de la venue de Mechmet avec une telle puissance, avoient retiré d'heure les femmes et enfants, partie dans la montagne de Prasobe, partie en une place merveilleusement forte, tant à cause du rempart et fossé qui est tout autour, que d'un marest qui l'environne, et la rend presque inaccessible. Ils en cacheret grand nombre quant et quant au profond des forests, où il n'est pas bien aisé de penetrer, si ce n'est à ceux du pays, qui sçavent les lieux et les adresses; Car ce sont de grands forests où il ny a ne voye ne sentier …*». Pour l'expédition de 1442 *cf*., les mémoires du chevalier bourguignon Waleran de Wavrin dans «*Anchiennes Cronicques d'Engleterre par Jehan de Wavrin seigneur de Forestel*», rééditées par N. Iorga dans «Cronica lui Wavrin și Românii», *Buletinul Comisiei Istorice a României*, t. IV, Bucarest, 1927, p. 65: «… *Mais les (Vallaques) preadvertis de leur venue, avoient fait les leurs retraite es montaignes, habandonnant tout le plat pays … Car lesdits Vallaques avoient si bien pourveu à leur fait que les Turcqz ne povoient recouvrer vivres en leur pays, et si scavoient bien que jamais ilz ne les assauldroient es montaignes*». De même, la chronique d'Antoine Bonfinis, (Bonfinius), *Rerum Hungaricarum Decades*, (éd. I. Fógel, B. Iványi, L. Juhász), t. III, Leipzig, 1941, liber IV, p. 110: «… *Ioannes* (Jean Hunyadi) *contra Valachorum utramque bene sperare iubet mandat, ut in tutiora se loca recipiant, profano furori nequaquam obstent, si vires non suppetant ; se hosti forti animo ocursurum esse recipit; neque robur neque numerum reformidaturum … Si que plus equo ad sua castra confugere praecipit*».

[31] Le récit de Giovanni Maria Angiolello dans Donado Da Lezze, *Historia turchesca (1300-1514)*, (éd. I. Ursu), Bucarest, 1910, pp. 87-89: «… *Conte Stefano conoscendo di non poter star al contrasto del Gran Turco, penso di prevalersi per altro modo, si che fece fuggir'li popoli dal suo paese di là ai monti …*». Pour l'évacuation de la population dans les montagnes et les forêts voir aussi Stoicescu, *Istoria militară*, p. 83 où il cite les campagnes de 1395, 1442, 1462, 1475 et 1476. De même, son article, «Două războaie cu pronunțat caracter popular: 1462 și 1476 » dans *România și tradițiile luptei armate a întregului popor*, (dir. Al. Gh. Savu), Bucarest, 1972, pp. 63-74.

[32] «… *Les Roumains nomment leurs soldats, voinici*», Verancsics, p. 137. Le terme est d'origine slave: *voj*, *vojin*, *vojnik*, Bogdan, pp. 394-398.

[33] Pour les bannières (*steaguri*), voir plus haut, note 15. *Ceată* provient du slavon *ceta* ou du latin *coetus* (rassemblement, union), Stoicescu, *Istoria militară*, p. 47. Durant la campagne de novembre-décembre 1473 contre la Valachie, Etienne le Grand aurait disposé d'une armée de 48 *steaguri*, réunis en 12 *cete*, «*Cronica breviter scripta Stephani Dei gracia voyvoda Terrarum Moldaviensium necnon Valachyensum*» ou «*Cronica moldo-germană*» dans *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, (éd. P. P. Panaitescu), Bucarest, 1959, pp. 30-31.

[34] Selon Bogdan, *Documentul Râzenilor*, pp. 376-377, *pâlc* est un mot d'origine slave, *pulku*, *pluku*, identique à l'ancien terme nordique *fylki*, *fylking*, au latin *acies instructa* et à l'ancien *folc* chez les Germains. Chez les Roumains il signifiait grande unité militaire, corps d'armée, Stoicescu, p. 48.

[35]Cette manœuvre consiste en des offensives simultanées sur les directions qui mènent vers le front, les flancs et les arrières de l'armée adverse. En principe, elle vise l'encerclement ou la déstabilisation du dispositif ennemi et peut être appliquée aussi à 1'échelle tactique durant une bataille.

[36] Notamment H. Coutau-Bégarie, *Traité de stratégie*, IIIe éd., Paris, 2002, pp. 372-377 avec la bibliogr. du sujet.

[37] Le cas de la Moldavie qui disposait des forteresses puissantes: Suceava, Neamț, Hotin, Soroca, Tighina, Chilia, Cetatea Albă. Elles résistèrent avec succès aux assauts de l'armée ottomane durant l'expédition du sultan Mehmed II (juin – août 1476). Suceava résista aussi en septembre-octobre 1497, face à l'armée polonaise commandée par le roi Jean Ier Albert (1492-1501).

[38] D'après Clausewitz, la troisième voie pour accroître le coût de l'effort ennemi, c'est l'usure de ses forces: «… *Nous choisissons cette expression non seulement pour désigner l'action mais bien parce qu'elle l'exprime exactement et qu'elle est moins métaphorique qu'il n'y paraît de prime abord. La notion d'usure par le combat implique un épuisement graduel des forces physiques et de la volonté du fait de la durée de l'action. Mais si nous voulons tenir plus longtemps que l'adversaire, nous devrons nous contenter de visées aussi modestes que possible, car la nature même de la chose veut qu'un objectif important requiert plus d'efforts qu'un autre moindre. Or le plus petit objectif que nous puissions nous fixer c'est la simple résistance, c'est-à-dire un combat sans visée positive ...La résistance est une forme d'action qui doit détruire les forces de l'ennemi suffisamment pour que celui-ci renonce. C'est ce que nous voulons obtenir par chaque acte de résistance et ce en quoi consiste la nature négative de notre projet ...Ainsi cette intention négative qui constitue de la pure résistance offre le moyen le plus naturel de combattre plus longtemps l'ennemi et donc de l'épuiser*», *De la guerre*, liv. I, «De la nature de la guerre», chap. II «La fin et les moyens dans la guerre », (éd. D. et P. Naville), Paris, 1955, pp. 74-75. Voir aussi les propos de l'empereur byzantin Léon VI (886-911) dans *Taktika*, son traité sur l'art de la guerre, texte repris par G. Chaliand dans son *Anthologie mondiale de la stratégie*, Paris, Laffont, 1990, p. 242: «… *Si les ennemis font irruption dans notre pays, évitez de les combattre ouvertement, quoique vos forces soient égales aux leurs. Employez plutôt la ruse, en leur dressant des embuscades de jour et de nuit. Rendez les chemins impraticables, occupez les lieux forts, et faites enlever ou gâter tous les fourrages qui sont à portée d'eux. Si vous voulez les attaquer, choisissez plutôt le temps où ils reviennent de butiner que lorsqu'ils y vont, parce qu'ils sont alors chargés et fatigués. Celui qui est sur son terrain ne doit pas se presser de combattre, parce qu'il peut trouver plusieurs occasions de harceler l'ennemi et de le ruiner sans s'exposer*».

[39] Tursun-bey, «Tarih-i Ebu-l Fetih-i Sultan Mehmed-han» dans *Cronici turcești privind țările române. Extrase*, t. I, (XIVe-XVIIe siècles), éd. M. Guboglu, M. A. Mehmet, Bucarest, 1966, pp. 68-69.

[40] Les mémoires du janissaire Konstantin Mihailovic d'Ostrovica, *Memoiren eines Janitscharen, oder Türkische Chronik*, (éd. R. Lachmann), «Slavische Geschichtsschreiber », VIII, Graz – Vienne – Cologne, 1975, pp. 133-134. Nous renvoyons aussi à l'éd. anglaise, Konstantin Mihailovic, *Memoirs of a Janissary*, (éd. S. Soucek, B. Stolz), Ann Arbor, Michigan, 1975.

[41] Chalcocondyle, liv. IX, pp. 668-669, avec la version française de Cazacu, *op.cit.*, pp. 190-192, de même que la relation du chroniqueur byzantin Doukas (Ducas), *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, (éd. V. Grecu), Bucarest, 1958, pp. 431-432. Il s'agissait de la population capturée lors du raid sur le Danube, quelques mois auparavant.

[42] Angiolello, *loc.cit.* Parmi les chroniqueurs ottomans qui relatent cette campagne, voir notamment le récit de Sa'adeddin Mehmed efendi, «Tadjüt-Tevarih» dans *Cronici turcești*, pp. 322-324.

[43] Pour le franchissement des Carpates par l'armée du roi Mathias voir Iorga, «Carpații în luptele dintre români și unguri» dans *Studii asupra evului mediu românesc*, (éd. Ș. Papacostea), Bucarest, 1984, pp. 168-186 avec une analyse des batailles et d'embuscades dans les montagnes. De même, G. Durand, *Carpates et Danube. Une géographie historique de la Roumanie*, Brăila/Ed. Istros, 2012, pp. 328-330.

[44] B. Wapowski, «Chronica Polonorum», dans *Scriptores rerum Polonicarum*, t. II, Cracovie, 1874, pp. 23-31; Bielski *Kronika Polska*, t. IV, «Zbiór pisarzow polskich XVI», Varsovie, 1830, pp. 45-49. Pour la bibliogr., notamment, E. Fischer, *Kozmin. Ein Beitrag zur Geschichte des polnisch-moldauischen Konfliktes im Jahre 1497*, in «Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums», Cernowitz 1902; Fr. Papée, *Jan Olbracht. Z trzema rycynami i mapa*, Cracovie, 1936, 134-150; Gh. I. Duzinchevici, «Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor», *SMIM*, t. VII, 1975, pp. 9-63 avec une analyse sur cette manœuvre d'encerclement, pp. 34-36; Antoche, « Quelques considérations en marge de l'expédition du roi Jean Ier Albert en Moldavie (août-octobre 1497)», *Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»*, t. XLIX, Jassy, 2012, pp. 58-83.

[45] Rosetti, chap. «Despre luptă» avec une analyse de la bataille de Vaslui-Podul Inalt (1475), pp. 162-190; *Id.*, *Essais*, pp. 36-40; S. Iosipescu dans *Istoria militară*, pp. 496-506.

[46] Johannes archidiacre de Kikullew (János Küküllei), «Chronica. De gestis Ludovici. I Regis Hungarorum», *Scriptores Rerum Hungaricarum*, (éd. G. Schwandtner), t. I, Vienne, 1746, p. 192. Voir aussi Iorga, *Istoria armatei românești*, t. I, Valenii de Munte, 1910, p. 89 et Iosipescu dans *Istoria militară*, pp. 126-128 avec bibliogr.

[47] N. Constantinescu, *Curtea de Argeş (1200-1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Bucarest, 1984, p. 13; Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei*, pp. 166-167 avec bibliogr.

[48] *Apud*, D. I. Mureşan, «Avant Nicopolis : la campagne de 1395 pour le contrôle du Bas-Danube», *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, n° 83, Vincennes, 2003, pp. 120-126, qui reconstitue correctement l'itinéraire de l'expédition ottomane avec sources et bibliogr. Selon Chalcocondyle, liv. II, pp. 104, le prince de Valachie «*… prit son avantage, et les alla attendre à un destroict fort mauvais et dangereux, où leur ayant vivement couru sus, il en tua un grand nombre; et leur eust bien encore faict pis, si Brenezes* (Evrenos-bey) *ne se fust advisé d'un expedient; de faire faire hault, et se camper là pour le reste du jour. Ce qui garentit et sauva le demeurant de l'armée, du danger où ils s'estoient eux-mesmes allé precipiter*».

[49] Johannes de Thurócz (Thuroczy), «Chronica Hungarorum» dans *Scriptores Rerum Hungaricarum*, p. 218; Iosipescu, pp. 164-166 avec bibliogr. et Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova*, t. I (sec. XIV-XVI), Bucarest, 2001, pp. 462-464.

[50] «*… Regii onusti proceda ingenti victores renirbuntur. In fignum quoque victoriae, plures notabiles captivos, Cruciferos videlicet de Ordine, item milites stipendiaros, cines, adductos, Wladislav Regi presentant*», Dlugosz, t. I, *liber undecimus*, col. 461-462 ; Panaitescu, «Lupta comună a Moldovei şi a Poloniei împotriva cavalerilor teutoni », *Romanoslavica*, t. IV, 1960, pp. 225-238; E. Diaconescu, D. Matei, *Alexandru cel Bun (1400-1432)*, Bucarest, 1979, pp. 58-61.

[51] Dlugosz, t. II, col. 62.

[52] Gr. Ureche, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV*e *siècle jusqu'à l'an 1594 par Grégoire Urechi*, (éd. É. Picot), Paris, 1885, p. 79. Une analyse poussée des opérations militaires dans notre étude, «L'expédition polonaise de 1450 en Moldavie et la bataille de la petite rivière de Crasna (Izvorul Crasnei, 6 septembre 1450)», *Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»*, t. XLVIII, 2011, pp. 63-80.

[53] Voir les propos de Rezachevici dans *Cronologia critică*, p. 517.

[54] Sources principales: «Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500, del senatore Domenico Malipiero, ordinati e abbreviati dal senatore Francesco Longo, con prefazione et annotazioni di Agostino Sagredo», les «Annali Veneti» (1433-1477) de Stefano Magno, la chronique de Jacob Unrest, «Iacobi Unresti, theologi et sacerdotis Carinthiaci, Chronicon Austriacum» et la lettre d'Etienne le Grand datée de Suceava, le 25 janvier, dans laquelle sont mentionnés les commandants de l'armée ottomane morts ou capturés, Iorga, *Acte şi fragmente*, III, pp. 84-92. De même *Cronici turceşti*, pp. 95-96, 322, 407, 457-458. Nous renvoyons aussi à une bibliogr. critique: Rosetti, pp. 36-39; *Id.*, *Istoria artei militare*, pp. 165-178; C. Cihodaru, «Topografia luptei de la Vaslui» dans le recueil d'études, *Vaslui. Ştefan cel Mare. 1475. Comunicări şi referate ştiinţifice*, Vaslui, 1975, pp. 20-37; Al. I. Gonţa, «Tactica şi strategia lui Ştefan cel Mare în bătălia de lângă Vaslui » dans *Studii de istorie medievală*, Jassy, 1998, pp. 327-342. Les seuls historiens militaires occidentaux qui avaient étudié cette bataille sont F. Lot, t. II, pp. 239-242 et le colonel H. Lamouche, *Histoire de la Turquie*, Paris, 1934, pp. 71-73. En ce qui concerne les pertes voir *Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500...*, *loc. cit.*: «*… il Valacco, con ajuto de Onghiari, Bohemi e Russi, hà rotto 90.000 Turchi, dei quali 40.000 ne è morto e 4.000 è restà presoni, trà i quali è un bassa è un fio del Turco*»!, ainsi que le chroniqueur allemand J. von Nürnberg, *Geschichte von der Turckey*, Memmingen, 1484, dont un fragment fut publié par C. Feneşan, «Jörg von Nürnberg – o restituire necesară pentru istoria luptelor lui Ştefan cel Mare cu Imperiul otoman (1475-1476)», *Revista Arhivelor*, n° 3, Bucarest, 1982, p. 287: les Moldaves avaient tué et capturé environ 19.000 soldats ottomans. De même, le récit de Dlugosz, pp. 525-528 et la lettre de Buda publiée par Iorga dans *Acte şi fragmente*, III, pp. 93-95.

[55] C'est même ainsi que le voïvode dénomme cette bataille dans l'inscription de l'église de Războieni bâtie après la campagne, où se trouve aussi l'ossuaire des guerriers moldaves morts au combat. Le texte de l'inscription fut traduit en français par Iorga dans *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale*, t. IV, «Les Chevaliers», Bucarest, 1937, pp. 227-228.

[56] Pour le camp fortifié de Valea Albă voir notamment *Ibid.*, pp. 224-225; *Id., Istoria armatei româneşti*, p. 154; I. Ursu, *Ştefan cel Mare. Domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 pînă la 2 iulie 1504*, Bucarest, 1925, pp. 130-131.

[57] Feneşan, *Jörg von Nürnberg*, pp. 287-288.

[58] T. Gemil, « *Fetih-name* a sultanului Mehmet al II-lea privind campania din 1476 împotriva Moldovei», *Revista Arhivelor*, n° 3, 1982, pp. 257-258.

[59] Angiolello, p. 89, ainsi que *Cronici turceşti*, pp. 128, 212-213, 322-323.

[60] Galán donne ici l'effectif des troupes qui fut engagé dans la bataille. Quant à l'effectif total, il fut estimé par l'Espagnol à 125.000 hommes, lors du passage du Danube, «*… très bien mis, et la plupart des vétérans de beaucoup d'expérience* ».

[61] Voir la chronique du Silésien Balthasar Walthers publiée à Gorlitz, 1599, dans Papiu Ilarian, *Tesauru de Monumente*, t. I, p. 29, ainsi que la lettre envoyée le lendemain de la bataille par Albert Király à Sigismond Báthory, E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor (1594-1600)*, t. XII, 1e partie, n° CLVI, pp. 98-99. Dans sa lettre adressée au châtelain de Lvov (Liov), Michel le Brave estimait les pertes ennemies à 7.000 tués ou blessés, chiffre qui nous semble proche de la vérité historique, Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, (éd. N. Gheran, V. Iova), Bucarest, 1968, p. 184. Parmi les Valaques, il y en a eu près de 2.000 morts et blessés. Pour les autres sources consulter, Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, Bucarest, 1940, n° CCLVI-CCLXIV, pp. 117-121; Rosetti, *Istoria artei militare*, pp. 489-492, les propos de E. I. Veress, «Campania creştinilor în contra lui Sinan Paşa din 1595 (cu 12 relaţiuni italiene inedite)», *AARMSI*, IIIe série, t. IV, 1925, pp. 81-83 et Al. Randa, *Pro Republica Christiana. Die Walachei in «langen Türkengrieg». Der Katholischen Universalmächte (1593-1606)*, Munich, 1964, chap. «Călugăreni (1595)», pp. 106-116. Pour l'écho de cette bataille à travers le continent européen, *cf.* C. Göllner, «Semnificaţia europeană a luptelor lui Mihai Viteazul în cadrul războaielor turceşti din secolul al XVI-lea» dans *Mihai Viteazul*, *Culegere de studii*, (dir. P. Cernovodeanu, C. Rezachevici), Bucarest, 1975, pp. 25-36, 41-48; Ov. Cristea, «Câteva consideraţii privind ecoul bătăliei de la Călugăreni în Occidentul Europei (1595)», *Studii si Materiale de Istorie Medie*, t. XIV, 1996, pp. 41-48.

[62] *Cantiverio y trabajos de Diego Galán, natural de Consuegra y vecino de Toledo, 1589 a 1600*, manuscrit de la Bibliothèque de Tolède, publié à Madrid en 1913. Nous avons utilisé la trad. en français de Ciorănescu, «Un témoin espagnol de la campagne roumaine de 1595 », *Revue des Études Roumaines*, Paris, t. IX-X, 1965, pp. 88-90.

[63] Pour la guerre antique voir notamment les cas cités par Frontin (Sextus Iulius Frontinus), *Les Stratagèmes*, (éd. M. Ch. Bailly), Paris, 1848, livre I, VI, «Des embuscades dressées dans les marches», pp. 65-67 et livre II, V, «Des embûches», pp. 137-166. Un aperçu de la guerre irrégulière chez les Slaves dans *Emperor Maurice's, Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy*, Univ. of Pennsylvania Press, 1984, liv. XI, reprit par Chaliand, *Anthologie mondiale de la stratégie*, pp. 232: «*… Ils vivent dans des pays de forêts presque impénétrables, des fleuves, des lacs et de marais, et ont ménagé, pour sortir des endroits qu'ils habitent, des issues allant dans toutes les directions, cela en raison des dangers qui pouvaient les menacer… Ils pratiquent efficacement l'embuscade, l'attaque brusquée et le coup de main, inventant des méthodes différentes pour la nuit et pour le jour*».

[64] Maurice de Saxe, *Mes Rêveries suivies d'un choix de correspondance politique, militaire et privée*, (éd. J. P. Bois, J. P. Charnay), Paris, 2002, IIe partie, chap. V, «De la guerre des montagnes», p. 191. Pour d'autres théâtres d'opérations en Europe, *cf.*, les articles d'E. Roulet, «L'obstacle de la montagne dans les guerres de Bourgogne», *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, n° 65, Berne, 1988, pp. 91-105.

[65] La chronique d'Éginhard, «*Vita Karoli Magni imperatoris*», IX, dans *Œuvres complètes d'Éginhard réunies pour la première fois et traduites en français … par A. Teulet*, t. I, Paris, 1811, pp. 31-33, ainsi que l'ouvrage de P. Narbaitz, *Orria ou la bataille de Roncevaux (15 août 778)*, Bayonne, 1978.

[66] Jean Hunyadi avait procédé de la même manière à la bataille de Sibiu (22 mars 1442) pour déjouer les plans du commandement ottoman qui voulait attenter à sa vie. Le voïvode de Transylvanie changea d'armure et de cheval avec le noble Simion Kamonyai et lui donna une garde de cinq cents cavaliers cuirassés pour le protéger du danger qu'il encourait. Voir les chroniques de Thuroczy, p. 250 et de Bonfinius, p. 108.

[67] Notre trad. d'après «Képes krónika. Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről», (éd. L. Geréb), *Monumenta Hungarica*, t. III, Budapest, 1959, pp. 212-215. Pour la localisation et l'ensemble de la bibliogr. voir l'étude de Iosipescu, «Bătălia de la Posada (9-12 nov. 1330). O contribuţie la critica izvoarelor istoriei de început a principatului Ţării Româneşti», *Revista Istorică*, nouvelle série, t. XIX, Bucarest, 2008, pp. 59-82.

[68] Avec ses troupes déguisées en habits ottomans, Vlad l'Empaleur s'empara deux décennies plus tard (janvier 1462) de la forteresse de Nicopolis en trompant les gardes qui lui ouvrirent les portes du château, «La progenia della Cassa de' Octoma-

ni», manuscrit de la Bibliothèque Marciana, publié par Iorga dans *Acte şi fragmente*, t. III, pp. 12-13. Selon la chronique de l'abbé Ludovici Tuberonis, «Commetariorum de rebus suo tempore, nimirum ab anno Christi 1490 usque ad annum 1522, in Pannonia et finitimis regionibus gestis», *Scriptores Rerum Hungaricarum*, t. II, 1746, lib. VI, III, pp. 210-212, lors de l'expédition polonaise de 1497 en Moldavie, Etienne le Grand fit déguiser une partie de ses combattants en habits turcs et répandit la nouvelle de l'arrivée d'une puissante armée ottomane pour défendre sa principauté.

[69] *Anchiennes Cronicques d'Engleterre*, p. 64. Pour les opérations militaires de 1442 en Valachie et la chronologie de toutes ces batailles voir notamment notre étude, «Les batailles de Sibiu (22 mars 1442) et de la rivière de Ialomiţa (2 septembre 1442). Essai de reconstitution d'après les sources de l'époque» dans «*Extincta est lucerna orbis*». *John Hunyadi and his Time*, Univ. Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, 2009, pp. 405-426.

[70] Une analyse d'embuches dans l'histoire militaire des Roumains au Moyen-âge chez Giurescu, *Istoria pădurii româneşti*, pp. 38-47. Une étude chronologique et spatiale concernant l'occident européen dans le recueil *Forêt et guerre*, (dir. A. Corvol et J.-P. Amat), Paris, L'Harmattan, 1994.

[71] Les paysans de l'arrière-ban utilisaient des scies (roumain *ferăstrău*, *herăstrău*, *fireaz* de l'hongrois *fürészö*), Giurescu, p. 94, et D. P. Bogdan, «Ştiri despre români în cronici publicate la Moscova», *Revista Arhivelor*, t. 54, 1977, p. 446. Il s'agissait vraisemblablement des scies *passe-partout* (connues aussi sous le nom de *passant*, en roumain, *beschie*, *ciochie* ou *joagăr* de l'allemand *Säger*). Outil répandu partout en Europe dès l'antiquité tardive, car il était un bon complément à la hache dans l'abattage de gros arbres en permettant des coupures plus précises. Au Moyen-âge, l'abattage s'effectuait généralement, selon un rituel immuable, *à la cognée*, hache lourde au large taillant. D'après certains spécialistes, le *passe-partout* ne fut employé effectivement à l'abattage qu'à partir du XIXe siècle. Voir notamment R. Bechmann, *Des arbres et des hommes: la forêt au Moyen Age*, Paris, 1984, pp. 89-93; J. David, « Les sources pour l'histoire de l'outillage médiéval », *L'outillage agricole médiéval et moderne et son histoire*, (éd. G. Comet), Toulouse, Presses Univ. du Mirail, 2003, pp. 209-211; Ph. Bernardi, «De l'influence de la lune. Note sur l'abattage des arbres à la fin du Moyen Âge», *Plantes exploitées, plantes cultivées. Cultures, techniques et discours*, (éd. A. Durand), «Cahier d'Histoire des Techniques», n° 6, Aix-en-Provence, 2008, pp. 23-32.

[72] Décrite par quatre sources polonaises, Dlugosz, «Historiae Polonicae», libri XIII dans *Opera Omnia* (éd. A. Przedziecki), t. III, 1870, pp. 277-278 que nous venons de citer, *Id.*, «Vita Sbignei cardinalis et episcopi Cracoviensis» dans *Ibid.*, t. I, 1867, pp. 552-553; Philippi Callimachi Buonacorsi da Gemignano (Callimachus), *Vita et mores Sbignei Cardinalis*, (éd. I. Lichonska), Varsovie, 1962, pp. 28-30 et la chronique moldave de Cracovie, *Cronica Moldovei de la Cracovia. Secolul XIII – începutul secolului XVII. Textul inedit al unui autor polon anonim*, (éd. Rezachevici), Bucarest, 2006, pp. 95-96, cette expédition avait posé de sérieux problèmes de datation. L'ensemble du problème étudié par Rezachevici dans *Cronologia critică*, pp. 432-442 avec bibliogr.

[73] Wapowski, pp. 29-30. De même, Bielski, *Kronika Polska*, pp. 47-49 et la chronique d'Ureche, p. 191: Le prince Etienne « *… envoya en avant (un détachement), qui dut prendre le chemin de la forêt de Cozmin et saper les arbres, afin de pouvoir ensuite les pousser et les faire tomber sur les soldats ennemis s'ils entraient dans les bois. Etienne lui-même, avec toute son armée et deux mille Turcs, se mit à la poursuite des Polonais. Le quatrième jour, (qui était) le jeudi 26 octobre, il les atteignit, au moment où ils pénétraient dans la forêt, et, avec l'aide de Dieu, par l'intercession de la sainte Vierge et du saint martyr Démètre, leur infligea une défaite complète, en renversant sur eux les arbres qui avaient été entaillés d'avance. Un grand nombre d'hommes périrent sous les coups de (nos) soldats; d'autres furent frappés par les paysans qui leur barraient le passage et les prirent comme dans un filet; d'autres enfin furent écrasés par les arbres. Les Polonais perdirent leurs canons et leurs drapeaux, dont Etienne s'empara* ». Pour la bibliographie concernant ces événements, voir plus haut, n. 44.

[74] Jacob Unrest, p. 101 (chronique citée à la n. 54): «*… alls man schatzt auf Xi$^{m.}$ Mann …*» et la chronique d'Ureche, pp. 192-194 avec la liste des nobles tués ou capturés par l'armée moldave. Une analyse des pertes chez Papée, p. 150 et Duzinchevici, pp. 57-59. Dans une lettre de l'ordre teutonique rédigée au milieu du décembre 1497, publiée et traduite par Iorga dans *Histoire des Roumains*, pp. 278-279, on peut lire: «*… Mais la raison pour laquelle Sa Majesté s'est levée en colère contre le prince et voïévode de*

la Moldavie et est venue en grande force contre lui, contre ses sujets, contre son pays, avec tant de guerriers, nous ne pouvons pas le communiquer jusqu'ici. Mais nous vous avisons qu'en vérité les commandants et les bons soldats de notre Ordre, qui ont été amenés, ainsi que nous l'avons écrit par notre Grand Maître, avec l'intention mentionnée, ont été pour la plupart tués et se sont perdus. Et on nous a dit en grand effroi ceci ...: que Sa Majesté, au départ, après la conclusion de la paix, a été battue par le Voïévode moldave et a perdu jusqu'à 6.000 chars de guerre, à côté d'autres bagages innombrables et, en dehors de cela, beaucoup de commandants et de bons guerriers. Ceux des nôtres qui sont restés n'ont pu rapporter que des chevaux blessés et des cuirasses brisées. Et il y a une grande crainte que les Turcs ne viennent visiter Sa Majesté le roi de Pologne et la Prusse, car, que Dieu ait pitié de nous, ils ont beaucoup gagné sur les Teutons qui, pendant la retraite ont été fixés avec leur carré de chars à l'arrière-garde».

[75] La problématique concernant les combats de nuit fut largement abordée dans les traités militaires de l'époque médiévale. Voir *Emperor Maurice's, Strategikon*, liv. VII, Léon VI, *Taktika* et l'empereur Nicéphore Phokas, *Traité sur la guérilla*, chap. «Le combat de nuit», *apud*, G. Chaliand, *Anthologie mondiale de la stratégie*, pp. 219, 234-250, 269-270; *Three Byzantine Military Treatries*, (éd. G. T. Dennis), «Corpus Fontium Historiae Byzantinae», t. XXV, Dumbarton Oaks – Washington D.C., 1985, pp. 90-91, 117-119, 270, 283, 312-313. De même, les stratégistes et les écrivains militaires arabes, notamment Al-Tabarî, Ibn Hodeïl El-Andalusy et Ibn Khaldoun, dans Chaliand, *op.cit.,* pp. 465-467, 482-485, 498. Parmi les combats de nuit les plus célèbres énumérons la victoire des Arabes contre les Perses à Quadisia (637), l'attaque lancée par Saladin contre l'armée croisée commandée par Richard Cœur de Lion près de Jaffa (5 août 1192) la victoire des Mongols sur l'armée turcomane du Khorasan (1221), la victoire remportée par les Ottomans à Cernomen sur les troupes serbes des despotes Vukašin et Uglješa (26 septembre 1371), l'attaque déclanchée par Jean Hunyadi contre le centre ottoman lors de seconde bataille de Kossovopolje (nuit du 18-19 octobre 1448) etc.

[76] *La progenia della Cassa de'Octomani*, p. 13. Voir aussi Donado Da Lezze, *Historia turchesca (1300-1514)*, p. 24. Etude des sources et bibliogr. dans M. Cazacu, «Les Ottomans sur le Bas Danube au XVe siècle. Quelques précisions», *Südost-Forschungen*, t. XLI, Munich, 1982, pp. 33-41.

[77] Notamment Mehmed Neşri, «Djihannuma. Tarih-i al-i Osman» et Kemal-paşa-zade, «Tevarih-i al-i Osman» dans *Cronici turceşti*, pp. 126, 201. Pour les opérations militaires de Vlad l'Empaleur au Bas-Danube en 1462 voir les analyses de Cazacu, *Dracula*, pp. 181-182; P. Şt. Năsturel, «Vlad l'Empaleur, libérateur de Hârşova et de Ruse (1462)», *Studia Balcanica*, t. I, Sofia, 1970, pp. 120-133; Şt. Andreescu, «L'action de Vlad Ţepeş dans le Sud-Est de l'Europe en 1476», *Revue des Études sud-est Européennes*, t. XV, Bucarest, 1977, pp. 259-272; R. Lungu, «A propos de la campagne antiottomane de Vlad l'Empaleur au Sud du Danube (hiver 1461-1462)», *Revue Roumaine d'Histoire*, t. XXII, Bucarest, 1983, pp. 147-158.

[78] N'oublions pas l'assassinat du sultan Murâd Ier (1359-1389), par le Serbe Milos Obilić à la fin de la bataille de Kossovopolje en 1389.

[79] Chalcocondyle, pp. 670-671 et Konstantin Mihailovic d'Ostrovica, *loc. cit.*, selon lequel les janissaires furent obligés de tuer de nombreux combattants irréguliers de l'armée ottomane qui pris de panique avaient essayé de se réfugier au sein des troupes *kapï kulu.*

[80] Chalcocondyle, *loc. cit.*, la chronique de Ducas, p. 432 et la relation du légat Nicolas Machinense, évêque de Modrussa, «Historia de bellis Gothorum (1473)», (éd. G. Mercati), «Notizie varie sopra Niccolo Modrussiense », dans *Opere minori,* t. IV, Vatican, 1937, pp. 247-249, qui s'était entretenu à Buda, au début de l'année 1463, avec des guerriers valaques ayant participé à l'attaque. Selon lui, Dracula «*… accompagné d'une partie de ses troupes, fit irruption dans le camp turc, en forçant les fortifications, et tout au long de la nuit, passant comme un éclair, d'une direction à l'autre, il fit un grand massacre; de sorte que, si l'autre commandant auquel il avait confié le reste des troupes était tout aussi téméraire, si les Turcs se conformaient moins rigoureusement aux injonctions réitérées du sultan de ne pas quitter les positions, le Valaque aurait remporté pour sûr la plus grande et la plus éclatante victoire …*», Cazacu, pp. 189-190. Voir aussi les analyses de l'attaque chez Stoicescu, *Vlad Ţepeş*, Bucarest, 1976, pp. 115-119 et Andreescu, *Vlad the Impaler (Dracula)*, Bucarest, 1999, pp. 123-126. Ayant lu dans la chronique de Chalcocondyle le récit de cette expédition ottomane contre Valachie, le chevalier Jean-Charles de Folard (1669-1752), le tacticien de la colonne n'oublia pas de citer Vlad l'Empaleur parmi les plus remarquables chefs de guerre du XVe siècle, *Histoire de Po-*

lybe, nouvellement traduite du grec par dom Vincent Thuillier (…). Avec un commentaire, ou un corps de science militaire, enrichi de notes critiques et historiques, où toutes les grandes parties de la guerre, soit pour l'offensive, soit pour la défensive, sont expliquées, démontrées, & représentées en figures (…). Par M. de Folard (…), t. II, Paris, 1727, pp. 49-50. Pour le chevalier de Folard voir, J. Chagniot, *Le chevalier de Folard ou la stratégie de l'incertitude*, Monaco, Ed. Du Rocher, 1997.

[81] Bonfinius, t. IV, *pars* I, Leipzig, 1941, pp. 16-17. En ce qui concerne les opérations militaires de 1467 nous nous permettons de renvoyer à notre étude, «L'expédition du roi Mathias Corvin en Moldavie, 1467», *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, n° 83, Vincennes, 2003, pp. 133-165 avec sources et bibliographie. Notre analyse concernant le dénouement de cette bataille avait provoqué la réplique extrêmement violente, nationaliste et outrageuse de M. Neagoe et de D. Zamfirescu, *Campania din 1467 şi lupta de la Baia*, Bucarest, Roza Vânturilor, 2007, pp. 5-92, 149-154. Or, il suffit d'une simple lecture comparative pour se rendre à l'évidence non seulement du faible niveau historiographique mais aussi du français très médiocre (voir la postface de Zamfirescu) qui accompagnent leur démarche.

[82] Pour la bataille de Jilişte *cf.*, L. Gorecki, *Descriptio belli Ivoniae voivodae Valachie, quod anno MDLXXIIII cum Selymo II, Turcarum imperatore gessit*, Francfort/Main, chez Andreas Wechel, 1578, republié dans *Tesauru de Monumente Istorice*, t. III, pp. 226-227; B. Paprocki, *Warhafftige Beschreibung des Krieges welchen der walachische Ivon mit den Türcken geführt*, Cracovie, 1576 (éd. polonaise, 1575), republié dans *Tesauru de Monumente Istorice*, t. III, pp. 278-279; Rosetti, pp. 346-34; C. I. Grecescu, «Unde a fost Jiliştea ? », *Revista Istorică Română*, t. VIII, Bucarest, 1938, pp. 87-94; V. I. Atanasiu, *Bătălia de la Jilişte*, Bucarest, 1974, pp. 32-80.

[83] Ureche, pp. 494-495.

[84] Sur les opérations militaires de l'hiver 1594-1595, *cf.* la chronique de Balthasar Walthers, pp. 13-26, les documents espagnols publiés par Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor*, n° CCXVI-CCXLI, pp.100-113; Rosetti, pp. 489-492; Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, pp. 136-150 ainsi que la bibliogr. fournie dans *Id.*, *Istoria Românilor*, t. V, «Vitejii», (éd. C. Rezachevici), Bucarest, 1998, n. 10, p. 287.

[85] La lettre de Buda dans Iorga, *Acte şi fragmente*, III, p. 94. Voir plus haut, notes 3 et 54.

[86] Ureche, p. 151 ; *Cronica breviter scripta*, p. 34. Ces informations peuvent être corroborées avec la lettre envoyée par Balthasar de Piscia, le 16 septembre 1476 de Wroclaw (Breslau) au pape Sixte IV, reproduite dans *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie şi culegere de texte*, Bucarest, Arhivele Statului, 1977, p. 193: «… *Post omnia scripta venit quidam Slesita de Hungaria qui mihi dixit se Agrie XXV-a Augusti in presentia Reverendissimi Domini Agriensis vidisse fieri ignes ac cantari Te Deum laudamus, quia Stephanus Moldavie Voivoda prostraverat XIII milia Turchorum prope … tana … quoque vidit legi litteras quas regia Majestas Reverendissimo Domino Agriensi miserat …*».

[87] Dans *Ibid.*, doc. n° 40, p. 206.

[88] Bielski, p. 130; Wapowski, p. 31.

[89] *Ibid.*, p. 32, ainsi que les propos de Duzinchevici, p. 55.

[90] H. de Jomini, «Précis de l'art de la guerre», (éd. Lebovici), Paris, 1977, passage reprit par Chaliand dans *Anthologie mondiale de la stratégie*, p. 878. Sur Jomini voir l'excellent ouvrage de J. J. Langendorf, *Faire la guerre: Antoine-Henri Jomini*, t. I, «Chronique, situation, caractère», Genève, Georg Editeur, 2001, avec notre compte-rendu dans *Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»*, t. XXXIX-XL, 2002-2003, pp. 721-724.

Ce travail de recherche représente une version élargie et améliorée de l'étude «Les guerres irrégulières dans les principautés de Moldavie et de Valachie (XIVe-XVIe siècles)», publiée dans *Stratégies irrégulières*, (sous la dir. d'Hervé Coutau-Bégarie), Paris, Economica, 2010, pp. 160-183.

DESPRE REVOLTA LUI BOGDAN DIN CUHEA ŞI CONSECINȚELE SALE ASUPRA EVOLUȚIEI ȚĂRII MARAMUREŞULUI LA MIJLOCUL VEACULUI AL XIV-LEA*

Dr. RADU CÂRCIUMARU**

Abstract

The revolt of Bogdan from Cuhea marks a milestone in the medieval history of the roumanian space, the first open action, documentary recorded, of a Maramures prince against the hungarian domination. However, the consequences of voivode actions groups stiil unsolved issues that push the romanian research on the land of assumptions and controversy. Reinterpretation of the events and processes that took place between 1343 and 1349 could offer a wide perspective regarding the political line adopted by the romanian nobility from this area and about the beginning of Maramures transformation from principality into a royal comitat.

Keywords: prince, revolt, hungarian kingdom, comitat, voivode.

Revolta lui Bogdan din Cuhea, un eveniment istoric amplu dezbătut în istoriografia românească, este considerat prima acțiune deschisă de împotrivire la penetrația maghiară în micul ținut din bazinul superior al Tisei.[1]

Fapta de nesupunere a voievodului apare într-un singur document emis la câteva luni după debutul conflictului. Actul din 21 octombrie 1343[2] consemnează acțiunea cneazului de pe valea Izei, împotriva nobilului maghiar Ioan din Kölcse, fără a explica și rațiunile izbucnirii sale.

Pentru a dispune de o imagine cât mai clară asupra premiselor producerii evenimentului, vom încerca să schițăm ascensiunea cneazului pe scena politică maramureșeană. Cel mai probabil, undeva în cursul deceniului patru al secolului al XIV-lea, Bogdan va ocupa funcția de voievod al Maramureșului[3]. Etapa nu înregistrează o stare conflictuală cu instituțiile maghiare, mai mult, datele oferite de săpăturile arheologice susținând o eventuală participare a cnezilor din valea Izei la expedițiile angevine împotriva „arogantului" Ștefan Dușan al Serbiei[4].

În baza meritelor militare, Bogdan, pe atunci un tânăr cneaz, putea fi văzut drept candidatul firesc la conducerea voievodatului Maramureșului. Deteriorarea relațiilor trebuie

* O formă a acestui studiu va apare în volumul *Curente, instituții și personalități ale vieții politice și diplomatice. Studii în onoarea profesorului Gheorghe Sbârnă*, coord. de Silviu Miloiu și Ioan Bodnar, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012.

** Lector universitar, Universitatea din Târgoviște.

să fi intervenit după obținerea celei mai înalte demnități maramureșene de către cneazul de la Cuhea, fie în ultimii ani ai domniei lui Carol-Robert de Anjou, fie odată cu urcarea pe tron a fiului său Ludovic I. Parcimonia izvoarelor ne împiedică să propunem o succesiune a etapelor pe care cu siguranță le-a înregistrat conflictul în debutul deceniului cinci ale veacului al XIV-lea.

Cert este că acțiunea din iarna 1342-1343 reprezintă, din perspectiva autorității maghiare, doar un pretext menit să conducă la înlocuirea unui voievod devenit incomod pentru planul de subordonare politică și administrativă a ținutului maramureșean.

În acest caz, revolta devine una îndreptată împotriva instituției regalității, ca factor decizional în zonă, câtă vreme personajul Ioan din Kölcse este castelanul de Visc, reprezentantul comitelui maghiar în teritoriul maramureșean.

Alături de voievodul român s-a aflat și Crăciun din Bereg, conducătorul unui cnezat important, cel al Bârjavei. Trebuie precizat, însă, că motivațiile nobilului maramureșean privind implicarea în mișcare ar putea fi complet diferite de cele ale lui Bogdan. Moșia lui Crăciun se găsea pe domeniul regal, cneazul maramureșean primind întărire pentru teritoriul său în intervalul 1338-1341[5]. Momentul ar fi putut da naștere unui conflict cu autoritatea maghiară, cu oaspeții regali din vecinătatea moșiilor sale, care l-a împins pe Crăciun spre alianța cu voievodul Maramureșului.

Așadar, acțiunea de nesupunere are la bază atât o componentă economică, determinată de stăpânirea pământului (în fruntea căreia se afla cneazul Bârjavei), cât și una politică, reacție la încercările de desființare a autonomiei maramureșene (în fruntea căreia se afla Bogdan).

Dispunem astfel de explicația conform căreia cneazul Crăciun nu s-a aflat în conflict direct cu Ioan de Kölcse, fapt ce transpare și din documentul emis în toamna anului 1343.[6]

Cu toate că rezultatul diferendului nu este consemnat, putem considera că el a fost de partea taberei regale, consecințele neîntârziind să apară.

La aproximativ jumătate de an de la debutul revoltei maramureșene, voievodul Crăciun părăsea oficial lupta, cerând iertare și jurând credință regelui maghiar Ludovic I.[7] Motivele noii orientări sunt reliefate de un document în care găsim temeiul ce putea conduce la părăsirea acțiunii inițiate de Bogdan.[8]

Actul redactat în cancelaria suveranului Ludovic I recunoștea stăpânirea lui Crăciun asupra moșiei Bârjavei, în aceleași limite impuse și de primul rege din familia de Anjou, Carol-Robert. Prin urmare, sub spectrul confiscării totale a posesiunilor, cneazul român accepta aplanarea conflictului și renunțarea la pretențiile avute până în acel moment.[9]

Pe baza aspectelor supuse analizei, deducem că voievodul Crăciun a acționat, în realitate, în numele menținerii unor stăpâniri personale, el neputând fi inclus în rândul exponenților luptei pentru păstrarea drepturilor și privilegiilor de ordin politic. Exemplul se dovedește semnificativ pentru feudalitatea maramureșeană care a preferat acceptarea liniei politice impuse de noul rege angevin al Ungariei.

Bogdan, de cealaltă parte, nu va intra în acest „ joc politic", iar după momentul 1342 va refuza ferm colaborarea cu instituția regalității. Lipsa de credință arătată coroanei maghiare și atitudinea antagonică manifestată în raport cu instituțiile maghiare pătrunse în Maramureș au contribuit, în mod esențial, la îndepărtarea din funcția de voievod și izolarea în raport cu restul familiilor cneziale.

Evidența documentară, axată doar pe colecția de diplome maramureșene, nu semnalează faptul că demnitatea voievodală a fost exercitată în intervalul 1343-1349 de o anumită persoană. În atare condiții, rămâne greu de acceptat ipoteza conform căreia Bogdan ar fi rămas la conducerea voievodatului Maramureșului, poziția sa antiregală deschisă, reflectată în izvoare, împiedicând susținerea unui asemenea punct de vedere.

Privind din perspectiva importanței formațiunilor politice maramureșene, reprezentate de cele șapte cnezate, este normal ca funcția să se fi reîntors la familia Codrenilor din Câmpulung, conducătorii celui mai vechi cnezat maramureșean. La nivelul toponimiei s-a dovedit că aceste „câmpuri lungi" au desemnat concentrări de populație din zona submontană, situate de-a lungul unor văi. Considerate structuri autonome de tipul uniunilor de obști ele

au avut capacitatea de a se transforma, treptat, în structuri prestatale.[10] Nu putem exclude o asemenea evoluție pentru Câmpulungul de lângă Tisa.

Revenind la firul evenimentelor, actul din 28 decembrie 1345 înfățișează doar confirmarea regală în drepturi a fiilor fostului voievod Erdeu-Codrea, în frunte cu Oprea, asupra posesiunilor cnezatului Câmpulungului.[11]

Chiar și în lipsa unor date precise, s-a admis posibilitatea preluării conducerii Maramureșului de către cneazul Oprea (Aprus), începând cu anul 1345. În istoriografie nu s-a atras atenția suficient asupra documentului ce a condus la fundamentarea acestei concepții. Vorbim despre cunoscuta scrisoare prin care papa Clement al VI-lea informa pe Ludovic I de Anjou asupra progreselor făcute în procesul de catolicizare a populației românești din Ungaria, Transilvania, Muntenia, și Sirmiu.[12] Cu acest prilej erau trimise de către instituția papalității o serie de scrisori lui Alexandru Basarab, principelui Nicolae din Remetea, lui Vladu voievodul din Bivin, lui Stanislau voievodul din Siprachu, lui Nicolae voievodul din Auginas și, în fine, personajului care ne interesează în mod direct, Ambrosie voievodul din Zopus.

În acest ultim caz, fără o argumentație pertinentă, s-a încercat stabilirea unei analogii între numele Ambrosie și Aprus, dar și între Zopus și Săpânța (sat aflat, la data emiterii actului, în posesia cnezilor câmpulungeni).

Nu trebuie uitat că toate persoanele amintite de actul din 1345 nu cumulau, în momentul emiterii, atributele puterii depline asupra formațiunilor politice pe care le reprezentau. Cu certitudine, exemplu lui Nicolae-Alexandru, asociat la tron și principe moștenitor al Țării Românești, rămâne demn de avansat. Nobilul bărbat Alexandru „**Bassarati**" va dobândi domnia efectivă abia începând cu anul 1352, masurile atribuite acestuia până atunci, în special în domeniul politicii externe, marcând doar o etapă importantă în procesul de asociere la tronul domnesc.[13]

Considerațiile enunțate mai sus ne determină să rămânem ferm de partea poziției că intervalul 1343-1349 a semnificat prima întrerupere a funcționării instituției voievodale, până la dispariția ei totală la începutul secolului al XV-lea. Cauza principală ar putea fi tocmai de acțiunea de nesupunere a lui Bogdan din Cuhea.

După anul 1343, putem vorbi de conturarea a două curente politice în teritoriul maramureșean, reprezentate, pe de o parte de nobilimea românească, aflată în partida regală și pe de altă parte de susținătorii politicii lui Bogdan, „**infidel notoriu**" și „**fost voievod**" în concepția coroanei maghiare. Evoluțiile și schimbările politice din interiorul acestor grupări vor contribui esențial la părăsirea ținutului maramureșean de către cneazul din Cuhea.

Atragerea feudalității românești din Maramureș de către regele Ludovic I, în acțiunea sa de limitare a puterii tătărăști din zona est-carpatică, are, cu certitudine, un dublu scop. Într-o primă fază, cooptarea unor forțe militare dintr-un spațiu învecinat regatului se arată a fi o măsură dictată de anumite rațiuni tactice, ea scutind regatul de la dislocarea unui număr însemnat de trupe dincolo de Carpați, în viitoarea Moldovă.

În același timp, antrenarea micii nobilimi românești maramureșene într-o politică externă avea drept consecință și consolidarea facțiunii regale în Maramureș, mai ales că, în ciuda subordonării spațiului transilvănean, teritoriul din bazinul superior al Tisei rămânea încă un ținut închis pentru Ungaria, animată de dorința extinderii teritoriale sub domnia ambițiosului suveran Ludovic I .

În mod logic și firesc, regatul maghiar a urmărit să lovească mai întâi polul central al puterii maramureșene: instituția voievodatului. Chiar în preajma lansării expediției din sudul Moldovei, se reușea îndepărtarea de la conducerea voievodatului a celui mai important exponent al autonomiei maramureșene, Bogdan, sub pretextul subminării autorității maghiare din Maramureș. Era cel dintâi pas în vederea transformării Maramureșului în comitat, regalitatea reușind să exercite de acum înainte un control efectiv asupra viitoarelor persoane ce vor ocupa demnitate voievodală.

De la bun început, Bogdan a urmărit cooptarea cât mai multor adepți în vederea susținerii politicii sale de păstrare a autonomiei politice și teritoriale. În scurtă vreme, cneazul cuheean avea să realizeze că se aflase la con-

ducerea unui teritoriu maramureşean în care credinţele politice erau vagi şi schimbătoare. Din poziţia de fost voievod, aflat în dizgraţia autorităţilor maghiare, nu va mai putea controla niciodată eficient nestatornica feudalitate maramureşeană.

Eşecul alianţei cu cneazul Bârjavei l-a constrâns pe Bogdan să încerce atragerea de aliaţi din interiorul puternicei sale familii. Fostul voievod avea să se convingă rapid de numeroasele dificultăţi apărute în acest caz.

Cu toate că au fost formulate ipoteze diverse privind actele de trădare apărute, după anul 1343, în familia Bogdăneştilor, ele nu pot avea o temelie solidă cât timp documentele păstrează tăcerea asupra unor aspecte importante din evoluţia cnezatului cuheean în deceniile trei sau patru ale secolului al XIV-lea[14]. Ne referim în principal la condiţiile ocupării funcţiei de voievod al Maramureşului de către Bogdan şi la legăturilor acestuia cu restul membrilor importanţi ai formaţiunii de pe Iza.

Diplomele maramureşene indică faptul că Bogdan a avut un frate, pe Iuga, ce apare, din anul 1349, alături de fii săi. În actul emis la 21 octombrie 1343, Iuga nu figurează însă alături de fratele său ca participant sau susţinător la conflictul izbucnit împotriva lui Ioan din Kölcse.

Neparticiparea sa a consolidat, în mod justificat, teoria că fratele voievodului îmbrăţişase la dată respectivă, linia politică maghiară. Era un moment prielnic pentru Iuga de a prelua puterea voievodală iar ascensiunea sa nu se putea realiza decât prin depunerea jurământului de credinţă coroanei maghiare.

Analiza documentară nu confirmă o asemenea desfăşurare. Primul act în care apare menţionat Iuga este datat 15 septembrie 1349 şi a fost mult timp greşit înţeles şi interpretat[15]. În cuprinsul documentului s-a stabilit că titlul voievodal îi este atribuit fiului său şi nicidecum lui Iuga.

Faptul că în 1349 este atestată şi prima acţiune militară directă a lui Bogdan împotriva susţinătorilor politicii regale pare a închega ideea că această moment a declanşat adevărata ruptură în familia cnezilor cuheeni. Iuga îşi afirma acum deschis credinţa faţă de instituţia regalităţii, obţinând funcţia voievodală pentru fiul său Ioan care, din postura de prim-născut, era candidatul firesc pentru ocuparea înaltei demnităţi maramureşene. Atragerea unor rude apropiate ale fostului voievod reprezenta, înainte de toate, un succes al regalităţii.

Chiar şi în condiţiile lipsei argumentelor de ordin documentar nu putem elimina varianta ca noua stare de lucruri să fi determinat nemulţumirile celui de-al doilea fiu al lui Iuga, Ştefan. Teoria vine să amplifice existenţa unei aprige lupte pentru putere în cadrul acestei familii cneziale, după îndepărtarea din fruntea Maramureşului a lui Bogdan.

Cert este că Ştefan trecea, la o dată neprecizată de timp, în tabăra adversă condusă de unchiul său Bogdan, având, din punctul nostru de vedere, ca mobil principal tocmai câştigarea demnităţii voievodale. Derularea ulterioară a evenimentelor va confirma faptul că fiul lui Iuga nu a fost mânat în alegerea făcută de dorinţa apărării unor drepturi şi libertăţi politice, ci doar de intenţia de a accede la putere prin orice mijloace.

Regele maghiar prefera, după cum am văzut, ca funcţia de voievod să fie păstrată tot în cadrul familiei Bogdăneştilor, iar motivaţia acestui gest nu trebuie neglijată din discuţia de faţă. Suveranului angevin i-ar fi fost greu să nu ţină seama de cea mai importantă familie maramureşeană, mai ales că o asemenea opţiune ar fi putut conduce la consolidarea unei alianţe a cnezilor cuheeni şi, implicit, la apariţia unui important pol de putere.

Este explicaţia pentru care regele se adresează, în rezolvarea agresiunii de pe moşiile „fidelilor" cnezi giuleşteni, lui Ioan, voievodul Maramureşului, ci nu lui Andrei Laczk, conducătorul formal al comitatului maramureşean.[16]

Infidelitatea faţă de coroana maghiară era provocată acum de rudele de sânge ale voievodului: unchiul şi fratele său. Dar, dezbinarea apărea ca o soluţie viabilă iar sprijinirea luptelor pentru putere din sânul familiei uşura obiectivul autorităţii maghiare de controlare a instituţiei voievodale creând bazele necesare transformării efective a voievodatului maramureşean în comitat.

Prin urmare, în intervalul 1343-1349 balanţa s-a înclinat în favoarea susţinătorilor regalităţii maghiare, evoluţie ce va determina radicalizarea acţiunilor **„răzvrătitului"** Bogdan. Condiţiile sunt profund diferite de cele ale anul 1343. Dacă atunci, având forţa necesa-

ră, își permitea să pornească un conflict cu reprezentantul comitelui maghiar în Maramureș acum stăpânitorul de pe Iza se va limita doar la acțiuni de intimidare împotriva unor cnezi fideli liniei politice maghiare.

Astfel, succesul politicii angevine în spațiul maramureșean, ce are ca punct de plecare revolta lui Bogdan din Cuhea, se constituie drept expresia mai multor factori, dintre care remarcăm transformările de ordin social și juridic la care a fost supusă feudalitatea românească și lipsa unei coeziuni la nivelul forțelor interne ce, în final, au accelerat organizarea după modelul maghiar. Chiar dacă în marea ei majoritate societatea maramureșeană va consimți măsurile ce vizau limitarea autonomiei, nu putem vorbi de o renunțare totală, cel mai bun exemplu reprezentându-l politica dusă constant de către Bogdan și după anul 1343.

Condiționarea exercitării demnității de voievod de fidelitatea față de coroana maghiară reprezintă elementul fundamental ce întregește procesul de limitare a privilegiilor. În fapt, începând cu Ioan, fiul lui Iuga (1349), și terminând cu Drag, fiul lui Sas (1387), funcția voievodală reprezintă un simplu instrument de exercitare a dominației, o modalitate de a sprijini politica regală.

În consecință, conflictul lui Bogdan din Cuhea cu regalitatea maghiară rămâne unul documentat sub aspectul izvoarelor, principalele sale momente, întinse pe perioada a aproximativ două decenii, fiind consemnate scriptic. Totodată, avem de a face cu un caz izolat la nivelul societății românești din interiorul arcului carpatic, aceasta fiind și rațiunea care a condus la translocarea nemulțumirilor spre zona Moldovei unde o asemenea mișcare avea să aducă mai mulți adepți și să creeze aceea scânteie capabilă să dea naștere unui stat medieval românesc.

---

[1] Dintre numeroasele contribuții, generale sau speciale, amintim o mică parte apărute în ultimele decenii: Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova*, Ed. Militară, București, 1973; Sergiu Iosipescu, *Schiță a constituirii statelor medievale românești*, în RdI, t. 36, nr. 3, 1983, p. 254-273; Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV,* ed. a 2-a revăzută și adăugită, Ed. Universitas, Chișinău, 1994; Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol. I, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 426-432.

[2] Ioan Mihaly de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV,* Sighet, 1900, p.17. Cel mai cunoscut document din cadrul colecției, actul din 1343, ne dezvăluie pierderea funcției de voievod al Maramureșului de către cneazul din Cuhea („… **quondam Woyvoda de Maramarosio**…"). Ea s-a înfăptuit, efectiv, în prima parte a anului 1343 și este o consecință directă a acțiunilor ce au îmbrăcat forma ciocnirilor militare.

[3] Cronologia propusă de istoricul Radu Popa (*Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, ed. II, Ed. Enciclopedică, București, 1997, p. 191), este mai degrabă una ipotetică, întemeiată pe analiza unor documente care înregistrează, nu în puține rânduri, lacune de interpretare. Din această rațiune, istoriografia a consemnat și alte puncte de vedere. Cel mai recent îi atribuie lui Bogdan alte origini decât cele maramureșene (Denis Căprăroiu, *Asupra probabilei origini oltene a voievodului Bogdan I*, în vol. Rădăuții și Întemeierea Moldovei-650 de ani, București, 2009, p. 187-207).

[4] R. Popa, M. Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din secolul al XIV-lea*, Baia-Mare, 1966, p. 42.

[5] R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, p.159. Potrivit autorului, actele din 1338-1341 reprezintă întăririle regale asupra teritoriului dar și momentul partajului care putea determina izbucnirea conflictului.

[6] Ioan Mihaly de Apșa, *op. cit.*, p. 18.

[7] Conform actului din 21 octombrie 1343, Crăciun este iertat de regele maghiar pentru implicarea în conflictul ce l-a avut Bogdan, cândva voievod al Maramureșului, cu Ioan de Kölcse. Prin urmare, cneazul din Bereg va fi absolvit de orice vină, evidențiindu-se faptul că voievodul Crăciun nu e vinovat „**în cauza aceasta**" (I. Mihaly de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, p. 17).

[8] *Ibidem*, p. 19.

[9] Textul diplomei precizează că teritoriul stăpânit de cneazul român se afla în cuprinsul comitatului Bereg.

[10] Alexandru Madgearu, *Premisele genezei statelor medievale românești*, în SAI, LXVII, București, 2002, p. 99.

[11] Ioan Mihaly de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV,* p. 20.

[12] *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. I, partea 1(1199-1345), ed. de N. Densușianu, București, 1887, p. 697-698

[13] Pe baza scrisorii din 1345 a papei Clement al VI-lea către regele Ludovic I, în care apare menționat Aprozye voievod de Săpânța, istoricul Radu Popa (*Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea,* p. 186, 191) vorbește de existența celui de-al doilea voievod maramureșean provenit din cnezatul Câmpulungului, deoarece satul Săpânța era, la data respectivă, parte integrantă a acestei formațiuni politice. Aspectul nelămurit rămâne identificarea voievodului Aprozye cu Apruș, amintit de diploma maramureșeană la 28 decembrie 1345. Lipsa altor mențiuni edificatoare, în privința cneazului câmpulungean, aruncă o umbră de îndoială asupra teoriei subliniate mai sus.

[14] Ne referim la istoriografia din prima parte a secolului al XX-lea care vede în politica urmată de Iuga și fii săi un act de trădare, cu scopul de a-și asigura succesiunea la conducerea voievodatului maramureșean (Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 19, și I. Moga, *Voevodatul Maramureșului*, în AIIC, X, 1945, p. 32).

[15] I.Mihaly, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV,* p.26. În document apare mențiunea *"* **Ioan, fiul lui Iuga, voievodul românilor din Maramureș...***"* care indică faptul că funcția voievodală este preluată de Ioan fără ca demnitatea să fi fost îndeplinită și de părintele său într-o perioadă anterioară.

[16] Ioan Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 181.

Bibliografie

– Căprăroiu Denis, *Asupra probabilei origini oltene a voievodului Bogdan I*, în vol. Rădăuții și Întemeierea Moldovei-650 de ani, Ed. Basilica, București, 2009.

– *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. I, partea 1(1199-1345), ed. de N. Densușianu, București, 1887.

– Filipașcu Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Tipografia „Universul" București, 1940.

– Gorovei S. Ștefan, *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova*, Ed. Militară, București, 1973.

– Iosipescu Sergiu, *Schiță a constituirii statelor medievale românești*, în RdI, t. 36, nr. 3, 1983, p. 254-273.

– Madgearu Alexandru, *Premisele genezei statelor medievale românești*, în SAI, LXVII, București, 2002, p. 91-106.

– Mihaly de Apșa Ioan, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV,* Sighet, 1900.

– Moga Ioan, *Voevodatul Maramureșului*, în AIIC, X, 1945.

– Papacostea Șerban, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988.

– Pop Ioan Aurel, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991.

– Popa Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, ed. II, Ed. Enciclopedică, București, 1997.

– Popa R., Zdroba M., *Șantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din secolul al XIV-lea*, Baia-Mare, 1966.

– Rezachevici Constantin, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol. I, Ed. Enciclopedică, București, 2001.

– Spinei Victor, *Moldova în secolele XI-XIV,* ed. a 2-a revăzută și adăugită, Ed. Universitas, Chișinău, 1994.

Abrevieri

AIIC-Anuarul Institutului de Istorie, Cluj
RdI - Revista de Istorie, București
SAI-Studii și Articole de Istorie, București

PAGINI DE ISTORIE MARITIMĂ ROMÂNEASCĂ*

Ing. dr. CRISTIAN CRĂCIUNOIU

LEGENDA CELOR DOUĂ BRICURI MIRCEA

Încă de la sosirea în țară a primei nave școală MIRCEA, față de aceasta s-a declanșat o adevărată admirație și iubire necondiționată. La bordul ei au ieșit din cazanul Mării Negre în Mediterana primele generații de elevi marinari ce au format un corp ofițeresc de elită. De la primul voiaj în 1882, până la ultimul, în 1928, la bord s-au perindat toți cei ce au făcut cinste tricolorului. Cel mai mare compliment oficial pe care l-a primit bricul a fost scurta notiță din câteva ediții ale prestigiosului anuar „Jane's Fighting Ships" ce spunea: „Se pare că MIRCEA ar fi fost unul dintre cele mai rapide veliere ale timpului său și rușii, încântați de design, ar fi oferit la schimb marinei române, într-un mod foarte avantajos pentru aceasta, o canonieră din clasa KUBANETZ. Mândrii, românii au refuzat spunând că în această navă rezidă tradiția marinei lor."

Astăzi la legenda lui MIRCEA se adaugă un aer exotic datorat proveniență din velierele rapide britanice și a ambasadorului care l-a botezat, Ion Ghika, bey de Samos. Sună exotic bey... Apoi poveștile din colecția revistei „Marea Noastră", cu Mastela, pe numele său adevărat Constantinescu (oltean!), cu moș Antonio Ruota, „vero italiano" sfătosul și afemeiatul Barba Iani...

Sfârșitul navei este de un simbolism romantic sfâșietor. Victimă colaterală în timpul unui bombardament sovietic la Galați în august 1941, pentru a nu aprinde și alte nave, îi sunt tăiate cu toporul parâmele de amarare și pleacă rug pe Dunăre la vale, ofrandă zeilor apelor într-o poveste mai apropiată de

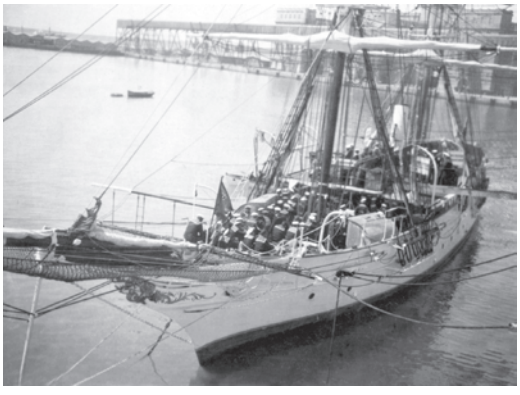

Primul bric „Mircea", în 1928, pregătit pentru o ceremonie

Noul bric „Mircea", în 1942, având la pupa „Luceafărul"

* Cu permisiunea doamnei Crăciunoiu publicăm sub acest titlu câteva fragmente în avant-premieră din cartea, din nefericire postumă, *Romanian Navy Ships' Drawings. 1860-2010. Album of Corporal Cristian Crăciunoiu.*

„Spărgătorul de Nuci" decât de „Amurgul Zeilor"...

În 1939 sosește în țară înlocuitorul, un *barc* (prin tradiție la noi încă denumit *bric*) ce este botezat la lansare tot MIRCEA. Era însă alt MIRCEA: era domnul Țării Românești, învingătorul lui Baiazid Fulgerul. Galionul nu mai avea stema țării, ci figura marelui domnitor realizată după o icoană veche adusă în Șantierele „Blohm-und-Voss" de Călin Botez, fiul lui Jean Bart.

Departe de a fi astăzi un bătrânel respectabil, la cei 71 de ani, FNR MIRCEA, alături de ceilalți 4 frați ai săi (GORCH FOCK neamț, EAGLE american, TOVARISH rus, SAGRES II portughez), se dovedește a fi o navă școală ultramodernă, cu posibilități practic nelimitate. A trecut prin clipe de restriște în anii '40 , '60, '80, dar a fost reparat la Hamburg și apoi la Brăila. Era să dispară prin anii '90, dar s-au găsit oameni de suflet și caracter ce l-au reparat și acum este o navă școală ce face cinste tricolorului în Mediterana și chiar pe ocean.

A traversat Atlanticul de 3 ori în ultimii ani și în mod sigur, nu se va opri aici. Îl vom vedea oare și în Pacific? În 2010 a fost la un pas. În 2011?

Nu am putea decât să ne dorim acest lucru, iar în condiții de pace și prosperitate ar fi firesc să îi sărbătorim centenarul în 2039!

Călătoriile bricului actual au generat cel puțin 12 cărți inedite și 1200 minute de film TV, pline de aventuri, povești marinărești (un pic mai ...decât cele pescărești), de viață și mai ales destine inedite...

Legenda continuă... Cum va fi arătând oare al treilea bric MIRCEA?

OBSESIA LEGENDARĂ A CRUCIȘĂTOARELOR

Ca orice marină relativ nouă și cea română a dorit să aibă în dotare unități cât mai mari, generatoare de funcții mari. Ba, există unii se care întreabă, uneori serios (și asta este trist sau poate distractiv): „De ce oare în antichitate în apele noastre nu s-au bătut trireme?". Este clar că din absolut aceleași motive pentru care nu au venit aici nici portavioane. Cele rusești ies din discuție, pentru că au fost construite în fostele complexe de șantiere de la Nikolaev și sunt în task-force-uri planetare. Din motive legate de prezența pavilionului românesc în

Crucișătorul „Elisabeta"

Mediterana și de formarea de cadre, navigatori mecanici mașiniști armurieri etc. în loc de nave mici rapide, guvernul de la București a comandat în Anglia, la Armstrong, un crucișător ușor cea mai rapidă unitate din vremea sa.

Era ELISABETA ce a purtat tricolorul din 1888 până în 1926. A fost din prima zi subiectul unui scandal de corupție celebru pe atunci și cunoscut sub numele „1 metru de crucișător" în care făuritorul flotei românești moderne, cdr. Petre Demetriade a fost acuzat că a acceptat o navă cu 1 m mai scurtă însușindu-și... diferența. Pare cunoscut, nu? Nimic nou, doar că Demetriade era un om cinstit, iar apă la moara cârcotașilor o dădea pupa „rotunjită" a ELISABETEI.

Cele 18,4 noduri de la 1888 erau un record în materie și „crucișătorul" a reprezentat cu cinste România la serbările încoronării de la Kiel, la Copenhaga, apoi la Serbările Columbiene de la Genova. A înfruntat cu demnitate tunurile de mare calibru de pe răsculatul cuirasat POTEMKIN și a pus la respect torpilorul FLAG, a fost staționarul nostru la Istanbul în 1913, a dat piesele de artilerie principale pentru apărarea fortăreței

Turtucaia (1916), a vegheat intrarea pe Dunăre la Sulina sub comanda lui Jean Bart (1916-1918) și a funcționat ca navă cazarmă pentru Hidrobaza Constanța în bazinul Salvamar, înainte de a fi dezmembrată în 1926.

Al doilea crucișător ca tonaj a fost MĂRĂȘEȘTI, ex TIMIȘOARA, ex MUNTENIA, tot navă de reprezentare a pavilionului în Mediterana și chiar Atlantic. De la lansarea din 1984 a fost modernizat și modificat de 4 ori și este încă în dotare.

Crucișătorul „Muntenia”

Lăsând la o parte nenumărate glume făcute de marinarii ce au fost îmbarcați pe el, face parte dintre navele „generatoare de funcții “având un echipaj numeric respectabil.

Prima navă care pune un baraj sare în aer și se scufundă pe propriile mine – este o constatare pe care o poate face oricine citește documentele prind participarea marinarilor români la cele trei acțiuni armate majore în care s-au implicat! Coincidențe? Pregătire superficială? Greu de spus, dar este o situație reală. Războiul de Independență 1877: o barcă puntată, ce a pus barajul de la Nedeia a fost distrusă cu tot cu echipaj de o mină proprie, defectuos manipulată din cauza înghețului. Moare sergentul adj. Grigore Pantazi.

Primul Război Mondial: 14 august 1916, remorcherul OVIDIU comandat de un ofițer merituos, lt. Stoicescu Nicolae, a sărit în aer pe propriul baraj (plantase unul de 37 mine la nordul intrării în port și altul de 33 mine la sud). S-a scufundat în fața Constanței murind Stoicescu și trei din cei șapte membrii ai echipajului. Era ora 14 și ieșiseră în radă pentru a îndruma un cabotor turcesc.Stoicescu rămâne în istoria marinei prin valoroasa sa lucrare privind “Flotilele în Războiul pe Dunăre“ apărută în 1916 la Constanța. Ulterior s-a stabilit că barajele fuseseră bine plasate, dar prost marcate prin balize. Acestea fuseseră târâte de curent...

Al Doilea Război Mondial: canoniera LEPRI REMUS sub comanda cpt Constantinescu Ion, împreuna cu puitorul de mine AURORA pune un baraj suplimentar în fața Sulinei. Era 25 iunie 1941, războiul începuse de trei zile în Marea Neagră. Tocmai se terminase raidul aero-naval din fața Constanței. Punerea primului baraj se face fără incidente, circa 40 de mine. Se reîntorc și STIHI efectuează rondoul spre Sulina. Lovește cu pupa o mină din primul baraj și începe să se scufunde lent. Echipajul se salvează cu bărcile. Moare un marinar și sunt răniți doi. A doua zi va fi scufundat de către VVS (Aviația de Război Sovietică) și puitorul de mine AURORA , cpt. Baicu Stan, rechemat sub arme după ce demisionase din dragoste de poker, altfel ofițeri desăvârșiți și el și fiul.

Concluzie: la intrarea în aceste război pregătirea de luptă fusese superficială.

Să sperăm că aici se oprește sinistra tradiție!

EXISTĂ NAVE INSCUFUNDABILE!

Fiecare flotă a lumii are navele ei de legendă , considerate inscufundabile. Nemții pe PRINZ EUGEN ce a participat la toate angajamentele majore ale Kriegsmarine pentru a sfârși în experimentul nuclear de la Bikini din 1946 , japonezii de pe YUKIKADZE, distrugătorul ce nu a ratat nimic , nici valurile de sute de avioane americane ce au scufundat Yamato. La noi erau considerate inscufundabile NMS BRĂTIANU și NMS REGINA MARIA. BRĂTIANU păstra din 1917 o placă de bronz pe punte unde îl lovise un proiectil de mare calibru austriac. Era în timpul trecerii forțate de la Rasova când pentru a susține trupele proprii cu foc de artilerie , monitoarele defilaseră cu viteză maximă prin fața a 15 baterii de artilerie austro-ungare ce așteptau. Dus, întors.

La 23 august 1944 monitoarele primesc ordinul de a se deplasa la Ismail și a se pune la dispoziția contra-amiralului rus Gorșkov pentru a urmări convoaiele germane în retragere pe Dunăre. După ieșirea din camuflaj, două monitoare sunt lovite de Il-uri și KOGĂLNICEANU se scufundă lângă malul drept. Deși atacat și BRĂTIANU, echipajul face semne disperate de recunoaștere fără a deschide focul. Inutil, dar bombele cad pe lângă și scapă nevătămat.

La mare, distrugătorul REGINA MARIA scapă cu regele la bord dintr-o furtună de iarnă năprasnică , ce îi smulge bărcile de salvare și din 7-8 torpilări în război. Scapă nevătămat și din marele bombardament sovietic din 20 august 1944, când REGELE FERDINAND ia o bombă pe coș.

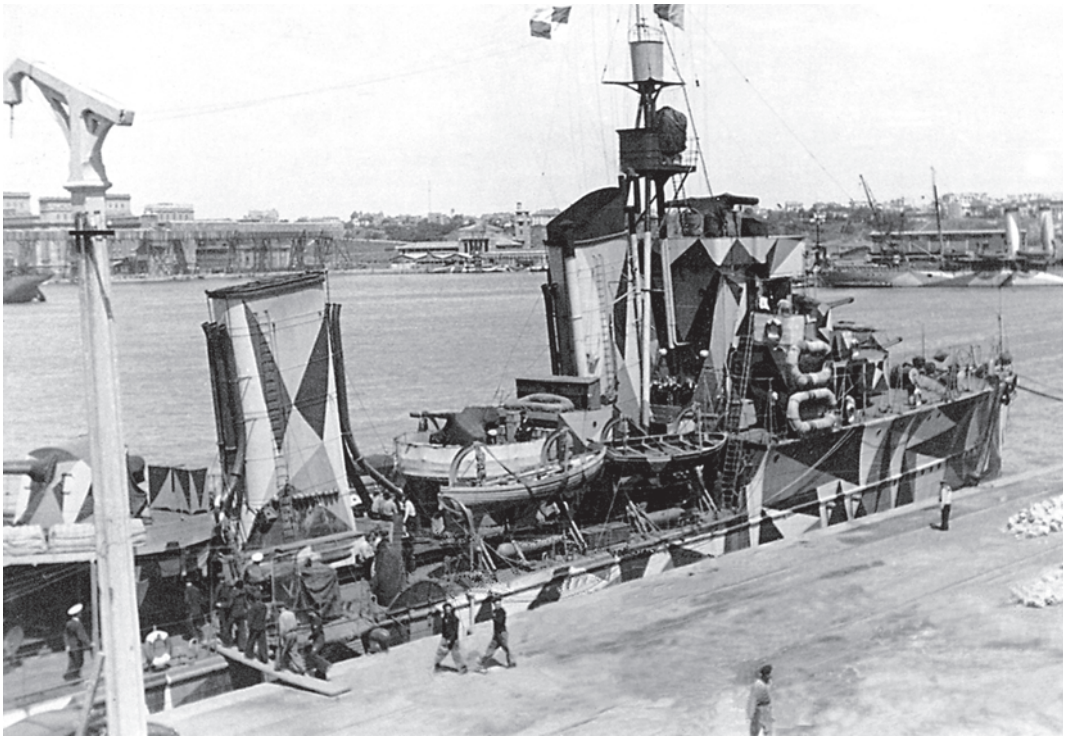

Distrugătorul „Regele Ferdinand” în portul Constanța (1942)

Surpriza totală are loc pe 25 când aduși în port prin pasa de mine de către o vedetă românească, primii ofițeri sovietici descoperă navele pe care le credeau distruse. Ba chiar, unii dintre ofițeri primiseră recompense, medalii și chiar premii în bani pentru scufundarea lor!

În capul listei erau submarinul DELFINUL și... REGINA MARIA!

SCURTĂ ISTORIE A MARINEI MILITARE ROMÂNE

O istorie oficială a marinei noastre este din punct de vedere principial identică cu toate istoriile marinelor unor țări comparabile ca mărime, așezare geografică, potențial tehnico-economic, aspirații… Și atunci, această istorie include:

Decretul de înființare – Ordin de zi nr. 175 din 22 octombrie 1860 Alexandru.

Ioan Cuza, Domn al Principatelor Unite.

Lista de comandanți, în care de reținut este întotdeauna primul, colonel Nicolae Steriade și ultimul, de obicei pentru câștigarea bunăvoinței oficiale, vice amiral Aurel Popa;

Primele unități, în cazul nostru piroscaful ROMÂNIA, canoniera FULGERUL și șalupa torpiloare RÂNDUNICA, fiecare cu povestea ei și neclarități acumulate de un secol și jumătate. Iată exemple: ROMÂNIA au fost de fapt minimum două nave după reconstrucția de la Linz și cea de la Galați. Este adevărat că a fost un singur botez. În ce an o fi fost tăiată? Nu, ștearsă din listele oficiale...

Cu FULGERUL a fost un scandal încă dinainte de sosire, în comisia de elaborare a caietului de sarcini fiind și un cavalerist (de unde *pintenul* navei), un artilerist (vezi *turela*, total inutilă și niciodată. folosită). În 1877 a fost numită MARELE DUCE NICOLAE. În 1973 corpul mai exista și era tank de bunkeraj la Dunăre. A fost dat de UTC-iști la fiare vechi fără să fi știut vreodată ce este cu acest tank care la căpitănie avea rubrica cu anul construcției liberă. S-au obținut chiar echivalentul a 3.000 de sticle goale și spălate!

RÂNDUNICA este și mai interesantă. Nimeni nu știe cu precizie ce navă a torpilat la 1877. Că a torpilat este clar și indubitabil. Dar ce? Un studiu pe care l-am făcut prin consulta-

rea izvoarelor otomane, rusești și române (peste 40) nu a lămurit problema. Monitorul de mare largă LUFTI GELIL, chipurile scufundat, mai era în dotarea marinei otomane prin 1888! SEYFI pomenit și ca DUBA SEYFI era o canonieră cu redută centrală dintr-o serie mai mare și pare a fi fost cea mai probabilă țintă... etc, etc. A fost reconstruită de minimum două ori capital. S-a păstrat mașina cu aburi originală și coca, ce existau încă la Tulcea în 1978. Neobositul cdr. Popescu Filaret nu a reușit să obțină de la șefi un camion ca să o aducă la Muzeul Marinei Române, pe atunci embrionar!!! Nu se putea aduce în spinare ca restul exponatelor și s-a dat la fiare vechi!

Războaiele în care a fost implicată și principalele bătălii sunt Războiul de Independență 1877-1878. Războiul de Întregire a Neamului 1916-1919, Războiul de Reîntregire 1941-1945 și Războiul Rece. Încep să apară prin sesiunile de comunicări și date despre acțiunile serviciilor speciale spre mirarea naivilor și uneori a cadrelor în retragere.

Se adaugă o listă de personalități ce au contribuit la dezvoltarea marinei respective, sunt neglijate alte personalități din considerentele politice ale momentului și se insistă și asupra unor acțiuni pe timp de pace pentru a justifica existența armei ca una pur defensivă: intervenții la inundații, activități de veșnica pomenire etc. (a nu se confunda cu cele foarte merituoase de Cult al Eroilor). Dacă veți controla pe Internet site-urile oricărei marine militare veți găsi același rubrici, mai multe sau mai puține definiții, chiar dacă acea forță navală are în dotare submarine cu rachete strategice cu o rază de acțiune de peste 12.000 km sau alte arme supersofisticate... Am fost la o conferință de presă la bordul lui AZOV, unul dintre cele mai frumoase crucișătoare de pe planetă. Făcea parte pe atunci din flota Mării Negre și purta numele a cinci nave anterioare dintre care și un monitor românesc „împrumutat". Era categorisit ca fiind un crucișător antisubmarin, dar avea la pupa un lansator vertical de rachete cu o rază de acțiune de peste 600 mile. Un amiral destul de vârstnic, ce amabil răspundea presei, a declarat că este o navă antisubmarin cu rol de apărare, provocând zâmbetele tuturor tinerilor locotenți prezenți și chiar ale mele. Acum îmi dau seama că toți am râs prostește, omul avea dreptate/.../

Să încercăm o istorie a Marinei Militare Române în câteva idei principiale, inedite.

Traficul comercial dobrogean îl găsim excepțional sintetizat în capodopera celui mai mare istoric român al secolului XX, George Brătianu. Pe noi ne interesează flotele armate în această lucrare.

Prima forță navală structurată ca atare este Flota Histriei, menționată într-o inscripție funerară găsită în perimetrul cetății.

Primul angajament naval menționat pe teritoriul României are loc în sec. III î.C. când, sub conducerea amiralului Hegesagoras, trei

Baterie de torpile la Corabia (1877)

Liburna Sagitta

galere din Histria înfrâng cinci galere venite din Nord. În mod sigur erau unități mici, cel mult bireme, din aceleași motive pentru care astăzi în Marea Neagră nu activează portavioane strategice.

Romanii sosesc la Pontul Euxin în sec. I î.C. și cuceresc rând pe rând cetățile porturi de pe malul vestic, inclusiv Histria,Tomis și Mangalia. Administrarea lor trece în sarcina unui prefect al litoralului maritim instalat la Tomis, ce era și comandantul flotei de mare, denumită Classis Pontica din anul 66 î.C. Avea circa 40 de nave și un efectiv de 3 000 marinari! Oare ce trafic de grâu, sare, piei, miere etc. asigurau ei?

Primii prefecți ai litoralului Pontic și deci primii comandanți ai Flotelor Romane Classis Pontica cunoscuți din *De Militia Navalis Veterum*, a lui Joannes Scheffer publicată la Upsala în 1610 au fost Vestalis, Pomponius Flaccus Astaticus și Aruntius.

Flama. La Dunăre îl avem comandant al flotei, în timpul împăratului Hadrian (117-131) pe Flavius Arrianus.

Prima decorație de marină obținută în Dacia a fost Corona Navalis de Bello Dacico obținută de romanul Claudio Vitalis! Poate pe undeva prin depozitele Vaticanului se va găsi cândva lucrarea lui Traian despre Războaiele Dacice și atunci vom avea o mare istorie a marinei pe teritoriul României. Deocamdată avem Columna.

Din teza de doctorat a profesorului H. Viereck „Die Rőmischeflotte-Classis Romana" publicată la Hamburg în 1996 aflăm primele nume ale unor liburne de la Dunăre: SAGITTA și ARMATA. Era anul 172 d. C.!!!

Romanii sunt nevoiți să se retragă și odată cu ei acea fantastică administrație și organizare care a făcut ca imperiul să dăinuie încă trei secole cu politicieni corupți și împărați decadenți. Din flotele militare rămân reprezentările de pe Columnă și de pe pietrele funerare. La Pontul Euxin comerțul continuă chiar și sub loviturile năvălitorilor barbari. Cronicele bizantine menționează flote ce sosesc la Gurile Dunării și urcă pe fluviu. Ușoare și rapide pamfile, greoaie dromoane. La bordul lor se fac tratate de pace și alianță, se hotăresc tactici de apărare.

Dar, nu avem documente care să menționeze populație autohtonă la bord, în echipaje, cel puțin deocamdată...Nu a găsit nici col. Ion Drăghicescu în monumentala și neegalata sa lucrare *Istoricul principalelor puncte de la Dunăre și Marea Neagră*.

Urmează binecunoscuta pată albă de șase secole ce va fi probabil acoperită, tot de sursele de la Vatican.

Mircea cel Bătrân, domn de anvergură europeană, în înțelepciunea lui, sesizează importanța flotei militare într-o perioadă în care diferențele dintre navele comerciale și cele militare constau în numărul de soldați îmbarcați și flamuri. Controlează prin intermediul navelor proprii, gurile Dunării și litoralul dobrogean. Rămâne un subiect de studiu, încă insuficient cercetat.

Ștefan cel Mare, este cel care prin intermediul construcțiilor navale proprii ajunge în

Mediterana și dezvoltă comerțul naval, dar flota este și sprijinul propriei oștiri în caz de război. Este un alt subiect insuficient studiat, majoritatea comunicărilor despre flotele sale fiind copia unei copii bine copiate dintr-o copie.

Surse otomane ne arată că Mihai Viteazul ar fi capturat și reechipat nave mari, otomane. Cum, în ce condiții și care au fost efectele acestor operațiuni nu se știe. Deocamdată avem o singură sursă italiană ce menționează șeicile și galerele capturate de Mihai ca participând la asediile cetăților otomane de pe malul drept al Dunării.

Ceea ce este sigur este faptul că șantierele navale de pe malul stâng al Dunării lucrau la capacitate maximă. Un călător olandez din 1600, Nicolas Witsen, ulterior primar al Amsterdamului ne lasă un jurnal de călătorie bogat ilustrat. Apare aici o șeică, un pod plutitor tip bac, o baterie plutitoare cu vele toate construite de vasalii turcilor ! Și cum lemn îndestulător exista doar pe malul stâng, cine erau aceștia?

Misiunile specifice în caz de război repartizate flotilelor Moldovei și Valahiei erau de transport de trupe și zaherea, arme, muniții și de recunoaștere și patrulare. La asediul Belgradului navele de transport fluvial valahe au purtat başbuzucii și apoi ienicerii sub ziduri, dar au și respins ieșirile pe Dunăre ale apărătorilor. Tactic, acest gen de misiuni se practică până astăzi.

La asediul Vienei, în 1683, domnul Țării Românești a trimis două caice armate după model austriac, sinteză a ce era mai bun în ambele flote opozante,... asemeni VB GRIVIȚA din 1974.

Caiace în luptă

Alexandru Moruzzi emite cu aprobarea Înaltei Porți la 23 XI 1793, „Hrisovul pentru corăbiile țării ce sunt a umbla pe Dunăre" și clasifică navele ca domnești, județene și sătești. Ar fi distractiv să facem și noi o asemenea clasificare cu navele flotei actuale! Desigur în glumă, dar recunoașteți că nu v-ați gândit! Câte oare ar sări de județene?

Organizarea de forțe militare proprii are loc abia în secolul XIX, după tratatul de la Adrianopol (1829) și odată cu înființarea în cadrul oștirii valahe a Corpului Șaluparilor, cu o uniformă inspirată de cea franceză și o organizare asemănătoare celei austriece.

Prima apariție a tricolorului este la pupa unei șalupe canoniere de tipul „sfert de șaică" în 1845 la Giurgiu. Erau fabricate la Titel lângă Viena. Ca pavilion de război apare un steag alb cu Sf. Gheorghe omorând balaurul, întocmai ca în icoanele ortodoxe. Apar primele flamuri cu tricolor și atâtea stele câte județe.

Domnii principatelor, Alexandru D. Ghica (1834-1842) și Mihail Sturdza (1834-1849) obțin aprobarea sultanului Mahmud al II-lea și construiesc ambarcațiuni specifice pentru a controla traficul pe Dunăre, inclusiv nave pompier sau de carantină. Cele mai mari vor dispărea în războiul Crimeii (1853-1856), rechiziționate de ambele tabere.

Unirea Principatelor (1859) și Decretul de înființare a Flotilei este practic actul de naștere al Flotilei Militare Române. Pentru încă 30 - 40 de ani ofițerii vor fi atrași în marină de remunerațiile superioare celor de uscat și de funcțiile oferite, dar mulți aveau și o pregătire superioară celor călare sau pe jos.

Imediat după unire sunt comandate sau adaptate primele nave, ROMÂNIA în Austria, RÂNDUNICA în Anglia, FULGERUL în Franța, ȘTEFAN CEL MARE în Austria...

*

Războiul de Independență aduce și primele enigme din istoria marinei, aproape pentru fiecare unitate și pune o chestiune cu caracter general: ce unități a torpilat marina română în istoria ei de un secol și jumătate? Vrem nu vrem răspunsurile sunt următoarele:

– în Războiul de Independență este sigur că RÂNDUNICA a torpilat ceva, dar prin dinamitarea epavei găsite pe canalul Măcin la lărgirea acestuia din 1987, a dispărut aproape orice șansă de a stabili cu siguranță numele canonierei

otomane. Conform plăcii de bronz recuperate era fabricată la Arsenalul din Istanbul: probabil DUBA SEYFI, canonieră cu redută centrală, după un proiect francez.

– o acțiune de torpilare reușită a fost aceea de la 16 august 1916 a șlepului cu cărbuni amarat ca ring de dans lângă monitorul amiral al Flotilei austro-ungare de Dunăre. Este o acțiune excepțională ce a fost denaturată de corupție. Vom reveni.

– în Războiul Balcanic din 1913, nu s-a lansat nicio torpilă.

– în cel de al Doilea Război Mondial vedetele VISCOLUL și VIJELIA sub comanda lt.cdr. Niță Voinescu reușesc să lovească cu două torpile crucișătorul MOLOTOV ce părăsise în septembrie 1941 Odesa, dar fiind prea aproape acestea nu se armează și exploziile rezervoarelor de oxigen nu fac decât să zgârie adversarul și să confirme loviturile.

Nici astăzi nu se știe precis ce a torpilat submarinul DELFINUL la Sevastopol, deși este singura acțiune din război în care marinarii români au torpilat ceva. Apoi, submarinul torpilează. Majoritatea autorilor afirmă că este vorba de o navă de transport sovietică, cargoul de 600 tdw, URALEȚ. Lucrările românești reiau una de la alta un "diagnostic" greșit. Dar, faimoasa enciclopedie *Războiul pe Mare 1939 - 1945* a prof. Jurgen Rohwer (mare prieten al României) și Humelchen ne arată că URALEȚ fusese scufundat de aviație cu 12 zile înainte.

Se pare că lucrarea rusească *Războiul în Marea Neagră*, apărută în 1996, dă soluția. DELFINUL sub comanda cpt. Constantin (Bibi) Costăchescu a torpilat cargoul URALES de **10800 tdw** (!) ce evacua atelierele și personalul de la sol al regimentelor de aviație (sau ce mai rămăsese din ele) bazate în zona Odesa și Sevastopol și care bombardaseră Constanța. Nava nu a mai fost reparată niciodată, fiind grav avariată și casată la sfârșitul războiului. Paginile din jurnalul de bord cu acestă misiune descriu o adevărată aventură.

*

Revenind după Războiul de Independență era clar că se cereau în primul rând nave pentru formarea de cadre, atât de punte cât și la mașini.

Au fost comandate în Anglia bricul MIRCEA, crucișătorul ELISABETA, canonierele clasei OLTUL și cele din clasa RAHOVA, torpiloarele de școndru ȘOIMUL și VULTURUL, canoniera GRIVIȚA în Italia, torpiloarele din clasa „numerotate" tip SMEUL în Franța și încep primele construcții proprii la Arsenalul Marinei de la Galați.

Ziua lui de glorie a fost aceea în care a îndreptat tunurile sale de 155 asupra cuirasatului KNEAZ POTEMKIN TAVRIȘEVSCHI, cu tunuri de 305 mm! Era țânțarul cu armăsarul! Oricum, prin predarea acestuia de către echipajul răsculat la Constanța, tricolorul a fluturat 24 de ore la pupa acestuia, un echipaj român instalându-se la bord. Comandantul de o zi a fost cpt.cdr. Iorgulescu Vasile. A devenit astfel cea mai mare navă de război ce au avut-o românii în toată istoria lor... pentru 24 de ore!

Programul de dotare din 1906-1908 aduce patru monitoare (sosite ca nave de poliție fluvială din considerente de politică externă) și opt vedete de siguranță. Monitoarele sunt construite la șantierul San Marco, demontate în piese și remontate la Arsenalul de la Galați. Vedetele sunt aduse din Anglia, până la Marsilia pe canale interioare și de acolo cu vapoarele SMR, câte două pe punte.

Intrarea României în Războiul de Întregire a Neamului la 16 august 1916 ora locală 21, prin atacul marinei asupra monitoarelor K.u.K de la Rusciuk (Ruse) , concomitent cu înmânarea declarației de război la ora 22, ora Vienei marchează începuturile elaborării unor operațiuni speciale, excepționale ca gândire și cu un succes parțial în aplicare. Oricum, capodopere încă netratate în literatura de specialitate deși surse există.

Intrarea României în război a avut Escadra de Dunăre ca protagonist. Operațiunea de intrare urmărea o lovitură decisivă asupra Flotilei Austro-Ungare de șapte monitoare, ce fusese deplasată sub comanda comandorului Karl Lucich la Rusciuk, vis-à-vis de Giurgiu. Încă din luna iulie trei vedete de siguranță exersau lansările în Dunăre cu compensări ale deviațiilor provocate de curent sub comanda a trei aspiranți ce și-ar fi dat fără șovăire viața pentru patrie îndeplinind misiunea... Aveau baza la Călărași, urmând să urce pe Dunăre la ordin. Dar, operațiunea gândită cu sprijinul Serviciului Secret era mult mai complexă și ingenioasă. În fiecare zi, pe lângă vedetele K.u.K. staționate în poziții de recunoaștere în aval de monitoare, treceau cele trei șalupe ale Serviciului Hidraulic, RÂNDUNICA (bătrâna RÂNDUNICA !), CĂTINA și BUJORESCU (tăiate abia în 1998!),

ale căror echipaje „civile" erau formate din... „contrabandiști". Ei schimbau coniac, vinuri fine, șampanie, icre negre, brânzeturi, caşcaval și alte delicatese pentru tutun bulgăresc în condiții foarte avantajoase pentru echipajele vedetelor K.u.K, formate în mare parte din italieni. De parcă erau proști! Dar, asta era. Siluetele celor trei șalupe erau privite cu jind de toți amatorii de chilipiruri și deveniseră obișnuite, cu atât mai mult cu cât la bord nu se găsea nici o armă ci table, zaruri de iams, cărți de poker, etc. De ce a fost aleasă ziua de 16 august? Pentru că atunci era ziua comandorului Lucich și românii găsind șampanie, afumături etc. s-a putut organiza un bal cu ringul de dans și orchestra la bordul unui șlep cu cărbuni tras la nara monitorului amiral. Nici astăzi la Viena, experții de marină nu prea cred până nu văd fotografiile de la bal! Jurnalele de bord sunt și ele un martor ce confirmă povestea. Dar, pentru că există și un dar, la ora 13 în ziua de 16 în gara Giurgiu au apărut în uniformă de paradă trei căpitani ce veneau de la București cu un ordin scris. Acesta îi numea comandanți ale celor trei șalupe ce urmau să execute atacul. Care erau acestea? Erau șalupele Serviciului Hidraulic cărora li se ataşeaseră cu parâme câte un schelet rudimentar din lemn în fiecare bord, pentru a transporta câte o torpilă. Acestea erau lansate prin eliberarea din parâme și acționarea „pârghiei-deget" ce punea în funcțiune motorul torpilei. Erau identice cu cele de pe vedetele de siguranță, numai că în locul locotenților (fuseseră promovați cu o zi în urmă) au fost trimiși căpitanii, cu familii, copii și mai puțin dispuși să se sacrifice în misiune.

Dar participarea la atac putea aduce decorații, promovarea în grad etc. Doi vor deveni amirali, iar unul va fi nevoit să părăsească marina din motive nu foarte onorabile. Oricum, RÂNDUNICA cu cpt. Negulescu profită de cele 9 noduri și o ia înaintea formației lovind șlepul cu orchestra, fără victime dar, după cum a scris amiralul Bărbuneanu, în acordurile de mandolină ale canzonetei „O sole mio!" Celelalte două șalupe lansează parțial sub reflectoarele și loviturile de tun ale unor echipaje de negrii (din cauza norului de cărbune) și scapă cu fuga.

Misiunea, denumită și „Atacul Serviciului Hidraulic" eșuează din cauza pilelor. Păcat de idei și analizele sociologice avangardiste pentru perioadă.

În schimb, a doua acțiune de colaborare a marinei cu serviciile secrete a fost extraordinară. Este încă insuficient cercetată, dar probele fotografice și efectele asupra desfășurării conflictului la Dunăre au fost atât de mari, încât nu poate fi neglijată. *Die österreichische-ungarische Donauflotille im Weltkriege, 1914-1918* a amiralului Olaf Richard Wulff, dar și cea a amiralului Nicolae Negrescu, foști adversari menționează scufundarea monitorului K.u.K INN în zona Cernavodă în 22 septembrie 1917, pe când făcea parte din escorta iahtului imperial SOFIA cu împăratul Wilhelm al II-lea la bord. Urma să se întâlnească cu țarul Bulgariei Ferdinand, ce revendica Dobrogea întreagă. Nu s-au mai întâlnit.

Relatarea de față provine dintr-o „legendă" despre Eugen Cristescu, șeful Serviciilor Secrete Române, acela care a fost închis la Moscova și pus să scrie de mai multe ori același lucru, pentru a i se verifica spusele. Unul dintre subiectele povestite de el ar fi fost acțiunile din Primul Război ale lui Mihail Moruzov, pe atunci agent zonal. El ar fi recrutat un maistru militar de marină specializat în mine, un marinar civil specialist în semnale, două căruțe și alți doi marinari demobilizați, doi pescari locali și trei mine desprinse dintr-un fost baraj.

Convoiul cu două monitoare și o vedetă în avangarda iahtului imperial a coborât pe Dunăre. Pe malul stâng , noaptea au fost plantate de români minele pe dreapta canalului navigabil. În pâlcul de arbori de pe celălalt mal a fost adusă de Moruzov căruța cu căzănelul de aburi cu lemne și o sirenă de vapor. Când a trecut convoiul, din ceața de pe malul stâng s-au auzit semnalele de avarie ale sirenei. Pilotul a ordonat convoiului să vireze babord pentru a evita o eventuală coliziune. Unul, al doilea și... INN a

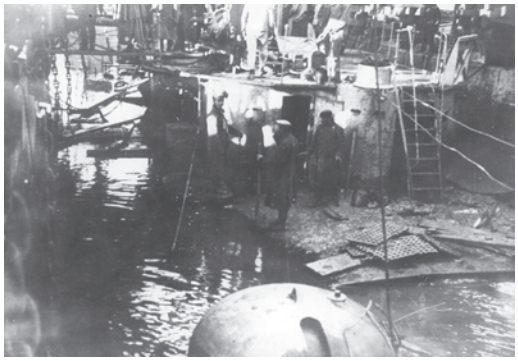

Reparația monitorului INN la Brăila în primăvara anului 1917

lovit o mină ce a provocat moartea a 8 membrii ai echipajului, a unui ofițer și scufundarea monitorului la circa 6 m adâncime, dar lângă mal unde reușise să ajungă.

Monitorul a fost ranfluat de Serviciul Hidraulic român, la Viena s-a bătut o medalie și Moruzov a fost promovat[1].

Nu trebuie să neglijăm faptul că în vremea Primului Război Mondial SMR ROMÂNIA a fost transformată la Sevastopol și a devenit, după IMPERATOR NIKOLAI, a două navă purtătoare de hidroavioane din Marea Neagră și una dintre primele din lume. Alături de DACIA, ÎMPĂRATUL TRAIAN și REGELE CAROL I, devenite crucișătoare auxiliare prin montarea a câte 3-5 tunuri rusești de 135 mm, ROMÂNIA va trece printr-o adevărată odisee în 1917-1918, din care nu lipsește nici lupta cu bateriile de coastă otomane. Iar PRINCIPESA MARIA va face vânătoare de submarine... cu plase!!!

Imediat după război, cum era și firesc, România a făcut eforturi pentru realizarea unei baze la Marea Neagră și a unei escadre pe măsură. Se reia programul din 1912 și sosesc în țară două din cele patru distrugătoare comandate în Italia, botezate MĂRĂȘTI și MĂRĂȘEȘTI (ex. NIBIO și SPARVIERO), patru canoniere franceze antisubmarin de 600 t, patru vedete Elco, cinci torpiloare foste austro-ungare, din care rămân curând doar trei.

Războiul din 1941-1945 și inferioritatea numerică a adus navele românești în situații incredibile. În decembrie 1942, minusculul torpilor ZMEUL a fost atacat de două dragoare mari sovietice și pentru a salva situația a simulat un atac cu torpile lansând perdele de fum pentru a proteja convoiul escortat. Să fi știut inamicul că în tuburi erau cărați saci cu cartofi ar fi procedat altfel și nu s-ar fi retras. Astefel, comandantul ZMEULUI, cpt. Dumitru Mitescu a luat „Mihai Viteazul" și a fost apreciat de am. Kriegsmarine Schwarzes Meer, Helmuth Brinkman cu o „Cruce de Fier" cls.I și un „Gut gemacht" („Bine procedat"). Partea distractivă este că au fost decorați și comandanții celor două nave sovietice! Faptele eroice ar fi făcut ocolul planetei dacă erau publicate și imaginați-vă în iulie 1944, la finalul retragerii din Sevastopol, distrugătorul REGELE FERDINAND angajează blindatele și artileria mobilă sovietică ce, însoțite de infanterie, măturau portul, pentru a permite PTA-urilor să îmbarce trupe românești și germane la grămadă și să părăsească rada. Când era încadrat se retrăgea din Severnaia cu mașina pusă pe invers, dar după câteva minute revenea și tot așa cu toată artileria trăgând, până când au plecat toate navele de transport...

Comandantul erou era cdr. Dumitru Samson – cavaler Mihai Viteazul, „Coroana României", „Virtutea Maritimă"...

După retragerea din Crimeea, mareșalul Ion Antonescu a venit personal la Constanța să întâmpine navele pline cu trupele salvate ce vor fi folosite la eliberarea Ardealului și nu s-a sfiit să declare că: „Nu am înțeles corect și nu am apreciat la adevărata valoare rolul marinei!" Oricum pentru el era prea târziu și cei chemați să conducă destinele țării ulterior, vor porni de la același idei preconcepute de pifani.

Este remarcabil și demn de subliniat că după o perioadă de sovietizare și dotare cu unități de luptă de la răsărit, începe o perioadă de construcții navele militare originale. Sunt adaptări ale unităților sovietice, corespund unor idei tactice specifice Pactului de la Varșovia , dar au meritul de a creea o școală românească în domeniu. Șantierul naval Galați a construit submarine , puitoare de mine, cel de la Turnu Severin monitoare, vedete blindate, cel de la Mangalia vedete cu aripi subacvatice, nave cu pernă de aer, fregate . Au fost înfăptuite cu numeroase greutăți, aparent insurmontabile, dar și cu greșeli impardonabile.

Primele trei vedete din generația a 2-a au fost inspirate dintr-un proiect experimental rusesc dar fără a ține seama de o lege de proiectare ce se folosea încă de la contrucția galerelor în antichitate: lungimea operei vii trebuie să fie mai mare decât jumătare din lungimea de undă a valului de etravă. Vedetele se îngropau în valurile generate arând Dunărea și erodând malurile. A venit un băiat ce făcuse facultatea la zi și le-a lungit cu trei metri. Totul s-a schimbat. Dar alți ingineri pe boabe nu au fost în stare să copieze suporturile de turelă de la proiectul 1024 ce îl aveam în dotare și a ieșit o turelă de carnaval... Una de tanc ar fi fost ideală, dar...cum să mai obții bani pentru cercetare? Istoria se va repeta la proiectarea monitoarelor deși în Romania se produceau turele de tanc în serie . Și totuși s-a cercetat și realizat o turelă originală cu același tun în 12 exemplare!!!

Prin 1974 am avut extraordinara șansă de a merge cu faimosul inginer naval Matei Kiraly[2] la Șantierul Naval Mangalia, invitat ca ziarist de știință de ing. cdr. Barbu Daniel, șeful pro-

gramului naval pe atunci, pentru a participa la botezul unei unități românești nemaivăzute, vedeta blindată generația a 3-a GRIVIȚA.

Era ceva foarte ciudat, ce a lăsat fără grai majoritatea atașaților aeronavali de la ambasadele din București. Am avut ocazia să citesc articolul atașatului est-german și vă văd fotografiile realizate de acesta în „Marine Runschau" din RFG ! Prima impresie: un fier de călcat pus invers pe apă, cu bordul liber foarte, foarte jos. O turelă cu pereți sudați în prova, cu un tun de 100 mm a cărui țeavă ghintuită, la orizontală nu se ridica peste punte cu mai mult de un metru, două turele de transportor BRDM stânga – dreapta și trei capace oarecum blindate ce acopereau comanda de 0,5 m înălțime! La mijloc două racordări paralelipipedice ce se continuau pe punte cu patru capace cu balamale, cuplate două câte două. Echipajul aliniat pe puntea metalică cu uniforma impecabilă. Era vară, cred că iunie. Uimirea mea s-a transformat în șoc când din carcasa navei au început să se audă „Hâr , hâr , scârț , scârț , bum". Târâș, grăpiș capacele cu puternice scârțieturi și șocuri au început să se ridice. Dacă opreai sonorul, mai mergea. De sub punte au apărut în circa trei minute de hârșâieli avantgardiste, pe două perechi de cremaliere tăiate oarecum cu briceagul în oțel, două lansatoare de rachete neghidate în tuburi. Probabil 40 APRA 122, varianta indigenă a originalului sovietic. Primul gând a fost „ăștia nu au lubrifiat angrenajele" al doilea mai sumbru „Dom Profesor Dumitru Tudor m-ar fi lăsat repetent și ar râde de mine la nesfârșit pentru un asemenea proiect". La urma urmei era un model experimental de luat ochii la „civili". Proiectantul armurier nu a avut de unde să copieze, era clar (măcar dacă se ducea la crematoriul uman să vadă cum coboară hidraulic coșciugul și se închid capacele!). Da, dar păcat de restul... Ulterior, la realizarea seriei de încă cinci unități s-au făcut modificări arhitecturale. Comanda a ajuns înaltă, mecanismele nu mai trepidau, cremalierele având profil evolventic. A mai apărut și ceva hidraulică în loc de acționările strict electromecanice, iar navele s-au dovedit foarte fiabile.Zeci de ani am fost convins că GRIVIȚA a fost cea mai originală unitate navală românească a tuturor timpurilor. Astăzi nu.

Să încheiem scurta trecere în revistă a istoriei marinei noastre în izvoare și legende, dar care odată bine cercetate vor deveni poate episoade de fală, cu două povești.

Prima poate fi zvon, dar nu prea…

Maximumul pentru independența navală a României l-a constituit realizarea primelor patru fregate din clasa Tetal, cu nume de amirali. Cu o linie arhitecturală cuminte și convențională, cu punți de mare lungime, erau un răspuns cuminte la un caiet de sarcini convenționale de prin 1975.

Și acum legenda... Vizita unor proiectanți sovietici, în cadrul activităților de cunoaștere reciprocă din Pactului de la Varșovia s-a lăsat cu modificarea proiectului după o noapte de chef cu multă vodcă. Revoltați de cheltuirea banilor pentru realizarea în 1980 a unor corvete clasice în conceptele din 1960, cei doi au pus mâna pe creion și au explicat cum ar face ei dispunerea pentru a fi moderne și peste 20 de ani. A ieșit Tetal 2, cu prima din serie AMIRAL BĂRBUNEANU, cea mai frumoasă navă de suprafață românească. Are o siluetă cu semnătură radar redusă (Stealth), precede clasa franceză LA FAYETTE în era avantgardistă. Probabil că ai noștrii nu i-au înțeles suficient pe sovieticii vizionari sau că aceștia încercau un experiment pe banii altora. Nu vă grăbiți să trageți concluzii pripite. Domeniul construcțiilor navele este poate cel mai conservator din lume. Nici un proiectant nu poate veni cu idei revoluționare pentru că nici un amiral nu își asumă responsabilitatea pentru o eventuală realizare mediocră. Cu atât mai mult când este vorba de unități mari. Progresele spectaculoase sunt cele de la micile unități , unde se mai strecoară câte un visător. Eu cred că fregata BĂRBUNEANU înglobează o viziune Stealth de început și cu ea s-a lansat o adevărată modă ce bântuie astăzi mările și oceanele lumii. De ce nu ar fi un experiment pe banii unor naivi , cum a fost și crucișătorul ELISABETA? Simplu , pentru că celebrul profesor român Călin Galin, de la institutul naval din Delft, de reputație mondială a inventat navele cu suprafețe riglate prin anii '70. Pentru că au constat că acele cargouri aveau o semnătură radar redusă, pentru că el a teoretizat fenomenul. Continuatorii lui din România au proiectat la Galați vedetele blindate generația a doua, adevărate cutii de pantofi atunci, dar foarte elegante acum, după 40 de ani. Marii specialiști în unități experimentale de pe urma cărora beneficiază de obicei alții, sunt de două secole francezii și toată lumea îi admiră. De altfel, la nici 6 luni după ce a fost gata BĂRBUNEANU, se lansa prima unitate din clasa LA FAYETTE, exportată ulterior în

4 alte țări, inclusiv China și a devenit un fel de Brigitte Bardot a construcțiilor navale, sursă de inspirație pentru toți proiectanții planetei de atunci.

Ultima poveste din acestă introducere, ce vă pregătește pentru ce urmează este legată de navele cu pernă de aer „Made in Romania". Prin 1982 când la modă erau cele britanice de tipul BH 7 cu două rachete *Exocet* pe pupa și nenumărate posibile misiuni, inginerul Matei Kiraly, ce construise deja câteva unități pentru transportul de pasageri, propune prin ICEPRONAV, secția militară, nava 1043 – pernă de aer românească cu un motor sovietic de Il 18 dintre cele achiziționate de TAROM și uitate prin funduri de magazii, odată cu înlocuirea quadrimotorului de pasageri. Succesul a fost rapid și cei de la Rolls Royce, auzind de posibila utilizare a motoarelor turboreactoare Viper de la IAR 93 și IAR 99 produse sub licență în România au făcut ofertă de reductoare, elegant refuzată dar ulterior scump plătită prin pagube. În sfârșit, la parada navală din 1985, Ceaușescu este șocat de viteza și ciudățenia navei cu pernă de aer și cere să mai facă o tură în jurul crucișătorului MUNTENIA. Ofițerul de la cifru transmite mesajul, cei care îl primesc habar nu au care era combinația momentului etc. și uite așa ordinul se dă în clar prin căpitănia Mangalia!!! Nu se reia turul și în ciuda CI-știlor furioși, drept consecință se finanțează un program de dezvoltare – dotare. La extemporale Matei Kiraly a declarat că prima tură ieșise atât de bine că nu a mai avut curaj să o repete ! Se blocase nervos. Între timp, la Constanța are loc o întâlnire la nivel de programe navale ale țărilor Pactului. Din partea României sunt selectate câteva comunicări între care și cea cu 1043. Primesc ordinul să se deplaseze imediat de la Galați la Amiralitate, în portul Tomis. A doua zi la 8.00 urma inspecție, uniforme de paradă etc., proiectantul la bord. Pe la Sulina nu putea trece, grănicerii nu știau nimic așa că rămânea canalul. Fac plinul, pornesc în trombă spre Cernavodă pentru a trece prin Canal, pe la ora 16.00. Trec peste un pescar care îi înjură, urcând pe mal, nu se întâmplă nimic, ajung la ecluză. Fiind navă militară are prioritate și ține-te de bastignaj la 120 km/h pe canal! La sosirea în ecluza de la Agigea, Ministrul Transporturilor îl destituise deja pe directorul Administrației Canalului întrucât viteza maximă admisă era de… 12 km/h! Prostia nu are limite, doar inteligența, se știe.Se va reveni după o săptămână.

Urma să prezinte autorul proiectului, inginerul Matei Kiraly. La ora stabilită se pun pe pereți, cu pioneze, două planșe colorate făcute cu "carioci" ieftine și vine la microfon un tip îmbrăcat muncitorește cu bocanci de munte în plină vară. Prezintă proiectul, rezultatele și solicită întrebări. Un tânăr c-amiral ing. sovietic întreabă ce tip de velatură are nava românească pe pernă de aer: aurică sau bermudiană. Hohote homerice de râs la traducere. Calm, Kiraly îi invită pe toți cei ce doresc să facă o plimbare, din portul Tomis, de la Amiralitate până la ecluza canalului Dunăre-Marea Neagră, să îl urmeze. Vin toți, puhoi. Ajung la bord peste 150 de persoane! Pe navă scria clar: Max. 80 persoane! Se îmbarcă rapid încă două plute de salvare și pe marea oglindă, 1043 supraîncărcată sare la 120 km/h. Ajung la ecluză , servesc un pahar de șampanie Panciu și se întorc în aceeași sală. Apare Kiraly și... aplauze.

Primul se repede la microfon am. ing. sovietic care își cere scuze pentru glumă și îl felicită pe proiectant pentru această realizare unică în țările Pactului. Și pe supercompetentul director al șantierului cpt. cdr. Cornel Lepădatu. Să nu se uite că motorul era sovietic, de la avioanele Il 18, și c.-amiralul speră să se rămână la această soluție. Ataşatul bulgar este mândru că la numai 200 de km de Varna, se produc asemenea minuni , cel polonez arată că este un produs ideal pentru apărarea litoralului țării sale, democrat germanul că proiectul merită dezvoltat cu mai multe aplicații, nemții fiind interesați etc. În loc de concluzie: 1043 a zăcut câțiva ani la capătul digului din portul militar Mangalia și apoi a fost vândut la kilogram unei firme care începuse să cioplească ilegal aluminiu din cocă...A rămas 1043B, primul din seria de 16, dar nici el nu se simte bine...

---

[1] Cercetați! Noi nu avem decât fotografiile de la reparații și variantele oficiale și neoficiale ale K.u.K; restul sunt povești cu prieteni istorici cu renume internațional ... până la deschiderea arhivelor ruse.

[2] Inginerul Matei Kiraly, vestit proiectant naval și aeronautic, părintele navei românești pe pernă de aer, a murit, uitat, în micul său apartament din Galați în anul 2011 (n.S.I.).

PRIMA OPERAȚIE EXPEDIȚIONARĂ ÎN EUROPA CONTEMPORANĂ (II)

Col. (r) dr. GRIGORE ALEXANDRESCU*

Abstract

On December 15, 1995, the UN Security Council adopted Resolution 1031, which recognized „the unique, extraordinary and complex character of the present situation in Bosnia and Herzegovina, requiring an exceptional response". This „exceptional response" materialized on December 20, 1995, when the NATO-led Implementation Force (IFOR) was deployed in Bosnia and Herzegovina. The following article details the background and the steps taken by Romania in preparing for the mission.

Keywords: *NATO, IFOR, Yugoslavia, Croatia, Bosnia-Herzegovina, Romania*

La sfârșitul anului 1995, mass-media abundau în informații privind stadiul negocierilor dintre liderii statelor desprinse din Federația Iugoslavă. Au fost trei săptămâni de discuții dure (1-21 noiembrie 1995), desfășurate în baza americană Dayton (Ohio) sub patronajul SUA, UE și Rusiei. Acum toată lumea aștepta semnarea Acordului de Pace. Momentul întârzia să apară. Ajunse acasă și scăpate de sub supravegerea internațională, delegațiile combatanților sârbi, croați și musulmani au încercat să introducă noi condiționări și revendicări în tratatul negociat. Statele garante nu au acceptat și, după o luptă asiduă, au reușit să îi readucă pe cei trei președinți la aceeași masă, însă, de această dată, la Paris, la 14 decembrie 1995, unde au semnat ceea ce cunoștem azi sub denumirea de *Acordul de la Dayton*[1].

A doua zi (15 decembrie 1995) Consiliul de Securitate al ONU s-a întrunit în sesiune extraordinară și a adoptat Rezoluția 1031 prin care „recunoaște caracterul unic, extraordinar și complex al situației prezente în Bosnia și Herțegovina, care necesită un răspuns excepțional"[2].

Răspunsul nu a întârziat să vină. Pe 20 decembrie 1995, o forță multinațională aflată sub conducerea NATO, numărând 60 000 de soldați, numită Forța de Implementare (IFOR), a fost trimisă în Bosnia-Herțegovina ca parte a

* A acționat pe teatrul de operații din fosta Iugoslavie cu funcția de comandant al Detașamentului Precursor al Batalionului 96 Geniu (în continuare B. 96 Ge.), apoi ca ofițer de legătură între Statul Major General al Armatei României și Corpul Aliat de Reacție Rapidă al NATO.

celei mai mari operațiuni militare a Alianței, numită Operațiunea Efort Comun.

România – parte a coaliției multinaționale

Decizia României de a se implica în gestionarea conflictului iugoslav a fost luată după o perioadă de consultări intense între partidele politice, între politicieni și militari, între aceștia și economiști, între factorii de decizie și populație. Concluzia finală a fost clară: interesele de securitate națională impuneau implicarea noastră directă în stingerea conflictului din Fosta Iugoslavie.

Intenția românilor a fost foarte bine primită de comunitatea internațională. Efortul comun era susținut de experiența acumulată de țara noastră în relațiile cu statele și popoarele care conviețuiau în arealul supranumit, atât de sugestiv, „butoiul cu pulbere al Europei". Potențialul economic și militar al României, cel mai mare stat din zonă, nu putea fi ignorat.

Din acestă perspectivă, a avut loc un schimb intens de mesaje între București și cancelariile statelor occidentale. Parteneriatul pentru Pace, la care România aderase din 26 ianuarie 1994, a constituit cadrul în care au demarat negocierile. Pe baza acestora, experții politico-economici și militari au întocmit crochiul implicării românești.

Mai întâi a fost studiată Constituția României, unde art. 74 alin. 2 oferea temeiul legal al acțiunilor cu trupe în afara teritoriului național. Apoi, au fost elaborate: Hotărârea nr. 43 a Camerei Deputaților din 19 decembrie 1995 și Hotărârea nr. 23 a Senatului din 20 decembrie 1995, care stabileau efectivele – „200 de militari" – și facilitățile care vor fi puse la dispoziția Forței de Implimentare a Păcii în Bosnia-Herțegovina: „servicii de tranzit pe Aeroportul Timișoara și pe calea ferată, pentru personal, tehnică militară și materiale în vederea susținerii acțiunilor I.F.O.R."[3].

Pentru aceasta, Statul Major al Trupelor de Uscat (în prezent Forțele Terestre) a dat, la 27.12.1995, Ordinul de constituire a unei unități care să corespundă rolului pe care și-l asumase România în cadrul statelor ce participau la punerea în operă a Acordului de la Dayton.

În primele zile ale anului 1996 în București, pe Șoseaua Olteniței, la intersecția cu Calea Văcărești, era multă forfotă. Mașini militare și soldați se adunau în curtea unei unități apreciate de localnici ca fiind, până atunci, deosebit de liniștită: era comandamentul unei brigăzi de drumuri. În scurt timp, locul a devenit neîncăpător. Voluntari din 23 de unități și tehnica militară „mai bună" de pe teritoriu au început, în cel mai alert ritm cunoscut până atunci, constituirea unei structuri militare care trebuia să aibă specialiști în construcția de drumuri, poduri, căi ferate, aprovizionare cu apă și deminări. I s-a dat numele de Batalionul 96 Geniu (B.96 Ge.).

Cei 200 de militari, câți au fost stabiliți prin actele normative emise de Parlamentul României, trebuiau să fie specialiști în mai multe domenii pentru a substitui numărul redus de personal necesar îndeplinirii cerințelor impuse de misiunile planificate de Forța de Implementare a Păcii (I.F.O.R.) pentru Corpul Aliat de Reacție Rapidă (A.R.R.C.). Întreprinderea nu era ușoară deoarece exista o lipsă acută de experiență în relațiile dintre unitățile române și cele ale N.A.T.O., organizarea și mai ales dotarea erau discrepante, diferențe mari cunoșteau și misiunile specifice. Era greu de armonizat în timp scurt, militarii și entitățile lor organizatorice angrenând sau estompând diferențe de doctrină și artă militară, de limbă și cultură militară, mai ales când mai persistau în subconștientul acestora elemente de ideologie a confruntării.

De la condei la spadă

Urmăream „cu sufletul la gură" evenimentele din Balcanii de Vest. Nu numai pentru că sarcinile de serviciu mi-o cereau (conduceam Sectorul de Analiză a Fenomenului Militar Contemporan din Institutul pentru Studii Operativ-Strategice și Istorie Militară), dar și pentru că mă îndrăgostisem de meseria mea. Absolvisem de curând Colegiul de Studii Strategice și Economia Apărării[4] și acum știam cum să cântăresc rapid evenimentele și să determin *trendul* dezvoltării lor.

În analizele pe care le înaintam conducerii M.Ap.N., sugeram, de fiecare dată, că este avantajos pentru România și pentru armata sa să ne implicăm direct în gestionarea conflictului iugoslav. Erau destule argumente care

impuneau ieşirea noastră din aşteptarea strategică şi participarea cu trupe la coaliţia multinaţională care, aşa cum ştiam din surse, se pregătea pentru desfăşurare.

Pentru a fi cât mai convingător, am solicitat o audienţă la locţiitorul şefului Statului Major General (S.M.G.), unde am fost primit în data de 19 decembrie 1995. Am avut o discuţie de peste o oră cu domnului general de divizie Ilie Marin pe tema necesităţii constituirii unei forţe expediţionare, la care am solicitat să particip şi eu. În final, domnul general mi-a spus că S.M.G. se gândise să participe la forţa multinaţională, unde mă solicita să mă implic.

Drept urmare, în data de 23.12.95 am fost chemat la Direcţia Operaţii a S.M.G. pentru a mă alătura unui grup de generali şi ofiţeri superiori care proiectau un batalion de geniu care să-l pună la dispoziţia I.F.O.R. Mie mi-a revenit sarcina să întocmesc expunerea de motive. Toţi cei prezenţi se plângeau de vastitatea misiunilor ce i se solicitau acestuia şi de numărul redus de personal şi tehnică de geniu. Dacă asupra personalului nu se mai putea face nimic (Parlamentul României stabilise clar: 200 de funcţii), tehnica era la latitudinea militarilor să adune de pe întregul teritoriu ce era mai bun. Dar cum nu erau prea multe mijloace în stare să ne reprezinte în prima noastră întâlnire cu partenerii NATO s-a pus pentru prima dată problema achiziţiilor de pe piaţa occidentală a mijloacelor deficitare. Noaptea, când am plecat acasă, specialiştii în înzestrare, cei în achiziţii şi cei în finanţe continuau dezbateri aprinse pe tema procurării tehnicii în parametrii stabiliţi de tacticieni. Obligativitatea interoperbilităţii cu tehnica din înzestrarea statelor NATO le dădea mare bătaie de cap.

Era aproape ora prânzului, în prima zi a anului 1996. A sunat telefonul. De cealaltă parte a firului cineva se recomandă: „sunt generalul…". După un Revelion superb petrecut în compania prietenilor, am avut impresia că unul dintre ei doreşte să mă „colinde" începând cu o formulă cazonă. Râd şi nu spun nimic. Interlocutorul meu îşi dă seama de situaţie şi se recomandă din nou. Înmărmuresc. Era locţiitorul şefului S.M.G. Mă scuz pentru gafa făcută. Domnul general, după urările de un an nou bun, intră în subiect şi mă întreabă dacă îmi menţin solicitarea de a acţiona în Bosnia-Herţegovina. Am reiterat ce mă angajasem prin raportul din 21.12.95, după care am fost invitat, a doua zi, la cabinetul dânsului.

Peste o oră primesc un telefon şi de la şeful Direcţiei Relaţii cu Publicul a Armatei. M-a întrebat dacă pot să preiau, prin cumul, şi funcţia de ofiţer cu relaţiile publice în cadrul unităţii ce se va înfiinţa. Îi răspund pozitiv şi am stabilit, pentru a stabili detaliile, să ne întâlnim în ziua următoare.

În data de 2 ianuarie 1996, când am ajuns la S.M.G., mă aşteptam să găsesc clădirea învăluită în liniştea sărbătorii. Dar nici pe departe să fie aşa, în birouri lucrau parcă şi mai mulţi ofţeri ca de obicei.

Locţiitorul şefului S.M.G. m-a întrebat despre situaţia politico-militară din Balcanii de Vest; nu pentru că nu ar fi cunoscut-o, ci pentru a încălzi atmosfera. Apoi a trecut la subiectul întâlnirii noastre: unitatea destinată pentru I.F.O.R. După o scurtă prezentare a concepţiei de întrebuinţare a acesteia, a făcut o pauză, timp în care s-a uitat drept în ochii mei.

„Domnule colonel, consideraţi că puteţi conduce detaşamentul înaintat al B.96Ge.?", sparg liniştea încăperii cuvintele domnului general de divizie Ilie Marin. „Precizez că deplasarea se va executa pe roţi, de la Bucureşti până la Zenica, în centrul conflictului Bosniac", a continuat domnia sa. Apoi mi-a spus că înţelege dacă refuz pentru că misiunea este deosebit de dificilă.

Nu am ezitat să accept misiunea. Nu aveam de ce să mă tem. Cunoşteam foarte bine lucrul cu harta, atât în proiecţie Gauss, cât şi Mercator (UTM) – folosită de armatele occidentale –, îndeplinisem toate funcţiile de comandă dintr-un batalion de cercetare, dobândisem experienţă în relaţiile internaţionale, cunoşteam limba engleză bine şi mă descurcam şi în franceză. Era şansa mea. Mă pregăteam de la 14 ani pentru această misiune. Toate cunoştiinţele acumulate pe parcursul atâtor ani petrecuţi în clasă şi în poligoane puteau fi verificate cu această ocazie. Ce putea să fie mai sublim pentru un ofiţer, ajuns la gradul de colonel, decât să i se ofere comanda unei entităţi organizatorice care să acţioneze independent, la sute de kilometri de ţară, departe de liniile de aprovizionare, pe un teatru de operaţii activ, unde urma să reprezint potenţa României

într-un concept nou al relațiilor internaționale – gestionarea crizelor regionale.

În continuare, lucrurile s-au derulat rapid. Am fost trimis la Secția Parteneriat pentru Pace a S.M.G.-ului, unde am întocmit un raport privind vizita unei delegații a M.Ap.N. în Bosnia-Hețegovina (BH) pentru a studia condițiile în care o unitate de geniu română poate acționa în cadrul I.F.O.R.

Aprobarea de la NATO a venit pentru perioada 9-15 ianuarie 1996. Programul anexat era deosebit de dens, chiar dacă se întinde pe o săptămână.

Nu se luminase de ziuă când am ajuns la Aeroportul Militar Otopeni. Era 9 ianuarie, puțin trecut de ora șase. Am făcut cunoștință cu membrii delegației: col. Teodorescu C., șeful geniului S.M.T.U., col. Cocoreanu C., șef regională C.F., col. Jumătate L., șef birou S.M.G., lt.col. Antochi C., șef birou Direcția Financiară, lt.col. Ciochină G., șef birou transmisiuni/S.M.T.U., col. Graur C., propus pentru funcția de comandant al B.96Ge., și locțiitorul pentru servicii al acestuia, col. Costache C.

Afară era „frig de crăpau pietrele". Comandantul Escadrilei de Transport ne-a invitat la o cafea în sala de așteptare, până când piloții vor termina de încălzit motoarele avionului AN24, cu care vom călători până în Bosnia-Herțegovina. Vestea m-a cam întristat. Acest tip de avion suferise în ultimul timp mai multe accidente soldate cu victime.

Decolăm la ora 08:15. După câteva minute, căpitanul aeronavei ne înștiințează că va trebui să schimbăm avionul la Timișoara întrucât avea o defecțiune la sistemul de semnalizare. Temerea mea inițială era întemeiată.

Primul contact cu teatrul de operații

Plecăm cu o întârziere de două ore cu destinația Zagreb (Croația). Pe aeroport nu coborâm. Prin hublou văd cum sosește o cisternă, ne alimentează avionul, secundul plătește cash. Rămân înmărmurit. Nu am mai văzut asemenea sistem. Întrebat, secundul îmi spune că economia Croației încă nu funcționează la parametri normali.

Zburăm mai departe spre Sarajevo, capitala Bosniei-Herțegovina. Suntem informați că zborul va dura 50 de minute.

La stația radio se aude vocea căpitanului care ne spune că intrăm pe teritoriul Bosniei. Deodată vedem niște luminițe pe lângă avion. Ne dăm imediat seama că erau proiectile antiaeriene, trase de aiurea, care se spargeau la acea înălțime. Ne ascundeam cu greu teama care ne cuprinsese, eram militari cu toții și știam care putea să fie deznodământul. Căpitanul aeronavei a cerut imediat permisiune să părăsească culoarul de zbor atribuit și să reintre pe teritoriul Croației. De acolo se încerca o altă abordare a destinației noastre finale.

După mai bine de două ore, vedem clădirile din Sarajevo. Aterizăm în scurt timp pe un aeroport civil împânzit de mijloace antiaeriene. Ni se comunică să apropiem cât mai mult avionul de intrarea în ce mai rămăsese din clădirea aeroportului. Coborâm fără să oprim motoarele. Ne preiau, la adăpostul mijloacelor de protecție, zece vlăjgani de soldați irlandezi echipați „full" pentru luptă. Un locotenent francez, probabil de la protocol, ne întreabă cine este ministrul apărării. În acel moment deosebit de tensionat izbucnim toți în râs. Îi răspund că deocamdată nu am ajuns decât la gradul de colonel, dar avem speranțe, pentru că Napoleon ne-a promis că în ranița fiecăruia dintre noi stă bastonul de mareșal. Gustă gluma și ne conduce la un ceai, până când va veni însoțitorul nostru. Bem și a doua ceșcă de ceai în așteptarea acestuia.

Un sergent englez ne informează că Mr. Heminsley este prins în trafic și ne roagă să ne suim în autovehiculul care ne așteaptă în parcare. Ieșim afară din aeroport, dar cu greu înțelegem în ce trebuie să ne urcăm. Ni se arată un camion militar murdar de noroi până pe prelata sfâșiată. Escaladăm oblonul din spate și stupoare: nu prea aveam loc. O bară de tracțiune marca diagonala platformei, iar lângă ea un cauciuc, probabil roata de rezervă, completa parte din față a acesteia. Peste ele zăcea aruncată o bancă strâmbă. Am încercat să ne așezăm pe bancă, dar drumul era atât de rău, încât am renunțat imediat. Timp de peste două ore am înotat prin gropi și noroi, strecurându-ne printre coloanele de tancuri, transportoare blindate și camioane care circulau grăbite în ambele sensuri. Conversația între noi avea accente repetate de uimire și teamă vizavi de ce vedeam și de apreciere față de șofer, care reușea de fiecare dată să răspundă provocărilor.

Se întunecase cînd am ajuns în Zenica, de unde începea, a doua zi, programul stabilit. Aici era tabăra unui batalion de geniu indonezian, pe care urma să îl înlocuim noi, românii. Deşi indonezienii stăteau confortabil într-o locaţie închiriată şi amenajată de ONU, acum trebuia să o părăsească deoarece guvernul lor nu acceptase să acţioneze cu trupe în cadrul IFOR, sub patronaj NATO.

După un mic dejun frugal, la care gazdele noastre s-au scuzat că indonezienii nu mănâncă dimineaţa, ne-am luat locurile în sala de coferinţe. Comandantul batalionului INDOENGBAT – lt.col. Anwar Ende – ne-a prezentat organizarea unităţii şi misiunile pe care le-a îndeplinit sub egidă ONU. În timp ce noi încercam să aflăm cât mai multe de la indonezieni, a intrat în sală şi a luat direct microfonul managerul Fabricii de oţel din Zenica. Discuţiile între militari se sting la apelul tot mai insistent al bosniacului. Acesta ne informează, fără nicio introducere, că, dacă vrem să ocupăm locaţia indonezienilor, va trebui să plătim o chirie de cel puţin 50.000 USD/lună. Rămânem stupefiaţi. Nu era nicio astfel de specificaţie în protocolul încheiat între România şi NATO.

Cer microfonul şi prezint faptul că militarii români vor veni acolo pentru a-i ajuta pe bosniaci. Replica vine imediat: „şi cei 50.000 de dolari sunt tot o formă de ajutor". Nu vreau să continui dialogul cu o persoană care nu concepe, sau nu are mandat să facă concesii. Bucureştiul trebuia să hotărască asupra acestui subiect.

A doua zi am plecat la Kiseljac (25Km NE de Sarajevo), unde era dislocat statul major al Corpului Aliat de Reacţie Rapidă. Într-un hotel neterminat, în mijlocul unui noroi de nedescris, un furnicar pestriţ de bărbaţi şi femei în uniforma statelor care şi-au trimis emisarii aici se mişca brownian, atestând cantitatea enormă de muncă necesară unui început.

În camera de lucru a serviciului geniu vin reprezentanţi de la toate compartimentele pentru a ne cunoaşte şi a ne ajuta să ne integrăm cât mai repede. După numărul de persoane care se înghesuiau să ne vadă, ne dăm seama că suntem o prezenţă care suscită atenţie.

Şedinţa a început prin prezentarea situaţiei forţelor pe teatru. Un colonel englez s-a străduit să o descrie cât mai uşor de înţeles. În timp ce traduceam, mă uitam la românii mei care dădeau semne de nelinişte. Era greu imaginat răspunsul la întrebările primordiale ale oricărui militar: cine sunt combatanţii şi unde este frontul? Croatii luptau cu musulmanii, la Mostar, musulmanii luptau tot cu musulmanii la Bihaci, croaţii erau aliaţii sârbilor împotriva musulmanilor de la Mostar, iar croaţii erau aliaţii musulmanilor în Tuzla. Dilemă totală.

Urmează şeful serviciului geniu al ARRC, generalul de brigadă Moore-Bick (MB), care accentuează faptul că ceea ce ne-am angajat noi să facem este o premieră pentru NATO: nu se mai colaborase operativ cu românii – (atunci) stat non-NATO. Urmează secvenţa de întrebări şi răspunsuri. Fac translaţie. La un moment dat încep să transpir. Deşi discuţia se desfăşura în engleză, nu mai înţeleg nimic. Cer unui ofiţer înalt, blond şi cu o uniformă deschisă la culoare să repete întrebarea. Sala râde, eu mă înroşesc. Mr. Heminsley mă scoate din încurcătură. Se oferă să reformuleze întrebarea în engleză, cerându-mi să îl scuz pe interlocutorul meu întrucât este australian.

În lunile care au urmat, am mai întâlnit nenumărate situaţii asemănătoare. Nu am crezut, până atunci, că engleza poate fi vorbită în atâtea moduri. Deşi exista un număr mare de deviaţii de la engleza de pe Tamisa, militarii din toate colţurile Pământului se înţelegeau perfect între ei. Există un limbaj şi o gestică specifică acestei meserii. Nu le-am întâlnit în nicio instituţie de învăţământ pe care am absolvit-o şi nici nu le-am găsit în vreun dicţionar, aşa că a trebuit să le preiau „din mişcare".

Pentru a ajunge până la prânz la Zagreb, în Croaţia, la conferinţa IFOR, ne sculaserăm dis-de-dimineaţă. Acum moţăiam în trei maşini de teren indoneziene. La nicio jumătate de oră după ce am trecut de ultimele case din Zenica, Land Roverul în care ne aflam sare în sus şi când aterizează parcă se rupe în două. Eu aşteptam să aud cum sună înjurăturile în limba indoneziană. Dar nu, soldatul de la volan îşi continuă calm drumul, parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Educaţia asiatică îşi etalează valoarea.

Un indicator ne anunţa că am intrat în localitatea Vitez. Şoseaua era distrusă, din ceea ce altă dată erau case acum nu mai rămăseseră decât nişte pereţi disparaţi, încă fumegând.

Aricii de sârmă ghimpată și obstacolele de tot felul completau un peisaj de apocalipsă. În zare recunoaștem cu ușurință antene de stații radio militare de proveniență rusească.

După ce coborâm serpentina ce duce spre Novi Travnic, ne întâmpină un câmp plin de fiare vechi. Erau peste 500 de utilaje de construcții dezmembrate și aruncate la întâmplare. Probabil că au fost căutate piese de schimb pentru tehnica militară. În localitate, puținii bărbați pe care i-am întâlnit erau îmbrăcați cu diferite părți de uniformă militară, iar femeile invariabil erau în negru.

În Bugoino, ne strecurăm cu greu pe lângă o baricadă formată din autovehicule contorsionate, pe care un buldozer, în intenția de a face un culoar de trecere, le împingea în râpa care flanca drumul.

La intrarea în Croația depășim o coadă imensă de autovehicule, multe dintre ele încărcate pînă la refuz cu oameni și bagaje. Ajunși la Punctul de trecere a frontierei Kamensco, agitație mare. Militari croați și căști albastre se străduiau să facă ordine într-o mulțime pestriță de bărbați și femei cu copii în brațe care încercau să-i determine să le dea voie să treacă în Croația. Ni se spune că sunt transfugi bosniaci, dar, deși sunt de origine croată, nu pot trece frontiera întrucât nu au pașaport. Este un non sens. Într-un stat care nu funcționează, oare de unde ar fi putut ei să își ia un astfel de document?

Mica noastră coloană rulează pe o șosea destul de bună pentru aspectul general al zonei. Suntem pe Coasta Dalmației, cu doar câțiva ani în urmă era o perlă nu numai a fostei Iogoslavii, dar și a Europei. Acum nu vezi decât sârmă ghimpată pe care sunt agățate din loc în loc tăblițe cu cutremurătoarea indicație „Mines", în sate nu vezi decât câini costelivi și case distruse, individualizate prin forma scândurilor bătute în ușile și geamurile camerelor care au mai rămas după bombardamentele repetate.

În Zagreb, viața se întorcea la normal. Case cochete, oameni care umblau după cumpărături prin magazinele pline, dar cu prețuri cam piperate.

Ziua de 14.01.96 a fost consacrată convorbirilor cu factorii de conducere din IFOR. Invariabil, toți interlocutorii noștri doreau să fim cât mai repede pe teatru, dar nimeni nu se angaja să ne sprijine material. Mai mult, am fost sfătuiți să plătim chiria solicitată de Fabrica de oțel din Zenica, cu toate că acordul încheiat între ei și autoritatea bosniacă interzicea plata pentru folosirea bunurilor statului. A doua zi am plecat acasă.

În avion am pregătit lista cu problemele care vor fi înserate în raportul scris pe care trebuia să îl înaintăm ministrului apărării naționale. Fiecare membru al delegației mi-a dat câte 3-4 file cu concluzii rezultate în urma vizitei și propuneri pentru B.96.Ge. Era prea mult. Protocolul impunea un document succinct, dar cum să cuprinzi atâtea idei, unele imperios susținute de un minim de explicații, într-o pagină, maxim două? A doua zi recurg la o stratagemă: întocmesc raportul conform uzanțelor, dar îi anexez un documentar substanțial cu problemele considerate că vor sprijini decizia militară de participare la IFOR. După câteva vizite la cabinetul ministrului și al sefului S.M.G., lucrurile au fost lămurite.

Pregătiri intense

Activitățile în zilele care au urmat au fost deosebit de dense. Pe lângă instrucția pentru sudarea colectivelor nou formate la B.96.Ge, s-a insistat pentru cunoașterea utilajelor și materialelor de geniu intrate în dotare, și nu au fost puține. Geniștii sunt oameni inimoși, ușor adaptabili și bine motivați de munca lor, care nu poate fi făcută decât în echipă.

Dar cât de mult și de concret se pregăteau, un halou de necunoscut le învăluia gândurile. Unde mă întâlneau, pe holurile comandamentului sau în câmpul de instrucție, mă asaltau cu zeci de întrebări despre cum arată războiul din Bosnia-Herțegovina și ce trebuie să facă ei acolo. Deși mă străduiam să le prezint o situație cât mai apropiată de ce văzusem eu pe teatrul de operații, interlocutorii mei doreau să pătrundă dincolo de aceasta și să afle ce activități desfășoară unitățile similare, ce accidente și ce pierderi au avut loc, cum se comportă populația locală și multe altele referitoare la siguranța lor.

Prima zi a lunii februarie a declanșat numărătoarea inversă până la plecarea detașamen-

tului precursor. A fost stabilită componența acestuia. Am simțit, dintr-o dată, că timpul s-a comprimat. Ritmul instrucției s-a amplificat, numărul documentelor de planificare a crescut, a crescut și exigența celor care trebuiau să le aprobe. Specialiștii din S.M.G. care erau numiți să mă sprijine la întocmirea documentelor manifestau o nervozitate accentuată când trebuiau să ia o decizie. Deși atunci mă irita, acum consider că era o reacție normală în condițiile inexistenței unor acte normative care să reglementeze o activitate atât de complexă cum este proiecția forțelor. Erau câțiva ofițeri care studiaseră prin occident, dar nici ei nu stăpâneau acest subiect, deoarece, neprovenind dintr-un stat NATO, accesul studenților la documentele clasificate era prohibit.

Încet, încet se face lumină. Încep vizitele de evaluare de la NATO. Personalități sau simpli tehnicieni inspectează aproape zilnic B.96.Ge. Unii participă direct la instrucție, alții ajută la întocmirea documentelor de deplasare.

Timp de două zile (5-6 februarie 1996), o echipă de la Comandamentul Forțelor Terestre din Europa (LANDCENT), condusă de Gl. Mr. John Drewienkiewicz (M.B.), director pentru sprijin, a verificat stadiul pregătirii unității noastre. Dacă despre calitatea fiecărui luptător român nu avut de spus decât cuvinte de laudă, despre dotarea unității a lăsat o listă de necesități care se întindea pe mai multe pagini.

Demnă de remarcat și de toată lauda a fost reacția factorilor români de decizie politico-militară care au înțeles că era momentul să pătrundă în depozitele armatelor occidentale, fapt pentru care au deblocat fondurile necesare achiziționării de tehnică de ultimă oră. În scurt timp, curtea unității s-a umplut de mijoace de geniu și de transmisiuni neîntâlnite până atunci. Noaptea se traduceau instrucțiunile de întrebuințare, ziua se cizelau deprinderile de folosire a materialelor. Nimeni nu se plângea că este prea greu.

Suntem gata să începem executarea misiunii. Nerăbdarea pune stăpânire pe noi. Nu ne mai frământă necunoscutul, ci ne măcina așteptarea.

O ultimă vizită și probabil cea mai importantă are loc în ziua de 14 februarie. Pe terenul de instrucție de pe șoseaua Olteniței, pe un ger năpraznic, personalul B.96.Ge., echipat complet de luptă, așteaptă vizita generalului american John Salikashvili, șeful Comitetului Reunit al Șefilor de State Majore din armata SUA.

După o escală de 10 minute petrecută în cortul în care comandantul batalionului a prezentat organizarea și dotarea unității, generalul american a trecut în revistă forța. Se oprește în dreptul meu – eu fiind primul de la flancul drept. Salut, mă prezint, îmi răspunde la salut și mă întreabă care este stadiul de pregătire al unității. Surprindere totală. Nu mă aștptam să intre în dialog cu mine. Încerc să formulez un răspuns cât mai coerent. Nici azi nu sunt sigur dacă mi-a ieșit. După ce a trecut în revistă întreaga formație, se oprește în dreptul meu și îmi spune "You are the best!".

Impresionant. Oare era un elogiu adus unor români curajoși de cea mai înaltă personalitate militară a momentului sau o simplă formulă de convenință? Rămâne de verificat pe parcursul operației.

---

[1] Acordul Cadru General pentru Pace în Bosnia-Herțegovina (denumirea completă) este tratatul semnat care a consemnat încheirea războiului din Bosnia din 1991-1995. Termenii acestuia au fost negociați, în noiembrie 1995, în Statele Unite ale Americii la Dayton (Ohio). Acordul a fost semnat la Paris, la data de 14 decembrie 1995, de către președinții Bosniei-Herțegovina (Alija Izetbegovici), Croației (Franjo Tudjman) și Republicii Federale Iugoslavia (Slobodan Miloșevici). În calitate de martori (și de garanți ai aplicării sale), acordul a fost semnat de președinții Franței și Statelor Unite ale Americii (Jacques Chirac și Bill Clinton) și de premierii Germaniei (Helmuth Kohl), Marii Britanii (Tony Blair) și Federației Ruse (Victor Cernomârdin).

[2] ONU, Consiliul de Securitate, Rezoluția S/RES/1031 S/RES/1031December 15, 1995 din 15 decembrie 1995, pct.39

[3] Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 296, Hotărâri ale Senatului, *Hotărâre privind aprobarea participării României la Forța de Implementare a Păcii în Bosnia-Herțegovina*, Nr. 23, București, 20 decembrie 1995.

[4] „George C. Marshall" European Center for Security Studies, din Garmisch-Partenkirchen (Germania).

IRANUL ÎN ECUAȚIA POLITICII EXTERNE ROMÂNEȘTI. GĂSIREA SAU INVENTAREA UNUI INAMIC?

Dr. ȘERBAN FILIP CIOCULESCU*

Abstract

Modern Iran shows great ethno-religious diversity and a plurality of voices in spite of the theocratic and apparently monolithic nature of the state. But the long decades of marginalization and the economic embargo put in place by the USA, EU and UNO seriously hit the economy of Iran but also consolidated the extremist forces and increased the risks of greater involvement of Iran in Syria, Lebanon and Iraq, plus terrorist activities. There are cultural and historic links between Persians and Romanians going back Antiquity but the contemporary bilateral relations between Romanian and Iran are not so good, because Romania clearly supports the western stance on denying access to nuclear weapons for Tehran. Anyway, Iran should not be labeled as a devilish state, neither as an automatic threat for Romania, since there is also a certain level of openness and good will in the bilateral relations.

Keywords: Iran, Romania, relations, USA, EU, UN

Trebuie să ne întrebăm chiar de la început ce mecanisme psihologice și politice explică tendința de demonizare a Iranului, adesea văzut de mulți români ca un stat populat de „țicniți", de inși iraționali care ar putea declanșa un atac contra Europei? Evident mass media joacă un rol deloc de neglijat în exacerbarea acestei viziuni deformate și simplificatoare. În căutare de senzațional și de senzații tari, presa, chiar cea specializată în probleme de securitate externă precum *Foreign Policy*, nu menajează deloc Iranul arătat ca stat înapoiat, cu o teocrație agresivă și represivă față de propria populație, un stat generator de terorism și destabilizare.

Identitate și alteritate

S-a spus adesea că orice identitate politică are nevoie de un ego și de o alteritate, cel mai adesea percepută negativ. Iar politica externă nu poate scăpa acestei constatări. Pentru a ne găsi un loc și un rol, avem nevoie de o „umbrelă" – UE și NATO – dar și de un factor de risc major care să ne țină uniți. Un inamic real sau inventat este un factor perfect de coagulare a identității naționale iar România a avut parte de asemenea adversari de-a lungul istoriei sale zbuciumate: Ungaria, Rusia (URSS) etc. Oare Iranul condus de președintele Ahmadinejad și de ayatolahul Khamenei poate juca acest rol?

* Dr. Șerban F. Cioculescu este cercetător științific gradul III în cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din București și lector invitat la Facultatea de Științe Politice a Universității București. Acest studiu reprezintă un capitol din volumul „Viitorul nu ia prizonieri", în curs de publicare.

Mulți români se simt solidari cu SUA în lupta acestora contra terorismului de sorginte islamistă, iar „demonizarea" Iranului de către puternice cercuri politice și militare de la Washington și Bruxelles nu poate să nu producă o tensionare suplimentară a raporturilor dintre Teheran și București. Devine așadar posibilă identificarea statului iranian ca potențial inamic, mai ales dacă se vor produce două evoluții geopolitice esențiale.

Este vorba de cursa disperată a acestei țări către obținerea unei arme nucleare. Știindu-se că deja a fabricat modele de rachete Shahab, dintre care Shahab 4 are o rază de acțiune de cca. 3500-4000 km, este clar că va deveni o amenințare majoră la adresa statelor arabe proamericane din Golf și a Israelului. Dar nici statele membre ale UE nu sunt ferite de spectrul unui atac sau al șantajului nuclear. Un alt eveniment posibil este formarea unei „axe" șiite, denumită în 2004 de regele Abdalah al Iordaniei „semiluna șiită". Elitele arabe sunnite care conduc monarhiile tradiționaliste din Golf simt în ceafă aerul rece al brizei șiite și se tem că Iranul, prin manevre oculte, va reuși să preia controlul asupra Irakului (prin impunerea elementului șiit care formază 66% din populație), asupra Libanului (împreună cu Siria, prin Hezbollah, Jihadul Islamic și Fatah al Islam) și Bahreinului (stat preponderent șiit condus de elite sunnite), va destabiliza grav Arabia Saudită (cu o minoritate șiită compactă în Est, în zona petroliferă), Kuwait (20% șiiți). Ar scăpa acestui tăvălug doar Egiptul și Iordania, state care ar fi probabil obligate să caute garanții de securitate din partea SUA și poziții convenabile Israelului.

Mai greu de prevăzut va fi reacția „străzii" arabe. Deși sunniții privesc cu neîncredere și chiar cu ostilitate elanul politic al șiiților în Golf și se tem de hegemonia regională a Iranului, există mulți care consideră în sinea lor că doar Iranul lui Mahmud Ahmadinejad și al lui Khamenei este singurul stat care se opune pe față și eficient SUA și Israelului. Nici măcar Turcia nu poate juca integral acest rol deoarece are încă relații bune cu SUA. Declarațiile lui Ahmadinejad din anul 2005, conform cărora Iranul va șterge Israelul de pe fața pământului au prins bine la elementele radicale arabe și au pus elitele monarhiste conservatoare într-o situație delicată față de propriile populații – ele riscă să fie văzute constant ca aliate ale SUA și Israelului. Poate de aceea, regele saudit a simțit nevoia să critice SUA dur acuzându-le de destabilizarea Orientului Mijlociu. Un fel de a da satisfacție populației saudite la nivel declarativ, intenție înțeleasă corect de americani care nu au protestat prea convinși. Egiptul, condus de Frăția Musulmană în urma unor alegeri libere, nu va deveni probabil un aliat al Teheranului, fiind stat sunnit și având nevoie de sprijinul politic și desigur financiar al Arabiei Saudite, Qatarului și mai ales al SUA. Jurnalistul egiptean Ashraf Khalil anticipează doar o normalizare a relațiilor diplomatice dintre Egipt și Iran, nicidecum o alianță, iar Frații Musulamni vor păstra „esența acordurilor de la Camp David" cu Israelul, lucru inacceptabil pentru Iran.

De la momentul reușitei revoluției islamice șiite din 1979, Iranul a fost perceput ca o amenințare atât de către vecinii săi sunniți, fie ei monarhii tradiționale sau republici, cât și de către SUA și Israel. Faptul că Teheranul a dezvoltat, cu sprijin rusesc direct, reactoare nucleare la Busher si Natanz, precum și lângă Arak, a produs o înăsprire a tonului SUA dar și al UE și mai puțin al Rusiei, care cer statului persan să respecte reglementările tratatului de neproliferare nucleară. Iranul afirmă constant, prin vocea președintelui Khatami și a ministrului de externe, că este vorba de îmbogățirea uraniului în scopuri pur civile, recte pentru producerea de energie electrică, domeniu în care există, se pare, un deficit real. ONU, prin Agenția Internațională a Energiei Atomice a emis o serie de ultimatum-uri la adresa Teheranului, impunând obligația de a permite inspecții neanunțate la instalațiile nucleare spre a exista certitudinea că nu exista o utilizare în scop militar.

Oficialii iranieni au ezitat între intransigența refuzului și acceptarea controlului inspectorilor internaționali cu condiția ca aceasta să nu dăuneze capacităților nucleare în construcție. Dar tot Teheranul i-a acuzat uneori pe inspectori că ar fi de fapt...spioni ai SUA și Israelului! Flexibilitatea crescută a diplomației iraniene pare să se datoreze atât faptului că Rusia (principalul sau susținător) i-a cerut să se conformeze cerințelor AIEA cât și presiunilor americane și mai ales europene (pe 26 septembrie 2003, miniștrii de externe ai statelor din UE au condiționat acordarea de facilități economice și a

unui tratament comercial favorabil de respectarea aceleiași cerințe; ei au amânat cu o lună revizuirea relațiilor cu Iranul)[1]. De altfel, șefii diplomațiilor statelor membre UE au avertizat Iranul că relațiile politico-economice cu Europa sunt condiționate de comportamentul Iranului în cele patru domenii cheie ale securității regionale: neproliferarea nucleară, încetarea sprijinului pentru grupurile teroriste, nesabotarea procesului de pace din Orientul Mijlociu și respectarea drepturilor omului[2]. Iranului i se cere de către comunitatea internațională să semneze Protocolul adițional la Tratatul de Neproliferare spre a își dovedi bunele intenții.

Încă din 2003, temându-se de repetarea scenariului invadării Irakului de către SUA, Germania, Franța și Marea Britanie au încercat să convinga Iranul să renunțe la ambițiile sale nucleare și să permită venirea inspectorilor în schimbul unui acces garantat la tehnologia nucleară civila a acestor state, un angajament constructiv respins de iranieni.[3] O responsabilitate specială are Rusia, principalul furnizor de materiale nucleare pentru Iran în ultimele două decenii, deși programul nuclear iranian a început în epoca șahului cu sprijin occidental.

Iranul ține însă cu dinții de legitimitatea îmbogățirii uraniului în scopuri energetice, negând orice scop militar ascuns. Iar SUA, care tolerează prezența armelor nucleare în India, Pakistan și probabil Israel are imense dificultăți în a accepta același lucru în fața Iranului, entitate percepută ca ostilă și periculoasă. Nici oferta Braziliei și Turciei din anul 2010 de a ajuta la reciclarea elementelor radioactive iraniene, uraniul slab îmbogățit, spre a îl transforma în combustibil pentru un reactor civil cu scop medical, nu pare să fi scos Iranul din impas, cu toate că Ahmadinejad s-a arătat entuziast față de oferta tandemului Erdogan-Lula da Silva. Ulterior, Iranul a cerut ca procesul să aibă loc pe teritoriul său. Așa cum prevăzuse Hillary Clinton, efortul celor două puteri emergente a eșuat și Iranul a intrat sub incidența unor noi sancțiuni.

Islam și societate

Democrația islamică încarnată de Iran este cunoscută sub numele de *mardomsalari'e dini* și se bazează pe un amestec bizar de alegeri parlamentare, o anumită separație a puterilor între ayatolahi și președinte, cu un rol major atribuit Gărzii Revoluționare.[4] În plus cenzura operează și candidații neagreați de putere sunt scoși brutal de pe listele de candidați pentru parlament. Cu alte cuvinte, cei numiți îi hărțuiesc pe cei aleși democratic. Cultural, populația iraniană e impregnată de gândirea clasică șiită de tip duodeciman, un amestec de martiriu, victimizare și speranța într-o mitică resurecție a Imamului ascuns.[5] Lumea exterioară le apare iranienilor ca fiind inerent ostilă: sunniții dușmănoși care le-au ucis liderii religioși începând cu legendarul Ali, Saddam Hussein care le-a bombardat cu cruzime orașele și le-a ucis copiii cu aprobarea tacită a Occidentului, occidentalii imperialiști care au complotat mereu spre a împiedica menținerea independenței statului (a se vedea episodul Mossadek din anii '50, episod istoric încărcat de umilințe și reproșuri față de occidentali și mai ales de americani) etc.

Propaganda oficială de la Teheran plasează ascensiunea Iranului modern pe o linie ce merge de la ahemenidul împărat Cyrus la suveranul Ismail I, care în secolul al XV-lea a pus bazele Dinastiei Safavizilor, creând un stat centralizat; puternic militar și economic, un rival geopolitic și cultural al marelui Imperiu Otoman. Safavizii au avut meritul de a fi constituit nucleu șiit major, statalizat, din Orientul Mijlociu, regiune în care șiiții sunt de regulă dominați politic de conducători sunniți.

Islamul șiit ca religie începe să fie identificat cu existența politică a persanilor încă din anul 1501, moment în care șahul safavid Ismail punea bazele unei structuri clericale ierarhizate și birocratizate. Conducătorul suprem al clerului, numit inițial *„sadr"* iar ulterior *„mullah-bashi"* era reprezentat la nivel provincial de autorități religioase regionale, sau *„shaikh al-islam*[6].

Șiismul clerical iranian a aparținut unuia dintre cele mai importante curente juridice și teologice care promova extinderea *„ijtihadului"*. Acesta este considerat în dreptul islamic drept „argumetație personală", constând în efortul de reflecție depus în scopul de a se ajunge la luarea unei decizii[7].

Cei care aveau dreptul de a aplica *ijtihadul* erau învățații, care căutau soluții pentru o problemă nou aparută făcând analogie cu situațiile similare din trecut. Ulterior acest drept a revenit exclusiv clericilor superiori care aveau

cunoștiințe juridice și dovedeau suficientă mobilitate logică, denumiți *„mujtahizi”*[8]. Ei au jucat în secolele XIX și XX un rol deosebit de important în politică atât pe scena internă, cât și la nivel internțional.

Menținerea societății iraniene într-o matrice accentuat tradițională, parohială chiar, diferită de ceea ce noi numim clasă mijlocie modernă, se explică și prin exploatarea economică a Iranului de către cele două puteri protectoare, Rusia și Marea Britanie, în anii ’50-’70.

Pe cale de consecință, clerul a obținut un capital politic din ce în ce mai semnificativ, constituind singura opoziție credibilă contra Șahului și a aparatului său statal represeiv, singura care manifesta pentru înlăturarea prezenței companiilor europene și americane și dorea inclusiv modificarea politicii externe.

Ecuația regională de securitate

Între anii 2001-2008, liderii și populația Iranului au fost deplin conștienți că țara lor nu a fost scoasă oficial de pe faimoasa „axă a răului” imaginată de fostul președinte american George W. Bush jr, de aceea Teheranul se temea că va fi atacat precum Irakul în 2003 sau că Israelul va repeta „isprava” de la Osirak din 1981, printr-un atac aerian surpriză care să îi anihileze centrala nucleară de la Bushehr. Temerile față de Israel persistă și azi, alimentate de retorica agresivă a lui Benjamin Netanyahu, căreia îi corespund tiradele agresive ale lui M. Ahmadinejad. Aceasta în ciuda evidenței că Tel Aviv-ul ar trebui să traverseze spațiul aerian al unor state care nu ar avea cum să fie de acord oficial cu acțiunea respectivă fără a își antagoniza populațiile (Iordania, Siria, Turcia, Irak) iar aceasta ar dinamita eforturile americanilor de a pacifica Orientul Mijlociu. Oricine ar câștiga războiul civil din Siria e foarte puțin probabil să cultive o relație strânsă de securitate cu Israelul. Dar trebuie recunoscut că tocmai retorica agresivă a Iranului față de statul evreu a determinat Israelul să sugereze un asemenea scenariu! În orice caz, prezența sancțiunilor economice menținute de SUA față de Teheran, includerea în rândul statelor-paria si doctrina atacului preemptiv din epoca lui Busch jr. par să contribuie la izolarea Iranului și la apariția tentației de nuclearizare.

La Vest, Iranul e mult mai liniștit după ce forțele americane au părăsit Irakul, stat dominat acum de elementul șiit. Dar la Est, Teheranul nu are parte de o vecinătate „prietenoasă”: Pakistanul dorește cât mai multă influență in Afganistan, deși Iran și Pakistan au un interes major în a bloca apariția unui Baluchistan independent, format din teritorii iraniene și pakistaneze populate de etnia balucilor. Mai presus de toate, liderii conservatori de la Teheran se simt incercuiți geostrategic de forțe ostile: americane, israeliene, chiar pakistaneze. Nu contează că trupele americane s-au retras din Irak, liderii de la Teheran le percep ca fiind prezente «sub acoperire» și la fel de periculoase, mai ales că încă sunt numeroase în Afganistanul vecin, de unde totuși Barack Obama a decis, laolaltă cu restul statelor NATO, să le retragă în 2014. O analiză a *Carnegie Foundation* arată că talibanii e probabil să reia puterea la câțiva ani după retragarea NATO.

În plus, statele arabe din Golf, mai ales Arabia Saudită, care are o importantă minoritate șiită, nu văd deloc cu ochi buni pretenția Iranului de a fi călăuza șiismului mondial, un posibil prim pas către asigurarea hegemoniei regionale prin destabilizarea țărilor vecine rivale. Telegramele Wikileaks au relevat dorința fierbinte a prințului moștenitor saudit de a fi «zdrobit capul șarpelui» iranian! Între Israel și Iran, dușmanul major al statului sunnit este desigur Iranul, port-stindardul islamului șiit, deși prințul saudit nu ar îndrăzni să spună acest lucru direct supușilor săi. Se vorbește până la saturație în presa străină dar și la noi de formarea unei axe șiite (Iran-Irak -Bahrain-Kuwait plus Hezbolahul libanez) căreia i se opune o semilună sunnită (Arabia Saudită, Iordania, Egipt și desigur Turcia, care deși e laică, fiind condusă de islamiștii moderați din AKP, nu vede cu ochi buni avasnul șiismului în Golful Persic). Irakul nou, democratic, e dominat de șiiți și tinde să basculeze geopolitic spre Iran, după retragerea trupelor americane recent efectuată. Iar Bahrainul are populație predominant șiită dar clasa conducătoare este sunnită.

Dintre marile puteri, singurii sprijinitori ai Teheranului sunt Rusia, cu ajutorul căreia construiește reactoare nucleare și de la care primește materiale strategice, și China, care se opune sancțiunilor în C.S. al ONU. China și Rusia desigur nu doresc un Iran nuclear, dar nu acceptă defel atacarea Iranului. Iar India, cu care are un parteneriat militar și un acord de

exploatare a petrolului și gazelor, ezită, pentru că nu dorește intervenții militare externe. De asemenea Armenia, stat la fel de interesat în zăgăzuirea secesionismului azer din Iran și Nagorno Karabah, este un adevărat «prieten» al Teheranului, în ciuda marii diferențe religioase. În mod oarecum bizar, și Turcia, vechi stat membru al NATO și aspirant la integrarea în UE, se dovedește tot mai interesat de cooperarea cu Iranul în timp ce și-a degradat aproape total relațiile cu Israelul. În caz de război israelo-iranian este foarte probabil ca Ankara să sprijine Iranul, cel puțin diplomatic și economic, dacă nu militar, deoarece Ankara și Tel Aviv au relații extrem de încordate.

Există, desigur, parteneriatul strategic cu Siria, destinat contracarării presiunilor americano-israeliene, dar cele două state cunosc și destule disensiuni. Mulți iranieni cred că Siria are nevoie de alianța cu Iran doar până va negocia cu Israelul retrocedarea Platoului Golan și-și va ameliora relațiile cu SUA, în orice caz așa-numita alianță Teheran – Damasc nu a putut împiedica retragerea trupelor siriene din Liban în 2005 (prin presiunea impusă de SUA). Chiar și forțele Gărzii Revoluționare din Iran (cca. 2000 persoane) au părăsit Valea Bekaa din Liban, unde au fost instalate în 1982. În 2011-2012, Siria trece printr-un tip de război civil, țara se scufundă în haos și Iranul ajută discret regimul Bashar al Assad, care e contestat mai ales de sunniții majoritari, sătui de «domnia» alawiților pe care clanul Al Assad se sprijină. Se speculează în mass media că prăbușirea regimului Bashar în Siria ar lăsa Iranul fără principalul și singurul aliat arab din zonă, caz în care s-ar evita atacarea militară a Iranului de către Israel sau înăsprirea embargoului care deja duce la creșterea prețului barilului și afectează direct UE și SUA. În acest caz, Iranul ar înțelege că nu mai are cum aspira la hegemonia regională și va accepta să se supună cerințelor Adunării Generale a ONU și AIEA. Riscul unui război civil devastator în Siria, pe linii religioase și etnice, s-ar compensa prin «punerea cu botul pe labe» a Teheranului, acesta putând fi convins pașnic chiar să renunțe la dotarea cu aseturi nucleare! Chiar dacă Egiptul, condus în viitorul apropiat (cel puțin) de Frăția Musulmană, patronată de președintele Morsi și succesorii săi din același grup ideologic, ar da voie vaselor militare iraniene să intre prin Suez, acestea nu ar mai avea la dispoziție portul Tartrus din Siria. Desigur că și Rusia ar pierde accesul la acest port. Comentatorul politic israelian Ephraim Halevy, fost director al Mosad-ului, afirmă că:

Ensuring that Iran is evicted from its regional hub in Damascus would cut off Iran's access to its proxies (Hezbollah in Lebanon and Hamas in Gaza) and visibly dent its domestic and international prestige, possibly forcing a hemorrhaging regime in Tehran to suspend its nuclear policies. This would be a safer and more rewarding option than the military one. [9]

Căderea lui Assad (precipitată poate de conflictul pe graniță dintre Siria și Turcia) ar lăsa Iranul incapabil să mai ajute mișcările Hezbollah din Liban și Hamas din Palestina. La fel de adevărat e că Israelul știe perfect că nici un regim de la Damasc nu va renunța la retorica anti-israeliană și la Platoul Golan ocupat de Tel Aviv în 1967. E vorba de alegerea răului celui mai mic.

Un protector mai discret decât Rusia al Iranului este desigur R.P. China. China a semnat cu Iranul un tratat economic de achiziționare a hidrocarburilor de care economia sa are o nevoie crescândă și consideră acest stat un partener strategic important.

Prăbușirea economică

Economia iraniană, deși are în spate un uriaș potențial petrolier (al treilea exportator al lumii în 2010), de asemenea o poziție geopolitică socotită de mulți analiști ca fiind «pivotală» între Orientul Apropiat, Asia Centrala și subcontinentul indian, se resimte de pe urma sancțiunilor comerciale impuse de SUA prin legi extrateritoriale și de ONU și UE, din cauza imposibilității de a beneficia de coridoare energetice avantajoase care să ducă hidrocarburile iraniene către Europa de Vest, singurii săi clienți majori fiind India, China și poate Rusia. Înainte de embargo, Teheranul exporta cam 2,2 milioane barili pe zi. Iar inflația e galopantă (rialul a pierdut cam 40% din valoare în toamna lui 2012, un record negativ incredibil pentru orice țară normală), în paralel șomajul devenind tot mai acut în Iran, astfel încât mulți negustori și avocați iranieni schimbă la negru rialii pe dolari americani, pe propriul risc, ciocnindu-se pe străzi cu forțele de ordine. Pe moneda națională, rialul, este imprimată și figura Ayatolahului

Khomeini și este considerat criminal cel care îl dă la schimb cu Washington sau Hamilton, părinții fondatori ai «Marelui Satan»! Cu toate acestea, mulți își asumă acest risc. Peste vreo 90-100 de ani, petrolul iranian va fi epuizat și gazele cam la fel. Rusia care propusese un cartel al gazelor cu Iran și Qatar pare să fi abandonat momentan acest colac de salvare pentru Teheran. Inutil de spus că un asemenea cartel ar produce efecte negative asupra securității eneregtice a Europei, și implicit și a României. Însă e puțin probabil să se formeze. [10]

UE a anunțat deja diverse forme de embargo contra Teheranul care a reluat programul de îmbogățire a uraniului. Uniunea face corp comun cu SUA în a cere sancțiuni contra acestei țări la ONU. De la 1 iulie 2012, UE deja aplică embargoul petrolier. Nu este un secret pentru nimeni că șefii diplomațiilor statelor membre UE au avertizat din timp Iranul că relațiile politico-economice cu Europa sunt condiționate de comportamentul în cele patru domenii cheie ale securității regionale: neproliferarea nucleară, încetarea sprijinului pentru grupurile teroriste, nesabotarea procesului de pace din Orientul Mijlociu și respectarea drepturilor omului.

Nuclearul – între calcule, teamă și interes național

Inflexibilitatea Iranului față de renunțarea la dobândirea de capacități nucleare ar putea apropia Washington de Bruxelles nesperat de mult. În 2011 și 2012, Israel și Iran au desfășurat un joc subteran, ascuns dar sângeros, prin care își elimină unul altuia persoane reprezentative sau valoroase. Mossadul e acuzat că a ucis câțiva experți iranieni în energie nucleară prin atentate individuale, că a folosit viruși precum Stuxnet spre a arunca în aer instalații de cercetare iraniene și în general că ar fi recurs la sabotaje fizice sau informatice spre a întârzia programul nuclear iranian. Pe care nu îl poate opri direct decât prin război, deoarece CS al ONU e improbabil să autorizeze o operație de apărare colectivă, din cauza vetto-ului clasic al Rusiei și Chinei. În februarie 2012, Iranul a fost acuzat că singur sau cu Hezbollah a pus la cale atentate contra unor ambasadori israelieni din India și Georgia. În mod previzibil, premierul israelian Netanyahu nu a avut nici o îndoială că Iranul e în spatele atacului. Citind opinia forumiștilor români a rezultat că la fel de mulți blamau Iranul ca și cei ce acuzau direct Israelul și SUA pentru practicile considerate de ei agresive, subterane, banditești, de eliminare fizică a oponenților.

În epoca Războiului Rece, tradițional securitatea în zona Golfului Persic a fost menținută de americani prin balansarea de putere între Iran și Irak, un dublu *containment* de succes în care au fost implicate și monarhiile arabe temătoare de orice hegemon regional, fie dictator laic precum Sadam Hussein și cu atât mai mult de un hegemon șiit revoluționar. Semnalul de alarmă a fost tras de revoluția iraniană și dezvoltarea rapidă a radicalismului, element ce avea să subminez echilibrul inițial, îngrijorând monarhiile conservatoare care au început să caute permanent sprijinul SUA. Înfrângerea talibanilor afgani și mai ales a lui Saddam Hussein în Irak a prins cum nu se putea mai bine Iranului, rămas fără inamicii tradiționali de pe granițe. Pe măsură ce americanii se retrăgeau din Irak între 2009-2011, mulahii de la Teheran și exaltatul Ahmadinejad au prins curaj devenind tot mai amenințători față de Israel, dar acuzând și SUA și statele ce sprijină Israelul. În acest fel, Iranul a ajuns o țintă pentru planificatorii militari americani și israelieni.

Știm astăzi, fără dubiu, că revoluția iraniană a generat la nivel regional o serie de evenimente grave și interconectate între ele. Războiul dintre Iran și Irak, invazia irakiană în Kuweit, și parțial chiar conflictele ulterioare dintre Iraq și S.U.A, au determinat țările arabe să investească sume semnificative în armament și echipamente militare în eventualitatea escaladării situației. În acest mod se poate explica începerea cursei înarmarilor în Orientul Mijlociu. Dacă Iranul devine stat nuclear, e aproape sigur că și Arabia Saudită, poate și Egiptul, Turcia vor deveni aidoma. Nici nu e de mirare – Israelul are deja arma nucleară deși nu mărturisește niciodată. Există și teoria că Iranul nu dorește de fapt să aibă arma nucleară și că, în realitate, provoacă panică în USA și Europa ca să poată obține concesii economice și politice majore. Totuși riscul asumat e imens și asta pune în discuție raționalitatea de actor sistemic a Iranului.

Iranul pare a fi vulnerabil mai ales în plan societal, fiind un adevărat mozaic etno-religios: persanii reprezintă doar 51% din totalitatea po-

pulației, azerii 24%, gilakii și mazandaranii 8%, comunitatea kurdă 7%, arabii 3% , baluchii, turkmenii ca și kurzii 2%[11]; dar mai există și grupuri etnice precum qashqaii, armenii, georgienii, asirienii, evreii, tatsii, ce reprezintă maxim 1%[12].

Nu puțini sunt experții care consideră că grupurile etnice iraniene pot deveni ținta instigărilor din partea unor entități externe, fiind sensibile la evenimentele ce au loc în afara granițelor țării, cu atât mai mult cu cât majoritatea lor sunt concentrate în zonele de frontieră și au legături puternice cu populațiile înrudite etnic din statele învecinate precum Azerbaidjan, Turkmenistan, Pakistan sau Irak[13].

Aceste minorități etnice trăiesc în regiuni subdezvoltate și s-au confruntat pe parcursul ultimelor două decade cu o serie de atitudini discriminatorii, ceea ce nu le-a împiedicat să protesteze, cerând cu precădere autorității centrale extinderea drepturilor sau sporirea gradului de autonomie[14]. Kurzii, balucii și arabii ar putea deveni fermentul revoltei contra mulahocrației de la Teheran. Persanofonii nutresc însă suspiciune față de aceste grupuri și mai degrabă le tolerează. Probabil că în caz de conflict s-ar ajunge la scindarea statului pe liniile de falie identitare. Gruparea de insurgență Mujahedinii Poporului, formată din rebeli iranieni, poate fi și ea folosită eficient de un inamic extern al Iranului, existând rapoarte despre relațiile mujahedinilor cu serviciile secrete israeliene.

Iranul a fost, în istoria sa zbuciumată, la confluența unor imperii care s-au luptat între ele pentru sfere de influență, punându-i în pericol suveranitatea și evident existența însăși. Scăpat din chingile Imperiului Otoman, a celui Britanic și a puterii ruse (sovietice), Iranul s-a văzut dominat economic în anii postbelici de SUA și de Marea Britanie, fiind bine cunoscut episodul răsturnării premierului Mossadeq în 1953. Dar după campaniile militare americane din Afganistan și Irak (2001-2003), Iranul a reușit, fără a trebui să folosească propria armată, să scape de doi adversari redutabili (Saddam Hussein și talibanii). Acum Iranul încearcă să obțină hegemonia regională, controlând politic alianța cu Siria, penetrând Libanul, Irakul, destabilizând statele arabe cu minorități șiite consistente. Sprijinit de China și Rusia în cadrul ONU, Iranul caută să dezvolte un program nuclear în mod ascuns militar și să evite un război cu Israelul și poate cu SUA. De asemenea, are de înfruntat ostilitatea deschisă a Arabiei Saudite cu care poartă diverse *proxy wars* în Siria, Bahrein, Irak etc. dar pare să fi scăpat aproape miraculos de animozitatea Egiptului, după căderea lui Mubarak și venirea la președinție a islamistului Mahmud Morsi, adept al normalizării relațiilor cu Teheranul. În ultimii ani, Iranul a scăpat cam de toți adversarii tradiționali, începând cu Irakul lui S. Hussein și terminând cu Egiptul militarilor sunniți. Desigur, Egiptul rămâne un stat sunnit iar Morsi nu se va putea elibera prea curând de sub constrângerile impuse de șefii armatei[15], așa încât nu trebuie să ne imaginăm că Teheran și Cairo ar putea deveni prieteni…

Retragerea forțelor americane din Irak, în curând și din Afganistan, către Asia-Pacific pare să convină Iranului, care nu se mai teme decât de un alt actor la fel de puțin descurajabil și aparent cu deficit de raționalitate strategică – Israelul, dispus să riște enorm, prin atac preventiv, cum a mai făcut deja de câteva ori. Deși nu se pot uni în efortul lor, și israelienii și saudiții au banii și mijloacele umane de a destabiliza scena politică internă a Iranului, prin atentate, sabotaje, cyber-atacuri sau prin agitarea minorităților rebele: arabii sunniți din Vest, kurzii din Nord, azerii din Nord-Est și balucii din Sud-Est. Iranul riscă enorm spre a avea arma nucleară, deoarece crede că va deveni imun la presiunile americano-israeliene ca și Coreea de Nord. Nimeni nu calcă un șarpe veninos pe coadă, nu-i așa? Oficial, saudiții și israelienii nu se pot alia deoarece strada arabă ar lua foc, dar neoficial este probabil că există o formă de cooperare tacită contra Iranului.

În scenariul pesimist (de fapt, de-a dreptul *horror*), Iranul va fi atacat și lovit mortal de un stat sau o coaliție, iar minoritățile etnice se vor revolta, putând scinda efectiv țara. În cazul optimist, va scăpa de presiuni și va construi o sferă de influență șiită ce va uni podișul persic cu Libanul, ajutând la schimbarea unor regimuri politice ostile în țările arabe de la Vest. Sau, mai probabil, va rămâne la fel de izolat, persecutat și marginal dar supraviețuind și continuând să semene instabilitatea în vecinătăți, până la o inevitabilă schimbare de regim politic. Care schimbare poate veni prin lovitură de stat, revoluție ori lentă democratizare. Dar și prin cucerire militară din exterior, cum o arată cel puțin la suprafață Irakul.

Au fost proiectate mai multe posibile scenarii ale evoluției politice interne și internaționale în Iran. Fie că reformiștii vor prelua puterea la Teheran, pe cale pașnică sau violentă, ori va exista un guvern de tehnocrați, fie radicalii din jurul actualului președinte se vor mobiliza și vor prelua pârghiile puterii, ori conservatorii din *mainstream* vor reveni**,** în orice caz va fi dificil de schimbat brusc tradiția de politică externă a acestei țări. „Revoluția verde" a fost înăbușită în sânge în 2009 de gărzile revoluționare ale regimului teocratic aflat la putere. „Mulahocrația" a reușit să supraviețuiască în condițiile în care administrația prezidențială Obama din SUA nu a dorit să se implice direct în sprijinul opoziției.

Mai greu va fi de operat o schimbare majoră în imaginea externă a statului iranian. Puține țări ale lumii sunt atât de mediatizate și chiar zugrăvite în culori sumbre precum Iranul. Dar Administrația Obama nu are de gând să atace Iranul și descurajează Israelul să înceapă o agresiune neprovocată. Totuși Obama a reușit să determine ONU și UE să însăprească sancțiunile contra Iranului.

Filosofia politică a Iranului e și ea bizară pentru noi, simplificând arta negocierilor la opțiunea *win-lose*, în loc de *win-win* prin compromisuri reciproce. După cum remarcă experții în negocieri diplomatice Fisher și Ury în limba persană cuvintele *negociere* și *mediator* au un sens negativ, sugerând un oaspete neinvitat, băgăcios și o compromitere a integrității morale a negociatorilor.[16]

România și Iran – o relația dificilă

Oare cum putem descrie relația dintre România, stat din flancul estic al UE cu rang de putere mijlocie și Iran, unul dintre cele mai populate și mai întinse state din Orientul Mijlociu? Iranul și România, deși separate de mii de kilometri, se înrudesc prin origini : suntem indo-europeni, înrudirea vine pe filieră dacică, în condițiile în care triburile traco-dacice provenau probabil din Podișul Persic.

În mod tradițional, **relațiile României cu Iranul** au fost bune și foarte bune, atât în perioada Șahului cât și în cea a Ayatolahului Komeini. Reamintim pe scurt că România și Persia (Iran) au stabilit relații la nivel de legație în 1902 și la nivel de ambasadă în 1965[17], având o îndelugată tradiție de consultare politică și schimburi economice. Dacă în epoca dictaturii lui N. Ceaușescu, relațiile cu Teheranul se amplificaseră în mod spectaculos, după căderea regimului Șahului Pahlavi a durat circa un deceniu pentru a se restabili încrederea și a avea loc din nou o cooperare politico-economică. A nu se uita că Ceaușescu fusese la Teheran înainte de a fi alungat de la putere și executat și circula zvonul că liderii iranieni se oferiseră să îi acorde azil politic în caz de necesitate. După 1989, relațiile bilaterale s-au răcit treptat, pe măsură ce România se străduia să se apropie de UE și NATO în vederea integrării, și să își câștige bunăvoința SUA, stat care a impus un embargo economic Iranului.

La nivelul anului 2005, schimburile comerciale nu depășeau 194 milioane USD iar România a înregistrat deficit comercial de cca. 6 milioane USD[18]. Conform MAE al României, „schimburile comerciale la 31.3.2010 au fost de 31,098 milioane dolari, din care 26,964 milioane dolari export românesc și 4,134 milioane dolari import, în creștere față de aceeași perioadă a anului 2009."[19] În 2012, ambasadorul iranian comunica cifra de 200 milioane USD schimburi comerciale în 2011.

Ulterior, schimburile comerciale dintre România și Republica Islamică Iran s-au ridicat după primele șapte luni ale anului 2011, la valoarea de 154,057 milioane USD, din care 122,1864 milioane USD export românesc și 31, 8706 import mărfuri din Iran. Comparativ cu aceiași perioadă a anului 2010, statistica arată o creștere a exportului românesc cu 71,8 % și o scădere a importului din Iran cu 5%.

Totuși, Iranul este considerat a fi cam al treizecilea investitor de capital în România, conform statisticilor MAE. Embargoul impus de UE asupra produselor din Iran a afectat și schimburile dintre Teheran și București, iar Iranul a declarat că oricum va bloca exporturile de hidrocarburi către multe state membre ale UE. A început stopând exporturile de petrol către Franța și Marea Britanie, probabil urmând și alte state din UE.

Ca urmare a aplicării regimului de sancțiuni internaționale asupra Iranului, extins și implementat la nivelul Uniunii Europene prin regulamentul 961/2010, cooperarea româno-iraniană a înregistrat o stagnare.

Pe lângă campionii alarmismului din media și din politica noastră, există și experți români

în problema iraniană care neagă caracterul pur negativ și extremist al statului persan. Astfel, jurnalistul Corneliu Vlad afirmă că Iranul nu este și nu va fi o amenințare pentru români, din contră, relațiile culturale și amintirile istorice unesc cele două popoare.[20] Profesorul Paul Brusanowski, doctor în teologie, a firmă că în timpul vizitei în Iran a întâlnit un «Islam echilibrat », tolerant cu minoritățile religioase ale țării, inclusiv cu creștinismul.[21]. Asta deși se știe că adepții religiei Bahai sunt extrem de persecutați, mulți ajungând în România și alte stated ca fugari. La fel și zoroastrienii !

C. Vlad arată că deja în anii celui de-al Doilea Război Mondial s-a stabilit în România un grup de iranieni prin intermediul Semilunei Roșii, apoi în 1965 și-au găsit refugiu la noi membri ai Partidului Tudeh (comunist), apoi în anii '70-'80 numeroși studenți la medicină au ales să rămână la noi, de asemeni după Revoluție au venit și alți oameni de afaceri, ajungându-se azi la circa 3000 de iranieni, 200 de firme iraniene și investiții de circa 20 milioane de USD.[22] Comunitatea iraniană s-a îmbogățit cu româncele căsătorite cu iranieni. În general, iranienii de la noi sunt mai ales medici (stomatologi și nu numai) și oameni de afaceri. Autori precum Sadoveanu, Slavici, Rebreanu și Eminescu au fost deja traduși în persană, la fel și autori persani clasici traduși în română. În 2001 a fost inaugurat bustul lui Omar Khayyam în Parcul Kiseleff iar poetul a fost tradus în limba română de mai mulți traducători iluștri. Studenții și masteranzii de la facultăți de istorie și științe politice din România sunt tot mai atrași de studierea Iranului, am experiența personală de la Facultatea de Științe Politice unde predau. Mulți se apucă și de studiul limbii persane. Alții descoperă fascinați «înrudirea» dintre strămoșii noștri daci și indo-arienii stabiliți de mii de ani în Podișul persic, din care derivă iranienii, sau despre relația dintre regele dac Decebal și regele Pacorus al-II-lea al parților, strămoș al persanilor, ambii dușmani implacabili ai Romei.

De obicei, statele au conflicte teritoriale cu vecinii direcți, istoria e plină de exemple. Din fericire, România nu are granițe directe cu Iran, nici nu face parte din același complex de securitate. Nici Iranul nu se manifestă agresiv în zona noastră de interes (Marea Neagră, Balcani și spațiul UE), așadar singura posibilitate de a se ajunge la conflict ar fi prin obligații de alianță, prin reacții de atac preemptiv față de scutul antirachetă sau prin incidente bilaterale.

Deși Iranul nu ne e dușman, el nu e nici prieten, cu certitudine. Mulți români își amintesc, desigur cu îngrijorare, de incidentul din august 2006, când câțiva muncitori români de pe o platformă românească („Orizont") din Golful Persic au fost sechestrați de forțe iraniene după ce acestea au deschis foc fără somație. Ambasadorul iranian Reza Arshadi a afirmat neconvingător că Iranul nu a dorit să atace interesele românești spre a își arăta nemulțumirea față de susținerea de către București a intereselor și viziunii SUA în Golful Persic ci doar să restabilească justiția comercială[23]. Românii au rămas cu amintirea unui afront din partea statului iranian. Persistă așadar imaginea unui Iran ostil și potențial periculos, mai ales că unii oficiali americani au insistat că rachetele Shahab 5, eventual dotate cu echipament nuclear, ar putea lovi și România[24] și justificând astfel necesitatea instalării unor elemente de scut antirachetă la noi.

Iranul a reacționat negativ probabil și la apropierea diplomatică a României de Egipt, Qatar și Iordania, state considerate pro-americane la nivelul elitelor conducătoare, state sunnite care se tem de Iran și avantul Islamului șiit în Golful Persic. Bucureștiul are cu aceste state nu doar relații comerciale, economice, culturale ci și acorduri militare (2004 cu Iordania și 2001 cu Egipt, 2011 cu Qatar[25]) și o cooperare excelentă a structurilor de informații. Unul din subiectele de bază în discuțiile ofițerilor de informații români și egipteni sau iordanieni îl constituie chiar contracararea unor acțiuni destabilizatoare ale Iranului. E clar că un război local cu implicare iraniană ar duce la o nouă scumpire a barilului de petrol, ajungând sau sărind de 150 dolari USD per baril. De acest lucru se tem decidenții români dar și omologii lor arabi, mai ales că sunt și state care au mai puțin petrol.

În februarie 2012, într-o serie de interviuri acordate unor jurnale românești, ambasadorul iranian la București, dr. Bahador Aminian Jazi, susține că Iranul nu se teme de un război cu Israelul, stat considerat, culmea, „rațional și înțelept", că în mass media occidentală prevalează doar viziunea negativă asupra Iranului. În plus, pretinde că statul său nici nu intenționează să facă rost de arme nucleare: „Oficialii iranieni

nu doresc deloc arme nucleare. E împotriva credințelor noastre. Liderii nostri religioşi au spus ca este împotriva islamului, există o fatwa care spune că bomba nucleară este un păcat." În plus, AIEA a dezvăluit secrete nucleare iraniene duşmanilor Iranului iar „numele a unul sau doi dintre savanții iranieni uciși au fost anunțate într-o rezoluție a Națiunilor Unite."[26] În plus, deşi se cunoaşte starea economică deteriorată a Iranului, pe fondul embargoului comun SUA-UE, acesta insistă îm mod mincinos că „spre exemplu, produsul intern brut a ajuns la 475 miliarde dolari, în 2011, fiind în creştere cu 68 miliarde dolari faţă de 2010. Rezervele valutare au crescut cu 26 miliarde dolari faţă de 2010, la 104,6 miliarde dolari, în 2011, Iranul ocupând locul al treilea în Orientul Mijlociu şi Asia Centrală, din acest punct de vedere.[27] În opinia sa, datele FMI indică creştere economică reală de 3,4% în 2012 (estimativ), inflaţie de peste 12% şi un PIB de peste 475 miliarde dolari. Cu toate acestea, embargoul sapă adânc la temelia economiei iraniene iar moneda se prăbuşeşte spectaculos, condamnând la sărăcie milioane de iranieni.

Referitor la scutul anti-rachetă şi la problematica Deveselu, ambasadorul a dat dovadă de mult tact: „Iranul nu este prea încântat de astfel de decizii, însă relaţiile noastre cu România rămân bune. Nu există probleme cu guvernul român. Încercăm să ne menţinem bune toate relaţiile bilaterale."

Oficialii din România nu pot adopta o poziţie pur „neutră" faţă de Iran, adică una de cooperare pragmatică în interes bilateral. Chiar dacă ar vrea, s-ar trezi sub presiunea SUA şi a Europei să respecte regimul de sancţiuni şi marginalizare a Teheranului. Totodată, poate că Bucureştiul a înţeles şi că trebuie să evite provocările inutile, precum cea din noiembrie 2005 când şeful diplomaţiei române s-a zbătut în mod hilar, straniu, pentru anularea meciului de fotbal amical dintre reprezentativele celor două state. De asemenea, savanţi iranieni dornici să participe la conferinţe ştiinţifice în România nu au primit viza de intrare. Există o comunitate de intelectuali, doctori şi oameni de afaceri iranieni care au activat sau activează în România, chiar dinainte de 1989. În măsura în care aceştia au legături cu cercurile reformatoare din ţara lor, cultivarea relaţiei cu ei se poate dovedi benefică în momentul în care Iranul se va democratiza şi se va deschide politic şi economic către Europa, polul politic şi cultural asociat de mulţi iranieni libertăţii, în contrast cu Rusia, statele din CSI şi China, care la rândul lor se află sub presiunea democratizării şi modernizării.

Iar faptul că unele conducte de petrol şi gaze ar putea transporta resurse energetice din Caspica şi Asia Centrală către Oceanul Indian, trecând prin Iran, nu constituie neapărat o pierdere pentru România deoarece Europa Occidentală va prefera rutele mai scurte şi mai sigure, aşadar prin zona Mării Negre şi a Mediteranei de Est. Trebuie precizat că celebrul gazoduct Nabucco, pe care UE planifică încă din 2009 să îl construiască între Caucaz şi Austria, via Turcia, România, Bulgaria şi Ungaria (desigur după anul 2012), ar putea aduce şi gaze din Iran, dacă şi numai după ce acest stat îşi va normaliza relaţiile cu SUA şi cu UE scăpând de embargoul economic. Cu toate că momentan demararea lucrărilor la Nabucco pare încă ceva foarte îndepărtat, chiar şi Turcia căutând proiecte alternative, iritată de tergiversările europenilor, speranţe încă există. Mai probabil se va realiza Nabucco Vest, versiunea mai redusă ca lungime şi preţ (doar 1300 km şi 3-4 miliarde euro). Iranul ar putea aşadar aduce beneficii economice europenilor, furnizând energie naturală. De asemenea, ar putea oferi mii de imigranţi educaţi, bine pregătiţi profesional, care să compenseze declinul demografic al bătrânului continent.

Mai degrabă ar fi plauzibil ca Egiptul, cu un preşedinte şi un guvern date de Frăţia Musulmană, să devină un nucleu al jihadului mondial. Ca şi în Iranul anilor '80, numeroasa intelectualitate egipteană, mai ales adepţii ideilor liberale şi laice, ar putea fi amuţită prin teroare şi chiar lichidare. Momentan conducătorii Frăţiei sunt dornici să sprijine clasa de mijloc şi antreprenoriatul, după cum remarcă experţii locali şi străini. Aceşti lideri sunt intelectuali (doctori, profesori, ingineri) şi practică un islam relativ moderat. Însă se ştie că în revoluţii primul rând de elite, formate de vechiul regim sau „contaminate" de obiceiuri vechi, tind să fie înlăturate de noile elite, puţin instruite, radicale, violente. Aşa s-a întâmplat în URSS după victoria bolşevismului în războiul civil contra „albilor". Între timp, şefii Frăţiei reuşesc să reducă dramatic

puterea Armatei și trec în rezervă (sau poate în viitor și arestează) generalii incomozi, urmând modelul din Turcia. Prin urmare, există o probabilitate ca noile generații de lideri ai Frăției să copieze mai clar sfaturile AKP-ului turc, ale salafiștilor, sau metodele altor grupări extremiste și să își legitimeze eșecul economic grav prin oferirea unui program ideologic radical, dirijat contra Israelului, al SUA și chiar al unor state europene.

Se pune întrebarea în ce măsură ar avea nevoie România de un adversar spre a își consolida o identitate în politica externă. Și în ce fel ne-ar influența un atac al Israelului cu sau fără SUA contra Iranului?

Într-o eră a securității prin cooperare și a interdependenței între națiuni nu mai este atât de important să îți proiectezi egoul prin opoziție cu alteritatea zisă „malefică", așadar România nu ar trebui să aibă nevoie de asemenea artificii. Dar la nivelul UE? Cum e puțin probabil ca Iranul să amenințe cu represalii nucleare un stat membru al UE, poate că nu există motive reale pentru care Iran ar deveni sperietoarea *number one* a Europei unite. E puțin probabil să vedem activată în premieră „clauza de solidaritate" stabilită de Tratatul de la Lisabona în 2007 pentru toți membrii UE în caz de agresiune sau atac terorist. Dar nu e imposibil! Un atac israelian ar determina un risc sporit de atacuri teroriste comise de iranieni (sau de agenți Hezbollah) în Europa și inclusiv în România contra unor ținte israeliene, de asemenea nu am putea rămâne indiferenți la dramele umanitare din regiune. Ar exista și riscul unor valuri de refugiați. În plus, ar apărea scindări la nivelul UE și NATO, mai ales dacă Israelul ar părea agresorul, ceea ce ar dăuna grav coeziunii PESC-ului. Deja Turcia a blocat participarea Israelului la Summitul NATO de la Chicago în calitate de partener de securitate. O Turcie tot mai vocală în sprijinul Iranului ar fi mult mai greu de sprijinit pentru integrarea europeană de către România. Relațiile economice ale României cu Israelul însumează 408 milioane USD în 2010, iar Israelul ocupa, în 2010, locul întâi în comerțul României cu țările din Orientul Mjlociu. Comerțul ar fi perturbat de război. Există peste 150.000 de evrei originari din România în Israel și MAE de la București consideră Israelul partener strategic. Un atac iranian asupra Israelului ar pune Europa în fața testului așa-zisei „datorii morale" față de poporul evreu, atât de încercet din cauza nebuniei „europeanului" Hitler!

Oare prin ce prismă trebuie văzute relațiile Bucureștiului cu Teheranul? Îmi pot închipui evident un scenariu în care sprijinul dat de România SUA ori Israelului să provoace mânia personajului atotputernic de la Teheran, ayatolahul Ali Khamenei ori a succesorului său. El a fost președinte între 1981-1989, scoțând țara relativ bine din înfruntarea lungă și chinuitoare cu Irakul și îl supraveghează pe Ahmadinejad, cu care acum are un conflict de putere și mentalități. Khamanei ne poate menționa într-o *fatwa* (decret religios) și astfel am deveni țintă «legitimă» pentru atacuri teroriste sau de altă natură. Dar ce șanse există pentru un asemenea scenariu? Suntem oare noi un braț armat al americanilor sau al israelienilor?

Situația Israelului

România are relații speciale cu Israelul, țară care își antrenează trupele în munții noștri[28], are un parteneriat strategic reînnoit cu SUA, având în curând instalate elemente americane de scut antirachetă. De aceea spectrul unui război cu Iranul bântuie și imaginarul colectiv al multor români. Din moment ce sistemul defensiv american pentru Orientul Mijlociu se bazează masiv pe Israel și Turcia, e normal ca și România să cultive relații intense cu aceste state.[29] Oficialii români în general se feresc să discute acest subiect sensibil, iar dacă o fac spun lucruri banale de tipul «nu trebuie să ne fie teamă de Iran». Diverse sondaje de opinie ad hoc relevă un anumit grad de teamă al populației române față de agresivitatea Iranului. Citind forumurile ziarelor «serioase», o statistică relevă date interesante. Cei mai mulți forumiști spun că nu e cazul ca România să se implice și ajung chiar să pună semnul egal între ceea ce ei numesc lipsa de moralitate și de scrupule atât a Iranului cât și a Israelului. Iranofobia e egalată adesea de israelofobie, lucru valabil și în alte țări din cadrul UE. Destul de puțini români apără categoric poziția SUA de intimidare a Teheranului și mai puțini chiar pe cea a Israelului care amenință Iranul cu război. În același timp, declarațiile la fel de agresive ale președintelui iranian Ahmadinejad nu sunt decât rar luate în seamă. De asemenea, mulți blamează Rusia pentru sprijinul dat Iranului și Siriei mai ales în Consiliul de Securitate al ONU.

Chiar dacă este mai degrabă rară, există şi opinia că ar trebui poate lăsat Iranul să aibă arma nucleară deoarece s-ar asigura o balanţă a terorii în relaţia cu Israelul, ambii actori fiind raţionali şi evitând capcanele escaladării crizelor regionale. Opinia aceasta a fost apărată şi de cunoscutul istoric militar israelian Martin Van Creveld, care afirmă că:

The U.S. has lived with a nuclear Soviet Union and a nuclear China, so why not a nuclear Iran? I've researched how the U.S. opposed nuclear proliferation in the past, and each time a country was about to proliferate, the U.S. expressed its opposition in terms of why this other country was very dangerous and didn't deserve to have nuclear weapons. Americans believe they're the only people who deserve to have nuclear weapons, because they are good and democratic and they like Mother and apple pie and the flag. But Americans are the only ones who have used them. …We are in no danger at all of having an Iranian nuclear weapon dropped on us. We cannot say so too openly, however, because we have a history of using any threat in order to get weapons … thanks to the Iranian threat, we are getting weapons from the U.S. and Germany."[30]

Similar, şi părintele „neorealismului" K. Waltz crede că Iranul trebuie lăsat să aibă arma nucleară, spre a realiza paritatea cu Israelul şi a se ajunge la stabilitate sistemică:

Most U.S., European, and Israeli commentators and policymakers warn that a nuclear-armed Iran would be the worst possible outcome of the current standoff. In fact, it would probably be the best possible result: the one most likely to restore stability to the Middle East. [31]

În faţa acestor strategi care acceptă o doză de bună-credinţă din partea Iranului şi cred că va funcţiona descurajarea reciprocă, premierul israelian Netanyahu a răbufnit:

„Da, sigur. E ca şi cum ai spune că o Al-Qaeda înarmată nuclear ar inaugura o eră a păcii universale."[32] În opinia sa, luptătorii iranieni, fanatizaţi religios, ar fi gata să se sinucidă acceptând retalierea nucleară israeliană, ceea ce sovieticii nu ar fi făcut, fiind raţionali şi dornici de supravieţuire. Evident, exagerează, liderii statului iranian nu vor să dispară brusc şi violent. Ei nu pot fi comparaţi cu Bin Laden, până la proba contrarie.

Aşadar credem că ar fi inutil să ne inventăm un inamic sub forma Iranului, stat cu care nu avem vreun conflict direct. Dar nici nu trebuie să îl scăpăm din ochi, la fel cum şi Egiptul trebuie monitorizat atent, împreună cu Siria şi Libia. Amestecul de radicalism religios, violenţă internă şi state slabe sau eşuate poate constitui un cocktail veninos şi pentru România ca parte a Europei lărgite. În mod ironic, analistul politic americano-indian Fareed Zakaria ajunge în *Lumea postamericană* să compare Iranul anului 2008 cu România anului 1938, în sensul că ambele ar fi fost state revizioniste de mâna a doua, nicidecum principale puteri anti-sistem precum Germania![33] Comparaţia e oricum schiloadă deoarece România în 1938 era încă un stat pro-versaillez iar Iranul nu a fost ciuntit de teritorii după Războiul Rece precum România după 1940… Însă de peste Ocean ambele state se pot vedea la o adică în mod asemănător: orientale, agitate, slabe, creând riscuri. *Sancta simplicitas !*

Dr. Şerban F. Cioculescu este cercetător ştiinţific gradul III în cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară din Bucureşti şi lector invitat la Facultatea de Ştiinţe Politice a Universităţii Bucureşti. Acest studiu reprezintă un capitol din volumul „Viitorul nu ia prizonieri", în curs de publicare.

---

[1] Andrew BEATTY, *Iran decision stalled*, www.euobserver.com, 29.09.2003.

[2] 12294-03 (Presse 252), 2527 GAC meeting, External Relations EU, Bruxelles, 29 September 2003.

[3] Dan DE LECE, "Europeans fail to end Iranian Nuclear Crisis", in *The Guardian*, 20 September 2003.

[4] Hooman MAJD, *The Ayatollahs' Democracy. An Iranian challenge*, Penguin Books, London, 2010, p. 270.

[5] *Ibidem*, p. 269.

[6] Paul BRUSANOWSKI, *Stat şi religie in Orientul Mijlociu Islamic. De la teocraţia medineză instituită de Muhammad la Frăţia Musulmană din perioada interbelică*, editura Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2005, pp. 138-139.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*, p 142

[9] Efraim Halevy, "Iran s Achille s Heel", 7 February 2012, http://www.nytimes.com/2012/ 02/08/opinion/to-weaken-iran-start-with-syria.html?_r=1.

[10] Totuși, exploatarea gazelor de șist ar putea reduce oarecum puterea de influență a Moscovei și Teheranului. În aceste condiții nu este de mirare că în spatele protestelor «spontane» ale unor grupuri civice din România contra exploatării gazelor de șist pare să se afle chiar Rusia! Cel puțin așa cred unele voci avizate. Americanii le exploatează de zor (35% din producția lor de gaze) și nu se plâng de efectele asupra mediului.

[11] httpsm://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html.

[12] *Ibidem* 28.

[13] Brenda SHAFFER, „The Formationa of Azerbaijani Collective Indetity in Iran", *Nationalities Parers, 2000, vol. 28, issue 3, p 449*

[14] Lionel BEEHNER, „Iran's Ethnic Groups", *Council on Foreign Affairs,* 2006

[15] George Friedman este convins că de fapt între Frăția Musulmană și șefii armatei egiptene există un accord secret de partajare a puterii, armata păstrând pârghiile fundamentale de control al statului dar creând impresia că președintele Morsi se află la cârma statului.

[16] R. Fisher, W. Ury, *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*, Penguin Books, New York:, USA., 1981, p 33-34. *"...In Persian, the word 'compromise' apparently lacks the positivemeaning it has in English of a 'midway solution both sides can live with,' but has only a negative meaning as in our integrity was compromised.' Similarly, the word 'mediator' in Persian suggests a 'meddler,' someone who was uninvited. In the early 1980, UN Secretary General Waldheim flew to Iran to seek the release of American hostages, His efforts were seriously set back when Iranian national radio and television broadcast in Persian a remark he reportedly made on his arrival in Tehran: "I have come as a mediator to work out a compromise." Within an hour of the broadcast, his car was being stoned by angry Iranians."*

[17] În 1881 și 1887, Persia a deschis un viceconsulat onorific la Galați, respectiv un consulat onorific la Brăila.

[18] „Republica Islamică Iran – Relații diplomatice", MAE – *Direcția Orientul Mijlociu și Asia - mai 2006,* http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=5604&idlnk=1&cat=3.

[19] http://www.mae.ro/bilateral-relations/ 1833# 763, accesat pe 20 februarie 2012.

[20] Corneliu Vlad, *Iranul la rece*, Editura Top Form, București, 2011.

[21] Paul Brusanowski, *Istorie și civilizație iraniană pînă la cucerirea arabă*, Presa Universitara Clujeana, Cluj, 2008.

[22] C. Vlad, *op. cit.*, p. 217.

[23] Pe 25 august 2006, ambasadorul iranian la București, Ali Akbar Farazi, afirma că presa de la noi a dat o amploare exagerată evenimentului și a citat un proverb iranian: „O furnică care mergea pe pământ a fost atinsă de o picătură de rouă și atunci ea a zis că a venit potopul". Iar ambasadorul român la Teheran, convocat de ministrul de externe iranian, a primit mesajul că nu a existat nici un fel de agresiune! Magda CRIȘAN, "Teheranul nu a primit nici o notă de protest din partea României", *Adevărul*, 26 august 2006.

[24] Președintele GW Bush a susținut acest lucru în octombrie 2007, în cadrul unui discurs despre scutul anti-rachetă, ținut la Universitatea pentru Apărare de la Washington.

[25] „Protocolul de cooperare dintre Ministerul Administrației și Internelor din România și Forțele de Securitate Internă – Lekhwiya", martie 2011.

[26] Vlad Mixich, „Ambasadorul Iranului la București", HotNews.ro, joi, 23 februarie http://www.hotnews.ro/stiri-esential-11582074-video-exista-spioni-printre-inspectorii-agentiei-internationale-pentru-energie-atomica-afirmat-ambasadorul-iranului-bucuresti.htm

[27] Ambasadorul Iranului: Amenințările de atac militar împotriva noastră sunt o glumă, Bursa, 22.02.2012.

[28] Amintim că șase militari israelieni și un ofițer român care participau la un exercițiu comun și-au pierdut viața după ce elicopterul în care se aflau s-a prăbușit pe o ceață deasă în Munții Carpați la 26 iulie 2010, în apropiere de Bran, județul Brașov. Nu există totuși un parteneriat strategic cu statul evreu. Israelul este statul care modernizează flota de avioane militare MIG ale României, prelungindu-le durata de exploatare.

[29] A. Țărnea, *op.cit.*, p. 25.

[30] Williamk Bloom, „The Problem With Iran Not Getting a Nuclear Bomb", 4 February 2012, http://www.foreignpolicyjournal.com/2012/02/04/the-problem-with-iran-not-getting-a-nuclear-bomb/ – e vorba de un interviu in *Playboy* magazine in iunie 2007.

[31] K. Waltz, Why Iran Should Get the Bomb, July- August 2012, http://www.foreignaffairs.com/articles/137731/kenneth-n-waltz/why-iran-should-get-the-bomb.

[32] Citat de Octavian Manea, „America în vâltoarea alegerilor și cei doi elefanți din colțul camerei", revista 22, anul XXIII, nr. 40, 1177, 2-8 octombrie 2012.

[33] Fareed Zakaria, *Lumea postamericană*, traducere de Crisia Miroiu, Polirom, Iași, 2009.

COOPERAREA DINTRE UNIUNEA EUROPEANĂ ŞI INDIA ÎMPOTRIVA TERORISMULUI *

SILVIU PETRE**

Abstract

Although they 'discovered' each other in the '60 when they established the first embassy level contacts, EU and India developed their relationships after 1990s and espacially after 2000s after EU grew more coherent and India created her own economic miracle. Despite all what has been said, EU and India do not enjoy the same relationship as each other enjoy with other countries such as China, Rusia or USA. India, for what is concerned sees EU as the sum of its parts, prefering to rely on bilateral contacts with individual members states such as UK, France and Germany.

The first EU-India Summit, established in Lisbon, 2000 and India becoming Europe's strategic partner in 2004-2005 brought the two geopolitical entities closer.

Concerning EU-India cooperation in terrorism and law affairs it was established on a diplomatic level, but guarding souveran capability and interests makes both centers advance slow in cooperating on this path.

Keywords: India, European Union, cooperation, terrorism, Manmohan Singh, Purulia Case

Pe măsură ce globalizarea este înțeleasă tot mai profund, statele iau tot mai mult în serios relația intimă dintre prosperitate și stabilitate. Flagelul terorismului a fost de natură să arate cât de acute pot fi în zilele noastre efectele negative ale interdependenței precum și faptul că soluția pur militară nu este una pe termen lung. Mai mult poate decât alți poli de putere, Uniunea Europeană și India resimt problemele structurale mai ales că acestea pot duce la dezintegrarea lor. Dacă Statele Unite și China, o republică tânără și un regim autoritar cu trecut milenar își bazează încă stabilitatea pe o etnice dominantă, construcția europeană ca și cea indiană sunt conglomerate multi-etnice cu numeroase puncte nevralgice.[1]

Studiul de față va încerca să descrie cooperarea dintre Uniunea Europeană și India în privința terorismului de după 11 Septembrie 2001. Ipoteza de la care se va porni, este aceea că, Uniunea Europeană, ca putere normativă care dorește să exporte democrație și stabi-

* Beneficiar al Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, program co-finanțat de Fondul Social European.

** Doctorand la Școala Națională de Studii Politice și Administrative, beneficiar al programului POSDRU.

litate, vede în India o prioritate care îmbină posibilitatea altruismului cu cea a satisfacerii propriului interes economic.

Studiul de față cuprinde trei părți. Prima se referă la consideratiile metodologice. A doua prezintă luptă anti-teroristă a Indiei și Uniunii Europene. A treia detaliază relațiile dintre cele două entități. Ultima parte găzduiește concluzia.

I. Considerații metodologice

Înainte de discuta relațiile bilaterale ale Uniunii Europene cu orice alt partener trebuie întâi să definim termenul cu care lucrăm: aceasta fiind chiar Uniunea Europeană. Suprastat, cvasi-stat, politee postmodernă, Uniunea Europeană nici nu are coerența unui stat-națiune așa cum ne-am obișnuit dar nici nu se poate spune că nu este vizibilă nivel internațional. Nici măcar după adoptarea Tratatului de la Lisabona politica externă a statelor componente nu a fost abolită. Charlotte Wagnsson, de la Colegiul Național de Apărare din Suedia folosește termenul de <**re-actor**>, în opoziție cu cel consacrat de actor pentru a descrie modul de funcționare și proiecție a influenței Uniunii. Un re-actor este un tip de entitate care, chiar dacă nu modelează relațiile internaționale într-un mod clasic, cum este cel descris de realism (de pildă prin utilizarea eficientă a puterii militare) exercită o anumită influență prin valorile sale;sau prin modelul societal propus.[2] Astfel, în logica lui Wagnsson UE seamănă cu Statele Unite în primele decenii de existență (mai mult o „cetate pe o colină" decât un cruciat pentru cauze exterioare).

Legat de cele spuse, [in]coerența politicii externe unionale poate deriva nu numai din suprapunerea deciziilor de la Bruxelles peste cele naționale; dar și din sistemul complex, multi-dimensional, multi-instituțional prin care Uniunea acționează (Consiliu, Comisie, Parlament, alte corpuri șamd).[3]

La capitolul <UE-actor normativ/legalist> trebuie făcute o serie de precizări.[4] Studiile realist-liberale clasice vedeau securitatea în distincția dintre război/pace; politică internă/politică externă. Atât Școala de la Copenhaga cât și teza păcii democratice lărgesc domeniul de înțelegere al securității și șterg granițele mai sus menționate. Dacă pornim de la presupunerea că UE este un actor normativ, unul care își promovează propriile interese via exportul de democrație atunci putem cădea în capcana de a considera că toate acțiunile sale sunt legate de stabilitate, democrație ori securitate (am putea considera că și procesul Bologna face parte tot din politica de securitate, ceea ce este o exagerare). De aceea trebuie să restrângem accepțiunea securității și să vorbim doar de ceea ce Uniunea consideră că intră la capitolul securitate (PESC; fonduri pentru adresarea cauzelor terorismului; trimitere de misiuni militare șamd).

II. Războiul contra terorismulu: experiența europeană și cea indiană
Războiul european contra terorii/ terorismului

Deși considerat o strategie de politică externă americană, războiul global contra terorismului (GWOT) a devenit în timp un set de politici publici pe care statele lumii le-au preluat prin imitație. Altfel spus, multe dintre guverne lumii, liberale sau autoritare au instalat politici contra-teroriste din varii motive. În ceea ce privește Uniunea Europeană participarea la războiul contra terorismului a fost un test de turnesol al propriei coerențe instituționale. Implementarea eficientă a măsurilor contra-teroriste a funcționat mai greu tocmai din cauza specificului său: Europă Unită nu este un stat național, nici măcar unul federal, ci o construcție complexă de suprapunere a mai multor forme de suveranitate.[5] Istoric vorbind scopul construcției europene era tocmai acela al demontării suveranității naționale care condusese la rivalitatea acerbă dintre statele bătrânului continent. Cât timp umbrela NATO oferea securitatea, statele europene s-au concentrat mai mult asupra armonizării economiilor naționale, decât asupra armatelor.

În altă ordine de idei modul cum statele Comunității/Uniunii vedeau terorismul diferea foarte mult. Între 1968-2005 90% dintre atentatele care au avut loc au lovit Marea Britanie, Franța, Spania, Germania, Italia și Grecia. Spania a fost martora la 1200 de atentate, Marea Britanie la 800 în timp ce Slovenia și Finlanda doar la câte unul.[6]

Contrar viziunii lui Kagan asupra unei Europe venusiene, emasculate și legaliste, filozofia securității europene nu a lipsit totalmente. Dacă organizații militare intra-comunitare precum WEO (un mini NATO regional) sau Comunitatea de Apărare Europeană (1954) au eșuat în '50, terorismul și mișcările separatiste au fost mult mai prezente în state ca Marea Britanie, Franța, Germania, Italia și Spania decât peste Ocean. Tocmai de aceea europenii și-au dezvoltat o abordare comprehensivă asupra terorismului – una în care se încearcă rezolvarea cauzelor profunde și nu pedalarea exclusivă pe factorul militar.[7] În cele ce urmează ne vom ocupa de cele două abordări: prima – numită coercitivă sau directă cuprinde gama de măsuri polițienesc-militar-instituționale îndreptate către lichidarea terorismului și a doua – profundă ce cuprinde acele instrumente cu penetrare profundă

A. Măsurile directe de luptă contra terorismului

În 1976 se creează cadrul interguvernamental (interguvernment framework) TREVI (Terorism; radicalism; Extremism internațional; Violență) cu rolul de a coordona anumite acțiuni polițienești și schimb de informații între variile servicii naționale. Ulterior TREVI va fi inclus nu în Actul Unic European ci în pilierul Justiție și Afaceri Interne.

Adevăratul stimulent instituțional are loc de abia odată cu Tratatul de la Maastricht din 1992 care produce PESC-Politica Externă și de Securitate Comune (CFSP). PESC provine din mai vechea structură inter-guvernamentală numită Cooperarea Politică Europeană (EPC;1970). Aceasta din urmă însă era un mecanism greoi bazat pe consens și deci handicapa multe decizii ce necesitau promptitudine.[8]

Instituit într-o perioadă neagră pentru Balcanii de Vest, PESC și Uniunea Europeană au primit o bilă neagră ca urmare a neputinței gestionării dezintegrării iugoslave. Faptul a fost de natură să arate cel puțin două impedimente în funcționarea sa timpurie: a) divergențe în ceea ce privește rolul PESC (Marea Britanie doar o mai mare apropiere de SUA și conlucrare în cadrul NATO în timp ce Franța dorea o mai mare autonomie a Europei)[9] cât și b) bugetul limitat prin comparație cu alte sectoare comunitare.[10]

PESC la rândul său va genera progresiv Identitatea Europeană de Securitate și Apărare (IESA) și Politica Europeană de Securitate și Apărare (PESA). Perioada ulterioară Războiului Rece poate fi văzută la acest capitol ca trasând două fire: unul de edificare a unor structuri largi de apărare și, a doua, în cadrul primei, de edificare a unor structuri de luptă contra terorismului, mai ales după 11 Septembrie 2001. Aspect care ne interesează în studiul de față.

Încă dinainte de 11 Septembrie au fost create o serie de agenții sau date o seamă de legi pentru contracararea terorismului. În 1992 apare Europolul sub jurisdicția JAI cu sarcina de a facilita schimbul de informații și a contracara traficul de droguri. Din păcate, deși este considerat unul dintre cele mai relevante structuri europene contra teroriste, mersul său este ciuntit din cauza unor vorbitori de limbă arabă precum și a unui buget și personal reduse comparativ cu alte servicii naționale.[11] În 2007 Europolul avea un buget de 50 milioane euro la un personal de 350 de angajați. Prin comparație MI 5 dispunea de un buget de 450 milioane euro și un personal de peste 3000 de angajați.[12]

În 1995, Consiliul European de la Madrid va defini terorismul drept o amenințare la adresa democrației afirmând totodată necesitatea cooperării internaționale. Dezbaterea va fi reluată la Amsterdam (1999) și la întrunirile suplimentare de la Viena (1998), Tampere (1999) și la Consiliul European de la Santa Maria de Fereira (2000).[13]

Tot în 1998 este semnată Convenția Europol întărită de o decizie a Consiliului European (3 decembrie 1998).

După 11 septembrie…

Abordarea comunitară asupra terorismului este complexă și pe mai multe niveluri. Pentru a putea înțelege coerent complexitatea întregului eșafodaj vom împărți discuția în trei sertare: 1) legile și regulamentele adoptate; 2) agențiile desemnate cu lupta contra-teroristă și 3) Strategia Europeană de Securitate (2003;2008).

1) Ca răspuns la 11 Septembrie, Consiliul JAI concepe un Plan de Acțiune împotriva Terorismului al UE pe care Consiliul European îl va adopta într-o ședință extraordinară pe 21 septembrie 2001. Foaia de parcurs (Road Map) adiacentă din noiembrie stabilea 6 direcții în care urmau să se ia măsuri:

a) cooperare judiciară; b) cooperarea serviciilor secrete pentru combaterea terorismului; c) stoparea finanțării terorismului; d) controlul frontierelor; e) măsuri adiacente; f) cooperarea JAI cu state și instituții extracomunitare.[14] În planul de acțiune al UE sunt făcute referiri la crearea unor echipe comune de funcționari și magistrați, stabilirea unor liste comune de priorități ca și stabilirea unor liste comune de terorişti si organizații teroriste.

La scurt timp apare Poziția Comună 930/01 din 27 decembrie 2001 și Regulamentul Comunitar 2580/01 prin care se stipulează natura sancțiunilor contra teroriste precum și înghețarea fondurilor Al-Qaeda și persoanelor bănuite a fi afiliate la aceasta. Ceea ce este atât de important în această Poziție comună este tocmai definirea actelor teroriste. Acestea sunt văzute ca *„acțiuni internaționale care pot prejudicia serios un stat sau o organizație internațională prin intimidarea populației sau prin destabilizarea ori distrugerea structurilor politice, constituționale, economice sau sociale.”* [15]

Un alt moment de referință este Decizia-cadru (Framework Decision) din 13 iunie 2002 din cadrul Consiliului JAI (2002/475/JHA) care menită să facă lupta contra terorismului mai eficientă. Aceasta decizie stabilea actele teroriste precum și sancțiunile aferente. Până la această Decizie-cadru doar șase state ale Uniunii aveau o legislație în vigoare care condamna terorismul.[16] În urma Deciziei Cadru a Consiliului de a combate terorismul din 13 iunie 2002 se instituie Mandatul European de Arestare.

O nouă Decizia cadru din 22 iulie 2003 reglementează posibilitatea ca ordinul de sechestru al unei proprietăți incriminate într-un stat comunitar să fie valabil și într-o altă țară comunitară (erau vizate aici fondurile cu scop terorist).

Ca planuri pe termen mai lung, autoritățile europene au adoptat un parcurs etapizat.

Prima etapă (2004-2009) reglementată de Comisie prevede lupta contra terorismului în condițiile respectării drepturilor omului. A doua etapă, încă în vigoare, poartă numele de Specific Program 2007-2013: Prevention, Preparedness and Consequence Management of Terrorism și este parte mai largă a Programului Cadru de Securitate și Salvgardare a Libertăților (Security and Safeguarding Liberties Framework Program). Creat prin Decizia consiliului 2007/124/EC din 12 februarie 2007, scopul acestui program este acela de a oferi statelor membre sprijin în a-și securiza infrastructura împotriva eventualelor atacuri teroriste.[17]

Demnă de menționat este Clauza de Solidaritate introdusă de Tratatul de la Lisabona. Conform acesteia statele au obligația de a se ajuta reciproc în cazul unui atac terorist sau dezastru natural. Dacă un stat este într-o asemenea situație și cere ajutorul celorlalte acestea trebuie să își ofere sprijinul.[18]

2) Strategie de Securitate a SUA este marca a ceea ce am putea numi coerență dinamică: un compromis mereu modificabil între interesele pe termen foarte lung ale Statelor Unite și modul cum înțelege fiecare administrație de la Casa Albă se le aplice în timpul mandatului său. În Uniunea Europeană aceste strategii de securitate erau tradițional lăsate la îndemâna statelor membre. Inflația de noi decizii, poziții, regulamente și agenții de după 11 Septembrie trebuiau cumva armonizate printr-o mare strategie comună. Mai mult decât să armonizeze, aceasta strategie era de natură să arate că Uniunea este o entitate în sine, și nu doar suma părților sale.

Strategia Europeană de Securitate a fost adoptată ca parte a PESC de către Consiliul European din 12-13 decembrie 2003 sub oblăduirea lui Javier Solana, Înaltul Reprezentant pentru Politica Externă și de Securitate Comună. Pornind de la premiza că Uniunea Europeană ca oază de prosperitate și stabilitate poate fi atât o țintă cât și un agent de stabilizare enumeră cinci mari amenințări: 1) terorismul; 2) proliferarea armelor de distrugere în masă; 3) conflictele regionale; 4) statele ratate; 5) crima organizată.[19] O strategie de securitate mai nuanțată și mai complexă decât cea a SUA din septembrie 2002 care pune accent pe atacul preemtiv asupra rețelelor teroriste și statelor despotice. Un nou raport, numit: „Furnizarea de securitate într-o lume în schimbare”(Providing Security in a Changing World) adoptat în 2008 va reafirma valorile strategiei din 2004 enunțând aceleași amenințări ca și cele de mai sus, corespunzătoare documentului premergător din 2003.[20] Suplimentar, Raportul din 2008 își propune promovarea securității europene prin intermediul puterii blânde (soft power) fără a neglija componenta militară.[21]

3) Grupuri și agenții cu rol în lupta contra terorismului

Alături de Europol, mai sus menționat care a fost creat în anii '90, Uniunea Europeană a hotărât crearea Biroului European pentru Justiție (Eurojust) în octombrie 1999. Acesta va deveni complet operațional în februarie 2002. Scopul său este reunirea tuturor procurorilor și magistraților din statele membre oferind posibilitatea de a coordona investigații și de a-și oferi asistență legală în cazurile ce implică cel puțin două state membre UE.[22]

În 2004, după atentatele de la Madrid, UE a venit cu o ambițioasă Declarație de Combatere a Terorismului, un mai mare rol pentru Europol și Eurojust, integrarea structurilor de securitate în Secretariatul Consiliului precum și crearea unui post de Coordonator al activităților anti-teroriste, ales în persoana lui Hugo de Vries. Alte stipulări erau crearea unei clauze de solidaritate ce prevedea ajutor reciproc între statele membre lovite de terorism precum și instituirea unei Agenții Europene a Frontierelor (European Border Agency).[23] Numită astăzi Frontex (European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union) a fost instituită prin Regulamentul Consiliului (EC) 2007/2004 și a intrat în funcțiune pe 3 octombrie 2005. Cu sediul la Varșovia este prima agenție europeană cu sediul într-unul din statele care au aderat după 2004 și are rolul de furniza expertiză în păzirea frontierelor unionale de imigranții nedoriți.[24]

Alte agenții europene cu scop anti-terorist sunt SITCEN (EU Situation Center for Threat Analysis) și Grupul Anti-terorist al Clubului de la Berna.

În sfera Consiliului există încă două grupuri de lucru (working groups). Unul este Terrorism Working Group compus din reprezentanți ai ministerelor de interne ale statelor membre . Aceștia se întâlnesc de trei ori în timpul unei Președinții pentru a discuta probleme pratice legate de cooperare și amenințări intra-unionale.

COTER (Commission for Territorial Coherence Policy) este un forum mai mult diplomatic și se ocupă cu amenințările externe la adresa Uniunii și este compus din reprezentanți ministerelor de externe ale statelor membre.

Între cele două grupuri există o serie de rivalități și pentru că modul lor de lucru diferă.[25]

B) Măsuri îndreptate spre cauzele profunde ale terorismului

Dacă primul set de măsuri are un rol defensiv, chiar și atunci când presupune contactul cu foruri internaționale; cel de-al doilea set de măsuri are un caracter preventiv și redă miezul tare al credinței în pacea democratică. Conform Articolului 130 din Tratatul de la Maastricht susține că solidaritatea cu statele în curs de dezvoltare și mai ales cu cele mai nevoiașe devine o obligație. Uniunea Europeană, singură și alături de membri săi este actualmente cel mai mare donor de fonduri de dezvoltare din întreaga lume cu un procentaj de 55% din ajutorul global oferit statelor în nevoie sau în curs de dezvoltare. În 2004 membri UE a oferit 42886 milioane Euro în cadrul Asistenței de Dezvoltare Externă (ODA-Overseas Development Assistance). Din aceștia 8704 milioane euro au fost oferiți prin intermediul UE.[26]

Înainte de Lisabona ajutorul acordat pentru dezvoltarea era inițiat de Consiliul UE și de Parlament, iar Comisia prin intermediul Directoratelor sale Generale se ocupa cu punea în practică. Acestea erau XX la număr:

– *Directoratul General pentru Relații Externe* are în jurisdicție mai multe regiuni (Minus Africa ce nu intră în custodia sa);

– *Directoratul General pentru Dezvoltare.* Se ocupă cu trasarea unor programe către țările în curs de dezvoltare;

– *Oficiul Comisiei pentru Sprijin Umanitar* (ECHO-European Commission Office for Humanitarian Support). Gestionează fondurile de ajutor prin ONG-uri și într-o anumită măsură prin ONU;

– *Directoratul pentru Comerț și Directoratul pentru Extindere* au un anume rol în zonele în care chestiunea dezvoltării intră în discuție.[27]

Lupta contra terorismului este doar o parte a acestui tablou foarte complex. Se pornește de la premiza că cea mai eficientă soluție împotriva terorismului este contracararea la el acasă. De aceea Uniunea Europeană a creat un amalgam de instrumente format din patru elemente:

– Instrumentul pentru Stabilitate (IfS). A înlocuit Rapid Reaction Mechanism. Abordarea sa este dual: pe termen scurt și pe termen lung. La rubrica primului termen intră ajutorul oferit în situațiile de criză cum ar fi un război civil sau dezastru natural. A doua parte presupune oferirea de fonduri și asistență pentru

reconstrucția instituțională. Pentru perioada 2007-2013 are un buget prevăzut de 2,06 miliarde euro.

– Parteneriatul de Vecinătate. Operațional din 2007. A înlocuit programele anterioare MEDA și TACIS. Scopul său este acela de a susține buna guvernare, domnia legii, dezvoltarea și securitatea statelor din jurul UE. Pentru perioada 2007-2013 are un buget prevăzut de 12 miliarde euro.

– Instrumentul European pentru Democrație și Drepturile Omului (EIDHR) – creat în 2007. Trebuie să asigure dezvoltarea democrației pe mai multe paliere.

– Instrumentul de Cooperare și Dezvoltare (CDI) – creat în 2007. Cu un buget prevăzut de 2,2 miliarde euro are menirea de a asista diferite state pe o paletă largă de inconveniente precum ar fi: statalitate fragilă; criză; situații post-conflict, sub-dezvoltare. Unele dintre programele rulate de acest instrument sunt dedicate contracarării terorismului.[28]

Concluzie parțială:

Dorind să depășească faza statului-național, Uniunea Europeană s-a apropiat de o mai mare unificare într-o manieră similară celei de constituire a statelor naționale: ca răspuns la crizele din exterior. Chiar dacă fricțiunile dintre instituțiile comunitare și cele naționale încă există și nivelul maxim de răspuns nu a fost atins[29], progresele se văd. Astfel, conform rapoartelor TE-SAT din ultimii doi ani (2009-2010) numărul atentatelor teroriste deturnate a crescut. În 2009 au fost deturnate 294 atacuri, o scădere de 33% față de 2008 și de aproape 50% față de 2007.[30]

India între terorism și contra-terorism

Atentatele din Mumbai din noiembrie 2008 au fost de natură să arate lipsurile unui sistem de securitate ce trebuie să apere o democrație mereu aflată sub asalt.[31] Dialectica terorism-contraterorism exprimă un proces de construcție statală niciodată pe deplin terminat; niciodată pe deplin legitimat. Democrația indiană are de înfruntat sărăcia extremă; sistemul osificat al castelor și fundamentalismul religios – toate cauze ale terorismului.[32]

A nu se uita de vecinătatea Indiei: Pakistanul – eternul rival, Afganistanul, Myanmarul – stat care încearcă să dezvolte tehnologie nucleară militară. India și Pakistanul sunt singurele state din lume care, deținând armament nuclear au fost implicate într-un conflict convențional. ÎSn timpul Războiului Rece SUA și URSS-ul nu a au nici un conflict direct iar problemele de graniță din URSS și China din anii '60 au fost de mici dimensiuni. Chiar dacă mass-media ne-a obișnuit cu reportaje din Orientul Mijlociu, posibilitatea escaladării nucleare în Asia de Sud, sau terorismul nuclear fac din granița indo-pakistană cel mai fierbinte potențial loc de pe glob.

Cu o populație de circa 1,1 miliarde locuitori, se așteaptă ca India să devină în 2040 cel mai populat stat din lume, surclasând China cu un spor de 10%.[33] Deși mult timp s-a crezut că polul sărăciei absolute este în Africa sub-sahariană, studiile Băncii Mondiale și altor cercetări în din anii '80 au arătat că în India locuiesc 40% din cei mai săraci oameni ai lumii. Actualmente în jur de 350 milioane de indieni trăiesc cu sub 1% p zi iar 44% dintre ei nu au curent electric (la sat procentul depășind jumătate).[34] S-a calculat că India ar pierde 114 miliarde$ în perioada 2003-2012 ca urmare a subnutriției populației (întrucât aceștia nu pot munci cum trebuie).[35]

Flagel de proporții – deopotrivă cauză și efect al sărăciei și formelor de protest ce derivă din condițiile aspre de trai – corupția este pe cele mai înalte culmi. Dacă în 2009 Transparency International localiza India pe locul 84 în rândul celor mai corupte state din lume, în 2010 situația s-a înrăutățit și India a ajuns pe locul 87.[36] Cauza se regăsește în ceea ce mult timp s-a numit License Raj – politică dirijistă și protecționistă a guvernului dintre 1947-1991 care a generat birocrație, corupție și stagnare economică.[37] La data scrierii acestor rânduri, un scandal de proporții implică guvernul lui Manmohan Singh și scoate lumea în stradă (simplii nemulțumiți sau membri ai ONG-urilor) într-o amplă manifestație de protest.[38]

Legislația americană de după 11 Septembrie a inspirat numeroase transformări în India care a inițiat propriul război contra terorismului. Un aparat instituțional-legislativ a fost pus la punct s-au întărit în acest sens.

Printre legile date pentru combaterea terorismului se pot enumera: Legea Securității Naționale, 1980; Codul de Procedură Criminală, 1973; Legea Armelor (1959); Legea Substanțelor Explozive (1908); Legea Puterilor Speciale

ale Forțelor Armate (pentru Jammu și Kashmir) (1990); Legea Forțelor Speciale ale Forțelor Armate (1958); și Legea Instituțiilor Religioase/The Religious Institution (Prevention Of Misuse) Act (1988).

Actualul cadru legislativ se bazează pe Legea Prevenirii Activităților Ilegale (Unlawful Activities Prevention Act) din 1967. Legea a fost modificată în 2004 interzicând 32 de organizații și apoi în 2008 sub numele de Unlawful Activities (Prevention) Amendment Act, 2008.[39]

În 2002, la câteva luni după 11 Septembrie, guvernul condus de BJP (Partidul Naționalist Hindus) a aprobat POTA (Prevention of Terrorism Act) prin care puterile guvernului erau extinse. În urma legii deținuții puteau fi ținuți în arest pe timp nedefinit. Atât activiștii pentru drepturile omului cât și membri partidului rival: Congresul au denunțat legea ca un abuz îndreptat mai ales asupra musulmanilor.[40]

Tot în 2002 este creată Agenția de Apărare a Informațiilor (Defense Intelligence Agency) cu rol în centralizarea datelor primite de la celelalte agenții precum:

Biroul Central de Investigații (CBI) – sarcini multiple legate de chestiunile de securitate. Puterile sale sunt restrânse prin Delhi Special Police Establishment Act (1946) prin care serviciul nu poate iniția o investigație fără aprobarea guvernului.

DGMI: Directorul General pentru Informații Militare, Biroul de Informații (IB) sau RAW (Research and Analysis Wing) – focalizate mai mult pe informațiile de natură externă. Acesta din urmă raportează consilierului național pe probleme de securitate.[41]

După atentatele din Mumbai, guvernul federal prin intermediul Ministrului Afacerilor Interne a dispus crearea Agenției Naționale de Investigații (National Investigation Agency-NIA). Funcționând după o lege din 2008 aceasta și-a recrutat oamenii din serviciile de informații deja existente și are rolul de investiga anumite tipuri de infracțiuni. Criticii spun că NIA, ca și DIA depind foarte multe de controlul politic. În cazul NIA rolul său intră în funcțiune după comiterea unui eveniment, neavând capacități de prevenire.[42]

O trăsătură a luptei contra terorismului din India este osmoza, sau mai bine zis granița subțire dintre armată si forțele de poliție via trupele paramilitare. Cele mai cunoscute sunt: Forța Centrală de Poliție de Rezervă (Central Reserve Police Force: 3.7-400,000 trupe/35 batalioane); Comandoul pentru Acțiuni Rapide (Commando Battalion for Resolute Action-COBRA; efectiv: 10,000); Forța Centrală de Securitate Industrială (efectiv: 165,000); Garda Națională Indiană (efectiv: 600.000). Această ambiguitate poate duce la abuzuri serioase ale drepturilor omului.[43] Un asemenea proces, încă în desfășurare este Operațiunea Vânătoarea Verde (Green Hunt) demarată în noiembrie 2009 împotriva rebelilor maoiști. Pentru anumiți activiști ai drepturilor omului, folosirea trupelor paramilitare dotate cu armament greu nu are atât scopul lichidări maoiștilor (naxaliților) cât a scoaterii tribalilor din anumite zone bogate în minereuri și care au intrat în aria de interes a anumitor corporații internaționale.[44]

Ca și în cazul Uniunii Europene terorismul nu a fost abordat doar militar ci și prin măsuri sociale.[45] Cum o mare parte din actele teroriste sunt comise de musulmani (fără ca terorismul sa fie reprezentat doar de aceştia) guvernul indian a luat o serie de măsuri în acest sens. Astfel, în 2005 primul ministru, Manmohan Singh va crea Comisia Sachar. Condusă de un judecător aceasta va publica un raport (nov.2006) în care se arătau gravele diferențe de nivel de trai și analfabetism din rândul populației musulmane. Pentru a redresa problema guvernul, prin ministerul său de finanțe, a instituit programul NMDFC (National Minorities Development and Finance Corporation).[46]

Nu numai in interior dar și față de vecinătate India a jucat un rol în stabilizare și combaterea terorismului. Chiar dacă India nu s-a văzut pe sine ca un exportator de democrație[47], acțiunile în acest sens nu au lipsit. Cea mai elocventă este intervenția în Pakistanul de Est (ulterior statul Bangladesh) în 1971 și eliberarea sa de sub autoritatea Islamabadului. Mai trebuie menționate faptul că India este membru fondator al Consiliului Democrațiilor în 1999 iar în 2005 a susținut ideea că democrația este un factor adjuvant al dezvoltării pe termen lung.[48]

III. Comunitatea Europeană și Asia de Sud. Pragmatism și normativism

Decolonizarea nu a sugrumat relațiile dintre statele fost coloniale europene și coloniile lor din Lumea a Treia. Era deci de așteptat ca

atât fostele metropole europene cât și Europa ca atare să reajusteze/dezvolte o relație cu statele nou independente.

Un panel al unui grup de expertiză francez recunoștea în 1980 importanța pe termen lung pe care o are Oceanul Indian pentru Comunitatea Europeană. Deși se focaliza în special pe Africa, comunicarea sublinia că statele ce mărginesc zona sunt printre cele mai bogate în resurse minerale din lume. După cum nota amiralul Henri Labrousse, Europa Occidentală importa la acea dată (1980) din Oceanul Indian 22% din mangalul necesar; 40% din crom;47% din cobalt; 58% din uraniu și 30% din beriliul necesar funcționării centralelor atomice.[49]

Treptat Europa și-a creat o relație comercială tot mai susținută cu atât cu statele asiatice cât și cu organizații regionale tip ASEAN și SAARC.[50] Relațiilor comerciale le-au fost adăugate după anii '90 și contacte în ceea ce privește construcția instituțională, promovarea stabilității și prosperității, combaterea terorismului ori problemele de mediu.[51] Cu ASEAN Comunitatea Europeană are relații în că din 1980. În 2005 comerțul total dintre cele două regiuni se ridica la peste 100 miliarde euro. Investițiile străine directe (FDI) se ridicau și ele la aproape 2 mld. Euro, ceea ce era o treime din FDI-urile totale primite în zonă. În 2007 UE era considerată al doilea partener comercial al ASEAN-ului după SUA.

Adițional relațiilor cu ASEAN, Europa va crea în 1996 la Bankok ASEM – Asia Europe Meeting, for de dezbatere multilaterală. Actualmente ASEM alătură celor 27 de state unionale ASEAN+3 (Japonia, China și Coreea de Sud) iar din 2008 India, Pakistanul și Mongolia.[52]

India și împrejurimile sale sud-asiatice au intrat în atenția radarului european ceva mai târziu, așa cum se poate constata din structura ASEM mai sus enunțată.

SAARC-ul, format din țări mult mai sărace reflectă acest contrast cu ASEN în cifre, chiar dacă aproape toate statele zonei (minus Nepal) au în Uniunea Europeană cel mai mare investitor.

În ceea ce privește relația Comunității/Uniunii Europene cu India și China, aici trebuie distinse două obstacole: 1) renunțarea de către cei doi giganți asiatici la economia dirijistă în favoarea unei abordări liberale; 2) transformarea instituțiilor comunitare europene într-un ansamblu coerent de sine stătător.

Asimetria comercială dintre EU și ASEAN/SAARC se regăsește și în diferența balanței comerciale dintre ea și China , respectiv India. Dacă în 1978 comerțul dintre cei doi mamuți asiatici și Comunitatea Europeană era relativ egal, în timp diferența a devenit tot mai clară. Astfel că în 2004 comerțul UE-China era de 400 mld.$ în timp ce acela UE-India abia atingea 60 mld.$[53].

Chiar dacă cifrele par să descrie totul în relația Uniunii Europene cu statele asiatice trebuie adăugat că raporturile politice sau cel din cadrul problematicii drepturilor omului rămân superficiale. Progresul este încet și nesigur. Un alt handicap semnalat și de Kissinger sau Brzezinski cu ani în urmă ține tocmai de natura Uniunii Europene. Dacă aceasta impersonează o realitate post-națională, statele sud-est asiatice și-au descoperit un naționalism proaspăt și văd realitatea încă prin doctrina realismului clasic.[54] Statele sud-est asiatice, fie că vorbim de China, India sau vecinii lor mai mici preferă relațiile bilaterale cu statele europene decât cu Uniunea însăși. Așa după cum se exprima un fost diplomat indian, Salman Haidar: Uniunea Europeană per total rămâne un concept amorf.[55]

Uniunea Europeană însăși, în ciuda ajutorului umanitar și asistenței în materie instituțională se lasă ghidată de pragmatism.[56] Refuzul de a acorda ASEAN-ului sau Indiei acorduri de liber-schimb este o modalitate de a-și proteja propria piață de ingerințele exterioare.[57]

Uniunea Europeană și India: între interes național și ambiguitate

Așa cum s-a discutat și anterior, este greu de delimitat un interes comun al Uniunii Europene. Se poate totuși spune că Uniunea, ca actor global încearcă să promoveze interesele comune ale membrilor săi prin intermediul extinderii democrației, ajutorului umanitar, fondurilor structurale, susținerii stabilității șamd.

Care ar fi însă interesul național al Indiei? Viziunea lui Nehru și urmașilor săi politici proclama un moralpolitick vag definit tradus în practică, atât intern cât și extern ca o cale de mijloc între capitalism și comunism/blocul occidental-Pactul de la Varșovia. Sfârșitul Războiului Rece și Noua Politică Economică din 1991 a orientat India către un realpolitk mai aproape de înțelesul clasic.[58] Înamorată de

propriul miracol economic, India nu l-a putut dubla cu o viziune strategica foarte coerentă. Unele voci consideră că India nu are deloc o politică externă clară. Alții consideră că dorește într-un mod grandios și cețos grandoarea.[59] Rezumând variile păreri putem considera interesul național al Indiei profilat pe trei niveluri:

a) rezolvarea problemelor domestice: sărăcie, corupție, fundamentalism religios și terorism. Acestea devin vulnerabilități în interacțiunea Indiei cu alte state (ex: globalizarea aduce împreună rețelele teroriste pe teritoriul Indiei)[60];

b) dominarea vecinilor și contracararea rivalilor proximi (gen Pakistanul)[61];

c) afirmarea unui statut de putere globală (recunoașterea din partea altor poli de putere; intrarea în clubul nuclear; acorduri de liberschimb; un loc de membru permanent în cadrul CS al ONU – suprema dovadă simbolică a valorii sale).[62]

În timp ce conținutul interesului național rămâne complex și relativ ambiguu, direcțiile de mers sunt mai clare. Mișcării Nealiniaților (dar cu o anumită părtinire față de URSS) i-a urmat în 1991 o limpezire a priorităților pe direcția Est-Vest (Look Est vs Look West policy). Prin urmare New Delhi-ul are în vedere atât dezvoltarea relațiilor cu ASEAN alături de statele dezvoltate și/sau bogate în resurse (Australia, Japonia, Singapore) cât și cu cei doi poli ai Occidentului: Statele Unite și Uniunea Europeană. După decenii de antipatie ideologică reciprocă între oamenii de stat indieni (mulți articulați în jurul dinastiei Nehru-Ghandi), realpolitikul indian mai sus menționat gravitează în jurul Statelor Unite. Direcția nu est împărtășită de toată lumea care, mai ales în anii Bush II văd alianță indo-americană drept păguboasă pe termen lung pentru sensibilitățile Chinei și Pakistanului.[63]

Relația cu Europa (ca ansamblu sau ca simplă sumă de state) este mai veche decât cea cu America și prezintă trăsăturile proprii.

Primele relații dintre CEE și India datează la nivel diplomatic din 1963.[64] Acestora li se va adăuga un acord comercial în 1973 iar zece ani mai târziu o întrunire între reprezentații Comisiei și cei ai guvernului de la New Delhi. Din 1981 au loc primele întruniri dintre reprezentanții Parlamentului European și cei ai celor Două Camere ale Parlamentului Indian. Din aprilie 2007 se creează o Delegație care să aprofundeze relația. Ea cuprinde membri ai PE și ai Parlamentului Indian ce se întâlnesc cam o dată pe lună. Pe 5 iunie 2008 a fost creat un Grup de Prietenie Inter-Parlamentar EU-India compus din 22 de membri. [65] Progresul se accelerează după 1990 și este jalonat de o Declarație Politică Comună în 1993 urmată un an mai târziu de un Acord de Parteneriat și Dezvoltare. Cadrul instituționalizat al relației dintre cei doi centri este creat de abia în 2000 odată cu nașterea Summitului UE-India la Lisabona (ajuns în 2010 la a 11-a sesiune). Summitul se ține anual și este găzduit alternativ de către cele două părți. Dacă se desfășoară în Europa țara gazdă este cea care deține Președinția Uniunii.[66] Strategia de Securitatea Europeană din 2003 menționa deja India ca pe unul dintre partenerii strategici globali ai Uniunii, alături de SUA, China și Rusia, fapt demonstrat un an mai târziu, în 2004, când cele două părți semnează un Parteneriat Strategic iar în 2005 la Haga, la al VI-lea Summit vor stabili și o Declarație de Plan Comun (Joint Action Plan).

Cooperarea împotriva terorismului a fost abordată încă din 2001 când cele două părți au semnat o Inițiativă Comună în domeniul Creșterii Investițiilor și Comerțului (Joint Initiative on the Enhancement of Investment and Trade). Printre cele cinci puncte conținute se menționa și cooperarea față de problematica terorismului și non-proliferării armelor convenționale și nucleare.[67]

Tot în 2001, chiar înainte de atacurile de la 11 Septembrie, UE și India au pus la punct un Grup de Lucru Contra-Terorismului (India-EU Joint Working Group on Anti-Terrorism). Deși tema operaționalizării sale efective a mai fost ridicată și în anii următori (după atacurile de la Londra din 2005 sau la ultimul Summit din decembrie 2010), Grupul rămâne mai mult expresia protocolară a bună-voinței, decât un instrument real.[68]

Ea va fi reluată atât ca parte a Summit-urilor cât și în cadrul Parteneriatului Strategic din 2004. Comunicatul Comisiei Europene, premergător semnării Parteneriatului sublinia patru puncte de interes: a) cooperarea în domeniul terorismului, prevenirii conflictelor, armelor de distrugere în masă; b) întărirea dialogului economic sectorial; c) dezvoltarea cooperării; d) schimburi culturale și universitare. Un document de lucru (Working Document)

de 46 de pagini lista o sută de puncte în care era detaliată cooperarea.[69]

Cooperarea dintre cele două centre de putere va căpăta un plus de vigoare în domeniul securității de abia după 2008 dintr-o serie de motive. Din partea europeană tribulațiile Tratatului Constituțional de la Lisabona vor duce către o centralizare comunitară similară statelor naționale clasice. De partea indiană relația cu SUA începută deja în 2005 pe tema tehnologiei nucleare civile; atentatele din Mumbai (noiembrie 2008) care vor oferi Indiei propriul Pearl Harbour terorist ca și Vânătoarea Verde denotă hotărârea New Delhi-ului de a îmbunătăți efortul contra-terorist atât pe plan intern cât și prin cooperare internațională. În acest sens India a fost cea care a cerut și în cadru ONU cât și altor foruri adoptarea unei Declarații Internaționale contra Terorismului [Logica bunului simț ne spune că este vorba mai mult de o declarație de bună intenție, eventuală una îndreptată contra Pakistanului, decât un ustensil efectiv]. Vizita lui Catherine Ashton și a Coordonatorului pe Probleme de Terorism, Gilles de Kirchove la New Delhi, la al X-lea Summit UE-India a avut în vederea consolidarea împărtășirii de informații, a cooperării dintre Europol și CBI-ul indian precum și tatonarea terenului în vederea semnării unui acord de condamnare a terorismului.[70] Ultimul Summit UE-India din 9-10 decembrie 2010 de la Bruxelles (al 11-lea de gen) va oferi Indiei satisfacție odată cu semnarea EU-India Joint Declaration on International Terrorism.

Diapazonul turbulențelor de rău augur ale anului 2011 par să fi avut consecințe și asupra relațiilor bilaterale dintre Bruxelles și New Delhi. În 2011 nu s-a mai ținut nici un congres, acesta fiind înlocuit cu un dialog bilateral pe securitate (New Delhi, Mai 2011), o discuție pe tema pirateriei, tot în New Delhi pe 16 decembrie 2011 precum și cu discuții bilaterale în domeniul IT în noiembrie 2011.

Al XII-lea Congres indo-EUropean din februarie 2012, New Delhi s-a terminat în aceeași termeni, fără finalizarea unui acord de liber-schimb. Evenimentul a prilejuit

– recunoașterea adâncirii progreselor economice bilaterale: astfel, din octombrie-decembrie 2010 comerțul UE-India a crescut cu 20% atingând cifra de 86 mld.euro. Cu toate acestea India reprezintă în continuare doar 2,6% din exportul total al Uniunii Europene și atrage doar 1,1% (nivel 2009) din FDI-ul european. Dacă acordul de liber schimb se va semna sau nu la sfârșitul lui 2012 va fi văzut în curând;

– luarea unor măsuri în domeniul cooperării aviatice, dezvoltării tehnologiei nucleare precum și îmbunătățirii situației comunității sikh care cunoaște un val de ostilitate în Occident după 11 Septembrie, fiind confundată cu musulmanii.[71]

În viitorul apropiat se speră semnarea unui Acord de Asistență Reciprocă precum și un Acord de Extrădare între cele două părți. Un asemenea acord ar accelera cooperarea într-un mod asemănător Mandatului European de Arestare. Un caz în acest sens este prinderea la Lisabona în 2002, de către Interpol a lui Abu Salem, acuzat de exploziile detonate în Mumbai, 1993. Salem a fost extrădat în India trei ani ai târziu, dovadă a tărăgănării procedurile legale.[72]

Demn de menționat că cele două părți au cerut Pakistanului să nu mai găzduiască grupări teroriste și să ia măsuri pentru lichidarea acestora.[73]

După cum se poate citi și printre rândurile de mai sus cooperarea indo-europeană în problema terorismului a fost greoaie, combinând simple exerciții de limbaj dar lipsite de efect cu ignoranță reciprocă și rezervă la capitolul acțiunilor comune dintre instituțiile de securitate. Dacă declarațiile sau site-urile oficiale, cum este cel al ambasadei Indiei de la Bruxelles[74] subliniază relațiile comerciale, culturale sau climaterice dintre cele două părți, mai multe puncte de vedere indiene se declară nemulțumite de lipsa de reacție a europenilor. Un asemenea caz a fost imediat după atentatele din Mumbai când Uniunea nu și-a oferit sprijinul și expertiza pentru prinderea făptașilor așa cum au făcut-o Statele Unite.[75]

Un caz și mai recent și mai elocvent este acela al lui Kim Davy, prim suspect în afacerea cu armament de la Purulia din 1995. În noaptea de 17-18 decembrie 1995, un avion AN-26 a paraşutat în localitatea Purulia din Bengalul de Vest o încărcătura cu armament pentru o sectă. Printre suspecți se număra britanicul Kim Davy și cinci cetățeni letoni. Niciodată pe deplin elucidată, afacerea Purulia i-a condus totuși pe investigatorii indieni de la CBI

în Danemarca unde au descoperit locaşul lui Davy în 2002. În octombrie acelaşi an CBI a cerut guvernului de la Copenhaga extrădarea suspectului. Cum guvernul danez a cerut ca Davy să fie repatriat după ce vai fi cercetat de partea indiană şi să îşi ispăşească pedeapsa pe pământ danez. Arestat pe 9 aprilie 2010, Davy aşteapta să fie extrădat în India.[76] În noiembrie 2010 autorităţile daneze au revocat intenţia de extrădare invocând lapidar condiţiile degradante din închisorile indiene. Diplomaţia din Delhi s-a sesizat şi a cerut diplomaţilor săi din Copenhaga să micşoreze contactele cu omologii lor danezi ca forma de protest (iunie 2011). În septembrie 2012 diplomaţia indiană a depus noi eforturi pentru a-l extrăda şi judeca pe Davy, fără succes însă.[77]

Marginal dar recent, cooperarea bilaterală în materie de terorism este solicitată cu referire la rebelii naxaliţi. Problemă gravă pentru liniştea domestică a Indiei, forţa lor nu depăşeşte cu mult graniţele ţării, dar globalizarea le permite iniţierea unor contacte la mare distanţă. Aşadar, un articol al IDSA (Indian Defense and Security Analysis) – think tank celebru anunţa în mai despre participarea unei delegaţii maoiste la lucrările Congresului Internaţional al Muncitorilor din Bruxelles. Autorul rândurilor de faţă nu a găsit nicio dovadă a participării lor pe site-ul socialiştilor belgieni, dar episodul nu pare improbabil. În ultimii 2-3 ani naxaliţii indieni au stabilit relaţii cu traficanţi de arme sau membri ai Laskhar e Taiba, organizaţie extremistă de anvergură infinit mai pronunţată.[78]

Pe de altă parte, şi aici ne întoarcem la tema incoerenţei Uniunii Europene, India preferă să se bazeze în ultimă instanţă pe relaţiile bilaterale cu diferitele state europene: Franţa, Marea Britanie, Italia, Belgia şamd. Două exemple recente pot fi date. Preşedintele francez şi premierul indian Manmohan Singh s-au întâlnit separat cu câteva zile înainte de Summitul UE-India. Franţa şi India au de ceva vreme o fructuoasă colaborare în domeniul energiei nucleare.[79] Pe 10 decembrie 2010, în acelaşi timp cu Summitul EU-India a avut loc Summitul Belgia-India.[80]

O mai bună cooperare, în domeniul terorismului per se şi al dependinţelor acestuia, şi anume fraudele financiare s-a obţinut în cadrul ASEM. La a IV-a reuniune ASEM de la Copenhaga a fost adoptată MOFA: Declaraţia ASEM pentru Cooperarea în domeniul Combaterii Terorismului Internaţional de la Copenhaga. Printre iniţiativele rezultate atunci se numără:

– Iniţiativa ASEM contra spălării banilor ASEM Anti-money Laundering initiative

– *Iniţiativa ASEM contra Traficului de femei şi copii* ASEM • initiative on Trafficking in Women and Children;

– *Conferinţa Ministeriala ASEM pentru Cooperarea în Domeniul Managementului migraţiei forţei de muncă* ASEM Ministerial Conference on Cooperation for the Management of Migratory Flows;

– *Simpozionul ASEM pentru Consolidarea Cooperării în Domeniul Crimei Transnaţionale* • ASEM Symposium on Law Enforcement Organs' Cooperation in Combating Transnational Crime

– *Iniţiativa ASEM Împotriva Corupţiei* • ASEM Anti-corruption initiative

– *Iniţiativa ASEM pentru Creşterea Atenţiei la Tineri în Privinţa Drogurilor* • ASEM Cooperation in Promoting Awareness in the Young Generation on the Drug Problem[81]

La capitolul fraude financiare avem reuniunea de la Shenzin (iunie 1996) unde este creată întâlnirea Miniştrilor de Finanţe (FinMM) care a început să se funcţioneze regulat din 1997. Două sunt scopurile FinMM: 1) lupta împotriva fraudelor şi 2) metode de control şi pază a frontierelor. Ca urmare a cooperare dintre statele europene (mai bine zis European Anti-Fraud Office-OLAF) şi cele asiatice membre ASEM s-a reuşit în 2007 captura unui transport de 135 milioane ţigări contrafăcute (Operaţiunea Diabolo).[82]

Uniunea Europeană şi India. Abordarea cauzelor profunde ale terorismului prin intermediul dezvoltării şi susţinerii democraţiei

Acordarea fondurilor de asistenţă de către Uniunea Europeană s-au bazat pe o piramidă de privilegii tributare relaţiile dintre dominioane şi fostele colonii. Privilegiile s-au regăsit şi în compartimentarea instituţională: statele africane, caraibiene şi pacifice (grupul ACP) au beneficiat prin Convenţia de la Lomé de mult mai mult fonduri decât statele latino-americane şi asiatice (grupul ALA) care au primit doar 28% din fondurile primite de grupul ACP.[83]

Într-un asemenea algoritm India s-a aflat în cercul îndepărtat al priorităților primind între 1976-1988 1/5 din volumul ajutoarelor dedicate Africii sub-sahariene (cu toate că populația Indiei era mai numeroasă iar venitul per capita mai mic decât în Africa sub-sahariană).[84] Chiar și în relațiile euro-asiatice, India a fost defavorizată. Disparitatea cu ASEAN-ul se regăsește și la fondurile de dezvoltare acordate de Uniune: între 2002-2007 țările SAARC au beneficiat doar de 6% din fondul de peste 7 mld. euro destinați dezvoltării zonei. Bruxelles-ul s-a focalizat pe ajutorul către statele CSI și din Europa Răsăriteană. [85] Tabelul de mai jos reflectă prioritățile Uniunii Europene și statelor membre la capitolul ajutor umanitar/per capita[86]:

Regiune	1990	1995	2000	2004
Asia de Est și Pacific	4,9	5,7	4,8	3,7
Europa de Est și Asia Centrală	7.6	24.6	23,0	25,1
America Latină și Caraibele	11,8	13,3	9,7	12,6
Asia de Sud	5,4	4,2	3,1	4,7
Africa Sub-Sahariană	35,1	32,3	20,2	35,8

Spre deosebire de ASEAN, SAARC-ul nu a depășit faza inițială de simplă adunare de state. Atât în interiorul său cât și în relațiile cu exteriorul, angajamentele în care SAARC a fost implicat merg foarte greu. Rezultatele implicării europene în zonă sunt mixte iar studiile tind să se contrazică plasându-se când la polul pesimist când la cel optimist al atitudinii. Dacă unele păreri subliniază miriadele de inițiative și parteneriate comune la nivel local, alții prezintă o distanță opusă. Astfel pentru Kant K. Bhargava, fost secretar general al SAARC și profesor asociat în Canada, implicarea europeană la nivel local s-a diminuat în ultimul deceniu. Dacă în mai 1994 Dr. Oscar Debunne, președintele Institutului pentru Studii Sud și Sud-Est Asiatice despre rezultatele pozitive ce trebuie așteptate din partea implicării ONG-urile europene, la nivelul lui 2009 puține organizații de gen erau efectiv în zonă, conchide Bhargava.[87] Scepticismul lui Bhargava pare întărit și de cifrele granturilor acordate de EU spre India în ultimii 15-20 de ani. Dacă în anii '90 acestea totalizau 830 milioane euro, cifra se va diminua la 430 mil. euro în 2006.[88] Cu toate acestea India este considerată statul asiatic ce primește cele mai multe donații și programe de dezvoltare din partea Uniunii Europene. În a doua jumătate a anilor 2000 peste 150 de proiecte se derulau în India, cele mai multe în zona rurală și pentru redresarea unor carențe precum problema apei potabile, educația primară, lupta contra HIV șamd.[89] Comisarul pentru Relații Externe, Benita Ferrero-Waldner propunea un pachet de ajutor pentru India de 470 milioane euro acordabili în perioada 2007-2013. Criza economică pare să încetinească această acțiune. Așa după cum raporta ziarul The Guardian în aprilie 2008 ajutorul de dezvoltare al UE dedicat Indiei scăzuse de la 72 milioane euro în 2007 la 42 milioane euro în 2008.[90]

La data scrierii acestor rânduri opinia publică din India este puternic stârnită cu privirea la modificarea legislației în vigoare pentru a putea permite un flux mai abundent de investiții directe. Fără acestea o economie capitalistă nu se poate dezvolta într-o lume interdependentă. Sunt însă aceste investiții canalul spre o distribuție publică, echitabilă a profitului, sau doar un mijloc de sifonare a banilor de către cleptocrați?! Iată dilemele pe care Manmohan Singh va trebui să le rezolve pentru a menține coeziunea coaliției sale de centru stânga[91].

IV. Concluzie

Asemănarea cuvintelor englezești to gather și together descrie esența lumii interdependente de astăzi. Cum autarhia nu mai este de dorit, interesul național trebuie să găsească echilibrul dintre cooperare și păstrarea identității. Atât Uniunea Europeană, o entitate supra-statală cât și India, un stat semi-ratat se văd nevoite de a-și aduna părțile componente (to gather) și a le face să lucreze împreună (together). Schimburile economice, interesul față de Asia Centrală, industria IT, terorismul și pirateria sunt atâtea domenii în care cele două entități pot găsi punți de legătură.

Studiul de față a pornit de la premiza că Uniunea Europeană dorește să coopereze cu India în materie de combatere a terorismului în virtutea caracterului său de actor normativ și donor de fonduri de dezvoltare (India fiind o democrație fragilă care conține cei mai săraci oameni din lume). Dacă studiul a confirmat sau nu premiza inițială nu poate fi sintetizat ușor într-un răspuns. În primul rând coerența politicii externe a UE este un proces continuu, de multe ori greoi și nu un act care poate fi legiferat. În al doilea rând percepția reciprocă dintre cele două lumi pune obstacole cooperării. Pe de-o parte statele europene, prinse între nostalgia față de fostele colonii (de cele mai multe ori africane) și hipnoza miracolului economic chinezesc au gravitat mult mai mult spre Asia de Est și Beijing. Pe de alta India nu vede Europa Unită decât ca un mijloc pentru a ajunge la relații bilaterale cu statele membre. Capitalul indian a penetrat piața europeană într-o măsură mai mică decât cel chinezesc. Relațiile dintre UE și India au început și s-au adâncit mai târziu decât cele cu ASEAN, China ori Japonia.

La capitolul securitate Bruxelles-ul i-a oferit Indiei o Declarație Comuna contra Terorismului (mai mult un act protocolar; eventual unul de prestigiu decât ceva real) la 10 ani după 11 Septembrie și doi ani după atentatele din Mumbai. Însă declarațiile de extrădare reciproce mai au încă de așteptat datorită reticenței statelor europene (și probabil și Indiei) de a renunța la anumite atribute tradiționale. După cum s-a văzut cooperarea efectivă între serviciile de poliție europene și cele indiene trebuie să înfrângă inerția birocratică.

În al doilea rând, la capitolul economic EU nu a dorit să ofere încă Indiei un Acord de Liber Schimb. Teama de valul produselor indiene care ar inunda și pirata piața europeană este cât se poate de reală. Din perspectivă liberală a păcii democratice un asemenea act ar ajuta piața și societatea indiene să se dezvolte mult mai bine decât toate programele stipendiate de instituțiile comunitare. Vedem deci în cazul politicii UE o legătură între altruism și pragmatismul economic concret. Chiar dacă fondurile europene au fost acordate cu destulă generozitate programelor indiene de dezvoltare, Europa Unită preferă să vadă India mai mult ca sediul unei umanități suferinde decât ca pe o nouă putere cu care trebuie să rezoneze. La granița dinte egoism și altruism, cuvântul care descrie relația celor două este acela de *cvietism* – fiecare o ajută pe cealaltă în măsura în care își poate spori sentimentul mulțumirii de sine. Atât și nimic mai mult.

BIBLIOGRAFIE (selectiv)

CĂRȚI

– BARNA, Cristian, *Terorismul, ultima soluție ?*, Editura Top Form, București, 2005

– BARNA, Cristian, CHIRU, Irena, *Contraterorism și securitate internațională*, Top Form, București, 2008

– J.BENOIST,J , CADOUX, C, LABROUSSE,H, VIRAHSAWMY ,R, *L'Europe et l'Ocean Indien*, Éditions du CNRS, Presses Universitaires d'Aix- Marseille, 1980

– BRZEZINSKI, Zbigniew, *Marea dilemă. A domina sau a conduce*, Scripta, Bucureşti, 2005

– CAMERON, Fraser , *An introduction to European Foreign Policy*, New York, Routledge, reprinted 2007

– CHOPRA, V.D, *India's foreign policy in the 21st century*, Kalpaz Publication, New Delhi, 2006

– GAENS, Bart (ed), *Europe-Asia interregional relations. A decade of ASEM*, Ashgate Publishing Limited, Hampshire, 2008

– GIRI, D.K, *European Union and India: a study in north-south relations*, New Delhi, Ashok Kumal Mittal/ Concept Publishing Company, 2001, p.85

– HOOGHE, Liesbet , *Cohesion policy and European integration: building multi-level governance*, New York, Oxford University Press, 1996

– KISSINGER, Henry, *Are nevoia America de o politică externă? Spre diplomația secolului XXI*, Incitatus, București, 2002

– MITRA, Subrata K, HILL, Bernard, *India's new dynamic in world politicy*, Munich, Hanns-Seidel-Stiftung e.V, 2006

– SARCINSCHI, Alexandra, *Risc, vulnerabilitate, amenințare. Securitatea ca reprezentare psihosocială*, Editura Militară, București, 2007

– SHEKAR, Meera, DASGUPTA, Monica, LEE, Yi-Kyoung, *India's undernourished children. A call for reform and action*, The World Bank, Washington D.C., 2006

– TAROOR, Sashi TAROOR, *Nehru. Inventarea Indiei*, Paideia, București, 2009

– WÜLBERS, Shazia Aziz, *EU India relations: a critique*, New Delhi, Academic Foundation & The Euro-India Center, 2008

– Maya Arakon: The fight against terrorism and security strategies in the European Union after 9/11, *Alternative Politics*, vol.1, No.3, December 2009, pp. 390-415

– Vandana Asthana (Department of Government and International Affairs Eastern Washington University), Cross-Border Terrorism in India: Counterterrorism Strategies and_Challenges, Occasional Paper, Research of the Program in Arms Control, Disarmament, and International Security, June 2010

– Rajesh Basrur, Timothy Hoyt, Rifaat Hussain, Sujoyini Mandal, The 2008 Mumbai terrorist attacks. Strategic fallout, RSIS Monograph No.17, 2009

– Kant K. Bhargava, Ananya Mukherjee Reed, The European Union, South Asia and Democracy in Development: Dialogue and Partnership, *International Institute for Democracy and Electoral Assistance*, 2009

– Paul de Bendern and Jui Chakravorty NEW DELHI/MUMBAI, New corruption scandal deals blow to India's image, Reuters, Thu Nov 25, 2010

– Arne Bigsten, EU development policy: This chapter is in need of a catchy title, Fragmented_ Europe, 16/05/2007

– Matan Chorev: Wherein the divide? Terrorism and the future of atlanticism, *Perceptions*, Spring 2006

– Lisa Curtis, After Mumbai: Time to strenghten US-India counterterrorism cooperation, *Backgrounder*, No.2217, Dec 9, 2008

– Ranjit Devraj, India's judiciary on trial, Asia Times, Jan 6, 2011

– Sander Huisman, Investigating Chinese Crime Entrepreneurs, *Policing*, Volume 2, Number 1, 2008

– Annamarie Oliverio, US versus European Approachesto Terrorism: Size Really Does Matter, *Policing,* Volume 2, Number 4, pp. 452–462

– Rajendra K. Jain, India, the European Union and Asian Regionalism, (Paper prepared for presentation at the EUSA-AP conference on "Multilateralism and Regionalism in Europe and Asia-Pacific," Tokyo, 8-10 December 2005)

– Rajendra Klein, The European Union and democracy building in South Asia, International Institute for Democracy and Electoral Assistance 2009

- Jacques Lesourn, William C.Ramsay (ed), Energy in India's future: insights, IFRI, 2009

– Edward N. Luttwak, MIA in Mumbai. Indian officials, police and commandos must share the blame for mishandling the attacks, Los Angeles Times, December 5, 2008

– Alok Rashmi Mukhopadhyay, EU-India Counter-Terrorism Cooperation: Post-Lisbon Prospects, *Institute for Defense Studies and Analysis*, February 26, 2010

– Manjeet Singh Pardesi, Deducing India's grand strategy of regional hegemony from historical and conceptual perspective*, Institute of Defence and Strategic Studies*, Singapore, april 2005

– James, Putzel, The business of aid: transparency and accountability in European Union development assistance, *Journal of Development Studies*, 1998

– Sudha Ramachandran, India cozies up to Sri Lankan strongman, Asia Times,Oct 20, 2010

– Arundhati Roy backs Maoists, dares authorities to arrest her, DNA, Jun 3, 2010

– JOEL SANDHU, [Comment] EU-India relations: from blind spot to strategic engagement, EU Observer, 09.01.2009

– Charlotte Wagnsson, The EU as strategic actor, pragmatic 're-actor' or passive pole? (Paper presented at Third Pan-European Conference on EU Politics: 21-23 September, 2006, Istanbul, Turkey)

– James Igoe Walsh, Security Policy and Intelligence Cooperation in the European Union, Paper prepared for the biennial meeting of the European UnionStudies Association, Los Angeles, April 2009

– Peter Wennerholm, Erik Bratteber, Mark Rhinard, The Eu as a counterterrorism actor abroad: Finding opportunities, overcoming constraints, European Policy Center, Issue paper No.60, September, 2010

– Stephen Woolcock, European Union policy towards free trade agreements, ECIPE, Working No.03, 2007

---

[1] Mario Telo are o imagine pesimistă afirmând că asemănarea dintre India și Uniunea Europeană constă în marile direcții de politică externă pe care ambele trebuie să le facă: pe de-o parte există unipolarismul american și ordinea garantată de cooperarea cu Washington-ul iar pe de alta este anarhia. Vezi Mario Telo, European Union and India: A long durée approach to the evolbing relatinship between two civilian powers, pp.105-127 în Shazia Aziz WÜLBERS, *EU India relations: a critique*, New Delhi, Academic Foundation & The Euro-India Center, 2008, p. 107.

[2] Charlotte Wagnsson, The EU as strategic actor, pragmatic 're-actor' or passive pole? (Paper presented at Third Pan-European Conference on EU Politics: 21-23 September, 2006, Istanbul, Turkey), p.11 și *passim.*

[3] Liesbet Hooghe, *Cohesion policy and European integration: building multi-level governance*, New York, Oxford University Press, 1996.

[4] Şi aici o prezicere ar fi utilă. Mai ales in condiţiile în care, după lectura lui Kagan mulţi tind să vadă UE drept o fiinţă venusiană. Conform unui sondaj realizat în 2000 cei mai mulţi repondenţi par să oscileze între izolaţionism şi intervenţonism. 71% doreau ca armata europeană să apere fruntariile Uniunii; 61% să garanteze pacea în Uniune; 58% ca armata să intervină în cazul unui dezastru pe teritoriul Uniunii în timp ce doar 18% doreau folosirea unei armate europene pentru cauze umanitare în zone îndepărtate. Charlotte Wagnsson, *op.cit*., p. 15.

[5] David Spence (Political Counselor of European Union), International terrorism: the quest for a coherent EU response, Étude, 2004?, pp.75-99 http://www.geopolitis.net/EUROPE%20EN%20FORMATION/International%20Terrorism.pdf.

[6] Fraser CAMERON, *An introduction to European Foreign Policy*, New York, Routledge, reprinted 2007, p.192.

[7] Matan Chorev: Wherein the divide? Terrorism and the future of atlanticism, *Perceptions*, Spring 2006, p.33 şi *passim*, http://www.sam.gov.tr/perceptions/volume%20xi/spring/MatanChorev.pdf.Annamarie Oliverio, US versus European Approachesto Terrorism: Size Really Does Matter**,** *Policing,* Volume 2, Number 4, pp. 452–462, http://policing.oxfordjournals.org/content/2/4/452.full.pdf+html?sid=bd02c2ca-93cd-4cea-bcdd-9a08341f5322.

[8] Fraser CAMERON, *op.cit.*, pp. 29-31.

[9] Matan Chorev: Wherein the divide?..,*op.cit*., pp.33-35.

[10] Cu un buget anual de 100 miliarde euro (nivel 2007) UE aloca în 2005 4.500 milioane euro pentru politica externă dintre care doar 30 milioane reveneau PESC. La Consiliul European de la Hampton Court din octombrie 2005 s-a luat decizia creşterii sumei alocabile PESC la 300 milioane euro/an. La Consiliul European din Decembrie Javier Solana prezenta într-un raport lipsurile financiare care apasă funcţionarea PESC şi buna desfăşurare a operaţiunilor PESA. În 2006 suma deja a fost crescută simţitor la 102,6 milioane euro. Fraser CAMERON, *op.cit.*, p. 37.

[11] Nu numai limba arabă pune probleme. Multe grupări de crimă organizată provin din alte zone ale lumii precum China. Vezi în acest sens Sander Huisman**,** Investigating Chinese Crime Entrepreneurs**,** *Policing*, Volume 2, Number 1, 2008, pp. 36–42.

[12] Fraser CAMERON, *op.cit.*, p.194.

[13] Maya Arakon: The fight against terrorism and security strategies in the European Union after 9/11, *Alternative Politics*, vol.1, No.3, December 2009, pp. 390-415, http://yeditepe.academia.edu/MayaArakon/Papers/204207/THE_FIGHT_AGAINST_TERRORISM_AND_SECURITY_STRATEGIES_IN_THE_EUROPEN_UNION_AFTER_9_11.

[14] Cristian BARNA, *Terorismul, ultima soluţie ?*, Editura Top Form, Bucureşti, 2005, p.142.

[15] Maya Arakon: The fight against terrorism and security strategies in the European Union after 9/11.., p. 405.

[16] Cristian BARNA, *op.cit*., p. 145.

[17] Maya Arakon, *op.cit*., p. 403.

[18] Nicolai von Ondarza, Roderick Parkes, The EU in the face of disaster. Implementing the Lisbon Treaty's Solidarity Clause, *German Institute for International Security and Affairs*, April 2010, http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2010C09_orz_pks_ks.pdf [accesat 1 februarie 2011].

[19] http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf.

[20] Alexandra SARCINSCHI, *Risc, vulnerabilitate, ameninţare. Securitatea ca reprezentare psihosocială*, Editura Militară, Bucureşti, 2007., pp.89-91. Silviu Nate, Nicolae Ştefănuţă, Disputa euro-atlantică, interferenţe, de percepţie şi acţiune cu privire la dimensiunea terorismului, pp.65-74 în Cristian BARNA, Irena CHIRU, *Contraterorism şi securitate internaţională*, Top Form, Bucureşti, 2008.

[21] Cristian BARNA, *op.cit.*, pp. 144-148.

[22] *Ibidem*, p. 148.

[23] Fraser CAMERON, *op.cit*., p. 193.

[24] Vezi site-ul oficial: http://www.frontex.europa.eu/origin_and_tasks/origin/.

[25] Maya Arakon, *op.cit*., p. 392. Fraser CAMERON, *op.cit*., p. 193.

[26] Arne Bigsten, EU development policy: This chapter is in need of a catchy title, Fragmented_Europe, 16/05/2007, pp. 60-82, p. 58-59, http://www.qog.pol.gu.se/qog_course/readings/04bigsten%20EU%20paper.pdf [accesat 4 ian; 24 ian, 4 feb. 2011]

[27] *Ibidem*, p. 62.

[28] Peter Wennerholm, Erik Bratteber, Mark Rhinard, The Eu as a counterterrorism actor abroad: Finding opportunities, overcoming constraints, European Policy Center, Issue paper No.60, September 2010, pp.10-11.

[29] James Igoe Walsh, Security Policy and Intelligence Cooperation in the European Union, Paper prepared for the biennial meeting of the European UnionStudies Association, Los Angeles, April 2009, pp. 13-17 şi *passim*, http://www.unc.edu/euce/eusa2009/papers/walsh_12C.pdf.

[30] TE-SAT 2010 (EU Terrorism Situation and Trend Report), p.11 şi *passim*. http://www.youtube.com/watch?v=AT_sPE4ahJk#.

TE-SAT din 2009 menţiona 515 atacuri teroriste deturnate, o scădere cu 24% faţă de 2007. Diferenţele sunt semnificative. TE-SAT 2009,

http://www.europol.europa.eu/publications/EU_Terrorism_Situation_and_Trend_Report_TE-SAT/TESAT2009.pdf.

[31] Edward N. Luttwak, MIA in Mumbai. Indian officials, police and commandos must share the blame for mishandling the attacks, Los Angeles Times, December 5, 2008, http://www.latimes.com/news/opinion/commentary/la-oe-luttwak5-2008dec05,0,7905913.story [accesat 5 februarie 2011].

Rajesh Basrur, Timothy Hoyt, Rifaat Hussain, Sujoyini Mandal, The 2008 Mumbai terrorist attacks. Strategic fallout, RSIS Monograph No.17, 2009, p. 4, 27 și *passim*, http://www.rsis.edu.sg/publications/monographs/Monograph17.pdf.

[32] Un raport din 2007 al Centrului Național pentru Contraterorism din SUA lista India a IV-a țară din lume ca număr de atacuri teroriste după Iraq, Pakistan și Afganistan. Vandana Asthana (Department of Government and International Affair Eastern Washington University), Cross-Border Terrorism in India: Counterterrorism Strategies and Challenges, Occasional Paper, Research of the Program in Arms Control, Disarmament, and International Security, June 2010, p. 1.

[33] Jacques Lesourn, William C.Ramsay (ed), Energy in India's future: insights, IFRI, 2009, p.12.

[34] *Ibidem*, pp. 23-24.

[35] Meera SHEKAR, Monica DASGUPTA, Yi-Kyoung LEE, *India's undernourished children. A call for reform and action*, The World Bank, Washington D.C., 2006, pp.9-10 și *passim.*

[36] Knowledge@Wharton, Will Growth Slow Corruption In India? Forbes Magazine, 08.15.07, http://www.forbes.com/2007/08/15/wipro-tata-corruption-ent-law-cx_kw_0814whartonindia.html

Corruption Perceptions Index (CPI) 2009, Transparency International, http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table.

Indian bureaucracy ranked worst in Asia: Survey, REUTERS, Jun 3, 2009, http://timesofindia.indiatimes.com/India/Indian-bureaucracy-ranked-worst-in-Asia-Survey/articleshow/4612918.cms [accesate pe 4 februarie 2011]..

[37] India: the economy. India's vibrant entrepreneurial culture was stifled by restrictive economic policies, BBC News, Thursday, 3 December, 1998, 0 http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/55427.stm0.

Sandeep Kohli, The License Raj Is Dead. Long Live the License Raj, The Wall Street Journal-India, FEBRUARY 13, 2009 http://online.wsj.com/article/SB123451653488482115.html.

[38] Paul de Bendern and Jui Chakravorty. NEW DELHI/MUMBAI, New corruption scandal deals blow to India's image, Reuters, Thu Nov 25, 2010, http://www.reuters.com/article/2010/11/25/us-india-corruption-idUSTRE6AO19P20101125.

Ranjit Devraj, India's judiciary on trial, Asia Times, Jan 6, 2011, http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/MA06Df04.html [accesat 4 februarie 2011].

[39] Vandana Asthana, *op.cit.*, p. 13.

[40] Lisa Curtis, After Mumbai: Time to strenghten US-India counterterrorism cooperation, *Backgrounder*, No.2217, Dec 9, 2008, pp. 4.

[41] *Ibidem*, pp. 4-6.

[42] Vandana Asthana, *op.cit.*, p. 13.

[43] Subrata K. Mitra, Engaging the World: the Ambiguity of India's Power, pp.7-35 in Subrata K.MITRA, Bernard HILL, *India's new dynamic in world politicy*, Munich, Hanns-Seidel-Stiftung e.V, 2006, p. 10.

[44] Revista Yojana, februarie 2007, http://www.scribd.com/doc/13576261/On-Naxalism-in-India. Bernard D'Mello, What Is Maoism? (an?), http://www.scribd.com/doc/32322312/What-is-Maoism Sudha Ramachandran, India's war on Maoists under attack, Asia Times, May 26, 2010, http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/LE26Df02.html.

Arundhaty Roy: Maoists being forced into violence, The Dawn,http://thedawn.com.pk/2010/04/19/arundhati-roy-maoists-being-forced-into-violence/. Arundhati Roy backs Maoists, dares authorities to arrest her, DNA, Jun 3, 2010, http://www.dnaindia.com/india/report_arundhati-roy-backs-maoists-dares-authorities-to-arrest-her_1391369.

[45] Fred Burton and Ben West, A Closer Look at India's Naxalite Threat, July 8th, 2010, Frontier India, http://frontierindia.net/wa/a-closer-look-at-indias-naxalite-threat/1026/. Alberto Cruz, India, between nuclear euphoria and Naxalite insurrection, GloalReaserch.ca, July 5, 2007, http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=6229.

[46] Lisa Curtis, *op.cit.*, p. 7.

[47] Secretarul pe Probleme Externe al Indiei, Shyam Saran declara că India dorește să fie înconjurată de mai multe democrații dar nu crede în exportul de democrație. UNDEF News: India's Foreign Secretary: "We don't believe in the export of Democracy" *26 May 2006,* http://www.un.org/democracyfund/XNewsIndiaUNDEF.htm.

Sudha Ramachandran, India cozies up to Sri Lankan strongman, Asia Times,Oct 20, 2010, http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/LJ20Df02.html.

[48] Rajendra Klein, *op.cit.*, pp. 7-8.

[49] J.BENOIST, C.CADOUX, H.LABROUSSE, R.VIRAHSAWMY, *L'Europe et l'Ocean Indien*, Éditions du CNRS, Presses Universitaires d'Aix-Marseille, 1980, p. 134.

[50] Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) a fost creată pe 8 august 1967 și reunește state din sud-estul Asiei cu o arie de peste 4,6 milioane kilometri pătrați și 600 milioane locuitori: Burma, Vietnam,Laos, Brunei, Cambodgia Thailanda, Singapore fără China, cu care ASEAN-ul are însă relații din 1991.

South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC) datează din 1985 și reunește statele Asiei de Sud, printre care, India, Bhutan, Bangladesh, Pakistan, Maldive, Nepal și Sri Lanka.

[51] Rajendra Klein, The European Union and democracy building in South Asia, International Institute for Democracy and Electoral Assistance 2009, p. 3.

http://www.idea.int/resources/analysis/upload/Jain_paper5.pdf [accesat 7 ianuarie 2011].

[52] Bart GAENS(ed), *Europe-Asia interregional relations. A decade of ASEM*, Ashgate Publishing Limited, Hampshire, 2008.

[53] Fraser CAMERON, *op.cit.*, pp. 151-153. Alte cifre diferă semnificativ. Astfel în 2010 comerțul UE-China a depășit 300 mld.$ (creștere de 36,2% față de 2009), comerțul EU-India situându-se doar la 50 mld.$ (față de 28,6 mld.$ în 2003). Vezi în acest sens B.Ramna, India and China in Europe, Sri Lanka Guardian, 21 December 2010, http://www.srilankaguardian.org/2010/10/india-china-in-europe.html.

O cifră asemănătoare, de 53 mld.$ pentru nivelul 2010 este dată și în Klaus Julian Voll, EU foreign policy and emerging India. Catherine Ashton in New Delhi, Foundation for European Progressive Studies, July 2010, p.1, accesat 28 decembrie 2010, http://www.feps-europe.eu/fileadmin/downloads/global-progressive/1007_AshtonIndia_KVreport.pdf.

[54] Henry KISSINGER, *Are nevoia America de o politică externă? Spre diplomația secolului XXI*, Incitatus, București, 2002, pp.3-4 și *passim*. Brzezinski vorbește despre metastabilitatea Asiei de Sud-Est. Se referă la faptul că regiunea se află într-un echilibru precar ce poate fi rupt de o criză nu foarte mare. În Zbigniew BRZEZINSKI, *Marea dilemă. A domina sau a conduce*, Scripta, București, 2005, pp. 105-123.

[55] Klaus Julian Voll, *op.cit*, p.1.

[56] „Sunt deci două motivații care explică politică europeană față de statele în curs de dezvoltare: interesul propriu într-o lume stabilă și prosperă și solidaritatea cu cetățenii cei mai puțin norocoși din lume." Arne Bigsten, EU development policy: This chapter is in need of a catchy title, Fragmented_Europe, 16/05/2007, pp.60-82, p.60, http://www.qog.pol.gu.se/qog_course/readings/04bigsten%20EU%20paper.pdf [accesat 4 ian; 24 ian, 4 feb. 2011].

[57] Stephen Woolcock, European Union policy towards free trade agreements, ECIPE, Working No.03, 2007, p. 3.

[58] Vezi în acest sens Sashi TAROOR, *Nehru. Inventarea Indiei*, Paideia, București, 2009.

[59] Subrata K. Mitra, Engaging the World: the Ambiguity of India's Power, pp.7-35 in Subrata K.Mitra, Bernard Hill, *op.cit.*, p.6,12 și *passim*.

Shloka Nath, K.P. Narayana Kumar, Seven Security Nightmares India Must Prepare For. Failed states, neighbours with a roving eye, Osama bin Laden and home-grown terrorists; everyone's taking a shot at India, august 24, 2010, Forbes India, http://business.in.com/printcontent/16512.

Christophe Jaffrelot, India: Power to what end?, *Politique internationale*, autumn 2006, p. 1.Vezi și CIA: The World Factbook, 19 august 2010, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html, accesat în septembrie 2010.

Stephen P. Cohen and Sunil Dasgupta, *Arming without Aiming. India's Military Modernization,* Brookings Institution Press 2010.

[60] Jim Bradley, America and India: The Almost-Special Relationship, The New York Times, 6 November 2010, http://www.nytimes.com/2010/11/07/weekinreview/07yardley.html?_r=2.

[61] Manjeet Singh Pardesi, Deducing India's grand strategy of regional hegemony from historical and conceptual perspective, *Institute of Defence and Strategic Studies*, Singapore, april 2005.

[62] Shloka Nath, K.P. Narayana Kumar, Seven Security Nightmares India Must Prepare For, *op.cit*.

India, Germany to speed up efforts for UNSC membership, Thaindian News, Oct 02 2010, http://www.thaindian.com/newsportal/world-news/india-germany-to-speed-up-efforts-for-unsc-membership_100438298.html.

India, Germany to push for UN reforms, exchange information to combat terrorism, People's Daily, October 18, 2010, http://english.peopledaily.com.cn/90001/90777/90851/7169723.html.

Jim Bradley, America and India: The Almost-Special Relationship, The New York Times, 6 November 2010, http://www.nytimes.com/2010/11/07/weekinreview/07yardley.html?_r=2.

[63] Rajindar Sachar, India's Foreign Polocy, pp.13-19 în V. D. CHOPRA, *India's foreign policy in the 21st century*, Kalpaz Publication, New Delhi, 2006.

[64] Tatonări existaseră încă din 1959 când delegați indieni s-au întâlnit cu reprezentanți ai Comunității Europene în vederea stabilirii unor schimburi comerciale. O ambasada a Indiei la Bruxelles este creată în 1962. D. K. GIRI, *European Union and India:*

a study in north-south relations, New Delhi, Ashok Kumal Mittal/ Concept Publishing Company, 2001, p. 85.

[65] European Parliament Delegation for Relations with India, (an?) accesat 24 ianuarie 2011, http://www.climatecommunity.org/EUIndia Mechanisms_overview.html.

[66] EU-India Summit, accesat 24 ianuarie 2011, http://www.climatecommunity.org/EUIndia Mechanisms_overview.html.

[67] Christophe Jaffrelot, *op.cit.*, p. 2.

[68] Alok Rashmi Mukhopadhyay, EU-India Counter-Terrorism Cooperation: Post-Lisbon Prospects, *Institute for Defense Studies and Analysis*, February 26, 2010, http://www.idsa.in/idsacomments/EU-IndiaCounter-TerrorismCooperationPost-LisbonProspects_armukhopadhyay_260210.

[69] Rajendra K. Jain, India, the European Union and Asian Regionalism, (Paper prepared for presentation at the EUSA-AP conference on „Multilateralism and Regionalism in Europe and Asia-Pacific," Tokyo, 8-10 December 2005), p.3-4, http://wwwsoc.nii.ac.jp/eusa-japan/download/eusa_ap/paper_RajendraJain.pdf.

[70] Klaus Julian Voll, *op.cit.*, p. 3.

[71] Nayanima Basu, EU-India summit to assess FTA progress, Business Standard, New Delhi , Feb 09, 2012, http://business-standard.com/india/news/eu-india-summit-to-assess-fta-progress/464162/.

12th EU-India Summit, New Delhi, 10 February 2012, http://eeas.europa.eu/india/summit_en.htm.

India-European Union Joint Statement 10 February 2012, New Delhi, http://eeas.europa.eu/india/sum02_12/docs/20120210_joint_statement_en.pdf.

EU, India hope for a trade deal by year-end, Euractiv, 14 February 2012, http://www.euractiv.com/global-europe/eu-india-hope-trade-deal-year-news-510737.

[72] PRANAY SHARMA, India eyes Europe extradition pact, The Telegraph, February 22, 2004, http://www.telegraphindia.com/1040222/asp/nation/story_2923983.asp.

[73] India, EU ask Pak to bring 26/11 culprits to justice, Indian Express, Dec 10 2010, http://www.indianexpress.com/news/india-eu-ask-pak-to-bring-26-11-culprits-to/723061/.

The EU-India strategic partnership: Are we there yet?, Euractiv.com, 20 December 2010, http://www.euractiv.com/en/global-europe/eu-india-strategic-partnership-are-we-there-yet-analysis-500812.

Vezi şi declarația comună la problema terorismului: EU-India Joint Declaration on International Terrorism. Brussels, 10 December 2010, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/118405.pdf.

[74] Embassy of India to Belgium, Luxembourg and the European Union, http://www.indembassy.be/joint_statement.html.

[75] JOEL SANDHU, [Comment] EU-India relations: from blind spot to strategic engagement, EU Observer, 09.01.2009, http://euobserver.com/9/27364.

Alok Rashmi Mukhopadhyay, The EEAS and the EU-India Strategic Partnership, Institute for Defense Studies and Analysis, July 22, 2010, http://www.idsa.in/idsacomments/TheEEASandtheEUIndiaStrategicPartnership_armukhopadhyay_ 220710.

[76] Chetan Chauhan Purulia arms dropping case: Govt to approve Davy's extradition, The Hindustan Times, New Delhi, April 25, 2007, http://www.hindustantimes.com/News-Feed/india/Purulia-arms-dropping-case-Govt-to-approve-Davy-s-extradition/Article1-218588.aspx [accesat 4 februarie 2011].

Purulia accused Kim Davy's extradition approved by Denmark, Zee News, April 10, 2010, http://www.zeenews.com/news617871.html.

AG Khan, Fighting War against Terror — Purulia style, The Milli Gazette, Dec 27, 2010, http://www.allvoices.com/s/event-7725847/aHR0cDovL3d3dy5taWxsaWdhemV0dGUuY29tL25ld3MvMjQ4LWZpZ2h0aW5nLXdhci1hZ2FpbnN0LXRlcnJvci1wdXJ1bGlhLXN0eWxlLWluZGlhLWJqcC1uYXRpb25ob29k [accesat 4 februarie 2011].

[77] Copenhagen's refusal to extradite Kim Davy irks India to scale down diplomatic ties with Denmark, India Today, July 12, 2012, http://indiatoday.intoday.in/story/copenhagen-extradite-kim-davy-india-diplomatic-ties-with-denmark/1/207836.html.

India to renew efforts for Kim Davy's extradition, The Times of India, Sep 25, 2012, http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2012-09-25/india/34081604_1_kim-davy-danish-government-danish-authorities.

[78] P. V. Ramana, Maoists' global web of linkages, IDSA Comment, May 19, 2012, http://www.idsa.in/idsacomments/Maoistsglobal weboflinkages_pvramana_19052012.

Silviu Petre, Indian Maoists and Euro crisis. Converging narratives in cultural political economy, Center for East European and Asian Studies, June 26, 2012, http://www.cseea.ro/publicatii/view/brief-analysis/indian-maoists-and-euro-crisis-converging-narratives-in-cultural-political-economy.

[79] India-France: Partnership for the Future, NetIndian, December 6, 2010, http://netindian.in/news/2010/12/06/0009005/india-france-partnership-future. Vinaya Deshpande, Curb terrorism, Sarkozy tells Pakistan, The Hindu, Dec 08, 2010, http://www.hindu.com/2010/12/08/stories/2010120862661600.htm.

[80] The EU-India strategic partnership: Are we there yet?, Euractiv.com, 20 December 2010, http://www.euractiv.com/en/global-europe/eu-india-strategic-partnership-are-we-there-yet-analysis-500812.

[81] The ASEM Copenhagen Declaration on Cooperation against International Terrorism.

Minsitry of Foreign Affairs of Japan, http://www.mofa.go.jp/policy/economy/asem/asem4/terro.html [accesat 4 februarie 2011].

Vezi și Bart GAENS (ed), *op.cit.*, p. 62.

[82] Bart GAENS (ed), *op.cit.*, p. 33.

[83] James, Putzel, The business of aid: transparency and accountability in European Union development assistance, *Journal of Development Studies*, 1998.

[84] D. K. GIRI, *op.cit.*, p. 191.

[85] Rajendra Klein, *op.cit.*, p. 5-6.

[86] Arne Bigsten, *op.cit.*, 60.

[87] Kant K. Bhargava, Ananya Mukherjee Reed, The European Union, South Asia and Democracy in Development: Dialogue and Partnership, *International Institute for Democracy and Electoral Assistance*, 2009, p. 11, http://www.idea.int/resources/analysis/upload/Bhargava_paper1.pdf [accesat 12 ianuarie 2011].

[88] Anne Coulon: European Union development cooperation in India, pp.9-35 în Shazia Aziz WÜLBERS, *op.cit.*, p.18.

[89] INDIA, Country Strategy Paper 2007 – 2013, p.8, http://eeas.europa.eu/india/csp/07_13_en.pdf.

[90] Kathryn Blanchflower, Another poor year for overseas aid

Developing countries are betrayed by richer nations failing to fulfil their pledges, The Guardian, 5 April 2008, http://www.guardian.co.uk/society/2008/apr/05/internationalaidanddevelopment.globaleconomy.

EU development aid to India drops substantially, Thaindian News, Apr 06 2008, http://www.thaindian.com/newsportal/uncategorized/eu-development-aid-to-india-drops-substantially_10034954.html.

[91] Saira Syed, India invites ever more foreign investment, BBC News, Singapore, 20 September 2012, http://www.bbc.co.uk/news/business-19632237.

Rajesh Roy, Romit Guha and Shefali Anand, India Eases Limits on Investment, Wall Street Journal, October 4, 2012, http://online.wsj.com/article/SB10000872396390443768804578036271356433486.html.

Dilasha Seth & Indivjal Dhasmana / New Delhi, India's problems are not easy to understand: Joseph E.Stiglitz. Interview with Economics Professor, Columbia University, Business Standard, http://business-standard.com/indi/news/indias-problemsnot-easy-to-understand-joseph-e-stiglitz/489968/.

• *Comuna Tunari, jud. Ilfov. Cercetări istorice şi arheologice. Secolele XVI-XIX*, ediția a II-a revăzută, Muzeul Municipiului Bucureşti, Istoria Județului Ilfov, 1, Editura AGIR, Bucureşti, 2011 (443 pagini, 18 planşe, 23 figuri, 3 anexe, hărți)

Muzeul Municipiului Bucureşti, prin strădania arheologului dr. Gheorghe Mănucu-Adameşteanu, inaugurează o nouă serie de monografii consacrate istoriei județului Ilfov, cu cercetările istorice şi arheologice referitoare la comuna Tunari. Masivul şi elegantul volum, tipărit cu sprijinul financiar al primăriei comunei Tunari, cuprinde un istoric al teritoriului comunei cu o anexă de documente datorat cunoscutului profesor arhivist Marcel-Dumitru Ciucă, o istorie a conacului şi bisericii alcătuit de istoricul de artă Tereza Sinigalia, şi cercetările arheologice de la biserica SfântulNicolae şi cimitirul din jurul acesteia, efectuate de Gheorghe Mănucu-Adameşteanu cu concursul doamnelor Venera Rădulescu, Steluța Pârâu, Ingrid Poll, Ana-Maria Velter şi a domnului Aurel Vîlcu (pentru analiza descoperirilor monetare).

Tunarii sunt pomeniți abia la sfârşitul secolului al XVII-lea, dar din moşiile componente, Tigenii şi Clanța, ultima exista în domnia lui Alexandru vodă Mircea (1568-1577), numindu-se mai înainte, semnificativ, Pădureți (p. 14), ca o întemeiere de aşezare prin defrişare. Primul înalt dregător stăpânitor la Clanța pe apa Paserei a fost Miroslav, mare logofăt de mai multe ori de la Mircea al II-lea „Turcitul" la Mihai Viteazul. Ulterior a aparținut lui, mare vornic al lui Matei vodă Basarab. Din moşiile Clanța şi Tegeni – unde era şi sat de rumâni – au făcut cumpărături şi Matei vodă şi Constantin vodă Şerban. După moartea lui Hrizea din Bălteni părțile sale din Clanța s-au împărțit, de la 1679 începând să cumpere aici pământuri cu heleşteu şi mori marele agă Constantin Brâncoveanu (p. 16-19). Interesul său pentru această moşie trebiue să se fi datorat moştenirii ocinelor cumpărate de Matei vodă Basarab şi pe care le moştenise. El a cumpărat şi o parte din moşia pe care Constantin vodă Şerban o dăruise Mitropoliei.

La 1 noiembrie 1692 cu prilejul căsătoriei cu Radu Iliaş, ultimul Muşatin, a fiicei sale Stanca principele Constantin Brâncoveanu i-a donat „moşia de la Clanța i Tigenii, care se cheamă Tunarii, cu heleşteul şi casele cu pimnița de piatră"[1]. Ulterior în cercetarea documentelor autorul confundă aceste case cu „conacul" (p.20) făcut de principe aici, ca şi la Căldăruşani, la 1707, în limba vremii „conac" fiind atunci doar popas la drum. Interesant este actul de la 9 octombrie 1716[2] prin care Nicolae vodă Mavrocordat retroceda moşia Tunari domniței Ancuța, fiica martirului domn, ceea reprezenta un neaşteptat, neştiut, deşi firav început de restaurație brâncovenească. Tunarii au rămas apoi în stăpânirea familie Brâncoveanu, până la stingerea ei în linie directă. Pe lângă moşia Tunari trecea din vechime drumul Gherghiței şi, pentru trebuința călătorilor fusese făcută o crâşmă ce aducea un frumos venit.

În catagrafia de la 1838 erau trecute două sate Tumarii pământeni cu 87 de familii şi tunarii Sârbi cu 58 familii (p.21, 76-100).

Cel de-al doilea studiu din volum, referitor la biserică şi la casele vechi de la Tunari repetă în mare măsură prezentarea acelorași documente invocate de domnul Ciucă în contribuția sa. Istoricului bisericii şi conacului îi fuseseră consacrate încă din 1975 un articol datorat arhitectului Ion Dumitrescu şi lui Radu Cretzeanu[3] Din studiul doamnei Tereza Singalia rezultă (p. 135) că în

Lista oficială a Monumetelor Istorice de la 2004 conacul brâncovenesc de la Tunari nu este inclus , ceea ce este cu totul surprinzător, întrucât în acea vreme chiar domnia sa conducea Institutul Național al Monumentelor Istorice și răspundea de întocmirea listei.

Moșia Tunari împreună cu casele a ajuns în stăpânirea marelui ban Grigore Băleanu, fost colonel al armatei regulamentare și fost caimacam, adăugăm noi, poate prin căsătoria sa cu Maria Brâncoveanu, sora lui Grigore Brâncoveanu (p. 135). De la Băleni ele au fost cumpărate de Constantin Vernescu, pe care doamna Sinigalia îl confundă cu Gheorghe (Gună) D. Vernescu, politician celebru, proprietar al casei omonime de pe calea Victoriei (p. 135). Fiica lui Constantin Vernescu, Maria, a adus ca zestre Tunarii și casele brâncovenești lui Alexandru Callimachi, în familia căruia au fost retrocedate, acum rîmânând părăsite și vandalizate.

Circumlocuțiunile autoarei legate de casele de la Tunari[4] nu aduc vreo nouă informație istorică, singura pistă fiind comparația cu arhitectura caselor domnești de la Tătărani (p. 138-139). Și în ceea ce privește biserica Sfntul Nicolae doar comparația cu edificiile similare de la Micșunești Mari și de la schitul Balamuci[5] ar putea-o data către mijlocul secolului al XVIII-lea, eventual ctitorie a contelui Niculae Ruset și a soției sale domnița Ancuța Brâncoveanu (p. 144,150).

A treia parte a monografiei este consacrată prezentării săpăturilor arheologice preventive de pe malul pârâului Paserea,la nord de ansamblul caselor și bisericii Sfântul Nicolae, unde au fost cercetate 465 de morminte de inhumație. După inventar, mai ales monede, ele se încadrează secolelor XVIII-XIX. Cataloagele monedelor, al mormintelor și al celorlalte obiecte de inventar, însoțite de numeroase fotografii înlesnesc înțelegerea descrierilor și concluziilor autorilor.

Sergiu Iosipescu

---

[1] Radu vel logofăt Grecianu, Viața lui Costandin vodă Brâncoveanu, ed. Ștefan D. Grecianu, cu note și anexe, București, 1906, pp. 285-289 (actul de donație).

[2] Actul publicat în extras de I. C. Filitti, Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino, București, 1919, p. 234, cu data corectată de M.-D. Ciucă (p. 62).

[3] Ion Dumitrescu și lui Radu Cretzeanu, Un conac boieresc necunoscut și o biserică inedită de la jumătatea secolului al XVIII-lea la marginea Bucureștilor, în RMMIA, XLIV, 1(1975), pp. 53-58.

[4] Domnia sa face aceeași confuzie între „case" și „conacele" (popasurile) la drum ale domnului.

[5] Autoarea folosește, parțial fișele inedite ale Corneliei Pillat din arhiva Institutului Național al Patrimoniului.

PREZENTĂRI, NOTE, RECENZII, ADDENDA ET CORRIGENDA

Buletinul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, serie nouă, 7-8, 2010

Deşi misiunea muzeului este conservarea patrimoniului militar istoric şi arheologic, din activitatea sa nu lipseşte nici editarea unui anuar care, cu întreruperi şi cu schimbări de denumiri, apare din 1937. Volumul dublu 7-8 cuprinde mai multe studii care merită a fi prezentate pe scurt în cele ce urmează, deoarece aduc contribuţii reale la cunoaşterea istoriei militare.

Articolul lui Vasile Mărculeţ (*Confruntarea bizantino-cumano-pecenegă de la Lebunion (29 aprilie 1091), sfârşitul supremaţiei militare a pecenegilor în sud-estul Europei*, p. 20-27) este o prezentare corectă a acestui eveniment pe baza relatării prinţesei Ana Comnena, utilă pentru că în istoriografia românească nu mai există alt studiu dedicat exclusiv acestui subiect.

Al doilea studiu de istorie medievală din volum (*Date noi despre cetatea bizantină de la Nufăru, jud. Tulcea*, autori Oana Damian şi colectivul, p. 28-35) continuă bilanţul cercetărilor care fusese prezentat în volumul 1 (2003) al seriei noi a buletinului, cu actualizarea lor până la campania din 2010. Cercetările din anii 2003-2010 au contribuit la clarificarea formei incintei, a turnurilor şi a instalaţiei portuare. Articolul este o sinteză necesară a cercetărilor care se adaugă rapoartelor prezentate la sesiunile anuale organizate de Comisia Naţională de Arheologie. Din păcate, ilustraţiile din planşele color de la sfârşitul volumului au fost reproduse la dimensiuni prea mici pentru a fi de folos cititorului.

Dintre studiile de istorie modernă, se remarcă mai întâi cel semnat de Andreea Atanasiu-Croitoru şi Gabriel-Felician Croitoru: *Un document al Inspectoratului General al Navigaţiei şi Porturilor despre activitatea pe Dunăre în timpul celui de-al doilea război balcanic* (p. 48-59), deoarece prezintă date inedite despre modul în care s-a desfăşurat susţinerea logistică a campaniei din vara anului 1913. Studiul lui Cornel Scafeş despre *Finanţarea armatei române în timpul domniei regelui Carol I, 1866-1914* (p. 69-84) urmăreşte evoluţia bugetelor, efortul financiar din timpul războiului din 1877-1878, precum şi creditele extraordinare acordate de parlament pentru înzestrare cu armanent, construire de cazărmi, precum şi pentru fortificaţiile din jurul capitalei şi de pe aliniamentul Focşani-Nămoloasa-Galaţi. Autorul apreciază că „reformarea organismului militar s-a produs cu încetineală, ceea ce a influenţat participarea la campaniile din 1913 şi 1916”.

Un studiu cu o tematică similară, din secţiunea de istorie contemporană, este cel al lui Costin Scurtu (*Problema înzestrării armatei române în contextul evoluţiei economico-financiare a ţării între 1920-1935*, p. 110-116). Se prezintă într-un mod sintetic problema potenţialului economic de război în gândirea teoreticienilor militari şi a economiştilor.

Aspecte puţin cunoscute din istoria celui de-al doilea război mondial sunt aduse la lumină de Mircea Tănase (*1944-1945: Rezistenţă germană în România în spatele frontului sovieto-român*, p. 117-123). El relevă că pregătirea trupelor care urmau să lupte în spatele frontului a început în aprilie 1944. Otto Skorzeny a primit în septembrie 1944 misiunea de a organiza comando-uri care să bareze trecătorile din Carpaţii Meridionali, dar trupele paraşutate au fost capturate. Tot în septembrie a eşuat şi tentativa generalului Phelps de a opune rezistenţă cu formaţiuni paramilitare în Banat.

Florin Stan aduce în studiul *Aspecte privind lagărele de muncă și internare pentru evrei de pe cuprinsul României în anii celui de-al doilea război mondial* (p. 129-137) unele precizări interesante asupra modului în care s-au făcut internările, asupra condițiilor de viață din lagăre, și în particular despre lagărul de la Târgu Jiu, care nu era destinat doar evreilor, ci și comuniștilor sau opozanților români.

Ultima secțiune a buletinului este dedicată muzeografiei. Un prim studiu care merită să fie semnalat este cel despre drapelele, stindardele și celelalte însemne folosite de armata română în războiul de independență din colecția muzeului (autori Corneliu Andonie, Camelia Cristea, p. 185-193). Alt studiu se referă la celebrele coifuri cu țeapă ale armatei prusace, dintre care unele se află în patrimoniul muzeului (Cristina Constantin, p. 198-203), iar Horia Vladimir Șerbănescu continuă prezentarea armelor albe din dotarea armatei române, cu perioada 1916-2000 (p. 204-215). Pentru partea de tehnică militară, este de apreciat minuțiozitatea cu care Ioan I. Scafeș prezintă mortierele Skoda cu calibrul 30,5 cm (p. 216-230). Neculai Moghior face un istoric al secției de aeronautică a muzeului, începută practic prin expoziția de trofee din 1919 (p. 231-235).

În ansamblu, volumul este o reușită prin numărul considerabil de studii care aduc date noi, dar trebuie semnalat și un aspect negativ: majoritatea traducerilor rezumatelor în engleză conțin un mare număr de greșeli.

Alexandru Madgearu

CRISTIAN CRĂCIUNOIU

Ne-a părăsit de curând un mare prieten, un iubitor și cunoscător profund al istoriei marinei, aviației, al armatei române în general, al oamenilor acestora. Era pretutindeni unde trebuia pus umărul sau de spus ceva pentru salvarea patrimoniului armelor pe care le iubea cu dăruire. Scrierile sale izvorau mai întâi din pasiune. Pe masa de lucru a lui Cristian s-a aflat până în ultimele clipe o amplă sinteză a istoriei marinei militare moderne a României. Din fericire, reușise să adauge ultimele retușuri. În avanpremieră, publicăm – și mulțumim pe această cale Cristinei Crăciunoiu, soția răposatului, pentru amabilitate – câteva extrase, în așteptarea publicării sale integrale.

Cristian Crăciunoiu s-a născut la 20 decembrie 1951 și și-a făurit o carieră politehnică de vârf, susținându-și în 1981 doctoratul privind echipamentele pentru imprimare ale calculatoarelor, un domeniu de veritabilă străpungere tehnologică la acea vreme. A fost un descoperitor, cu invenții brevetate, inclusiv în domeniul militar. A fost consilier ministerial în vremurile post-revoluționare, indiferent de culoarea politică a guvernelor, care au știut să aprecieze temeinicia cunoștințelor sale politehnice. Pasiunea sa mergea însă spre Mare și Ceruri. A ajuns ofițer III de marină și chiar pilot onorific. A absolvit Facultatea de Ziaristică, care i-a clădit profesionalismul înalt, vădit în acțiunea îndelungată de coordonare a apariților revistelor „Știință și Tehnică", „Tehnium", „Modelism" – acestea din urmă în mare măsură creațiile sale – și, până în ceasul de pe urmă, vreme de mulți ani, să gândească și să realizeze emisiunile de știință care s-au bucurat de largă audiență la Televiziunea română.

Lasă în urmă o sumedenie de contribuții la istoria marinei și aviației române, și, mai mult decât atât, evocarea oamenilor care au fost, au trudit și luptat în aceste domenii. A fost ocazional colaboratorul revistei și institutului nostru și mereu prietenul nostru.

Rămâne familia, neconsolată de greaua, ireparabila pierdere, prietenii adânc îndureraţi. Dumnezeu să-l odihnească!

Opera

Invenții brevetate la OSIM: 7 din domeniile tehnicii militare, aparaturii medicale, echipamentelor periferice calculatoare, mecanisme

Articolele cu caracter tehnico-științific publicate: circa 400 în „Știință și Tehnică", „Tehnium", „Modelism", cît și în Italia, Franța, SUA și Marea Britanie

Cărți publicate:

Marea Britanie:
Third Axis, Fourth Ally, Ed. Arms and Armour, London 1995, Ediția II în SUA Ed. Hailer, Florida, 2004

Franța:
Operation Tidal Wave, 2003 Lela Presse

România:
Vechi nave românești, 1979
Corăbii Străbune, 1983
Dialogul Omului cu marea, 1985
Low Danube Paddle Steamers, 1995
Seaplanes over the Black Sea, 1941-1944, 1995
Danube Monitors, 1996
Romanian Navy in WW2, 1996
Jets in Romanian Air Force Colours, 1997
La chasse de Nuit Germano-Roumaine, 1943-1944, 1997
Roumanian Black Hussars, Grupul 3 picaj, 1998
Marina în Primul Război Mondial, 2000
Oțel, aburi, și torpile, marina în războiul de independență, 2001
Escadrila Albă, 2002
Romanian Aeronautics in WW2, 2003

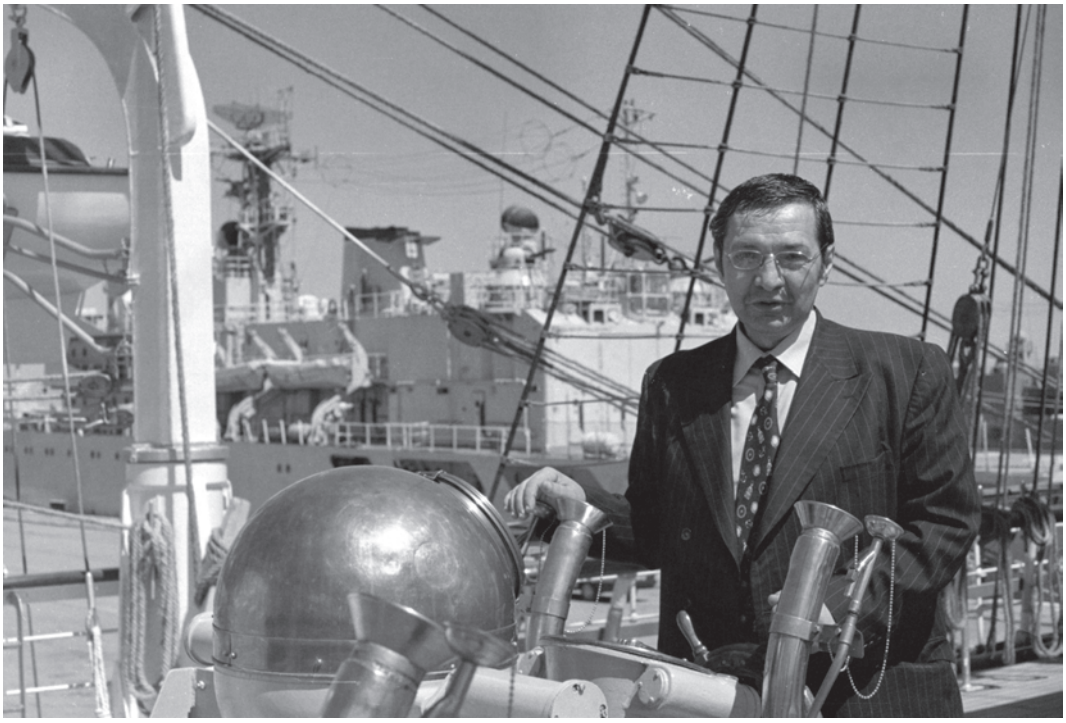

Romanian Navy Torpedo-Boats, 2003
222 Best Rumanian Royal Navy Pictures, 1941-1945, 2007
222 Best Rumanian Royal Air Force Pictures, 1941-1945, 2008
Romanian Aeronautics in WW1, 2009
Henri Coandă şi avioanele sale, 2010.

Evocări: „Războiul submarin în Marea Neagră", „Moş Neaţă"- IAR-39, „Louis Bleriot şi Aeronautica Română", „Heinkel 114", „Blindatele Dunării", „Hidroaviaţia României", „Înmormântarea unui proiect românesc – GETTA" etc.

Cicluri de emisiuni România TV :
Pas cu pas – 6 ani săptămânal
Povestiri cu Internet neaşteptat – 14 episoade
Zburătorii României – 40 episoade
Start Rec – 12 episoade
Lumea de mâine – 8 episoade
Emisiuni realizate în cadrul unor cicluri mai ample sau accidental, cum ar fi Universul Cunoaşterii, Eclipsa etc.

Premii:
– Menţiune a Academiei Române pentru *Corăbii Străbune* (1983)
– Premiul de televiziune al Asociaţiei ROMATOM (2000) pentru emisiunile şi documentarele din 1999 relativ la protecţia mediului şi energetica nucleară.
– Premii acordate de Muzeului Aviaţiei Române
– Premiul revistei „Magazin Istoric" pentru materiale cu caracter original

Decoraţii:
– Ordinul „Pentru Marină" cls.1 oferit de Asociaţia Veteranilor din România
– Diploma de PILOT ONORIFIC AL FORŢELOR AERIENE (2006)

Redacţia RIM

CONTENTS

• **Bessarabia 1812-2012**

– *ALEXANDRU MADGEARU* – Southern Moldavia, an Advanced Element of the Danubian Roman Limes 1

– *SERGIU IOSIPESCU* – Bessarabia – the Origins of a Romanian Land 8

– *RALUCA VERUSSI-IOSIPESCU* – Cetatea Albă, Cetatea Neagră 18

– *MIRCEA SOREANU* – The War of 1806-1812, Between Propaganda and Reality on the Battlefield 24

– *VLAD MISCHEVCA* – The Year of 1812 – Impact and Consequences 36

– *PETRE OTU* – Bessarabia in International Relations at the End of the First World War (1917-1920) 45

– *CERASELA MOLDOVEANU* – A Double Commemoration: 1812-1912 – Past and Present 56

• **Medieval History**

– *EMANUEL CONSTANTIN ANTOCHE* – Effrayer pour mieux vaincre. L'impact psychologique des armées roumaines sur leurs adversaires (XIVe-XVIe siècles) 68

– *RADU CÂRCIUMARU* – On the Revolt of Bogdan from Cuhea and its Consequences for the Land of Maramureş in the Middle of the 14th Century 93

• **Modern History**

– *CRISTIAN CRĂCIUNOIU* – Pages from Romanian Maritime History (Editorial Preview) 99

• **Romanian Armed Forces in International Missions**

– *Col. (ret.) dr. GRIGORE ALEXANDRESCU* – The First Expeditionary Operation in Contemporary Europe (II)..... 111

• **Recent History**

– *Dr. ŞERBAN FILIP CIOCULESCU* – Iran in the Romanian Foreign Policy Equation. Identifying or Inventing an Enemy? 118

– *SILVIU PETRE* – The Cooperation Between European Union and India Against Terrorism 131

• **Presentations, Reviews, Addenda et Corrigenda**

– *Comuna Tunari, jud. Ilfov. Cercetări istorice şi arheologice. Secolele XVI-XIX*, ediția a II-a revăzută, Muzeul Municipiului București, Istoria Județului Ilfov, 1, Editura AGIR, București, 2011 (S. Iosipescu) 150

– „Buletinul Muzeului Militar Național «Regele Ferdinand I»", serie nouă, 7-8, 2010 (Al. Madgearu) 152

• **In Memoriam**

– Cristian Crăciunoiu 154

• Responsabil de număr: SERGIU IOSIPESCU

• ALEXANDRU VOICU, MIRCEA SOREANU – redactori • MARIANA BĂHNĂREANU, culegere computerizată

• ADRIAN PANDEA, coperta, ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, Bucureşti, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955
www.mapn.ro/diepa/ispaim

Tiparul executat la Tipografia SEMNE '94
B 00136/11.12.2012